

Utredning av status och trender rörande lokal och traditionell kunskap i Sverige

CBM:s skriftserie 39

Bör citeras:

Tunón, H., Byström, M., Dahlström, A., Iwarsson, M. & C. Warmark. 2009. *Utredning av status och trender rörande lokal och traditionell kunskap i Sverige*. CBM:s skriftserie 39. Naptek, Centrum för biologisk mångfald, Uppsala.

© Naptek, Centrum för biologisk mångfald 2010. Uppsala.

Foto omslagsbilder: renskiljning (foto: Marie Enoksson, Sametinget); hälsingsk ostkaka, böckling från Bönan, fjällko på Svedbovallen utanför Järvsö, hästdragen slåttermaskin i Åsens by i Småland (foton: Håkan Tunón); täljning av barkbåt (foto: Marie Byström)

Layout: Håkan Tunón utifrån en mall av Oloph Demker

Tryck: Elanders Sverige AB, Mölnlycke.

ISBN: 978-91-89232-50-1

ISSN: 1403-6568

Förord

Status och trender rörande lokal och traditionell kunskap

I nom Konventionen om biologisk mångfald skickar parterna med några års mellanrum in nationella rapporter och bland annat ska man rapportera in status och trender rörande frågor om artikel 8j, dvs. ursprungliga och lokala samhällen och deras traditionella kunskap, innovationer och sedvänjor. De nationella rapporterna ska belysa alla olika aspekter vad gäller landets arbete med att implementera konventionen i sin helhet och de brukar innehålla relativt kortfattade beskrivningar av varje aspekt. Centrum för biologisk mångfald (CBM) har av Miljödepartementet utsetts till att vara så kallad tematisk fokalpunkt i samråd med Sametinget vad gäller frågor om traditionell och lokal kunskap. Vi har därför ett särskilt ansvar att bevaka status och trender inom dessa frågor.

Under perioden 2002–2004 genomförde CBM en utredning på uppdrag av regeringen med avsikt att utveckla en strategi rörande artikel 8j för svenska förhållanden. Detta ledde till CBM:s uppdrag att under perioden 2006–2011 utveckla och driva ett *nationellt program för lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald*, Naptek. Den utredning som presenteras här är en fördjupad utvärdering av situationen för ursprungliga och lokala kunskapssamhällen i Sverige idag. Vilken är då statusen och vilka är trenderna för traditionsbärarna och deras kunskap?

Denna rapport ger en översiktlig, men inte fullständig, bild över vilka som bidrar till att *kartlägga, dokumentera, bibehålla, sprida* och *forska om* lokal och traditionell kunskap relaterad till biologisk mångfald. Det finns vissa delar som är väl tillgodosedda samtidigt som det finns aspekter som är åsidosatta. Risken för kunskapserosion är stor. Frågan är om det är en acceptabel förlust eller inte? Mycket, sannolikt merparten, av arbetet som handlar om lokal och traditionell kunskap genomförs genom ideella krafter och privata initiativ. Samordningen är i det närmaste obefintlig och incitamenten likaså.

Många småskaliga brukare och bärare av lokal och traditionell kunskap uppfattar myndigheternas verksamhet som direkt försvarande för möjligheten att kunna bevara traditionellt sedvanbruk och erfarenhetsbaserad kunskap rörande detta. En del pekar ut det ekonomiska systemet som ett hot eftersom billiga, storskaligt framställda produkter konkurrerar ut småskaligt hantverksmässigt tillverkade, oavsett om det handlar om föremål eller livsmedel.

Ett stort tack riktas till alla de som inom tjänsten eller på sin fritid har medverkat med information och åsikter om olika aspekter på detta ämne genom att delta i de genomförda enkäterna eller på annat sätt bidragit till denna kunskapssammanställning. Vi hoppas att vi har kunnat ge en klar och sanningsenlig bild av situationen.

Håkan Tunón
Programchef för Naptek
Centrum för biologisk mångfald

Innehåll

Förord	3
Sammanfattning	6
1. Inledning	13
1.1. Syfte med utredningen	18
1.2. Rapportens och studiens upplägg	19
2. Bedömning av Sveriges genomförande av CBD:s arbetsprogram för implementering av artikel 8j	20
3. Myndighetsfären & regelverket	32
3.1. Själva delstudien	32
3.1.1. Enkäternas inbördes relation	33
3.1.2. Generell inledning om lokal och traditionell kunskap	35
3.1.3. Tillämpning av "när så är lämpligt"	40
3.1.4. Bibehållande av lokal och traditionell kunskap	47
3.1.5. Behov av kapacitetsuppbyggnad	50
3.2. Det samiska initiativet	52
3.2.1. Samiska pilotprojekt	53
3.2.2. <i>Eallinbiras och árbediehtu</i>	55
3.3. Slutsatser	55
4. Forskning & forskningsfinansiering	62
4.1. Själva delstudien	62
4.1.1. Bakgrund	62
4.1.2. Metod och material	62
4.1.3. Resultat	63
4.1.4. Behov, möjligheter och hinder	70
4.2. Slutsatser	75
5. Pedagogik & utbildning	76
5.1. Skolundervisning: vad säger läroplanen?	76
5.2. Museer, länshemslöjden, naturskolor, naturum, etc	78
5.3. Folkhögskolor	90

5.4. HV Skola samt utbildningar för hemslöjdskonsulenter	91
5.5. Universitet och högskolor	92
5.6. Slutsatser.....	93
6. Ideella initiativ	98
6.1. Själva delstudien	98
6.2. Slutsatser.....	105
7. Övergripande slutsatser	108
8. Föreslagna insatser	114
9. Litteratur	117
Bilaga 1. Myndighetsenkäten	119
Bilaga 2. Brukarenkäten	121
Bilaga 3. Forskningsenkät.....	123
Bilaga 4. Forskningsfinansiärer.....	128
Bilaga 5. "Enkät om pedagogisk verksamhet..."	132
Bilaga 6. Inkomna svar på enkäten om pedagogisk verksamhet	137
Bilaga 7. Listning av folkhögskolekurser.....	139
Bilaga 8. HV skola utbildningar	143
Bilaga 9. Listning av kurser och utbildningar vid universitet och högskolor	144
Bilaga 10. Brev till de ideella organisationerna	150
Bilaga 10. Inkomna svar från ideella organisationer på enkäten om pedagogisk verksamhet	154
Bilaga 11. Programrådets synpunkter på denna utredning.....	156

Sammanfattning

Inom Konventionen om biologisk mångfald (CBD) ombeds parterna (dvs de länder som undertecknat konventionen) att kontinuerligt avge rapporter om ”status and trends regarding the knowledge, innovations and practices of indigenous and local communities, relevant to the conservation and sustainable use of biodiversity”. Avsikten är att visa på vilket sätt de olika länderna arbetar med lokal och traditionell kunskap och vilken utvecklingen är för traditionsbärarna. Den grundläggande tanken är här att bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald kräver ett nytt tänkande. Nytt i den mening att vårt samhälle under de senaste hundra–hundrafemtio åren har gått från en mera jordnära natursyn på omgivningen och känslan att naturen innehar styrande begränsningar till att helt förlita oss på fossilt bränsle och teknologiska lösningar. Nu är vi tvungna att återigen fundera över de naturgivna förutsättningarna för vår gemensamma framtid. Ursprungliga och lokala samhällen med livssätt nära naturen bedöms ofta ha ett mer hållbart förhållande till de lokala biologiska resurserna än de flesta av oss andra i det västerländska samhället. Vårt distanserade förhållande till naturen och livsmedelsproduktionen som vi i dagens urbaniserade samhälle har, har också lett till att vår förståelse för och syn på naturen har förändrats. I de områden där traditionella värderingar och regler lever kvar i form av byalag, fåbodlag och fiskelag råder fortfarande en lokal respekt för de lokala biologiska resurserna, vilket kan härledas till ett mer direkt beroende av de lokala resurserna. Då har man relativt goda förutsättningar för ett bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald. Detta är ett behov som ökar i och med klimatförändringarna och det överutnyttjande av många ekosystemtjänster som pågår världen över. Ett hänsynstagande till lokal och traditionell kunskap är sannolikt en förutsättning för att uppnå ett långsiktigt hållbart samhälle.

De nationella rapporter om ”status and trends” har ofta i relativt positiva ordalag formulerat vilka åtgärder som genomförs för att ”respektera, bevara och bibehålla kunskaper, innovationer och sedvänjor hos ursprungliga och lokala samhällen med traditionella livssätt som

är relevanta för bevarandet och det hållbara nyttjandet av biologisk mångfald” i enlighet med artikel 8j i CBD. Trots dessa positiva skrivningar är det sannolikt att de många länder skulle bli tvungna att redovisa många ”sura gubbar” om man analogt med Miljömålsrådet skulle använda gubbar för att redovisa trenderna för lokal och traditionell kunskap och lokalsamhällen med traditionella livssätt. Fortfarande har de flesta länder en samhällsutveckling och en myndighetsförvaltning som inte värdesätter eller visar praktisk hänsyn till lokal och traditionell kunskap. Detta är också en beskrivning av situationen i Sverige. I propositionen ”Svenska miljömål – ett gemensamt uppdrag” (2004/05:150) skrivs rörande det sextonde miljökvalitetsmålet ”Ett rikt växt- och djurliv” att man i ett generationsperspektiv bl a ska uppnå att:

Samhället och dess medborgare har en bred kunskap om och förståelse för vikten av biologisk mångfald. Traditionell och lokal kunskap om biologisk mångfald och dess nyttjande bevaras och används när så är lämpligt

Detta ledde också fram till att den svenska regeringen fattade beslut om att uppdraga åt Centrum för biologisk mångfald (CBM) att inrätta ett *nationellt program om lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald* och att driva detta under perioden 2006–2011 (beslut M2005/6448/Na59). Detta har kommit att kallas Naptek (*Nationellt program för traditionell ekologisk kunskap*). Inom Naptek har en mängd insatser genomförts inom många olika områden. Arbetsuppgifterna enligt regeringsbeslutet var att programmet skulle innehålla följande element:

- i) kartläggning och dokumentation,
- ii) åtgärder för att upprätthålla lokal och traditionell kunskap,
- iii) spridning av lokal och traditionell kunskap till vissa målgrupper som t.ex. brukare av biologiska resurser och myndigheter, samt
- iv) stimulera forskning

Under våren 2006 blev Centrum för biologisk mångfald i samråd med Sametinget tematisk fokuspunkt för frågor rörande ”traditionell och lokal kunskap”. Detta förpliktigar till granska det nationella genomförandet

av arbetsprogrammet för implementering av artikel 8j, vilket denna utredning delvis kan betraktas som. Den markerar också utvecklingen för lokal och traditionell kunskap i Sverige under de cirka fem år som gått sedan utredningen (Tunón 2004).

Rapporten inleds med en skildring av med ett urval av de relevanta skrivelser som har betydelse för frågan om lokal och traditionell kunskap. Därefter beskrivs fördjupade delutredningar rörande lokal och traditionell kunskap inom fem områden:

- 2. *Bedömning av genomförandet av CBD:s arbetsprogram för implementering av artikel 8j*
- 3. *Myndighetsfären och regelverken,*
- 4. *Forskning & forskningsfinansiering,*
- 5. *Pedagogik & utbildning och*
- 6. *Ideella initiativ.*

2. Bedömning av genomförandet av CBD:s arbetsprogram för implementering av artikel 8j

Naptekn har översatt Mångfaldskonventionens särskilda arbetsprogram för nationell implementering av artikel 8j till svenska. Utifrån denna identifierades fjorton insatser som borde ha vidtagits eller vidtas för att intentionerna med artikel 8j ska uppnås. Baserat på denna gjordes en enkät som skickades till 50–60 särskilt utvalda personer. Dessa utgjordes av tjänstemän på statliga myndigheter och forskare (drygt 30 personer), brukare och människor med god insikt i såväl CBD som situationen för brukare av lokala naturresurser (c:a 25). Totalt inkom tio fullständiga svar och i huvudsak från de två sistnämnda grupperna. Svaren presenterade en bild av att Sverige knappt är på tröskeln till att börja implementera de bärande idéerna i artikel 8j.

3. Myndighetsfären och regelverken

En enkät skickades till ett lämpligt urval av de statliga verken samt till våra länsstyrelser för att bli avögöra hur man hanterade skrivningen: ”Traditionell och lokal kunskap om biologisk mångfald och dess nyttjande bevaras och används när så är lämpligt” som återfinns i det sextonde miljömålet. Myndigheterna responderade att det saknades en definition av vad ”traditionell och lokal kunskap” faktiskt är. Enkäten inbegrep frågor hur man förde dialog med lokalsamhället och hur man värdesatte lokal och traditionell kunskap i sin myndighetsutövning. Svaren varierade högst väsentligt beroende på vilken myndighet det var som uttalade sig. Generellt var merparten av de statliga verken och länsstyrelserna positivt inställda till folklig kunskap och hyste intresse av att ta hänsyn till den. Det förefaller som om det föreligger en begreppsförvirring mellan lokala samråd i

största allmänhet och hänsynstagande gentemot ”traditionell kunskap” utifrån det specialiserade perspektiv som återfinns i mångfaldskonventionens artikel 8j, dvs inte vilka ”lokalsamhällen” som helst utan enbart ”lokalsamhällen med traditionella livssätt relevanta för bevarandet och det hållbara nyttjandet av biologisk mångfald”. Svaren visade också skillnader på hur angeläget olika myndigheter tyckte att det var att fördjupa sig ytterligare i frågan. Parallellt med ”myndighetsenkäten” skickades en liknande enkät till naturbrukare av mer traditionellt slag för att få motpartens syn på myndigheternas svar. De brukare (12 individuella och en gemensam för Föreningen Svergies Fäbodbrukare) som besvarade enkäten framhöll att de i sin näring ansågs sig vara beroende av traderad kunskap från tidigare generationer samt egna praktiska erfarenheter. Man upplevde generellt att personal vid myndigheterna ofta mästrade och framhöll att de visste bättre, vilket särskilt gällde yngre personer utan egen erfarenhet på länsstyrelserna. Man framhöll att myndighetsutövningen byggde på misstro och ett behov att kontrollera brukaren. Man angav att det sällan finns utrymme för dialog. Därför rekommenderade man fortbildning för myndigheterna i klockskap och omdöme.

Brukarna angav i sina svar att de ansåg sig ha mer kunskap än tjänstemännen på myndighet och det föreföll generellt sett vara en motsatt bedömning från myndighets håll. Banverket och Boverket framhöll att det var den gemensamma kunskapsbasen som var viktigast. Skogsstyrelsen menade att det ofta skilde mycket från fall till fall. Jordbruksverket poängterade att de var en expertmyndighet och därmed ”ofta” hade större kunskap än lokalsamhället. Länsstyrelserna menade att det var svårt att ta hänsyn till lokal och traditionell kunskap i ärenden som berörde landsbygdsprogrammet och dess regelverk. Det är sannolikt så att myndigheterna här håller sig på ett mer generellt plan i resonemanget medan brukarna reflekterar över sina egna lokala förhållanden. Detta gör det värt att framhålla att vetenskaplig kunskap ska vara generaliserbar och allmängiltig medan traditionell kunskap ofta är platsbunden. Flera av myndigheterna konstaterar att den främsta svårigheten att ta hänsyn till lokal och traditionell kunskap är att den i många fall är osynlig eller åtminstone svåråtkomlig för tjänstemännen. Utifrån detta efterlystes metoder att ta tillvara kunskapen på det lokala och regionala planet. Från brukarhåll upplevdes det att dagens hänsynstagande till och användning av lokal och traditionell kunskap är otillräcklig. Generellt kan man säga att den klyfta som finns mellan ”myndighet” och lokalsamhälle bör överbryggas för att skapa en ökad acceptans för myndighetsutövningen.

Ett av Napteks uppdrag är att försöka finna vägar att bibehålla lokal och traditionell kunskap *in situ*, dvs. ett praktiskt bevarande i sin fullständiga kontext. Ett allvarligt hot mot bibehållande är naturligtvis ett kontraproduktivt regelverk. Det fanns således fog att efterfråga upplevelser av konflikter mellan regelverken och lokalt naturbruk. Myndigheterna konstaterade att konflikter förekom, men inte särskilt mycket. Däremot framhöll 11 av 13 av brukarna att det förekommer motsättningar mellan regelverken och deras lokala naturbruk och 10 av 13 såg ett behov för förändringar av regelverken.

Alla statliga verk utom Fiskeriverket såg ett värde i någon form av stöd att hantera lokal och traditionell kunskap. Man efterfrågade olika sammanställningar på kopplingen mellan traditionell kunskap och biologisk mångfald. Skogsstyrelsen framhöll behovet av att utveckla dialogen med lokala aktörer. Samtidigt som Boverket eftersökte ökad kunskap om lokalsamhällets roll som förvaltare av den biologiska mångfalden. Banverket lyfte behovet av hur man bör göra för att väga lokala värden mot riksintressen utifrån miljömålen. Länsstyrelserna efterlyste en katalog av goda exempel från olika län, metodhandledning till hur man kan arbeta med lokal och traditionell kunskap samt att CBM skulle kunna arrangera ett seminarium om samverkan. Även majoriteten av brukarna kände behov av rådgivning. Flera efterfrågade en hjälp med regelverksdjungeln och två brukare tyckte att myndigheterna behövde upplysning om brukarnas levnadsvillkor och ”traditionella och lokala variationer i brukningsformer”.

Utifrån den pågående nationella processen med revidering av miljömålspolitiken kan man konstatera att det inte finns mycket direkt inriktat på lokal och traditionell kunskap, men relevansen finns ändå kvar. Utifrån de s.k. ”Grundläggande värden och övergripande miljömålsfrågor”:

De grundläggande värdena anger vad miljöpolitiken ska syfta till, nämligen att

- främja människors hälsa
- värna den biologiska mångfalden och naturmiljön
- ta till vara kulturmiljön och de kulturhistoriska värdena
- bevara ekosystemens långsiktiga produktionsförmåga
- trygga en god hushållning med naturresurserna.

Det finns fog att påstå att ”lokal och traditionell kunskap” kan vara en viktig del för att uppnå samtliga dessa fem punkter.

4. Forskning & forskningsfinansiering

Det genomfördes också en enkätundersökning riktad

till forskare och forskningsfinansiärer i syfte att kartlägga pågående relevant forskning och försöka identifiera behov. Resultatet visar på många och skiftande behov och uppslag till forskningsfrågeställningar. De flesta projekten är inomvetenskapliga och fokuserar på ett visst forskningsområde mellan historia och etnologi å ena sidan och naturvetenskap och hållbar utveckling å den andra. Behoven av kunskap omfattar forskning inom alla definierade huvudområden, liksom metodutveckling i desamma. Här sammanfattas detta i några summerande punkter:

- Hur kan traditionell kunskap dokumenteras, rekonstrueras och förmedlas/överföras?
- Metoder för att forska om traditionell kunskap.
- Vad är traditionell kunskap?
- Relationer mellan traditionell kunskap och landskapet (samt dess biologiska mångfald)
- Betydelsen av att använda traditionell kunskap för bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald (inklusive ekosystemtjänster) inom traditionella såväl som ny former av markanvändning.
- Historisk markanvändning ur olika aspekter (ägorättssystemens betydelse, markanvändningssystemens funktionalitet och ekologiska konsekvenser)

För att skapa grunden till forskning kring lokal och traditionell kunskap behövs en tvärvetenskaplig forskarskola samt ett nätverk för de aktiva aktörer som ägnar sig åt lokal traditionell ekologisk kunskap. Forskarna bedömer att tillgängligt källmaterial samt informanter förekommer i tillräcklig mängd och kvalitet för de flesta frågeställningar. Ett källmaterial som hittills använts mycket sparsamt, men har stor potential i sammanhanget är det biologiska kulturarvet. Med god kunskap om kopplingarna mellan artsammansättning och traditionell markanvändning på växtplatsen kan exempelvis kvarstående växter genom sin närvaro berätta om tidigare markanvändning. Endast ett fåtal forskningsfinansiärer besvarade enkäten, varför inga stora slutsatser kan dras av nedanstående. En finansiär avböjde att svara med hänvisning till att man endast finansierar naturvetenskap, medicin och teknik, och man tror att enkäten inte är tillämplig för dem eftersom man antar att den främst berör humaniora och samhällsvetenskap. Det kan tydas som att man inte förstår att dessa frågor är i högsta grad naturvetenskapliga och även tekniska.

Ifrån forskarhåll anses det att forskningsfinansiärerna inte prioriterar sådan forskning och att det är svårt att få medel till den. Man menade bl a att det finns behov att utlysa speciella medel för denna typ av forskning samt speciella tjänstepositioner inom universiteten. Vidare framhölls att det är svårt att etablera

tvärvetenskaplig forskning inom universitetet och att fakultetsmedel endast tilldelas ämnesinriktad forskning som passar institutionen eller fakulteten. Tvärvetenskap är i allmänhet helt beroende av full täckning med externa medel.

Det finns relevant forskning inom vitt skilda discipliner som berör traditionell kunskap någonstans i kedjan från människans traditionella nyttjande av arter och landskap, till hållbart nyttjande och naturvård. Den största bristen är att ingen har ett helhetsgrepp som omfattar hela kedjan från lokalbefolkningens traditionella kunskap (eller historisk kunskap) till användningen av denna kunskap i naturvård och hållbart nyttjande av naturresurser samt landsbygdsutveckling. Ett förslag är att man bör sträva efter att inrätta ett forskningsprogram med den övergripande frågeställning: *Hur bör vi använda traditionell/historisk kunskap om nyttjande av arter och landskap i natur- och kulturmiljövården samt för hållbar resursförvaltning?* Detta kräver ett mångdisciplinärt angreppssätt och ny metodutveckling och har samtidigt potentialen att knyta samman forskning inom olika discipliner som är nödvändig för att lösa den övergripande frågeställningen. CBM skulle kunna koordinera ett sådant forskningsprogram och det finns ett antal relevanta samarbetspartners beroende på vilken tematik man väljer.

5. Pedagogik & utbildning

En genomgång av skolans läroplaner visar att det finns tämligen stor frihet att lyfta fram lokal och traditionell kunskap i samband med exempelvis lärande för hållbar utveckling och kulturarvsfrågor i undervisningen. Vi undersökte emellertid inte själva direkt om detta sker i praktiken, men utgår man från bedömningen gjord av andra aktörer inom området så genomförs detta ytterligt sällan. En bedömning är att det handlar om tid-, resurs- och kunskapsbrist, men också om en utpräglad stoffträngsel. För att öka närvaron av lokal och traditionell kunskap i undervisningen bör den vävas in i skolans och Skolverkets arbete med *Lärande för hållbar utveckling*.

Det genomfördes dessutom en enkätundersökning som främst riktade sig till museer, naturum, naturskolor och andra aktörer utanför skolan och deras verksamhet inom området. Där framkom att det pågår oerhört många olika utåtriktade initiativ, men att de ofta är tämligen ytliga och att det främst är inom vissa ämnesområden. Slöjd och hantverk är vanligast representerat. Man konstaterar vidare att det tycks bli svårare och svårare att få tag i personer med praktiskt förvärvade, och fördjupade traditionella kunskaper. Yngre kunskapsbä-

rare besitter främst teoretiska och mer ytliga praktiska kunskaper. Många inom museer, läns hemslöjden, naturskolor, naturum och annan liknande verksamhet förutspår att det kommer att bli än svårare att få fram kunskapsbärare till undervisning och att kunskaperna inte i tillräckligt stor utsträckning förs vidare.

Landets museer skulle i större utsträckning fungera som arena för att lära ut praktiska moment inom traditionell kunskap om de hade tillgång till mer resurser för att kunna finansiera ökade kostnader för bl a personal och material som denna typ av pedagogisk verksamhet innebär. Man behöver mer personal, såsom museipedagoger, specifika kunskapsbärare och andra kompetenser, material och redskap för praktisk tillämpning av traditionell kunskap, lokaler, etc. Även Sveriges Naturum skulle kunna spela en mycket större roll att visa på sambandet mellan biologisk mångfald, traditionell kunskap och hållbar utveckling.

Av all praktisk kunskapsförmedling inom traditionell kunskap som erbjuds idag förefaller slöjden vara det vanligaste kunskapsområdet. Det är det område som både erbjuder mest praktisk förmedling inom traditionell kunskap och störst möjlighet till fördjupade kunskaper. Ändå förekommer det säkerligen många slöjdformer som inte täcks alls. I sitt arbete tangerar slöjdarna också i flera fall många andra traditionella kunskapsområdena i och med slöjdföremålen och deras funktion och material. Det är även intressant att se över hur representanter för andra traditionella kunskapsområden skulle kunna samarbeta mer med representanter för slöjden för att nå ut även med dessa kunskaper.

En sökning över kursutbudet på högskolor och universitet visar att det tycks finnas mycket få utbildningar och kurser som ger något helhetsperspektiv på lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald. Det finns visserligen några exempel på kurser som strävar efter ett helhetsperspektiv. Därutöver finns det även ett litet antal kurser som tar upp ett visst ämnesområde eller fält inom traditionell kunskap, och en rad utbildningar och kurser som i någon del knyter an eller borde knyta an till traditionell kunskap eller innehåller något sådant inslag.

En lösning för att öka trädning av handlingsburen lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald är att det inrättas ett mentorsprogram inom vilket en yngre person matchas med en mentor i form av en äldre erfaren kunskapsbärare. Det finns också poäng med att i detta sammanhang även koppla en dokumentatör enligt metodiken med s.k. ”norsk trekant”, som har utvecklats

av Norsk handverksutveckling (NHU). Det är ett arbete som kunde samordnas av Naptek i samarbete med en eller flera nyckelaktörer. Det är viktigt att mentorsprogrammet leder till något beständigt och utformas på ett sådant sätt att det kan fortleva även efter Naptek:s programtid löpt ut.

6. Ideella initiativ

Även vad gällde ideella och andra privata initiativ genomfördes en enkätundersökning Bilden av vad som görs inom olika privata initiativ är mycket komplex, splittrad och svåröverblickbar. Det ämnesområde som vi har försökt täcka med enkäten är mycket brett och svaren är tämligen ojämnt fördelade, men har ändå resulterat i en översiktlig bild över situationen. Det finns en omfattande verksamhet och en del av denna verkar fungera väl medan annat står inför större problem. Hembygdsrörelsen är en organisation med förgreningar över större delen av landet och många föreningar har aktiv verksamhet inom det lokala kulturarvet i allmänhet och lokal och traditionell kunskap i synnerhet. Det pågår också en omfattande verksamhet inom slöjdområdet, vilket bland annat beror på förekomsten av länshemslöjdskonsulenter och olika friluftsmuseer med utåtriktad verksamhet inom området. Slöjd är dock ett väldigt brett område och det finns troligen många tekniker som kan befaras försvinna under de närmaste åren om inget görs. Vad gäller lantbrukets kunskap så bedrivs den främst som en ekonomisk verksamhet vilket innebär att lönsamheten ligger högt upp på agendan. Det som är olönsamt försvinner ganska fort. De dokumentationsprojekt som pågår i samarbete med studieförbundet med syfte att studera den egna gårdens historia något som nog kan vara något att satsa på. De kan antagligen också resultera i att det kommer fram en hel del intressant om trädgårdshistoria.

Mycket av den lokala och traditionella kunskapen är bunden till en viss verksamhet eller situation och om förutsättningarna ändras kommer också möjligheterna att bibehålla kunskapen att försvinna. Ändringar i förutsättningar kan lätt hota hela komplex av kunskap, t ex påverkades den samiska kunskapen rörande äldre tiders säsongsflyttningar av stängningen av de norska betesmarkerna under första hälften av 1900-talet samt uppstyckandet av renbeteslandet av infrastrukturutbyggnad inom landet. Liknande händelser kan få oerhört stora konsekvenser för specifika kunskapssystem.

Inom trädgårdssidan finns ett intresse att odla äldre växtsorter och bevara det genetiska materialet, men även kunskapen om hur man odlar och använder sorterna bör dokumenteras. Sådant arbete görs, men vår

bedömning är att det borde kunna utökas. Detta är en form av kunskap som borde vara en direkt del i strävandet mot ett hållbart samhälle. Lokal produktion med lokala sorter är klimatmässigt fördelaktigt. Programmet för odlad mångfald som koordineras av CBM bör förmodligen ha en ännu större inblandning i detta viktiga arbete.

När det handlar om dokumentation och *ex situ*-bevarande av lokal och traditionell kunskap borde insatserna från de regionala och nationella arkiven inom Institutet för Språk och Folkminne och museerna vara ännu aktivare aktörer. Ett sådant arbete skulle kanske främst handla om att uppmuntra ideellt dokumentationsarbete och genomföra kurser i hur man bör gå tillväga. Det insamlade materialet borde sedan bevaras på regionala och nationella museer. Naptek har under hösten 2009 genomfört ett halvdussin temadagar och –kvällar i samarbete med Sveriges Hembygdsförbund i syfte att öka det ideella dokumentationsarbetet vad gäller lokalt kulturarv och traditionell kunskap. I samarbete med Sveriges Hembygdsförbund har Naptek i tagit fram boken *Ju förr desto bättre: Kulturarvet som resurs för en hållbar framtid* (Westman & Tunón, 2009). Idén är att i form av studiecirkel i samarbete med Studieförbundet Vuxenskolan få fram en mängd ”barfotaetnologer” som kan bidra till att dokumentera och eventuellt bibehålla lokal och traditionell kunskap medan den fortfarande finns kvar.

7. Övergripande slutsatser

Utredningen ger en övergripande bild av dagens situation när det gäller lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald i Sverige. Många av de aktörer som vi har varit i kontakt med har lyft fram behov av olika insatser för såväl kunskapsbevarande som anpassningen till en hållbar utveckling. Det har efterfrågats formulerats behov av särskilda kurser inom området och fördjupade sammanställningar av kunskapsläget för olika ämnen relaterade till lokal och traditionell kunskap och traditionell hävd. Lokal och traditionell kunskap är något som berör natur- och kulturmiljövård, kulturarvsfrågor, landsbygdsutveckling, lärande för hållbar utveckling, urfolksfrågor och mycket, mycket annat.

Vi har i denna utredning inte specifikt utvärderat det nationella arbetet med mångfaldskonventionens ”arbetsprogram för implementering av artikel 8j och relaterade delar av Konventionen om biologisk mångfald”, men törs ändå påstå det är långt kvar innan vi har ett nationellt genomförande. Man kan dock konstatera att det behövs en fördjupad genomgång i Sverige

av status och trender för genomförandet av arbetsprogrammet för artikel 8j. Detta handlar egentligen inte först och främst om uppfyllandet av arbetsprogrammet utan om det övergripande målet att bevara och hållbart nyttja biologisk mångfald. Internationellt och nationellt utgår många från att vårt samhälle behöver en omställning i avsikt att bryta vårt resursslöseri som leder till överutnyttjande av naturresurser som leder till kollaps av ekosystemtjänster. Detta samhälle är kraftigt beroende av fossil energi i snart sagt all form av produktion och ekonomierna kräver ökad konsumtion och tillväxt, vilket ökat trycket på ekosystemtjänsterna. I den omställningsprocessen framhålls ofta att äldre tiders kunskap om produktion från en tid före den fossila energins intåg har förutsättning att tillsammans med dagens vetenskapliga kunskap ligga till grund för framtida mer miljövänliga och resurssnåla lösningar. Detta har också hög relevans i samband med de tilltagande klimatförändringarna.

Man kan utifrån utredningen konstatera behovet av ett pedagogiskt material som visar kopplingen mellan traditionella livssätt, biologisk mångfald och hållbar utveckling. Detta behöver riktas till flera olika målgrupper från skolelever och *lärande för hållbar utveckling* till politiker och andra beslutsfattare samt lärare, museipersonal och tjänstemän på olika myndigheter däremellan. Det finns ett sektorsöverskridande behov av att lära av lokal och traditionell kunskap inom samhället att bidra till en hållbar samhällsutveckling. Miljömålspropositionen (2004/05:150) framhåller också att frågor rörande kommunikation, utbildning, medvetande och förståelse för biologisk mångfald och hållbar utbildning är något som förtjänar mycket mer uppmärksamhet. Vårt beroende av en befintlig biologisk mångfald och fungerande ekosystemtjänster för vårt samhälles överlevnad är fortfarande inte något självklart för en betydande del av Sveriges invånare. Det är även sannolikt att denna betydelse kommer att öka i spåren av klimatförändringar och energiomläggningar.

8. Föreslagna insatser

Här följer en översiktlig listning av olika förslag framkomna i syfte att tillfredställa identifierade behov för att kunna lyftas in i lokal och traditionell kunskap i hållbar samhällsutveckling. Dessa är stort som smått inordnade i ett försök till översiktlig struktur.

Allmänt:

- en klar och tydlig definition av "lokal och traditionell kunskap"
- en fördjupad genomgång av status och trender för

genomförandet av arbetsprogrammet för implementering av artikel 8j i Sverige

- utveckla relevanta nationella indikatorer som visar den faktiska utvecklingen vad gäller kulturell mångfald rörande lokal och traditionell kunskap samt traditionella sedvänjor
- utveckla tydliga pedagogiska material som förtydligar den direkta kopplingen mellan traditionella livsätt, biologisk mångfald och hållbar utveckling för olika målgrupper

Bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald:

- sammanställa goda exempel på vad "lokal och traditionell kunskap" kan innebära praktiskt för att uppnå miljö kvalitetsmålen och hållbar utveckling
- riktlinjer och metoder för hur man kan dokumentera, bibehålla och ta hänsyn till lokal och traditionell kunskap
- kunskapssammanställningar om kopplingen mellan traditionella hävdmetoder och biologisk mångfald, men också bedömningar av den ekologiska hållbarheten i traditionella näringar
- utbildningar och kortkurser rörande lokal och traditionell kunskap, lokal samverkan och fördjupad dialog för myndighetsrepresentanter

Dokumentering av lokal och traditionell kunskap:

- kartlägga hur traditionell kunskap kan dokumenteras, rekonstrueras och förmedlas/överföras
- det behövs ett tydligare uppdrag till de regionala och nationella arkiven inom Institutet för Språk och Folkminne och läns museerna att dokumentera och *ex situ*-bevara lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald
- behov av ökad naturvetenskaplig kompetens vid museerna för att dokumentera lokal och traditionellt naturbruk
- det behövs en aktiv insats för att uppmuntra ideellt dokumentationsarbete och genomföra kurser i hur man bör gå tillväga, jämför exempelvis Naptexs arbete knutet till boken *Ju förr desto bättre: Kulturarvet som resurs för en hållbar framtid* (Westman & Tunón, 2009) tillsammans med Sveriges Hembygdsförbund och Studieförbundet Vuxenskolan

Bevara och bibehålla lokal och traditionell kunskap:

- kartlägga hur traditionell kunskap har och kan dokumenteras, rekonstrueras och förmedlas/överföras
- kartlägga traditionsbärare inom olika områden samt

eventuellt utveckla formerna för någon slags ersättningssystem för kunskapsförvaltning, dvs särskilt väsentliga kunskapsbärare bör, analogt med ”konstnärslöner”, tillfälligt kunna få ersättning för att utöva och överföra traditionell kunskap

- utveckla ett mentorsprogram för handlingsburen lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald i samarbete med lämpliga aktörer
- genomföra försök att tillämpa en norsk modell för handlingsburen kunskapsöverföring som man kallar ”norsk trekant” och tillämpad av bl a Norsk handverksutveckling (NHU)

Spridning av lokala och traditionell kunskap

- kartlägga hur traditionell kunskap kan dokumenteras, rekonstrueras och förmedlas/överföras
- att Skolverket utreder relevansen för lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald i undervisningen i lärande för hållbar utveckling
- landets museer bör i större utsträckning kunna lära ut praktiska moment inom traditionell kunskap. För detta behövs mer pengar som kan finansiera de ökade kostnader för bl a personal och material som den typen av pedagogisk verksamhet innebär
- utveckla fortbildnings- och inspirationskurser och pedagogiskt material för lärare i grundskola och gymnasieskola med utgångspunkt från exempelvis etnobiologiböckerna (Pettersson et al., 2001; Tunón et al., 2005 & 2007)

Behov för forskning om lokal och traditionell kunskap

- insatser bör göras för att få till stånd utbildningar och kurser relaterade till lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarande och hållbart nyttjande

av biologisk mångfald på ett eller flera av landets universitet och högskolor

- kartlägga relevanta metoder och källmaterial för forskning om lokal och traditionell kunskap
- tvärvetenskaplig forskarskola om lokal traditionell ekologisk kunskap
- skapa nätverk eller seminarier för aktörer som ägnar sig åt forskning rörande lokal och traditionell ekologisk kunskap
- utreda betydelsen av att använda traditionell kunskap för bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald (inklusive ekosystemtjänster) inom traditionella såväl som nya former av markanvändning
- inrättade av ett mångdisciplinärt forskningsprogram för att utröna hur vi bör använda traditionell/historisk kunskap om nyttjande av arter och landskap i natur- och kulturmiljövärden samt för hållbar resursförvaltning

Avslutningsvis

Eftersom frågan om lokal och traditionell kunskap fortfarande saknar en fast hemvist i myndighetsfären rent administrativt och att det är långt innan det blir en naturlig del av verksamheten så vill vi påstå att det även efter 2011 kommer att finnas ett mycket tydligt uttalat behov av en aktör med motsvarande funktion som Naptek. Huruvida detta sker genom inrättandet av en ny instans eller som en förlängning av Naptek är en annan fråga, men det handlar om en tredelad funktion:

- en instans för medvetandegörande, kunskapsinsamling och –spridning,
- stöd för traditionsbärare och lokalsamhällen (med traditionella livssätt)
- en fristående aktör för uppföljning av implementeringen av artikel 8j (tematisk fokuspunkt)

1 Inledning

I samband med miljötoppmötet i Rio de Janeiro 1992 skapades vid sidan av kommissionen för hållbar utveckling och Agenda 21 även Konventionen om biologisk mångfald (Convention on Biological Diversity, CBD). Konventionen handlar om bevarande av biologiska resurser, det hållbara bruket av dem och frågan om rättvis fördelning av vinster från nyttjandet av biologiska resurser. I Rio-deklarationens första princip framhålls att människan ska stå i centrum i strävan för en hållbar utveckling och att människor har rätt till ett hälsosamt och rikt liv i samklang med naturen. År 1993 trädde konventionen i kraft och genom propositionen ”En strategi för biologisk mångfald” (1993/94:30) påbörjades Sveriges nationella implementering av mångfaldskonventionen. I denna framhålls vikten av att lära av historien för att lyckas med målen:

Det faktum att vi i Sverige inte kan se framför oss en strategi med en ensidig satsning på skyddade områden för att bevara den biologiska mångfalden ställer särskilda krav på hur olika verksamheter bedrivs i vardagslandskapet. Jordbruk, skogsbruk och fiske måste anpassas till de naturgivna förutsättningarna och traditionella brukningsmetoder måste i viss utsträckning upprätthållas. Samhällsplanering för markutnyttjande i form av fysisk planering måste inriktas på att upprätthålla fungerande ekologiska strukturer.

Man påtalar i propositionstexten också vikten av att insamla tillräckliga kunskapsunderlag och nogsamt tillämpa försiktighetsprincipen. I propositionen framhålls (visserligen främst för u-länderna) också vikten av att kombinera traditionella brukningsmetoder med modernare teknik och vetenskapliga landvinningar för att skapa hållbarhet inom de areella näringarna. Samtidigt betonas vikten av:

En utveckling av de areella näringarna baserad på traditionella brukningsmetoder med aktiv involvering av lokala samhällen blir en viktig komponent i u-ländernas ansträngningar att bevara den biologiska mångfalden. Utveckling, införsel och användning av ny teknik för högre varaktig avkastning i jordbruket måste ske efter prövning av effekterna på den biologiska mångfalden och på ekosystemens funktion. En sådan prövning förutsätter en uppbyggnad av kunskapsnivån genom forskning om den biologiska mångfalden och dess relationer till ekosystemens funktion samt om relationerna

mellan mångfalden och olika traditionella och moderna naturbrukningsformer.

Propositionen ledde också till inrättandet av Centrum för biologisk mångfald placerat vid Sveriges lantbruksuniversitet och Uppsala universitet.

Traditionell kunskap, sedvänjor och innovationer
Inom mångfaldskonventionen har man också alltmer lyft fram artikel 8j som berör nationernas skyldighet att:

respektera, bevara och bibehålla kunskaper, innovationer och sedvänjor hos ursprungliga och lokala samhällen med traditionella livssätt som är relevanta för bevarandet och det hållbara nyttjandet av biologisk mångfald, och främja en bredare tillämpning av dessa, med godkännande och deltagande av innehavarna av sådana kunskaper, innovationer och sedvänjor, samt främja rättvis fördelning av nyttan som uppkommer vid utnyttjandet av sådana kunskaper, innovationer och sedvänjor.

Den har under det första decenniet vuxit fram och blivit en av de övergripande frågorna [*cross cutting issues*] inom konventionen. Det innebär att man från konventions håll bedömer att man i praktiskt taget samtliga sammanhang bör ta hänsyn till lokal och traditionell kunskap och sedvänjor hos samhällen med traditionella livssätt. Man inrättade därför inom konventionen en särskild arbetsgrupp ”Ad Hoc Open-ended Intersessional Working Group on Article 8(j) and Related Provisions of the Convention on Biological Diversity” som sammanträdde för första gången i Sevilla, Spanien, 27–31 mars 2000. Denna hade sitt sjätte möte i Montreal i november 2009.

I propositionen ”Svenska miljömål. Miljöpolitik för ett hållbart Sverige” (1997/98:145) är man mer innovativt framåtsyftande och söker efter nya lösningar och kunskaper som ska hjälpa oss att möta framtidens problem. Denna introducerar också det svenska miljömålsystemet, men endast i det nionde miljökvalitetsmålet ”Ett rikt odlingslandskap” framhålls människans historiska närvaro i landskapet och de traditionella kunskaper som något värt att framhålla:

En viktig innebörd hos miljökvalitetsmålet Ett rikt odlingslandskap är att biologiska och kulturhistoriska värden i

Plenarsalen i samband med 8j-arbetsgruppsmötet i Granada, 2006. Foto: Håkan Tunón.

odlingslandskapet som uppkommit genom lång, traditionsenlig skötsel bevaras eller förbättras. Med biologiska värden avses dels den mångfald av vilda organismer som lever i det odlade landskapet, dels de djur och växter som utgör grunden för livsmedelsproduktion (dvs. de arter, raser och sorter som hållits som husdjur eller odlats). Många av de vilda organismerna är direkt beroende av bevarade kulturmiljöer och människans brukande för att fortleva. Jordbrukslandskapets biologiska mångfald är därför också förknippat med vårt kulturarv.

Med odlingslandskapets kulturmiljövärden avses de historiska spår som finns i olika markslag, landskapselement och bebyggelse. De utgör en förutsättning för ett varierat landskap med en kulturell mångfald och särprägel samt utgör viktiga forskningskällor för kunskap om äldre tiders markanvändning och bebyggelse. Vidare är landskapselementen och markslagen ofta viktiga livsmiljöer för djur och växter som ofta är beroende av fortsatt hävd. Det gäller t.ex. traditionellt skötta slätterängar, småskaliga flikiga åkrar, naturbetesmarker, stenmurar, åkerholmar, brukningsvägar, öppna diken, odlingsrösen, ängslador samt by- och gårdsmiljöer med äldre produktionsbyggnader. (s. 110–111)

Inom konvention antog man år 2000 ett arbetsprogram rörande artikel 8j och relaterade frågor i samband med femte partsmötet. Vidare antog partsmötet samma år även "Akwé: Kon Voluntary guidelines for the conduct of cultural, environmental and social impact assessments regarding developments proposed to take place on, or which are likely to impact on, sacred sites and on lands and waters traditionally occupied or used by indigenous and local communities", vilka är frivilliga riktlinjer över hur man ska genomföra kultur-, social- och miljökonsekvensbedömning på områden av särskild vikt för ursprungs- och lokalsamhällen. År 2002 fick Centrum för biologisk mångfald i uppdrag att utreda hur artikel 8j skulle kunna tillämpas i Sve-

rige och hur traditionell kunskap skulle kunna bevaras, stärkas, skyddas och spridas, samt i ökad utsträckning praktiskt tillämpas. Detta resulterade i rapporten "Traditionell kunskap och lokalsamhällen: 8j i Sverige" (Tunón 2004). I propositionen "Svenska miljömål – ett gemensamt uppdrag" (2004/05:150) lades förslag utifrån resultaten från CBM:s utredning:

Lokal och traditionell kunskap

Regeringen bedömer att bevarande och användning av lokal och traditionell kunskap relaterat till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald har betydelse för möjligheten att uppnå Ett rikt växt- och djurliv och även övriga miljö kvalitetsmål som behandlar biologiska resurser. Lokal delaktighet och förvaltning där hänsyn tas till lokal och traditionell kunskap kan gynna både biologisk mångfald och ge möjlighet till långsiktig ekonomisk utveckling. Den lokala och traditionella kunskapen är en del av en kulturell och lokal identitet som kan bidra till nygamla innovationer för att skapa ett hållbart samhälle, kan främja lokala produkter viktiga för landsbygdsutveckling och kan bevara traditionell markanvändning.

I artikel 8j under konventionen om biologisk mångfald (CBD) behandlas lokal och traditionell kunskap som är relevant för bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald. Exempel på lokal och traditionell kunskap i ett svenskt perspektiv är den traditionella kunskap som överförs från generation till generation om hur olika lokala ängssystem skall skötas för att få långsiktig avkastning eller samernas kunskap om renskötsel, jakt och fiske. Grupper som kan ha denna kunskap i Sverige är t.ex. jord- och skogsbrukare, samer, fäbodbrukare, skärgårds-, fjäll- och skogsbönder, skärgårds- och insjöfiskare, jägare och hemslöjdare.

Lokal kunskap kan även innefatta kunskap hos t.ex. amatörbiologer om förekomst av växt- och djurliv.

Traditionell och lokal kunskap behandlas förutom under CBD även under en rad andra internationella överenskommelser som t.ex. Agenda 21, Habitat-agendan, Ramsarkonventionen, Kommissionen för mänskliga rättigheter, ILO:s

konvention 169, Världsarvskonventionen, Världskommissionen för kultur och utveckling, Universal Declaration on Cultural Diversity, Konventionen om skydd av det immateriella kulturarvet, den europeiska landskapskonventionen, och Man and the Biosphere Programme (MAB). I världsorganisationen för intellektuell äganderätt (World Intellectual Property Organization, WIPO) pågår förhandlingar om nya former av skydd för traditionell kunskap.

Centrum för biologisk mångfald (CBM) fick 2002 i uppdrag av regeringen att utreda Sveriges genomförande av CBD avseende bl.a. artikel 8j. Uppdraget redovisades i februari 2004 och har remitterats.

Åtgärd: Nationellt program för lokal och traditionell kunskap
Det finns i dag ingen samordning för frågor om traditionell och lokal kunskap. Regeringen bedömer att det bör skapas ett nytt nationellt program för lokal och traditionell kunskap relaterat till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald. Detta föreslås även i CBM:s rapport. Av de remissinstanser som uttrycker sig för eller emot ett nationellt program är flertalet för ett inrättande av ett nationellt program. Regeringen bedömer att programmet bör medverka till och arbeta med bl.a. ett nationellt register för traditionell kunskap, incitament för traditionsbärare att bevara och använda kunskapen, kartläggning av nationella forskningsläget, tvärvetenskapliga pilotprojekt, kanalisera bidrag till insatser för dokumentation m.m., utveckling av läromedel, internationellt utbyte, samverkansgrupper mellan myndigheterna och traditionsbärare samt breddad kompetens på museer. Arbetet kräver en tvärvetenskaplig ansats med både naturvetare och humanvetare involverade och det behövs ett samarbete mellan forskarvärlden och de som praktiskt tillämpar kunskapen däribland brukare och myndigheter. Det är även viktigt att i arbetet ta hänsyn till att män respektive kvinnor kan ha olika kunskaper på detta område.

Regeringen avser att ge CBM i uppdrag att utgöra kanslifunktion och utveckla det nationella programmet, efter samråd med nyckelintressenter. Programmet bör till att börja med löpa i två treårsperioder. Programmet skall även ha ett programråd där intressenter bör finnas representerade.

Konsekvenser

Programmet är en förutsättning för att Sverige skall kunna leva upp till sina internationella åtaganden i enlighet med artikel 8j i konventionen om biologisk mångfald och andra internationella åtaganden. (s. 225–226)

Denna skrivning ledde senare också fram till regeringsbeslutet M2005/6448/Na i vilket CBM får i uppdrag att utveckla samt genomföra ett "Nationellt program för lokal och traditionell kunskap, relaterat till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald". Uppdraget "bör till att börja med löpa i två treårsperioder, dvs. 2006–2008 respektive 2009–2011." Detta innebar att Naptek (Nationellt program för lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald)

År 2002–2004 hade CBM ett uppdrag från Miljödepartementet för att utreda hur artikel 8j i konventionen om biologisk mångfald skulle kunna tillämpas för svenska förhållanden. Slutrapporten trycktes 2004.

sjösattes 1 januari 2006. Arbetets inriktning och omfattning har mer noggrant beskrivits i årsrapporter för 2006, 2007 och 2008 (www.naptek.se/publikationer/publ.php).

Under hösten 2005 kom också rapporten "Kunskap för biologisk mångfald – inventera mera eller återvinn kunskapen?" (SOU 2005:94), vilken även lyfter fram lokal och traditionell kunskap som en viktig del av det nödvändiga kunskapsunderlag som samhället kräver för att skapa förutsättningar för bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald. Bland annat noteras detta i sambandet:

Dokumentation av erfarenheter och praktik, t.ex. metoder för bevarande och hållbart nyttjande.

Kunskap i form av erfarenheter och praktik finns ofta inte dokumenterad på ett systematiskt sätt. Den kan visserligen finnas i läroböcker, handböcker, riktlinjer etc., men ofta modifieras sådan kunskap när den tillämpas i fält. Lokal kunskap finns ofta hos enskilda brukare inom de areella näringarna. Den kan också finnas hos amatörbiologer om t.ex. förekomst av växt- och djurliv. Den traditionella kunskap som fanns i t.ex. det gamla bondesamhället har däremot till stora delar försvunnit, även om en del lever vidare eller finns dokumenterad i arkiv eller museer (t.ex. hos dialekt- och folkminnesarkiven eller Nordiska museet). Regeringen avser att ge CBM i uppdrag att skapa ett nytt nationellt program för lokal och traditionell kunskap relaterat till bevarande och hållbart nytt-

jande av biologisk mångfald. I uppdraget bör ingå att bygga upp ett nationellt register för traditionell kunskap. (s. 38)

(---)

Dokumentation av erfarenheter och praktik, t.ex. metoder för bevarande och hållbart nyttjande.

Det saknas i dag en samlad kunskapsbank på detta område. Traditionell kunskap finns bl.a. dokumenterad hos dialekt- och folkminnesarkiven och Nordiska museet. Centrum för biologisk mångfald (CBM) driver ett etnobiologiskt projekt vars syfte är att dokumentera den systematiska kunskap som äldre tiders människor hade om växter och djur och hur dessa nyttjades som livsmedel, medicin och råmaterial samt deras roll i sedvänjor, lekar, föreställningar och ritualer. Arbetet kommer att resultera i ett bokverk omfattande tre band. (s. 93–94)

Det ovan omnämnda etnobiologiprojektet kallades ”Människan, djuren och växterna: etnobiologi i Sverige” bedrevs som ett samarbete mellan CBM och en mängd andra aktörer under perioden 1997–2007 och resulterade i ett bokverk bestående av ”Människan och naturen: etnobiologi i Sverige 1” (Pettersson, Svanberg & Tunón 2001), ”Människan och floran: etnobiologi i Sverige 2” (Tunón, Pettersson & Iwarsson 2005) och ”Människan och faunan: etnobiologi i Sverige 3” (Tunón, Iwarsson & Manktelow 2007).

Boktrilogin ”Etnobiologi i Sverige” ger på över 1 500 sidor en introduktion till människans nyttjande av biologisk mångfald i Sverige. När vårt beroende av naturen och dess resurser beskrivs framgår det hur komplext samspelet är: hur det var, hur det är och hur det kan komma att bli.

I propositionen ”Svenska miljömål – ett gemensamt uppdrag2 (2004/05:150) lades också förslaget om ett sextonde miljö kvalitetsmålet kallat ”Ett rikt växt- och djurliv”, som avses leda till att:

Den biologiska mångfalden skall bevaras och nyttjas på ett hållbart sätt, för nuvarande och framtida generationer. Arternas livsmiljöer och ekosystemen samt deras funktioner och processer skall värnas. Arter skall kunna fortleva i långsiktigt livskraftiga bestånd med tillräcklig genetisk variation. Människor skall ha tillgång till en god natur- och kulturmiljö med rik biologisk mångfald, som grund för hälsa, livskvalitet och välfärd. (s. 203)

Man poängterar bl.a. också att man inom ett generationsperspektiv ska uppnå att:

Samhället och dess medborgare har en bred kunskap om och förståelse för vikten av biologisk mångfald. Traditionell och lokal kunskap om biologisk mångfald och dess nyttjande bevaras och används när så är lämpligt. (s. 204)

Denna något generella skrivelse kan kopplas an till en av grundteserna i mångfaldskonventionens arbetsprogram rörande artikel 8j nämligen att:

Traditional knowledge should be valued, given the same respect and considered as useful and necessary as other forms of knowledge.

Millennium Ecosystem Assessment visade att vi missbrukar våra ekosystem. Även andra rapporter vittnar om ett ohållbart bruk av naturresurserna och en accelererande överkonsumtion i västvärlden. Hur kan vi vända samhällsutvecklingen? Vilka lärdomar finns i äldre tiders naturresursanvändning? Foto: Håkan Tunón.

Något som bör tolkas på så sätt att kunskap är kunskap oavsett vem som förmedlar den och hur man har tagit fram den, att det finns erfarenhetsbaserad kunskap som har samma eller högre validitet än akademisk kunskap. Här bör man dock ändå poängtera att det även är skillnad mellan kunskap och föreställningar och att detta är oberoende om den finns inom lokalsamhället eller vetenskapssamhället. I den nya propositionen "Svenska miljömål – för ett effektivare miljöarbete" (2009/10:155) upprepas samma tankegång att bevara, värdera och använda lokal och traditionell kunskap.

Den exekutive sekreteraren för mångfaldskonvention skriver i inledningen till informationsskriften rörande Akwé: Kon-riktlinjerna:

The Akwé: Kon Voluntary Guidelines are a tangible tool in keeping with the greater emphasis now placed by Parties to the Convention on practical results based on the identification and pursuit of outcome-oriented targets with a view to achieving, by 2010, a significant reduction in the current rate of loss of biological diversity, as set out in the Strategic Plan of the Convention and endorsed by the World Summit on Sustainable Development, held in Johannesburg in 2002. As indigenous and local communities are guardians of a significant part of the planet's terrestrial biodiversity, implementation of the Voluntary Guidelines could contribute to the 2010

target of achieving a significant reduction in the current rate of biodiversity loss. (CBD 2004:2)

CBD sekretariatet framhåller därmed att ett ökat hänsynstagande av lokal och traditionell kunskap är en viktig del i arbetet för att uppfylla 2010-målet om att stoppa minskningen av biologisk mångfald.

I Miljömålsrådets utredning "Miljömålen – nu är det bråttom" (2008) framhålls att man bedömer att mer än hälften av miljökvalitetsmålen är mycket svåra eller inte möjliga att uppnå inom tidsramen. Man menar att detta bl.a. beror på att målen är starkt beroende av externa faktorer den svenska samhällsstrukturen och i vår omvärld. Dessa omfattar exempelvis hur olika internationella förhandlingar och konventioner fortlöper, men också av den ekonomiska tillväxten, ökad konsumtion, ökad energiåtgång och ökande transporter samt en tilltagande urbanisering. Man kan således konstatera att idén bakom artikel 8j inom mångfaldskonventionen och att traditionella kunskaper och traditionella värderingar bland ursprungs- och lokalsamhällen med traditionella livsätt även kan ha stor bärighet för målfyllelsen inom den svenska miljömålsstrukturen. Miljömålsrådet framhåller att kommunerna har en viktig roll för att nå miljömålen och poängterar att det

Under de senaste åren har regeringen lyft fram konceptet "Matlandet Sverige", vilket till stor del kopplar an till lokal och traditionell kunskap relaterad till biologisk mångfald. Vad kan vi lära oss av äldre tiders livsmedelsproduktion vad gäller såväl kvalitet som naturresurshushållning? Foto: Håkan Tunón.

finns anledning att översätta de nationella och regionala miljömålen till lokala mål. Även om inte Miljömålsrådet nämner det så kan man i detta sammanhang kanske överväga att inkludera lokal och traditionell kunskap. Det man framhåller är dock att man bör spara skrivningarna i det sextonde miljö kvalitetsmålet *Ett rikt växt- och djurliv* om delmålet att:

Samhället och dess medborgare har en bred kunskap om och förståelse för vikten av biologisk mångfald. Traditionell och lokal kunskap om biologisk mångfald och dess nyttjande bevaras och används när så är lämpligt. (s. 218)

Miljömålsrådet framhåller också att vi för att kunna uppnå miljö kvalitetsmålen måste förlita sig till stor del på enskilda medborgare och ideella krafter och "att miljö- och hållbarhetsfrågorna behöver integreras och få större plats i skolor och utbildningar på alla nivåer" (s. 51 och 73ff).

1.1 Syfte med utredningen

Denna självinitierade utredning har kommit till för att dels markera utvecklingen för lokal och traditionell kunskap i Sverige under de cirka fem år sedan utredningen

(Tunón 2004) och dels försöka tydligare förankra den verksamhet som har bedrivits under Napteks första fyra år i befintliga formella strukturer. Detta görs för att skapa goda förutsättningar nationellt för att frågor rörande lokal och traditionell kunskap kontinuerligt hanteras i enlighet med mångfaldskonventionens intentioner. Det handlar om att förankra frågeställningarna i myndigheternas och de ideella aktörernas verksamhet samt att identifiera framtida behov relaterade till mångfaldskonventionens artikel 8j innan Napteks första period enligt regeringsbeslutet 2006–2011 löper ut. Utredningen genomfördes i två omgångar och grunden lades under sommaren–hösten 2009 varpå Napteks programråd fick kommentera resultatet. Därefter reviderades och kompletterades rapporten under våren 2010.

Sedan 2006 har Centrum för biologisk mångfald i samråd med Sametinget även så kallat tematiskt fokuspunktansvar för den nationella tillämpningen av artikel 8j. Detta innebär bl.a. att driva, samordna och följa upp arbetet inom Sverige med att, inom ramen för gällande politik, genomföra de beslut och åtaganden som Sverige har gjort och gör inom ramen för mångfaldskon-

ventionen. Målet med utredningen är därför:

- att få information om status och trender vad gäller bevarandet av lokal och traditionell kunskap,
- att identifiera vilka aktörer som idag arbetar med dessa frågor,
- att identifiera luckor som är i behov av framtida insatser,
- att synliggöra målen i arbetsprogrammet för artikel 8j för olika myndigheter,

1.2 Rapportens och studiens upplägg

Rapporten börjar med en inledning som skildrar ett urval av de relevanta skrivelser som har betydelse för frågan lokal och traditionell kunskap. Därefter beskrivs fördjupade delutredningar rörande lokal och traditionell kunskap inom fem områden:

2. *Bedömning av Sveriges genomförande av CBD:s arbetsprogram för implementering av artikel 8j,*
3. *Myndighetssfären och regelverken,*
4. *Forskning & forskningsfinansiering,*
5. *Pedagogik & utbildning och*
6. *Ideella initiativ.*

Dessa är uppställda och genomförda som fem separata utredningar och avsikten är att få en bild över vad som pågår för att uppnå målen rörande lokal och traditionell kunskap, att: *i)* kartlägga och dokumentera, *ii)* upprätthålla, *iii)* sprida, samt *iv)* stimulera forskning.

2. Bedömning av Sveriges genomförande av CBD:s arbetsprogram för implementering av artikel 8j: Inom Konventionen om biologisk mångfald har man enats om ett arbetsprogram för att underlätta den nationella implementeringen av artikel 8j. Detta arbetsprogram har Naptek översatt och sedan har vi identifierat olika delar som bör ha lett till nationella insatser. För att bedöma läget för genomförandet skickades en enkät ut till ett sextiotal särskilt utvalda personer som borde ha insikt i hur långt olika processer kan ha förväntat gått. Ansvarig för detta arbete har Håkan Tunón varit.

3. Myndighetssfären och regelverken: Vi har som bekant en stor mängd myndigheter som agerar inom området och avsikten har varit att göra en bedömning över

hur man tar hänsyn till lokal och traditionell kunskap i sin tjänsteutövning. Arbetet har också till mindre del inbegripit studier av olika utredningar, rapporter, propositioner, skrivelser och handlingsplaner. Tanken var att därigenom få en bild av hur artikel 8j har implementerats i Sverige i praktiken. Ansvariga för detta avsnitt har Håkan Tunón och Marie Byström varit.

4. Forskning och forskningsfinansiering: Denna del fokuserar på vilken typ av relevant forskning som pågår i Sverige idag, vilka forskargrupperna är och vilka kunskapsluckor dessa identifierar. Vidare fanns det intresse av att bedöma hur forskningsfinansiärerna ser på detta tvärvetenskapliga område. Det handlar om såväl teoretisk grundforskning som praktisk dokumentation av folklig kunskap. Ansvarig för denna del har Anna Dahlström varit.

5. Pedagogik och utbildning: Syftet har varit att ge en bild av vad som händer när det gäller att sprida lokal och traditionell kunskap till en bredare allmänhet och vilka aktörer som arbetar med detta. Frågan har också varit att fundera över vilket ansvar som egentligen finns för detta ämnesområde, dvs lokal och traditionell kunskap samt lärande för hållbar utveckling. Ansvarig för denna delstudie har Charlotta Warmark varit.

6. Ideella initiativ: Målet med denna del har varit att få en bild av den insats som olika privata och/eller ideella aktörer gör för att uppfylla behovet inom samtliga områden som berör lokal och traditionell kunskap. Det handlar främst om intresseorganisationer, men även om privatpersoner och aktörer med uttalade ekonomiska intressen som agerar inom området. Ansvarig för att skapa en överblick över detta har Mattias Iwarsson varit.

7. Utgörs av övergripande slutsatser vad gäller situationen för lokal och traditionell kunskap i Sverige.

Utredningen bör inte betraktas som en fullständig bild av läget vad gäller denna fråga i Sverige utan är endast en fördjupad positionsbestämning.

2 Bedömning av Sveriges genomförande av CBD:s arbetsprogram för implementering av artikel 8j

Inom Konventionen om biologisk mångfald (CBM) återfinns som nämnts tidigare artikel 8j som handlar om kopplingen mellan bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald å ena sidan och folklig ekologisk kunskap rörande naturresursanvändning hos ursprungliga och lokala samhällen med traditionella livssätt. Ordalydelsen kan gott upprepas:

respektera, bevara och bibehålla kunskaper, innovationer och sedvänjor hos ursprungliga och lokala samhällen med traditionella livssätt som är relevanta för bevarandet och det hållbara nyttjandet av biologisk mångfald, och främja en bredare tillämpning av dessa, med godkännande och deltagande av innehavarna av sådana kunskaper, innovationer och sedvänjor, samt främja rättvis fördelning av nyttan som uppkommer vid utnyttjandet av sådana kunskaper, innovationer och sedvänjor.

Denna framhålls i CBD som övergripande (*cross-cutting*), dvs. man bör inom allt arbete bära med sig förståelsen för lokal och traditionell kunskap. För att de enskilda parterna (de länder som har ratificerat konventionen) ska kunna implementera nationellt har man framtagit ett arbetsprogram för själva genomförandet av arbetet. Detta arbetsprogram innehåller olika arbetsuppgifter och faser för fullföljande av implementering.

För att skapa en bild över omfattningen av Sveriges implementering av artikel 8j genomförde vi en enkätundersökning med frågor rörande hur olika personer bedömde att Sverige uppfyllde olika steg av implementeringen (se s. 24–30).

Tematiska fokalpunkter

Eftersom artikel 8j, som nämndes ovan, bedöms vara övergripande kontaktade vi Sveriges s.k. tematiska fokalpunkter (personer eller organisationer som har ett övergripande ansvar för specifika delar av implementeringen av konventionen). Exempelvis hänvisas det många gånger till traditionell kunskap, innovationer och sedvänjor hos ursprungs- och lokala samhällen i konventionens arbetsprogram för skyddade områden. Ett utskick gjordes därför under vintern 2010 utifrån en lista från Miljödepartementet över sexton personer med särskilt ansvar för ett eller flera tematiska områden. I enkäten efterfrågades bedömningar av ett antal

frågor med en skala mellan 1 och 5, från *instämmer inte till instämmer helt*. Ingen av dess lämnade in något fullständigt ifyllt enkätsvar. Från tematisk fokalpunkt på Naturvårdsverket inkom ett svar som gav en generell bedömning att Sverige uppfyllde ungefär 4 av 5 för instämmer helt vad gäller samtliga frågor. Jordbruksverket, som har ett antal personer för flera olika tematiska fokalpunkter, skickade inte svar på själva enkäten men ett brev med kommentater. Man menade att enkäten var svår att besvara då man endast hade delansvar för frågorna som togs upp. Däremot ville man framhålla att Landsbygdsprogrammet var ett sätt att uppfylla artikel 8j eftersom vissa av dess åtgärder har bäring på punkter i arbetsprogrammet. Exempelvis framhålls strävan efter att uppnå jämställdhet mellan könen vid aktiviteter inom Landsbygdsprogrammet och avsikten att uppnå ekosystemansatsen inom miljömålsstrukturen och för Jordbruksverket särskilt miljökvalitetsmålet *Ett rikt odlingslandskap*.

Traditionella brukare och konventionsveteraner

Som ett komplement till de tematiska fokalpunkterna skickades samma frågor till lokala småskaliga brukare av olika slag, t.ex. fåbodbrukare, lantbrukare, renskötare och fiskare, samt till ett antal obundna personer med såväl särskilt god kunskap om Konventionen om biologisk mångfald som insikt i den nationella situationen. Sammanlagt skickades den till ungefär 20 personer. Nio svar erhöles från dessa kategorier, men då valde representanterna för de regionala fåbodföreningarna att enas om ett gemensamt svar.

Enkäten skickades vidare till Napteks programråd bestående av 21 olika ideella föreningar, organisationer och statliga verk, men ingen av dessa inkom med något eget svar. Vetenskapliga rådet för biologisk mångfald inlämnade dock ett svar.

På de kommande sidorna i rapporten återges en svensk översättning av det inledande texterna i partsmötets beslut samt själva arbetsprogrammet. I rött sammanställs svaren från de insatta men obundna personer med angivande av medelvärden i marginalen. Denna del avslutas med personernas kommentarer samt en kortare slutsats av denna delundersökning.

Arbetsprogrammet för implementering av artikel 8j inom FN:s Konvention om biologisk mångfald samt beslutet från partsmötet år 2000 då det antogs med konsensus

UNEP/CBD/COP5 Beslut V/16

Artikel 8j och därtill hörande bestämmelser

Partskonferensen

som erinrar sig sitt beslut IV/9 ,

som erkänner behovet av att respektera, bevara och bibehålla kunskaper, innovationer och sedvänjor hos ursprungliga och lokala samhällen med traditionella livssätt som är relevanta för bevarandet och det hållbara nyttjandet av biologisk mångfald och främja en bredare tillämpning av dessa,

som inser behovet av en långsiktig strategi för arbetsprogrammet för genomförande av artikel 8j och därtill hörande bestämmelser inom konventionen om biologisk mångfald, inom ramen för en vision som progressivt utvecklas, i linje med de övergripande målen som är uppställda i Artikel 8j och därtill hörande bestämmelser,

som betonar den grundläggande vikten av att säkerställa ursprungliga och lokala samhällens fulla och effektiva deltagande i genomförandet av Artikel 8j och därtill hörande bestämmelser,

som inser vikten av att, med det fulla och effektiva deltagandet av ursprungliga och lokala samhällen, integrera arbetet med artikel 8j och därtill hörande bestämmelser i nationella, regionala och internationella strategier, politiska riktlinjer och handlingsplaner,

som erkänner den viktiga roll som kvinnor spelar för bevarandet och det hållbara nyttjandet av biologisk mångfald, och som betonar att större uppmärksamhet bör riktas på att stärka denna roll och öka delaktigheten av kvinnor från ursprungliga och lokala samhällen inom arbetsprogrammet.

som vidare noterar den språkliga and kulturella mångfalden bland ursprungliga och lokala samhällen likväl som skillnader i deras kapaciteter,

som uppmärksammar befintliga deklarerationer rörande ursprungliga och lokala samhällen i den utsträckning de relaterar till bevarandet och det hållbara nyttjandet av biologisk mångfald, inkluderande bland andra Kari Oca-deklarerationen, Mataatua-deklareratio-

nen, Santa Cruz-deklarerationen, Leticia deklareration och aktionsplan (Leticia Declaration and Plan of Action), avtalet om ett förbud mot patent på levande materia i Stillahavsområdet Treaty for Life Forms Patent Free Pacific, Ukupseni Kuna Yala-deklarerationen, deklarerationen ”Heart of the Peoples Declaration on Biodiversity and Biological Ethics”, Jovel-deklarerationen om urfolkssamhällen, traditionell kunskap och biologisk mångfald, Chiapas-deklarerationen, andra tillämpliga deklarerationer och programförklaringar från forum för ursprungsfolk, likväl som internationella arbetsorganisationens (ILO) konvention nr 169, Agenda 21 och andra tillämpliga internationella konventioner,

som erkänner den roll som ursprungsbefolkningars internationella forum för biologisk mångfald (International Indigenous Forum on Biodiversity, IIFB) har spelat sedan partskonferensens tredje möte genom att bidra till partsmötet avseende genomförandet av Artikel 8j och därtill hörande bestämmelser,

som ånyo bekräftar vikten av att artikel 8j och därtill hörande bestämmelser inom konventionen samt villkor i internationella överenskommelser rörande immaterialrätt blir ömsesidigt stödjande

som vidare noterar att det finns internationella överenskommelser, immaterialrättigheter, befintliga lagar och politiska riktlinjer som kan komma att påverka genomförandet av Artikel 8j och därtill hörande bestämmelser,

som även noterar att metoderna för genomförandet av artikel 8j och därtill hörande bestämmelser skiljer sig åt emellan regioner och länder vad gäller tillvägagångsätt och kapacitet,

1. Antar arbetsprogrammet som det återfinns i bilagan till föreliggande beslut, vilket ska vara föremål för regelbunden omprövning under genomförandet;

2. Beslutar att genomföra arbetsprogrammet och prioritera arbetsuppgift 1, 2, 4, 5, 8, 9 och II, såväl som 7 och 12, vilka ska initieras efter slutförandet av arbetsuppgift 5, 9 och II;

3. Uppmanar ingående parter och regeringar i samarbete med berörda organisationer, med förbehåll för deras nationella lagstiftning, att främja arbetet med

och genomförandet av detta arbetsprogram, och integrera de utpekade arbetsuppgifterna i sina pågående program på lämpligt sätt i enlighet med de nationella omständigheterna, och att ta i beaktande identifierade samarbetsmöjligheter;

4. Uppmanar ingående parter, regeringar och berörda organisationer att ta full hänsyn till existerande instrument, riktlinjer, regler och annan relevant verksamhet vid genomförandet av arbetsprogrammet;

5. Uppmuntrar deltagandet av ursprungliga och lokala samhällen i arbetet som bedrivs av den öppna *Ad Hoc*-arbetsgruppen för tillträde och vinstdelning (*Ad Hoc Open-ended Working Group on Access and Benefits-sharing*) med att ta fram riktlinjer och andra ansatser för att försäkra respekterandet, bevarandet och bibehållandet av kunskaper, innovationer och sedvänjor hos ursprungliga och lokala samhällen med traditionella levnadssätt som är relevanta för bevarandet och det hållbara nyttjandet av biologisk mångfald;

6. Tar hänsyn till betydelsen av åtgärdsförslagen angående skogsrelaterad traditionell kunskap från den mellanstatliga skogspanelen/mellanstatligt skogsforum (IPF/IFF) som en viktig del av detta arbetsprogram;

7. Uppmanar ingående parter, regeringar, och internationella, regionala och nationella organisationer att tillhandahålla finansiellt stöd för genomförandet av arbetsprogrammet;

8. Uppmanar exekutivsekreteraren att underlätta integreringen av arbetsprogrammets tillämpliga arbetsuppgifter i det framtida utarbetandet av de tematiska programmen inom konventionen om biologisk mångfald och tillhandahålla en rapport över utvecklingen av de tematiska programmen till den öppna *ad hoc*-gruppen för artikel 8j och därtill hörande bestämmelser inom konventionen om biologisk mångfald, som sammanträder mellan mötesperioderna (*Ad Hoc Open-ended Inter-Sessional Working Group on Article 8(j) and Related Provisions of the Convention on Biological Diversity*);

9. Beslutar att utöka mandatet för den öppna *ad hoc*-gruppen för artikel 8j och därtill hörande bestämmelser inom konventionen om biologisk mångfald, som sammanträder mellan mötesperioderna till att utvärdera genomförandet av de särskilt prioriterade arbetsuppgifterna inom dess arbetsprogram i enlighet med rapporter som tillhandahålls av exekutivsekreteraren och parterna till arbetsgruppens möte, och rekommendera vidare agerande baserat på denna utvärdering. Arbetsgruppen skall vidare utforska möjligheter för ökat deltagande av ursprungliga och lokala samhällen i de tematiska arbetsprogrammen inom konventionen

om biologisk mångfald. Arbetsgruppen skall rapportera till partskonferensen på dess sjätte möte [Det hölls 2002];

10. Uppmanar parter, regeringar, konventionens underorgan, exekutivsekreteraren och berörda organisationer, inklusive ursprungliga och lokala samhällen, att till fullo införliva kvinnor och kvinnoorganisationer i verksamheten vid genomförandet av arbetsprogrammet som återfinns i bilagan till föreliggande beslut och annan berörd verksamhet under konventionen;

11. Inbjuder parter och regeringar att stödja deltagandet från ursprungsbefolkningars internationella forum för biologisk mångfald (IIFB), samt berörda organisationer som representerar ursprungliga och lokala samhällen, i att ge råd till partskonferensen vid genomförandet av artikel 8j och därtill hörande bestämmelser;

12. Uppmanar parter och regeringar och, om så är lämpligt, internationella organisationer, och organisationer som representerar ursprungliga och lokala samhällen, att underlätta det fulla och effektiva deltagandet av ursprungliga och lokala samhällen i genomförandet av konventionen och, för att uppnå detta:

a) Skapa möjligheter för ursprungliga och lokala samhällen att identifiera sina kapacitetsbehov, med hjälp från regeringar och andra, om de så behöver;

b) Inkludera, i förslag och planer för projekt som utförs i ursprungliga och lokala samhällen, finansieringsbehoven för att bygga upp ursprungliga och lokala samhällens kommunikationskapacitet för att underlätta spridning och utbyte av information kring frågor relaterade till traditionella kunskaper, innovationer och sedvänjor;

c) Sörja för tillräckligt med kapacitet hos nationella institutioner för att tillgodose ursprungliga och lokala samhällens behov relaterade till artikel 8j och därtill hörande bestämmelser;

d) Stärka och bygga kapacitet för kommunikation bland ursprungliga och lokala samhällen, och mellan ursprungliga och lokala samhällen och regeringar, på lokala, nationella, regionala och internationella nivåer, inklusive med sekretariatet för konventionen om biologisk mångfald, med direkt deltagande och ansvar från ursprungliga och lokala samhällen genom deras respektive fokuspunkter;

e) Använda andra former av kommunikation utöver internet, såsom dagstidningar, bulletiner och radio, och öka användandet av lokala språk;

f) Tillhandahålla fallstudier på metoder och tillvägagångssätt, som tillsammans med sin dokumentation där så är lämpligt, bidrar till bevarandet av traditionella kunskaper, innovationer och sedvänjor, och som

stödjer ursprungliga och lokala samhällens kontroll och beslutsfattande över spridandet av sådana kunskaper, innovationer och sedvänjor;

13. Betonar än en gång behovet av fallstudier som utvecklats i samverkan med ursprungliga och lokala samhällen som begärts i punkt 10 b) och 15 av sitt beslut IV/9, för att möjliggöra en meningsfull bedömning av effektiviteten hos existerande rättsliga och andra lämpliga former av skydd för kunskaperna, innovationerna och sedvänjorna hos ursprungliga och lokala samhällen;

14. Erkänner den potentiella betydelsen av så kallade *sui generis*-system och andra lämpliga system för skyddet av traditionell kunskap hos ursprungliga och lokala samhällen och den rättvisa fördelningen av nyttan från användandet av denna för att möta konventionen om biologisk mångfalds bestämmelser, med hänsyn tagen till det pågående arbetet med artikel 8j och därtill hörande bestämmelser, och sprider sina resultat till Världshandelsorganisationen (WTO) och Världsgenerationen för den intellektuella äganderätten (WIPO), som föreslås i punkt 6 (b) i rekommendation 3 från det inter-sessionella mötet om konventionens användning (ISOC) "Intersessional Meeting on the Operations of the Convention" (UNEP/CBD/COP/5/4, bilaga);

15. Inbjuder parter och regeringar att utbyta information och dela erfarenheter angående nationell lagstiftning och andra åtgärder för skydd av kunskaper, innovationer och sedvänjor hos ursprungliga och lokala samhällen;

16. Erkänner att bibehållandet av kunskaper, innovationer och sedvänjor hos ursprungliga och lokala samhällen är beroende av ett bibehållande av kulturella identiteter och den materiella grund som bär upp dessa och inbjuder parter och regeringar att vidta åtgärder för att främja bevarandet och bibehållandet av sådana identiteter;

17. Uppmanar parter att stödja utvecklingen av register över traditionella kunskaper, innovationer och sedvänjor hos ursprungliga och lokala samhällen med traditionella livssätt som är relevanta för bevarandet och det hållbara nyttjandet av biologisk mångfald genom deltagardrivna program och konsultationer med ursprungliga och lokala samhällen, med hänsyn tagen till att stärka lagstiftning, sedvanligt bruk av och traditionella system för resurshushållning, såsom skydd av traditionell kunskap från obehörigt användande;

18. Inbjuder parter och regeringar att öka deltagandet av representanter från ursprungs- och lokalsamhällens organisationer i officiella delegationer till möten som hålls under konventionen om biologisk mångfald;

19. Betonar behovet av arrangemang som kontrolleras och styrs av ursprungliga och lokala samhällen, för att underlätta samarbete och informationsutbyte bland ursprungliga och lokala samhällen, i syfte att, bland annat, hjälpa till att försäkra att sådana samhällen är i position att fatta informerade beslut på huruvida de skall samtycka till att släppa fri sin kunskap eller inte, och med avseende på detta:

a) Uppmanar exekutivsekreteraren, att till fullo utnyttja förmedlingsinstitutionen för information, den så kallade *clearing-house*-mekanismen, för att kunna samarbeta nära med ursprungliga och lokala samhällen för att undersöka hur sådana behov bäst möts;

b) Inbjuder parter att ta ställning till tillvägagångssätt för att tillhandahålla de nödvändiga resurserna för att göra det möjligt för sekretariatet att åta sig de ovan nämnda arbetsuppgifterna;

20. Uppmanar vidare parter och internationella finansiella institutioner att undersöka tillvägagångssätt för att tillhandahålla den nödvändiga finansieringen av dessa aktiviteter.

Arbetsprogrammet för genomförandet av artikel 8j och därtill hörande bestämmelser inom Konventionen om biologisk mångfald

Mål

Målet för detta arbetsprogram är att inom konventionens ramverk främja ett rättvist genomförande av artikel 8j och därtill hörande bestämmelser, på lokala, nationella, regionala och internationella nivåer och att säkerställa urfolks och lokalsamhällens fulla och effektiva deltagande i alla delar och på alla nivåer i dess genomförande.

I. GENERELLA PRINCIPER

1. Urfolks och lokalsamhällens fulla och effektiva deltagande i alla skeden av identifieringen och genomförandet av arbetsprogrammets element. Fullt och effektivt deltagande av kvinnor tillhörande urfolk och lokalsamhällen i alla arbetsprogrammets aktiviteter.

Medel *Stämmer detta med förhållandena i Sverige: **

	<i>Instämmer inte</i>					<i>Instämmer helt Vet ej</i>	
2,2	Urfolk:	1:2	2:4	3:1	4	5:1	(2)
1,2	Lokalsamhällen	1:5	2:1	3	4	5	(4)

med traditionella livssätt

2. Traditionell kunskap skall värderas, ges samma respekt och anses som lika användbar och nödvändig som andra former av kunskap.

Stämmer detta med förhållandena i Sverige:

	<i>Instämmer inte</i>					<i>Instämmer helt Vet ej</i>	
1,8	Urfolk:	1:3	2:4	3:1	4	5	(2)
1,0	Lokalsamhällen	1:7	2	3	4	5	(3)

med traditionella livssätt

3. Ett holistiskt synsätt som överensstämmer med de andliga och kulturella värdena och sedvänjorna hos urfolk och lokalsamhällen samt deras rätt att ha kontroll över sina traditionella kunskaper, innovationer och sedvänjor.

Stämmer detta med förhållandena i Sverige:

	<i>Instämmer inte</i>					<i>Instämmer helt Vet ej</i>	
1,8	Urfolk:	1:3	2:4	3:1	4	5	(2)
1,3	Lokalsamhällen	1:5	2:2	3	4	5	(3)

med traditionella livssätt

4. Ekosystemansatsen är en strategi för det integrerade brukandet av land, vatten och levande resurser som främjar bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald på ett rättvist sätt.

Stämmer detta med förhållandena i Sverige:

	<i>Instämmer inte</i>					<i>Instämmer helt Vet ej</i>	
1,8	Urfolk:	1:3	2:2	3	4:1	5	(4)
1,6	Lokalsamhällen	1:4	2	3	4:1	5	(5)

med traditionella livssätt

5. Tillgången till traditionella kunskaper, innovationer och sedvänjor hos urfolk och lokalsamhällen skall vara underställda i förväg lämnade informerade medgivande eller i förväg lämnade informerade godkännande från bärarna av sådana kunskaper, innovationer och sedvänjor.

Stämmer detta med förhållandena i Sverige:

	<i>Instämmer inte</i>				<i>Instämmer helt</i>		<i>Vet ej</i>	Medel
<i>Urfolk:</i>	<i>1:6</i>	<i>2</i>	<i>3:1</i>	<i>4:1</i>	<i>5</i>	<i>(2)</i>		1,6
<i>Lokalsamhällen</i> <i>med traditionella livssätt</i>	<i>1:5</i>	<i>2:1</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>(4)</i>		1,2

II. ARBETSUPPGIFTER I ARBETSPROGRAMMETS FÖRSTA FAS

Element 1. Delaktighetsmekanismer för ursprungliga och lokala samhällen.

Arbetsuppgift 1. Att parterna vidtar åtgärder för att öka och stärka urfolks och lokalsamhällens kapacitet att effektivt delta i fattandet av beslut som rör nyttjandet av deras traditionella kunskaper, innovationer och sedvänjor som är relevanta för bevarandet och det hållbara nyttjandet av biologisk mångfald, i enlighet med deras i förväg lämnade informerade godkännande och effektiva deltagande.

Har detta genomförts i Sverige för:

	<i>Instämmer inte</i>				<i>Instämmer helt</i>		<i>Vet ej</i>	
<i>Urfolk:</i>	<i>1:4</i>	<i>2:2</i>	<i>3:1</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>(3)</i>		1,6
<i>Lokalsamhällen</i> <i>med traditionella livssätt</i>	<i>1:3</i>	<i>2:2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>(5)</i>		1,4

Arbetsuppgift 2. Att parterna utvecklar lämpliga mekanismer, riktlinjer, lämplig lagstiftning eller andra initiativ för att gynna och främja urfolks och lokalsamhällens effektiva deltagande i beslutsfattande, politisk planering och utveckling och genomförande av bevarandet och det hållbara nyttjandet av biologisk mångfald på internationella, regionala, underregionala, nationella och lokala nivåer, inklusive frågor som rör tillträde till och rättvis vinstdelning¹ av genetiska resurser och inrättandet och skötseln av skyddande områden, med hänsyn tagen till ekosystemansatsen.

Stämmer detta med förhållandena i Sverige:

	<i>Instämmer inte</i>				<i>Instämmer helt</i>		<i>Vet ej</i>	
<i>Urfolk:</i>	<i>1:5</i>	<i>2:2</i>	<i>3:1</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>(2)</i>		1,5
<i>Lokalsamhällen</i> <i>med traditionella livssätt</i>	<i>1:6</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>(4)</i>		1,0

Arbetsuppgift 4. Att parterna, såsom lämpligt, utvecklar mekanismer för att främja det fulla och effektiva deltagandet av urfolks och lokalsamhällen, med speciella bestämmelser för det fulla, aktiva och effektiva deltagandet av kvinnor, i alla arbetsprogrammets element, med hänsyn tagen till behovet av att:

- Bygga på basen av deras kunskaper,
- Stärka deras tillgång till biologisk mångfald;
- Stärka deras kapacitet i frågor som gäller bevarandet, upprätthållandet och skyddandet av biologisk mångfald;
- Främja utbytet av erfarenheter och kunskaper;
- Främja kulturellt passande och genus specifika sätt att dokumentera och bevara kvinnors kunskap om biologisk mångfald

Har Sverige utvecklat sådana mekanismer:

	<i>Instämmer inte</i>				<i>Instämmer helt</i>		<i>Vet ej</i>	
<i>Urfolk:</i>	<i>1:5</i>	<i>2:2</i>	<i>3:1</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>(2)</i>		1,5
<i>Lokalsamhällen</i> <i>med traditionella livssätt</i>	<i>1:5</i>	<i>2:1</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>(4)</i>		1,2

Element 2. Tillstånd och trender i relation till artikel 8j och därtill hörande bestämmelser

¹ Access and benefit sharing (ABS) = tillträde och vinstdelning [ofta till genetiska resurser eller traditionell kunskap för att kunna göra vetenskapliga studier eller kommersialiserbara produkter]

Arbetsuppgift 5. Att exekutivsekreteraren, inför nästa öppna *ad hoc*-arbetsgruppmöte, förbereder ett utkast på en sammansatt rapport på status och trender vad gäller urfolks och lokalsamhällens kunskaper, innovationer och sedvänjor, en plan och en tidsplan för dess utarbetande, baserat på, bland annat, råd som överlämnats av parter, regeringar och ursprungliga och lokala samhällen och andra relevanta organisationer rörande källor och tillgänglighet på information i dessa frågor. Att parter, regeringar, urfolk och lokalsamhällen samt andra relevanta organisationer lämnar in informationen och råden på hur man uppfyller denna arbetsuppgifts krav och att parterna inkluderar det rådande tillståndet för genomförandet av 8j i sina nationella rapporter.

Medel	<i>Har vi en sådan nationell rapport, plan respektive tidsplan vad gäller utvecklingen för urfolk och lokalsamhällen?</i>	<i>Instämmer inte</i>				<i>Instämmer helt</i>	<i>Vet ej</i>
1,8	<i>Urfolk:</i>	<i>1:2</i>	<i>2:1</i>	<i>3:1</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>(6)</i>
1,2	<i>Lokalsamhällen</i>	<i>1:3</i>	<i>2:1</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>(6)</i>
	<i>med traditionella livssätt</i>						

Element 4. Rättvis fördelning av vinster

Arbetsuppgift 7. Baserat på arbetsuppgifterna 1, 2 och 4, utvecklar arbetsgruppen riktlinjer för utvecklingen av mekanismer, lagstiftning och andra lämpliga initiativ för att försäkra: i) att urfolk och lokalsamhällen får en rättvis andel av vinster som uppkommer från användandet och tillämpningen av deras kunskaper, innovationer och sedvänjor; ii) att privata och offentliga institutioner som är intresserade av att använda sådana kunskaper, sedvänjor och innovationer skaffar sig det i förväg lämnade informerade godkännandet från urfolk och lokalsamhällen; iii) förbättring av identifieringen av ursprungsländers åtaganden, så väl som parter och regeringar där sådana kunskaper, innovationer och sedvänjor och de därtill bundna genetiska resurserna används.

Hur väl tillämpas sådana intentioner i Sverige idag?

		<i>Instämmer inte</i>				<i>Instämmer helt</i>	<i>Vet ej</i>
1,6	<i>Urfolk:</i>	<i>1:4</i>	<i>2:2</i>	<i>3:1</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>(3)</i>
1,3	<i>Lokalsamhällen</i>	<i>1:5</i>	<i>2:2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>(3)</i>
	<i>med traditionella livssätt</i>						

Element 5. Utbyte och spridning av information

Arbetsuppgift 8. Identifiering av en fokalpunkt² inom den så kallade clearing-house-mekanismen för att samverka med urfolk och lokalsamhällen.

Element 6. Övervakningselement

Arbetsuppgift 9. Att arbetsgruppen i samarbete med urfolk och lokalsamhällen utvecklar riktlinjer eller rekommendationer för förvaltningen av kulturell, miljömässig och social konsekvensbedömning när det gäller all typ av utveckling som föreslås på heliga platser och mark och vattendrag som bebos eller används av ursprungliga eller lokala samhällen. Riktlinjerna och rekommendationerna ska försäkra ursprungliga och lokala samhällens deltagande i bedömnings- och granskningsarbetet.

CBD har utvecklat Akwé: Kon-riktlinjerna. Tillämpas de enligt intentionen i Sverige idag?

		<i>Instämmer inte</i>				<i>Instämmer helt</i>	<i>Vet ej</i>
1,3	<i>Urfolk:</i>	<i>1:4</i>	<i>2:2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>(4)</i>
1,0	<i>Lokalsamhällen</i>	<i>1:4</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>(6)</i>
	<i>med traditionella livssätt</i>						

Element 7. Rättsliga element

² Inom arbetet för genomförandet av konventionen om biologisk mångfald har särskilt ansvariga utsetts. Dessa kallas fokalpunkter. Det finns en nationell fokalpunkt för hela CBD och ett antal tematiska fokalpunkter för särskilda frågor, t ex artikel 8j samt information och kommunikation (CEPA, Communication, Education and Public Awareness)

Arbetsuppgift 11. Att arbetsgruppen utvärderar existerande subnationella, om så är lämpligt, nationella och internationella, instrument, särskilt immaterialrättsliga instrument, som kan påverka bevarandet av urfolks och lokalsamhällets kunskaper, innovationer och sedvänjor, med ett synsätt som innebär att man identifierar samverkan mellan dessa instrument och artikel 8j:s mål.

Arbetsuppgift 12. Att arbetsgruppen utvecklar riktlinjer som kommer att hjälpa parter och regeringar i utvecklingen av lagstiftning eller andra mekanismer, om så är lämpligt, för att genomföra artikel 8j och därtill hörande bestämmelser (som skulle kunna inkludera sui generis-system) och definitioner av relevanta nyckeltermerna och koncept i artikel 8j och därtill hörande bestämmelser på internationell, regional och nationell nivå, som erkänner, tillvaratar och till fullo garanterar ursprungliga och lokala samhällens rätt till sina traditionella kunskaper, innovationer och sedvänjor, inom ramen för konventionens område.

III. ARBETSUPPGIFTER I ARBETSPROGRAMMETS ANDRA FAS

Element 1. Mekanismer för delaktighet av urfolk och lokalsamhällen

Arbetsuppgift 3. På exekutivsekreterarens begäran, skulle parterna och regeringarna med det fulla deltagandet av urfolk och lokalsamhällen, etablera en expertlista, baserad på de metoder som partkonferensen använder sig av, för att göra det möjligt för experterna att stödja genomförandet av arbetsprogrammet.

Element 3. Traditionella kulturella sedvänjor för bevarande och hållbart nyttjande

Arbetsuppgift 6. Att *ad hoc*-arbetsgruppen utvecklar riktlinjer för respekterandet, bevarandet och bibehållandet av traditionella kunskaper, innovationer och sedvänjor och deras vidare användning i enlighet med artikel 8j.

<i>Respekteras, bevaras och bibehålls traditionella kunskaper i Sverige enligt intentionen i artikel 8j:</i>							Medel
	<i>Instämmer inte</i>				<i>Instämmer helt</i>		<i>Vet ej</i>
<i>Urfolk:</i>	<i>1:4</i>	<i>2:2</i>	<i>3:1</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>(3)</i>	1,6
<i>Lokalsamhällen</i>	<i>1:6</i>	<i>2:1</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>(3)</i>	1,1
<i>med traditionella livsätt</i>							

Arbetsuppgift 13. Att *ad hoc*-arbetsgruppen utvecklar ett antal vägledande principer och standarder för att stärka användandet av traditionell kunskap och andra former av kunskap för bevarandet och det hållbara nyttjandet av biologisk mångfald, med hänsyn till den roll som traditionell kunskap kan spela med avseende på ekosystemsansatsen, in situ-bevarande, taxonomi, övervakning av biologisk mångfald och miljökonsekvensbedömningar inom alla sektorer av biologisk mångfald.

Har detta gjorts vad gäller svenska förhållanden:

	<i>Instämmer inte</i>				<i>Instämmer helt</i>		<i>Vet ej</i>
<i>Urfolk:</i>	<i>1:3</i>	<i>2:2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>(5)</i>	1,4
<i>Lokalsamhällen</i>	<i>1:4</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>(6)</i>	1,0
<i>med traditionella livsätt</i>							

Arbetsuppgift 14. Att *ad hoc*-arbetsgruppen utvecklar riktlinjer och förslag för inrättandet av nationella program för att skapa incitament för urfolk och lokalsamhällen att bevara och upprätthålla sina traditionella kunskaper, innovationer och sedvänjor och för att sådan kunskap ska kunna användas i nationella strategier och program för bevarandet och det hållbara nyttjandet av biologisk mångfald.

Det förekommer incitament för bevarande och upprätthållande av traditionella kunskaper, innovationer och sedvänjor i Sverige idag:

	<i>Instämmer inte</i>				<i>Instämmer helt</i>		<i>Vet ej</i>
<i>Urfolk:</i>	<i>1:2</i>	<i>2:1</i>	<i>3:2</i>	<i>4</i>	<i>5:1</i>	<i>(5)</i>	2,5
<i>Lokalsamhällen</i>	<i>1:1</i>	<i>2:3</i>	<i>3:2</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>(5)</i>	2,2
<i>med traditionella livsätt</i>							

Arbetsuppgift 15. Att *ad hoc*-arbetsgruppen utvecklar riktlinjer som skulle underlätta återförandet/repatrieringen av information, inklusive kulturell egendom, i enlighet med artikel 17, punkt 2, i konventionen för biologisk mångfald, för att underlätta återhämtningen av traditionell kunskap som rör biologisk mångfald.

Element 5. Utbyte och spridning av information

Arbetsuppgift 16. Att exekutivsekreteraren, med deltagandet från urfolk och lokalsamhällen, identifierar, sammanställer och analyserar befintliga sedvänjor för etiskt uppförande, för att bidra till utvecklandet av modeller för koder/riktlinjer för etiskt uppförande för forskning, tillträde till, användning, utbyte och brukande av information som rör traditionella kunskaper, innovationer och sedvänjor för bevarandet och det hållbara nyttjandet av biologisk mångfald

Arbetsuppgift 10. Att *ad hoc*-arbetsgruppen utvecklar standarder och riktlinjer för rapportering och förhindrande av otillåtet utnyttjande³ av traditionell kunskap och därtill hörande genetiska resurser.

Arbetsuppgift 17. Att exekutivsekreteraren i samarbete med regeringar och urfolk och lokalsamhällen utvecklar metoder och kriterier för att hjälpa till med att bedöma genomförandet av artikel 8j och därtill hörande bestämmelser på de internationella, regionala, nationella, och lokala nivåerna, och rapportering av dessa i nationella rapporter i överensstämmelse med artikel 26.

IV. MEDEL OCH TILLVÄGÅNGSSÄTT

I arbetet med att utveckla och implementera arbetsprogrammet skall exekutivsekreteraren kräva in information från parter, regeringar, urfolk och lokalsamhällen samt andra berörda organisationer, och rådgöra med samarbetsgruppen för artikel 8j och därtill hörande bestämmelser.

Att exekutivsekreteraren utvecklar, i konsultation med urfolk och lokalsamhällen, parter, regeringar, och berörda internationella organisationer, en enkät, som grund för bestämmelsen om information som rör: i) befintliga instrument och aktiviteter av relevans för arbetsuppgifterna inom arbetsprogrammet; ii) brister och behov som rör riktlinjerna som refereras till i arbetsuppgift 6 ovan; och iii) prioriteringar för arbetsprogrammets vidareutveckling.

Att exekutivsekreteraren konsulterar och bjuder in relevanta internationella organisationer till att bidra i arbetet med att genomföra detta arbetsprogram, också för att undvika dubbelarbete och för att uppmuntra samverkan.

Detta arbetsprogram ska, där det så är relevant, ta i beaktande arbetet inom den öppna *ad hoc*-arbetsgruppen för tillträde och vinstdelning (*Ad Hoc Open-ended Working Group on Access and Benefit-sharing*), och i så stor utsträckning som möjligt, genomförs i samarbete med andra relevanta organisationer, inklusive Världsoorganisationen för den intellektuella äganderätten (*World Intellectual Property Organization, WIPO*).

Att parter, regeringar och internationella, regionala och nationella organisationer tillhandahåller lämpligt finansiellt stöd för genomförandet av arbetsprogrammet.

Utrymme för ytterligare synpunkter rörande nationell implementering av artikel 8j och arbetsprogrammet:

”Jag har inte full överblick över vad som gjorts för urfolkskunskap i Sverige. Mina svar speglar det jag kommit i kontakt med. Vad gäller traditionella lokalsamhällen har vi inte många sådana i Sverige. Däremot finns (rester av) traditionell kunskap hos flera grupper inom jordbruk, skogsbruk och fiske. Här återstår mycket att göra för att främja bibehållande och vidareutvecklingen av sådan kunskap. Mycket viktigt i perspektivet och arbetet för ett hållbart samhälle!”

”Jag fyllde i er enkät så gott jag kunde men fann att mina svar var alltför negativa. Är det verkligen så att jag är en
3 Otillåtet utnyttjande = utnyttjande av kunskap, innovationer och sedvänjor utan ett i förväg avgivet informerat godkännande (*prior informed consent/prior informed approval*) från bärarna av kunskapen.

sådan urbota kverulant? Eller hade jag en negativ dag?

Jag väntade en dag och jobbade igenom frågorna utifrån det perspektiv som Sverige och Sida agerat utifrån under de år som jag jobbade med det. Resultatet blev att jag flyttade en ring.

Det kan ju finnas många orsaker dels sitter jag (...) i ett maximalt bottenperspektiv under det att jag i andra lägen har en mer strategiskt position. Man kanske inte ser allt nere i botten, men man skulle se effekterna även om man inte ser intensionerna.

På byns nivå är man nog ganska holistisk i betydelsen att man ser helheten och ser delarna som sammanvävda komponenter i helheten men redan på kommunal nivå ser man frågorna i ett disciplinärt perspektiv. Sedan växer sig stuprören allt starkare i myndigheter och verk. På politiker sidan är ett holistiskt synsätt vanligare än på tjänstemannasidan mer orsakat av ansvarsområden och beslutsomfång än av egentliga ambitioner.

Om man lägger ett sektoriellt/disciplinärt perspektiv på frågorna fortfarande med botten-upp perspektiv så förbättras inte situationen. Ringarna hamnar fortfarande på den negativa sidan.

- Fiskefrågorna är ett triangeldrama mellan länsstyrelse, Naturvårdsverk och Fiskeriverket. Fiskeriverket kommer i princip överens med Yrkesfiskarorganisationerna. Länsstyrelsen utfärdar dispenser och kontrollerar regelefterlevanden med hjälp av Kustbevakningen. Med resultat att man flyttar över nyttjandet till ett lägre antal med högre tonnage och större kvoter.
- Jaktfrågan med Jägarförbundet som till helt nyligen var både en intresseförening och myndighet är det verkliga typexemplet på kunskapscentralisering
- Skogsfrågorna där det allt oftare är spänningar och meningsmotsättningar mellan SLU och Skogsstyrelsen
- Samer och rennäring är inget undantag det är stora skillnader mot vårt grannland Finland. Ett mycket begränsat antal aktörer har stort inflytande och det blir inte lokalt.

Systemet i sig skapar glapp som kommer att utnyttjas av starka tjänstemän så att det uppstår en seg massa mellan beslutsfattare. Starka folkrörelser och en stark tjänstemannatradition som båda gör anspråk på att äga kontakten med folket gör vägarna än mer svårframkomliga. Tjänstemän och företrädare äger sanningen eller har tolkningsföreträde till sanningen.

Jag skall inte spekulera mer i dessa frågor utan konstaterar att situationen är sämre i Sverige än i andra länder i vilka jag jobbat när det gäller respekten för lokal kunskap. Och Sverige har högre krav på andra länder än man har hemma.

Genom att vi inte har något system med behovsstyrda ”Extensionsystem” utanför statsapparaten så finns det heller inget utrymme för lokal kunskap.

Jag är helt övertygad att det är en fråga om makt. Om man leker med tanken att dela upp kompetensen i tre beståndsdelar; kunskap, färdighet och klokskap. Så är det lätt att ta till sig lokal färdighet, lätt att bygga på den och nyttja den för alla typer av makthavare. Klokskapen, det sociala planet som skär genom det de två föregående är likaledes ”rumsren”. Men den lokala kunskapen är en maktfaktor som kan hamna i konflikt med etablerade sanningar och som kan ligga till grund för maktförskjutningar och därmed kan vara farlig.”

”Kanske tycker du jag varit omotiverat positiv vad gäller urfolket (tvåor ibland). Ville väl egentligen bara markera att oavsett hur uselt det står till på samefronten så är det nog ändå värre vad gäller andra traditionella lokalsamhällen. ”Har vi såna i Sverige” tror jag de flesta skulle säga. Det är ändå sällan man hör någon förneka samernas existens.”

”Denna enkät har besvarats från lokalsamhällesaspekt och med fåbodbrukserfarenhet. Vet ej har markerats för några frågor rörande urfolk. Detta är besked som visar svårigheten att sprida information i de frågor som behandlas. Andra problem uppdragas av att jag, oaktat att jag borde varit föremål för särskild information, varken vet vad som avses med ad hoc-arbetsgrupp eller exekutivsekreterare; jag gissar på Naptek respektive Håkan Tunón* – är det fel, är det illa.

Den 15 oktober 2003 besvarade Gävleborgs fåbodförening ett antal frågor rörande Konventionen om biologisk mångfald, ställda av CBM. De aspekter som då gavs på fåbodbruk är i det närmaste oförändrade. En infallsvinkel gäller tillgången till traditionell kunskap och utbytet av denna.

Trots hänvisningen till uppgifterna från 2003 vill jag lyfta fram ett dilemma. I ett modernt samhälle uppstår gränsdragningsproblem kring vilka som ska anses vara rättmätiga förvaltare; vad är normal utveckling av en verksamhet

* ad hoc-arbetsgruppen är en internationell funktion som samlar representanter från parterna och andra intressenter ungefär vartannat år för att praktiskt diskutera frågor rörande implementeringen av artikel 8j; Exekutivsekreteraren är den högste administrativa chefen för kansliet för Konventionen om biologisk mångfald, för närvarande Ahmed Djoghlaif.

och vad är en ny verksamhet som orättmätigt ett kulturarv av folkminnen och traditionell kunskap?
I vissa fall bör skydd för namn, ordbildningar, mönster och varumärken kunna etableras. En mindre egennyttig lösning är att släppa en stor del av fäbodkulturens mer spridda kunskap bli helt tillgänglig mot att samhället bildar en fond för långsiktigt bibehållande av det kulturarv som den har skapat. Denna fond skulle fritt förfogas av lokalsamhället utan att implementeringen i övrigt av CBD och artikel 8j på något sätt påverkas.”

”Föreningen Sveriges Fäbodbrukare betraktar och hävdar fäbodbruket och därmed det svenska småjordbruket med fäbodverksamhet som levande tradition och kulturarv, samt att detta utgör en del av lokal och traditionell kunskap i vårt land inom ramen för CBD och artikel 8j. Vi hävdar behovet av kunskap och dialog liksom rätten att föra talan vad avser lokal och traditionell kunskap i de delar som berör småjordbruk med fäboddrift.

Enligt vår uppfattning finns det ett uppenbart och stort behov i vårt land av ökade och förbättrade insatser för att bevara, skydda, stärka och sprida lokal och traditionell kunskap vad avser småjordbruk med fäbodverksamhet, också vad gäller de praktiska verksamheterna i sitt vardagliga och naturliga sammanhang.

Föreningen Sveriges Fäbodbrukare är intresserade av att delta i detta arbete.”

”Mycket kan göras när det gäller TK för att få in det i lokalförvaltningen. TK värderas inte på samma sätt som vetenskaplig kunskap och det är problematiskt i det samiska samhällets kontakter med majoritetssamhällets myndighetsorgan.”

”Vid sidan av det nationella programmet som drivs av CBM uppfattar jag inte att regeringen gjort något för att särskilt skydda det som anges i Art 8j.”

Reflektioner rörande resultatet från enkätundersökningen

Svaren är tämligen väl fördelade mellan praktiker och teoretiker och mellan samer och icke-samer, vilket är viktigt i detta sammanhang. Flera av de som har svarat har deltagit aktivt i de internationella FN-förhandlingarna inom mångfaldskonventionen och har såväl internationell som nationell insikt i frågorna.

Det kan tyckas att resultatet är omotiverat negativt och att Sveriges uppfyllelse av arbetsprogrammet för implementering av artikel 8j är förvånande låg. Utifrån arbetet inom Naptek och de kontakter som vi under programtiden har haft med lokalsamhällen av olika slag samt de berättelser om oförstående myndigheter som de har förmedlat är emellertid resultatet tyvärr i högsta grad som förväntat. Antalet personer som har besvarat är visserligen bara dryga dussinet, men de är som sagt insatta i artikel 8j och har även en god praktisk bild av situationen i Sverige. Frågan är om ett större antal skulle ge en fundamentalt ändrad bild, men det är nog inte sannolikt. De är inte heller bundna av nuvarande anställningar att ge vare sig en för positiv eller för den delen negativ bild av läget. Vi har oavsett detta valt att redovisa svaren anonymt.

Att de tematiska fokuspunkterna i så låg omfattning besvarade enkäten var i sig en besvikelse. Den låga svarsfrekvensen har sannolikt med hög arbetsbelastning att göra, men sannolikt spelar också sektorsspecialisering in. Man har troligen helt enkelt bedömt att frågor rörande artikel 8j inte angår just dem och att man har mer

än nog med sitt eget område. Utifrån detta perspektiv väljer man att undvika generella bedömningar och inskränker sig till att enbart uttala sig om sitt eget område, vilket kanske är lovvärt. Jordbruksverkets svar bekräftar till viss del en sådan tolkning. Samtidigt kanske det finns anledning att tolka det som att en sådan syn på världen med ämnesmässiga skygglappar kan direkt motverka möjligheterna att lyckas med en implementering av såväl konventionen i sin helhet som artikel 8j i synnerhet. De tematiska fokuspunkternas uppgift är att holistiskt *bevaka* sina specifika frågeställningar och att i det sammanhanget inkludera all tillgänglig kunskap, både vetenskaplig och folklig kunskap, och ta hänsyn till lokalsamhällen och traditionellt sedvanebruk om det kan kopplas till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald. Detta bör göras utifrån de internationella dokument som konventionen har framtagit och överordnas nationell politik och lagstiftning, dvs. den tematiska fokuspunkten bör påtala nationella brister som hindrar ett uppfyllande av konventionens syften.

Eftersom Naptek (Centrum för biologisk mångfald) i samråd med Sametinget gemensamt är utsedda till tematisk fokuspunkt för frågor rörande traditionell och lokal kunskap kanske det finns anledning att utöka utbildningsinsatsen gentemot övriga tematiska fokuspunkter och de statliga verken.

3 Myndighetssfären & regelverken

Vi har ett stort antal myndigheter med ansvarsområden som kan tänkas beröra lokal och traditionell kunskap och avsikten har varit att göra en bedömning över hur man tar hänsyn till lokal och traditionell kunskap i sin tjänsteutövning. Arbetet har också till mindre del inbegripit studier av olika utredningar, rapporter, propositioner, skrivelser och handlingsplaner. Tanken var att därigenom få en bild av hur artikel 8j har genomförts i Sverige i praktiken. Ansvariga för detta avsnitt har Håkan Tunón och Marie Byström varit.

3.1 Själva delstudien

Initialt kan man konstatera att just termerna *lokal* och *traditionell kunskap* som sådana förmodligen bara återfinns i skrivningarna rörande det sextonde miljömålet. Man kan emellertid ändå anta att själva kunskapen borde vara inkluderad i många andra typer av faktaunderlag för myndigheterna, men om detta faktiskt är så är nog mer osäkert. Myndighetssfären är som bekant mångfacetterad och inbegriper flera olika administrati-

va nivåer. Vi har i denna undersökning valt att inhämta synpunkter från de centrala myndigheterna och ner till länsstyrelsenivå. Eftersom lokal och traditionell kunskap egentligen i klartext endast återfinns i miljömålsstrukturen så valde vi att koncentrera oss på de centrala myndigheter som har störst relevans för området lokal och traditionell kunskap och miljömålen (främst det sextonde). Därför skickades en kort enkät rörande hur man tolkar och använder de relevanta skrivningarna i det sextonde miljökvalitetsmålet (se bilaga 1) till de relevanta statliga myndigheterna. Vi skickade den till Naturvårdsverket (*central myndighet med ansvar för väsentliga och övergripande delar av miljövården*) eftersom det övergripande ansvaret för det sextonde miljökvalitetsmålet ligger hos dem. Därutöver skickades enkäten till Jordbruksverket (*central myndighet för jordbruksfrågor*), Riksantikvarieämbetet (*statlig myndighet med ansvar för frågor som rör kulturmiljö och kulturarv*) och Skogsstyrelsen (*central förvaltningsmyndighet som verkar för att skogsnäringen utvecklas och omsätts i praktisk handling enligt den skogspolitik som är beslutad av riks-*

I augusti 2008 anordnade Naptek i samarbete med Stiftelsen Skansen, Naturvårdsverket och Riksantikvarieämbetet ett symposium om mötet mellan natur- och kulturmiljövården respektive mötet mellan myndigheter och lokala intressenter. I maj 2009 arrangerade Naptek tillsammans med Riksorganisationen Hela Sverige ska leva, Uppsala Centrum för hållbar utveckling och Världsnaturfonden WWF en workshop rörande kopplingen: traditionell natursyn och hållbar utveckling. Dessa två möten resulterade i en rapport med uppsatser som bland annat berör behovet av ökad dialog för att överbrygga skillnader i natur- och kultursyn hos myndigheter, lokalsamhällen och enskilda kunskapsbärare. Rapporten finns nedladdningsbar på CBM:s och Napteks hemsior.

dagen och regeringen), vilka också har en central roll i genomförandet av miljö kvalitetsmålet. Även Fiskeriverket (*statlig centralmyndighet för frågor om fiskerinäringen, fritidsfisket och fiskevården*) är i allra högsta grad berört av miljö kvalitetsmålen och har nära koppling till verksamheten hos småskaliga fiskare, såväl yrkes- som husbehovsfiskare. Eftersom mycket av det småskaliga naturresursbruket och bevarandet och nyttjandet av lokal och traditionell kunskap sker inom den småskaliga livsmedelsproduktionen skickades enkäten också till Livsmedelsverket (*central tillsynsmyndighet för livsmedelsfrågor med ansvar för lagstiftning rörande livsmedel*). Enkäten skickades också till Sametinget (*statlig myndighet och med uppgift att enligt sametingslagen "bevaka frågor som rör samisk kultur i Sverige"*), vilket således är en väsentlig myndighet vad gäller frågor kopplade till mångfaldskonventionens artikel 8j rörande "ursprungs- och lokalsamhällen med traditionella livsätt". Därutöver skickades enkäten till infrastrukturmyndigheterna, dvs Banverket (*statligt verk som har i uppdrag att främja den svenska järnvägens utveckling genom ett övergripande ansvar för dess effektivitet, tillgänglighet, framkomlighet, trafiksäkerhet och miljö påverkan*), Boverket (*central förvaltningsmyndighet för frågor om byggd miljö och hushållning med mark och vattenområden, fysisk planering och hushållning med naturresurser, byggande och boende*) och Vägverket (*central förvaltningsmyndighet med huvuduppgift att svara för planering och väghållning av det statliga vägnätet, ansvara för det samlade trafiksäkerhetsarbetet samt främja ett miljöanpassat vägtrafiksystäm och en miljöanpassad fordonsteknik*).

Nästa nivå i hierarkin omfattar länsstyrelserna, statens verkställande instanser på regionalt plan. Enkäten skickades till samtliga länsstyrelser. Enligt *Nationalencyklopedin* är länsstyrelsen: "en statlig samordnande myndighet med tillsynsansvar, en servicemyndighet, och en överklagandeinstans" som har till uppgift att "se till att länet utvecklas på ett sådant sätt att de nationella politiska målen slår igenom och att länets utveckling främjas". Deras huvudsakliga syfte är således att regionalt anpassa och verkställa politiska beslut. Man kan därmed framhålla att de i tämligen hög grad är låsta till de beslut som politikerna har fattat och de regelverk som de statliga verken har ställt upp för att verkställa besluten.

För att kunna avgöra huruvida innehållet i de centrala myndigheternas och länsstyrelsernas svar motsvaras av *verkligheten* skickades även en analog enkät (se bilaga 2) ut till ett stort antal naturbrukare med särskilt fokus på sådana brukare som aktivt använder traditionell kunskap i sitt naturbruk. Bland annat följde enkäten med som en bilaga till inbjudan till 2009 års fäbodriksdag, det årliga

mötet för Sveriges fäbodbrukare. Denna inbjudan gick således inte bara till brukare utan även till myndigheter och personer med intresse för fäbodfrågan. Det är därför inte helt enkelt att exakt fastställa hur många naturbrukare som verkligen fick enkäten.

Svar på den första enkäten (bilaga 1) inkom från Banverket, Boverket, Fiskeriverket, Jordbruksverket, Livsmedelsverket och Skogsstyrelsen. Naturvårdsverket meddelade att man valde att avstå från att besvara den, medan de övriga verken inte skickade in några svar. Länsstyrelsen i Hallands län framhöll att man inte anser "att detta är någon central fråga" i arbetet och valde därför att inte besvara enkäten. Länsstyrelsen i Dalarna bedömde att man inte hade möjlighet att besvara frågorna på ett seriöst sätt under sommaren 2009. Även Länsstyrelsen i Stockholms län avböjde sin möjlighet att svara utan motivering. Däremot lämnade länsstyrelserna i Skåne, Blekinge, Jönköping, Kronoberg, Västmanland, Uppsala län, Örebro, Värmland, Västerbotten och Norrbotten svar på enkäten. Ingen av de övriga länsstyrelserna svarade eller lämnade någon motivering till det uteblivna svaret.

Endast 13 svar inkom på den andra enkäten (bilaga 2), som i fortsättningen kallas brukarenkäten, varav ett från Föreningen Sveriges Fäbodbrukare (som alltså representeras av ett större antal medlemmar) och de övriga från olika brukare av fäbodar, fjälljordbruk, småjordbruk och -skogsbruk samt från en husbehovsfiskare. Därutöver inkom ett "icke-svar" från en annan husbehovsfiskare som var så kritisk till myndigheterna och så desillusionerad att han bedömde att ett svar inte skulle kunna påverka i positiv riktning. Antalet svar är således litet, men man får beakta att större delen av enkäterna skickades som bilaga med inbjudan till fäbodriksdagen, där de kan ha drunknat i annan information. De få svar som inkom har dock relativt god spridning geografiskt och ämnesmässigt (dvs. från utövare av olika slags naturbruk) och kan förhoppningsvis ge en generell bild av den småskaliga brukarens syn på myndigheter och deras myndighetsutövning vad gäller dessa frågor.

3.1.1 Enkäternas inbördes relation

De två enkäterna (bilaga 1 och 2) är riktade till olika målgrupper, men har stora överlapp även om frågorna är grupperade på lite olika vis. Ett av syftena med den ganska begränsade brukarundersökningen var som nämnts ovan att begrunda myndigheternas självutvärdering utifrån brukarnas bedömning av sin egen verksamhet och sina myndighetskontakter. Frågorna och svaren från de båda enkäterna har grupperats i teman:

- Generell inledning om lokal och traditionell kunskap

- Tillämpning av ”när så är lämpligt”
- Bibehållande av lokal och traditionell kunskap
- Behov av kapacitetsuppbyggnad

För att göra det tydligare har vi satt ett *M* respektive ett *B* före frågorna som kommer från ”myndighets-” respektive ”brukarenkäten”.

Många statliga verk och flera länsstyrelser inledde sina svar med förklarande introduktioner som gav en positionsbestämning när det gällde dessa frågor. Det finns därför ett särskilt fog att citera ur dessa:

Naturvårdsverket väljer att avstå från att besvara frågorna. Skälet är att verket uppfattar enkätfrågorna som riktade i huvudsak till dem som hanterar detaljfrågorna på lokal nivå.

Naturvårdsverket arbetar med miljö kvalitetsmålen på en övergripande och strategisk nivå och har normalt få direktkontakter till det lokala planet. Våra kontakter är i huvudsak med andra centrala myndigheter och med länsstyrelserna och i enstaka fall kommuner. Verket vill dock understryka att vi ser lokal och traditionell kunskap om biologisk mångfald som väsentlig i bevarandearbetet.

Skogsstyrelsen framhåller att:

De skogspolitiska produktions- och miljömålen är jämställda. När det upplevs brister i hänsynen till lokal och traditionell kunskap bottenar det troligtvis i bristande samsyn mellan de övergripande målen och hur de ska uttolkas utifrån det lokala perspektivets behov. Skogsstyrelsens uppfattning huruvida vi bedömer när, var och hur traditionell och lokal kunskap kan tillämpas avgörs i huvudsak av om effekten av kunskapen går i linje med eller avviker ifrån den nuvarande skogspolitikens målsättning och lagstiftning.

Livsmedelsverket poängterade sitt särskilda ”sektorsansvar för miljömålsarbetet, vilket innebär att verket skall vara samlande, stödjande och pådrivande gentemot övriga parter i arbetet för en hållbar utveckling”. Särskilt poängteras sektorsansvaret utifrån ”miljösmarta matval” samt ”råd och kunskap om livsmedelssvinn”. Man menar att:

Frågor som berör traditionell och lokal kunskap har dock inte haft en avgörande betydelse för de avväganden som gjorts, och dessa frågor finns inte med specifikt i planeringen för verkets arbete. En orsak till detta kan vara att det finns otillräcklig kunskap om traditionell och lokal kunskap som kan vara relevant för verkets arbete och ställningstaganden. Verket arbetar dock med aktiviteter som kan sägas syfta mot det mål som hänvisas till i CBM:s dokument, nämligen ”traditionell och lokal kunskap om biologisk mångfald och dess nyttjande bevaras och används när så är lämpligt.” Exempel på detta är det arbete som verket gör för att underlätta för dem som vill starta små mejeriverksamheter. Detta sker ofta i glesbygden med betande djur som bidrar till att hålla ett öppet kulturlandskap. De tillverkningsprocesser som då används baseras ofta på traditionella metoder.

Boverket å sin sida framhåller i sitt svar att även om deras:

konkreta arbete med traditionell kunskap om naturresurshållning och biologisk mångfald är begränsat, så hanteras den indirekt genom kunskapsunderlag som tas fram i den fysiska planeringen. I vårt arbete med bostadsnära natur tar vi upp hur traditionella skötselmetoder av skog och mark i tätortsnära miljö kan användas för att behålla eller öka den biologiska mångfalden och grönskans upplevelsevärden.

Länsstyrelsen i Blekinge framhöll att frågorna i enkäten inte hade varit lätt att besvara. Länsstyrelsen i Kronoberg konstaterar i sitt svar att det saknas en klar definition av vad som anses vara lokal och traditionell kunskap, vilket:

gör frågorna i enkäten svåra att besvara på ett fullödigt sätt och lätt ger svårtolkade svar ifrån enkäten då de svarande riskerar att ha olika definitioner på vad som menas med begreppen.

Samtidigt framhåller man att arterna i de flesta fall är väsentligt äldre än den mänskliga hävden varför kunskap enbart om traditionell hävd sannolikt inte är tillräcklig utan att länsstyrelsen behöver kunskap från forskning. Man menar även att den traditionella hävden inte tagits fram för att bevara biologisk mångfald utan att skapa människornas försörjning och att det kan finnas konflikter mellan traditionella metoder och bevarande av biologisk mångfald. Man betonar även att ”inte alla föreställningar hos människor är kunskaper” och att såväl lokal- som vetenskapssamhället uppfattar ”generaliseringar och andra tolkningar av observationer som faktiska kunskaper” trots att dessa inte bör betraktas som kunskaper.

Även Länsstyrelsen i Värmland påpekar att:

Enkätfrågorna har varit lite svåra att besvara då den lokala kunskapen ofta inte överensstämmer med den traditionella kunskapen. Vi har därför i våra svar försökt hålla isär lokal och traditionell kunskap.

Vidare tycks enkäten utgå från att det går att göra en uppdelning mellan ”lokal och traditionell” kunskap och annan kunskap. Den uppdelningen är konstlad och egentligen inte relevant för Länsstyrelsens arbete. Vi strävar efter att inhämta och beakta all relevant kunskap, oavsett om den är traditionell eller nyvunnen, lokal eller hämtad från andra platser. Ibland sägs det att den lokala och traditionella kunskapen skulle skilja sig från vetenskaplig kunskap genom att den förra är erfarenhetsbaserad och platsbunden. Denna åtskillnad gäller åtminstone inte för biologi. Eftersom biologi i huvudsak är en empirisk vetenskap så är i princip all biologisk kunskap erfarenhetsbaserad. Biologisk kunskap är också ofta i hög grad platsbunden - det finns t ex många faktorer som kan göra att en arts miljökrav och andra ekologiska egenskaper skiljer sig mellan olika geografiska områden.

Många fåbodar har månghundraåriga traditioner och brukarna är ofta en i raden av generationer inom släkten som har brukat fåbden. Detta innebär en kontinuerlig vidareförmedling av praktisk kunskap som är viktig för verksamheten. Brindbergs fåbod i Älvdalens kommun. Foto: Håkan Tunón.

Samtidigt är det viktigt att komma ihåg att inte alla föreställningar hos människor är kunskaper. Såväl inom olika "lokalsamhällen" som inom "vetenskapssamhället" finns en tendens att uppfatta generaliseringar och andra tolkningar av observationer som faktiska kunskaper. Sådana generaliseringar och tolkningar kan många gånger visa sig felaktiga vid närmare undersökning, och bör då inte betraktas som kunskaper.

Länsstyrelsen i Uppsala län lämnar följande generella synpunkt:

Länsstyrelsen vill påpeka att vi anser att det alltid är viktigt att försöka genomföra åtgärder (skötsel, information, samverkan, projekt, ärendehantering) i dialog med de berörda (markägare, boende etc.) och ta tillvara kunskap och erfarenheter. Vi känner därför inte igen oss i några av slutsatserna i rapporten Traditionell kunskap och lokalsamhällen – artikel 8j i Sverige (Tunón, H. 2004): Kap 4: "Kopplingen människa-skog inskränks för det mesta till skogsbruket medan övriga aktiviteter "glöms bort", samt i kap 7: "Det förefaller inte heller finnas någon generell önskan hos myndigheterna att verka för att stärka eller respektera traditionell kunskap".

Detta är inte är rådande uppfattningar inom myndigheten. I regleringsbrev och övriga instruktionen uppmanas länsstyrelserna att ha en nära dialog med markägare och andra berörda, vilket vi också försöker.

Brukarenkätens första fråga var:

BI. Upplever du att din verksamhet är baserad på lokal och traditionell kunskap?

Samtliga svarade ja på den frågan, och några brukare kommenterade:

I praktiken blir det så att man blandar traditionell kunskap med egna erfarenheter och förvärvade kunskaper. Men ambitionen är klar. All verksamhet inom lantbrukets skogs- och jordbruksdel är starkt kopplad till traditionell kunskap.

Jag har lärt av min föregångare och andra äldre brukare på andra vallar. Min fåbod har varit i oavbruten drift sedan 1663.

Jag är 6:e generationen i rakt nedstigande led. Det har varit oavbruten drift med betande fjällkor och traditionell tillverkning av fåbodprodukter.

3.1.2 Generell inledning om lokal och traditionell kunskap

M1: Ordvändningen i preciseringen av det sextonde miljömålet ovan "när så är lämpligt" kan kanske inbjuda till godtycke. Vi undrar därför hur ni avgör "när så är lämpligt" respektive vilken typ av faktaunderlag som ligger till grund för beslutet?

I flera av myndigheternas svar ovan framhålls problemet att det saknas en klar definition rörande vad som

Mycket av den lokala och traditionella kunskap som de statliga myndigheterna och länsstyrelserna refererar till handlar om skötsel av skyddade områden där traditionell hävd är ett viktigt inslag i bevarandet av värdena. Brösarps backar i Skåne. Foto: Håkan Tunón.

är ”lokal och traditionell kunskap” och enkätfrågan är avsedd att även lyfta fram den eventuella svårigheten att definiera ”när så är lämpligt”. Förhoppningen var därför att myndigheternas skulle ge svar som kan förtydliga hur denna skrivning kan och bör tolkas.

- Jordbruksverket konstaterar att

Bevarande vägs mot produktion och vad som är ekonomiskt rimligt. Jordbruksverket tycker att det är lämpligt att nyttja traditionell kunskap när denna kunskap på ett effektivt sätt kan bidra till att nå målen om biologisk mångfald.

- Skogsstyrelsen påtalar att frågan är otydligt formulerad, men man väljer i svaret att utgå från löpande myndighetsutövning:

Om frågan avser sådana situationer då man ställer lokal/traditionell kunskap mot annan kunskap och ska besluta vilken man förlitar sig på så förekommer det sällan.

(– – –) Lokall/traditionell kunskap tas till vara och nyttjas tillsammans med annan kunskap, exempelvis inom Skogsstyrelsens rådgivningsverksamhet. Denna är uppbyggd omkring dialogen och samverkan mellan myndigheten och skogsägaren, och syftar till att ge skogsägaren ett bra underlag för att fatta beslut om skogens skötsel.

I Levande skogars generationsmål anges att naturvårdande skötsel av naturvärden ska användas, men då mer utifrån naturvårdsbiologisk forskning. Användandet av lokal och traditionell kunskap motiveras i dag många gånger av naturvårdsbiologisk forskning och dess behov och inte som ett direkt värnande om kunskapen i sig.

- Fiskeriverket framhåller att man remitterar förslag till regeländringar till berörda intressenter på lokal och regional nivå och att remissvaren sedan beaktas inför beslut.

- Banverket framhåller att man genomför MKB:er för att bedöma:

påverkan på riksintressen, regionala samt lokala värden. Detta innebär att frågan om hänsyn till regionala och lokala alltid värderas i Banverkets projekt. Ett av de viktigaste momenten i MKB-processen och därtill hörande samråd är insamling av underlag från allmänhet, organisationer och myndigheter. I regel genomförs även särskilda naturinventeringar i samband med planering av ny järnväg. Detta innebär att kunskap om regionala och lokala naturvärden normalt sett alltid är tillgänglig inför beslut om alternativ.

- Boverket framhåller att man:

stödjer kommunerna att använda sig av traditionell och lokal kunskap i planeringsprocessen, men att detta inte alltid sker beror oftare på resursbrist än godtycke.”

Länsstyrelsernas svar visade att man vad gäller dessa frågor generellt fokuserade på skyddade områden och de sammanhang när lokal och traditionell kunskap hade med hävd att göra. Exempelvis kan ett områdes markhistoria baserat på äldre kartor eller naturvärden förklara när man väljer att gå vidare att inhämta lokala informanternas, ofta brukares, kunskap rörande hävden. Samtidigt är många noga med att poängtera att hävd-

Hur stor betydelse låter vi lokala variationer vad gäller tid och metoder ha på skötsel av kulturmark? Många påtalar problemen med standardiserade regler för hela Sverige vad gäller skötselinsatser. Slåtter på kulturresevatet Åsens by i norra Småland. Foto: Håkan Tunón.

historiken inte behöver vara relevant för naturvärdena. Länsstyrelsen i Skåne län framhöll att lokal kunskap och erfarenhet:

insamlas i flera led vid planeringen av reservat och skötselplaners utformade. Dels genom att markägare och arrendatorer informeras om syftet med reservatet och en markhistorisk underökning genomförs där tidigare markanvändning kartläggs. Dels genom remissförandet innan beslut tas om skötselplan och inrättande av reservat.

Om detta är ett lämpligt förfarande beror på vilka markägare och arrendatorer som finns och deras historia i förhållande till reservatsområdet. Även när markhistoriska förhållanden och naturvärden visar på speciella brukningsförhållanden där lokal kunskap och erfarenhet har spelat en roll för bevarandet av den biologiska mångfalden.

Länsstyrelsen i Blekinge:

All relevant kunskap vägs in i beslutet oberoende av om kunskapsunderlaget är baserat traditionell och lokal kunskap eller baseras på andra källor. I många fall är det omöjligt att skilja "traditionell och lokal kunskap" från annan kunskap. För att frågan ska vara möjlig att besvara behövs en distinkt definition av vad som avses med "traditionell och lokal kunskap". Traditionell skötsel eller hävd kan vara bra men behöver inte vara optimal när det gäller att uppnå det i 6:e miljö kvalitetsmålet. Skötseln eller hävden kan vara starkt traditionsbunden eller uppkommit för att nå maximal ekonomisk förtjänst.

Länsstyrelsen i Kronoberg menade att

Syftet med naturreservatet är i grunden styrande. Skötseln av

t ex ängar m h a slåtter styrs ofta av när det är lämpligt att slå utifrån dagens kunskap om de arter som prioriteras.

Länsstyrelsen i Jönköping:

Här finns ingen generell princip utan det kan variera mellan olika typer av ärenden. När det finns en klar dokumenterad bild av hur t.ex. den lokala traditionen ser ut avseende byggnader, stenmurar, gårdsgårdar så tillämpas det också i beslutssammanhang. Det finns naturligtvis skräckexempel på motsatsen där t.ex. skötsel och trädthet på våra trädbärande gräsmarker kraftigt förvrids p.g.a. jordbruksverkets tolkning av EUs regelverk.

Länsstyrelsen i Västmanland:

Då det inte strider mot mer beprövad, fastställd eller vetenskapligt konstaterad kunskap.

Länsstyrelsen i Örebro:

Ja, inte helt enkelt att svara på. Det är ju sådant som tas med in i utformandet av skötselplaner.

Länsstyrelsen i Värmland:

Vi försöker ju att efter bästa förmåga bedöma vilka kunskaper som kan vara relevanta för arbetet, detta utifrån vår utbildning och ifrån de erfarenheter vi tjänstemän besitter.

Länsstyrelsen i Uppsala län:

Länsstyrelsen instämmer att preciseringen av miljömålen inte är så tydlig som den skulle behöva vara för att den ska tolkas på ett relevant sätt. Äldre kartor kan ge en bild av hur marken brukades tidigare och kan hjälpa till att göra en geografisk avgränsning, för att i vissa områden gå vidare med djupare analyser genom intervjuer eller inläsning av material

Det många ser som en del av en vildmark kan oftal vara resultatet av samspelet mellan naturliga förhållanden och mänsklig påverkan som olika former av markutnyttjande, t.ex. bete av tamdjur och slåtter av vinterfoder. Ett fjällnära kulturlandskap i Västerdalarna. Foto: Mattias Iwarsson.

från forskning, lokala hembygdsföreningar etc. De djupare analyserna kan ge ledning om vilka brukningssätt som är lämpliga och som tidigare använts.

I praktiken finns inte alltid tid eller ekonomisk möjlighet att göra djupare studier av ett område, utan myndigheten måste använda sig av kunskap från liknande områden, forskningsresultat som är väl kända och använda och egen erfarenhet från olika skötselmetoder.

Den lokala och traditionella kunskapen behöver, och bör, inte skilja sig från den vetenskapliga, eftersom mycket av biologisk kunskap är erfarenhetsbaserad.

Länsstyrelsen i Västerbotten:

I första hand är det ärendets art och innehåll som avgör detta. I frågor om bevarande av bm [biologisk mångfald] i naturfodermarker är den lokala och traditionell kunskapen alltid viktig, liksom i vård och förvaltning av fisk, vattenbiotoper, rovdjur och jaktbara arter.

Länsstyrelsen i Norrbotten framhöll att:

Det finns ingen checklista, eller motsvarande, framtagen för hur vi ska avgöra "när så är lämpligt". Det känns dock logiskt att hantera frågor om traditionell kunskap när arbetet rör

markanvändning, antingen traditionell eller otraditionell. Det kan t ex vara i samband med bevarande av biologiska kulturarv som skogs- och odlingsmark i kulturresevat.

Man framhöll också att man bevarar vissa biotoper eftersom de är av särskild betydelse för rennäringen. Länsstyrelsens uppfattning var:

att samebyarna har god traditionell och lokal kunskap om nyttjande och bevarande av den biologiska mångfalden. Vi upplever inte att vi har problem att ta tillvara denna kunskap vid t ex beslut och yttranden. Vi upplever att det 16:e miljömålet i och för sig är en förutsättning för rennäringens fortsatta bedrivande men gör i den dagliga myndighetsutövningen ingen direkt uttalad koppling mellan dessa.

Miljömålen finns med vid vårt arbete, men vi använder dem inte praktiskt för att t ex motivera beslut. Den traditionella och lokala kunskapen ger förutsättningarna för en hållbar rennäring och kan på det sättet kopplas ihop med flera av miljömålen.

M3. Upplever ni att ni har tillräcklig kunskap om vilken lokal och traditionell kunskap som skulle kun-

na vara relevant i ert arbete?

Fiskeriverket, Jordbruksverket, Banverket och Boverket svarar att man upplever att man har tillräcklig kunskap. Boverket poängterar dessutom att man ofta samverkar med länsstyrelserna samt att avgörandet ofta görs av kommunerna i slutändan.

Skogsstyrelsen å sin sida lyfter fram ett delvis annorlunda perspektiv på frågan:

Det finns behov av mer konkretiserad kunskap om bland annat det biologiska kulturarvet i skogslandskapet och det samiska kulturarvet. I det senare fallet saknas relevant stöd exv. kartmaterial för beredning och handläggning i olika ärende kopplat till hur exempelvis renskötseln påverkas av skogsbruket. Det blir betydligt svårare att hävda och värna olika värden om ovanstående möjligheter saknas. Och i avsaknad av nedpräntad kunskap hemfaller dialogen också till att bli personberoende för hur inkluderande traditionell och lokal kunskap blir i myndighetens beslut. Vi ser dock potential till förbättring på det här området. Det här kan exemplifieras med bruket av renbruksplaner. Här har användandet långsamt ökat. I renbruksplaner finns kapacitet att även inkludera och beakta socioekonomiska och kulturella effekter. Om möjligheten fanns att ”lägga på” ett kulturellt skikt av traditionell kunskap ovanpå renbruksplanen (men även på en ordinarie skogsbruksplan) skulle det bli ett kraftfullare instrument för att mobilisera en ”tyst kunskap” som då inkluderas i praktisk mening. Idag är det faktiskt så att kartor gör det osynliga synligt vilket för med sig att historien blir synlig och hanterlig på ett helt annat sätt än vad som sker i dag. Problemet med att få till en sådan lösning är inte teknisk utan faktiskt få personer att berätta om den ”tysta kunskapen”! Så länge den förblir osynlig för oss har vi också svårt att hantera den skäligen i myndighetsutövning.

Skogsstyrelsens svar pekar på ett behov av metoder att presentera folklig kunskap på ett standardiserat och ”objektivare” sätt. Metoder att synliggöra lokalbefolkningars markanvändning genom att rita in det på en karta är ett sätt att göra det mer tydligt och acceptabelt för forskare och representanter för myndigheter. Sådana metoder har använts på många håll i världen (Brody 1981; Tunón & Westman 2009; Tunón & Byström 2010).

Man kan konstatera att de länsstyrelser som har svarat på enkäten kan delas in i tre läger; de som tycker att de har fullgod kunskap, de som bedömer att man kan bli bättre och de som framhåller att man har för lite kunskap om dessa frågor.

Länsstyrelsen i Värmland menar att:

Inom naturvärden har vi ofta kännedom om vilken lokal kunskap som är relevant, och inom det areella arbetet vet vi att allt som har att göra med hur markerna brukades tidigare,

och hur detta brukande påverkat landskapet är relevant traditionell kunskap.

Länsstyrelsen i Västmanland menar att man via muntlig kontakt med lokalbefolkningen får fram relevant kunskap och att de som vill lämna kunskap i ett visst ärende har god möjlighet att göra detta. Man poängterar dock att:

Någon förebyggande kunskapsinsamling sker dock inte vad jag vet, men det kanske inte heller är rimligt att genomföra för hela länet.

Länsstyrelsen i Uppsala län svarar att

Länsstyrelsen har relativt god kunskap om vad vi skulle lägga mer resurser på om vi fick möjlighet till närmare samarbeten med lokala aktörer, men skulle gärna ta emot en konkretisering och definiering av vad regeringen avser med skrivningen i miljömålen (se även svar på fråga 1).

En brist i kontakten med lokala aktörer kan delvis bero på den sektorsuppdelning som lätt skapas i samhället som helhet, och även beroende på hur väl nationella myndigheter inom olika sektorer utbyter erfarenhet och kunskap. En sektorsuppdelning (t.ex. naturmiljö/kulturmiljö) riskerar förstås att skapa luckor i kunskapsöverföring och dialog. Bättre samarbete både nationellt och regionalt kan minska riskerna för detta.

Länsstyrelsen i Kronoberg besvarar frågan att man generellt sett har tillgång till tillräcklig kunskap, ”möjligtvis med undantag för lokal kunskap om historisk skötsel av myrmarker i länet.”

Även Länsstyrelsen i Skåne är positiv till det befintliga kunskapsläget:

På ett generellt plan finns en god kunskap om vilka olika skötselinsatser som krävs för att bevara biologisk mångfald, men den komplexitet och variation som funnits vid skötseln av landskapet som skapat de befintliga naturvärdena gör att vi förmodligen saknar en ganska stor del i det specifika. Det har bl.a. framgått av de resor till Centraleuropa som anordnats av CBM där ett flertal handläggare deltagit att det hävdade landskapet innehåller betydligt fler komponenter än vad som går att få med i en vanlig skötselplan, eller vad det finns ekonomiskt utrymme att få till stånd inom befintlig skötselorganisation.

Länsstyrelsen i Örebro däremot är mer tveksam till om man har tillräcklig kunskap och Länsstyrelsen i Norrbotten besvarar frågan med: ”Delvis. Vi kan förbättra detta och jobbar med det.”

Länsstyrelsen i Västerbotten framhåller att:

Det varierar från ärende till ärende men rent allmänt skulle det vara värdefullt om vi hade tillgång till mera lokal och traditionell kunskap.

Länsstyrelsen i Blekinge respektive Jönköping besvarar frågan med ”nej” och man gör således bedömningen

att man har otillräcklig kunskap om dessa frågor. Vi har dock i andra sammanhang i samband med utredningen noterat att de som har mest kunskap ofta också är de som är minst nöjda med nivån på sitt kunnande. Det är inte nödvändigt att det är så i just detta fall, men det är fullt möjligt.

I brukarnas enkät fanns följande frågor om betydelsen av traditionell kunskap:

B7. Uppfattar du det som att den traditionella kunskap som förs vidare från generation till generation är viktig för dig som brukare?

Ja Nej Ingen åsikt

I så fall hur?

B8. Tror du att den traditionella kunskapen som förs vidare från generation till generation är viktig för samhället?

Ja Nej Ingen åsikt

I så fall hur?

Samtliga brukare svarar ja på båda frågorna, dvs man menar att den traditionella kunskap som förs vidare från generation till generation är viktig både för den enskilda brukaren och för samhället. Brukarna framhåller bl a följande:

Den traditionella kunskapen har stort värde för kommande generationer.

Traditionell kunskap behövs för att veta hur man gör på bästa sätt.

Mycket kunskap finner man inte på kurser utan kan bara fås genom att lära av tidigare brukare.

Det finns mycket som inte står i böckerna.

Det rör sig ju om inte bara kunskaper utan också färdigheter och klokskap (sociala mönster och normsystem som är kopplade till brukandet av naturresursen).

Det är den empiriska kunskapen som gör att den gamla traditionella djurhållningen och mattraditionen lever vidare.

Den lokala och traditionella kunskapen utgör grunden och förutsättningen för fäbodbruket.

”Tror” jag att den traditionella kunskapen är viktig? Den är ett måste!

Man kanske inte behöver begå alla misstag i nästa generation.

Om ingenting görs försvinner en stor del av kunskapen.

Alla kan inte bli som i Falun, Stockholm och Bryssel.

Variationen i brukningsformer ger högre biologisk mångfald.

En överlevnadsfråga som borde beaktas som civilförvarsgrundande.

3.1.3 Tillämpning av ”när så är lämpligt”

M4. Kan ni exemplifiera när ni har tagit hänsyn till ”traditionell och lokal kunskap om biologisk mångfald” i er myndighetsutövning?

Jordbruksverkets hänsyn till ”traditionell och lokal kunskap” fokuserar enligt svaret på ”Landsbygdsprogrammet: stöd till kulturmiljöer, fäbodar, betesmarker, lieslätter, lantraser, odlad mångfald etc.”

Fiskeriverket lyfter fram sitt arbete med att utveckla lokal eller regional samförvaltning av fisket. Man förmedlar att:

I sex pilotprojekt har en områdesvis samförvaltning genomförts där brukarna på ett tidigt stadium aktivt deltagit med att identifiera problem, utbyta kunskap, föreslå och medverka till lösningar. Därefter har med stöd av EU-medel tio fiskeområden bildats. I dessa områden har fiskeområdesgrupper bildats med representanter från bland annat yrkesfisket, fiskevattenägare, turistföretag och kommuner. Genom lokala kunskaper och engagemang inom fiskeområden skapas möjligheter för utveckling av nya produkter, marknader och arbetssätt. Ett starkt lokalt inflytande kan därigenom stärka lokalsamhällets näringar och kultur.

Skogsstyrelsen beskriver relativt utförligt att det inom: den fortlöpande rådgivningsverksamheten sker en dialog och gemensam kunskapsuppbyggnad mellan myndigheten och andra aktörer, företrädesvis markägare och eventuellt dennes ombud. Merparten av den lokala/traditionella kunskapen använder vi exempelvis för att undersöka i fall förutsättningar finns för att lyckas med en viss förnyingsmetod i en viss typ av skogsmiljö. Vid rådgivning med avseende på skogsförnyring beaktar vi således områdets markhistorik, hur marken brukats, vad som tidigare växt på platsen, vilka skötselmetoder har använts etc. Frågor aktuella att ta ställning till är exempelvis om naturligt förnyring fungerar som en bra metod i en viss skogstyp, hur frostkänsliga vissa skogstyper är, eller i vilka områden det är stor risk för viltbete och efterföljande skador på uppväxande skog. Lokal erfarenhet om sådana frågor är mycket betydelsefullt för oss. Vi har flera exempel där sådan kunskap inhämtas och resultatet tjänat flera målsättningar. Andra närliggande exempel att förmedla är de ca 2 500 samråd som varje år genomförs, med stöd av Skogsvårdslagen

Biologisk mångfald är en mycket viktig resurs och frågeställningar rörande hur man lokalt förvaltar biologiska resurser och vem som tillåts dra ekonomisk nytta av dem är intressanta och viktiga frågeställningar. Vem gynnas av ett hållbart löjromsfiske? Hur föraltas lokala fiskeresurser i Sverige idag? Foto: Håkan Tunón.

och frivillig certifiering (FSC), mellan skogsägare och samebyar innan förnyrningsavverkning genomförs och skogsbilvägar skall byggas. Vid samråden har samebyarna möjligheter att framföra synpunkter på skogliga åtgärder som påverkar renbetet men även de samiska kulturspårerna. Skogsstyrelsen har vid sin ärendehandläggning att beakta vad som framkommer under samråden där även inslag av traditionell kunskap kan vara ett inslag genom att visa på gamla boplatser, flyttleder, naturliga samlingsställen, svåra passager, offerplatser mm.

Boverket lyfter i sitt svar fram ”traditionella och mer kostnadsbesparande metoder för skötsel av bostadsnära och tätortsnära natur”, vilka beskrivs i skriften *Bostadsnära natur – inspiration och vägledning* (2007). Man framhåller också att hänsyn har tagits till lokal kunskap vid överklaganden av detaljplaner.

Banverket sträckningar av nya järnvägar anpassas efter ”lokal kunskap om häckningsplatser för rovfågel, rödlisade arter, populära fiskevatten, områden för närrekreation osv.” I svaret angav man också följande exempel: *Samråd med lokala ornitologer i samband med planering av ny järnvägssträckning förbi Kiruna visade att en gruvdamm fungerade som rastplats för fågel. Detta fanns inte registrerat i det ”officiella” underlaget för värdefulla naturvärden. En särskild fågelinventering genomfördes. Krav på skyddsåtgärder avseende kontaktledningsstolpar mm för att undvika skador på fåglar projekteras in i den planerade anläggningen.*

Länsstyrelserna i Örebro och Skåne framhöll att de inte hade några enskilda exempel där man tagit hänsyn till traditionell och lokal kunskap om biologisk mångfald. Länsstyrelsen i Skåne konstaterade dock att de flesta beslut om föreskrifter och skötselplaner är kopplade till fortsatt traditionell hävd av landskapet varför frågorna aktualiseras där. Man poängterar också att det:

I arbetet med åtgärdsprogram för områden med miljöersättning fanns tidigare möjlighet (resurser) att inhämta lokal kunskap om värdefulla områdets brukningshistoria.

Länsstyrelsen i Blekinge gav följande exempel:

- *Kunskap inhämtas från markägare inför skötselåtgärder för att gynna hotade arter.*
- *Länsstyrelsen har under 2009 initierat ett projekt inom Bräkneåns avrinningsområde där man genom ett landskapsstrategiskt angreppssätt försöker eftersträva att uppnå ett flertal miljö kvalitetsmål. Detta sker i ett nära samarbete med lokala markägare där vi tar till vara lokal och traditionell kunskap.*

Länsstyrelsen i Kronoberg lyfte fram: ”bete i naturbetesmarker och slätter i såväl jordbrukslandskapet som naturreservat.”

Länsstyrelsen i Jönköping valde att poängtera ”Länsstyrelsens årliga utmärkelse Guldärtan. Denna utdelas till någon som på ett förtjänstfullt sätt sparar gamla sorter i odling.” Man påtalade också relevansen att vid hand-

läggningen av ”vissa LBU stöd som *särskild höhantering* har detta betydelse.”

Länsstyrelsen i Västmanland konstaterade att:

Markägare har ofta kunskap om lokal historisk markanvändning, vilket är till stor hjälp i tolkningen av hur områdets värden bäst kan bevaras. Det är enligt min mening den viktigaste pusselbiten som lokalbefolkningen bidrar med. Då det gäller artkunskaper bör man tolka informationen med viss skepsis eftersom många vill ha sett mer än vad de kan garantera.

Länsstyrelsen i Uppsala län svarade att man har löpande samarbeten med lokala ideella naturvårdsföreningar i länet och gav exempel på detta. Vidare svarade man att:

De naturbevakare som är anställda för att delta i förvaltningen av länets naturreservat har lokalkännedom och/eller bor i närområdet. Detta ger en bra grundförutsättning för myndigheten att få kunskap om lokala brukningsmetoder och tidigare förvaltning.

Länsstyrelsen i Värmland framhöll att man tog tillvara lokal och traditionell kunskap i anslutning till handläggning av åtagandepplaner och olika samråd.

Länsstyrelsen i Västerbotten avgav ett långt och innehållsrikt svar:

Vid biologisk återställning av flottrensade vattendrag har vi återkommande möten och fältbesök tillsammans med berörda markägare/vattenrättsägare och ortsbör. Ofta är man lite reserverade och skeptiska inledningsvis men när man efterhand vinner deras förtroende växer det fram en konstruktiv dialog/samverkan. Den kunskap vi får från ortsborna handlar bl a om förekomsten av fisk och flodpärlmussla, om lokala fiskemetoder och om hur vattendraget såg ut innan rensningar och omgrävningar för flottleden gjordes. Vi anlitar ofta lokala arbetsledare och maskinförare i arbetet.

Ett annat exempel är rovdjursförvaltningen där älgjaktlagen, småviltjägare, medlemmar i samebyarna m fl samlar in björns spillning som ligger till grund för vår populationsuppskattning. I beräkningsmodellen ingår också älgjägarnas observationer av björn under först älgjaktsveckan. Vi har också en dialog med jägare, renskötare och allmänheten om förvaltningsmål m m

Ett tredje exempel är skötsel av naturslåttermarker i fjällen och fjällnära områden. Här har vi lärt oss av äldre brukare att det varit traditionellt brukligt att man använde mindre givor av stallgödsel på dessa marker. Eftersom effekterna på floran varit lokalt begränsade och syftet med bevarandet av dessa marker både är att bevara bm och traditionella skötselformer har vi värderat dessa marker lika högt som om de varit helt fria från gödselpåverkan.

Länsstyrelsen i Norrbotten nämner ”upprättande av skötselavtal i kulturresevat. Ett problem är dock den

kunskapslucka som finns vad gäller renbetets kopplingar till biologisk mångfald” samt naturligtvis att: ”Lokal förankring är en bärande del i Laponiaprocessen men svår att koppla till biologisk mångfald.”

M5. *Upplever ni några problem med att inkludera traditionell och lokal kunskap i er myndighetsutövning?*

Fiskeriverket ser inga som helst problem att inkludera folklig kunskap i myndighetsutövningen. Inte heller Boverket eller Banverket ser några hinder däremot framhålls att man inte alltid kan ta hänsyn till lokal kunskapen, men att den alltid är värdefull.

Jordbruksverket framhåller att det ibland förekommer problem och exemplifierar med ”turerna kring våra traditionella träd- och buskrika betesmarker”.¹

Skogsstyrelsen konstaterar att hela frågan är komplex:

I det breda perspektivet kan det botten i divergerande målsättningar mellan å ena sidan skogspolitiken och å andra sidan det lokala samhällets målsättning. I det snävare perspektiv som i exemplet med det samiska kulturarvet borde det tekniskt inte vara svårt att inkludera det i något av våra administrativa system så att det därigenom undviker att frågan ramlar mellan stolarna. Vi har geografiska kartsystem som rimligt borde täcka och motsvara det mest akuta behovet. Problemet är, för att referera till fråga 3, att få kunskapen från sina ägare.

Länsstyrelserna har olika erfarenheter och olika sätt att se på frågan. En del förefaller enbart se problem medan andra verkar vara mer öppna.

Länsstyrelsen i Skåne framhåller problem som:

tidsbrist och ibland osäkerhet om vilka traditionella åtgärder som har den önskade effekten. I de flesta fall upplevs att traditionell hävd inte lever kvar lokalt utan har ersatts av en mer rationell drift styrd av generella krav på högre avkastning eller styrd av regler för bl.a. miljöersättning.

Länsstyrelsen i Kronoberg å sin sida lyfter att:

det kan ibland leda till mycket höga kostnader och ibland missgynnas en del arter till följd av t ex sommarbete i naturbetesmarker och för tidig slåtter. Dagens små frimärken

¹ Enligt EU:s riktlinjer kan inte jordbruksmark med mer än **50 träd per hektar** betraktas som stödberättigande areal, vilket strider mot markhistorien på många håll och dessutom ofta är kontraproduktivt vad gäller bevarandet av biologisk mångfald. Under vintern 2007–2008 vållade genomförandet av dessa riktlinjer en hel del uppståndelse och protester både bland brukare och naturvårdare.

Biologisk mångfald i jordbrukslandskapet är till mycket stor del beroende av markanvändningshistoriken, och kunskap om äldre tiders skötselmetoder underlättar bevarandet av naturvärdena. Lokala brukare kan ha värdefulla kunskaper rörande hävdynamiken. Många svenska hagmarker har genom historien haft betydande inslag av buskar och träd. Svabesholm i ÖsterlenFoto: Håkan Tunón.

i form av naturreservat i odlingslandskapet sköts årligen på ungefär samma sätt, t ex slätter vid samma tidpunkt, år efter år. I det ursprungliga bondelandskapet där slätter var en traditionell kunskap som skedde årligen i hela byn, varierade sannolikt tiden för när en speciell yta slogs mellan åren i ett dynamiskt system. Dock var det troligen så att ångar närmast gården slogs först.

Länsstyrelsen i Jönköping framhåller att:

när det gäller LBU och dess regelverk är sådan hänsyn omöjlig. Däremot är det fullt möjligt i skyddade områden om vi har den kunskapen.

Länsstyrelsen i Blekinge:

Nej, förutsatt att vi har tillräcklig kunskap. Ja, när vi inte har tillgång till tillräcklig kunskap eller inte vet var vi ska få den ifrån.

Länsstyrelserna i Örebro, Västmanland, Västerbotten och Norrbotten upplever inga stora problem att inkludera lokal och traditionell kunskap i myndighetsutövandet.

Länsstyrelsen i Västmanland framhåller att det ibland finns:

en brytning mellan empiriska observationer/praktiska erfarenheter och +/- vetenskapliga forsknings- och undersökningsresultat. När en Ortsbo uttalar sig om mark- och vattenförvaltningsfrågor kan förslagen om vad som är bäst för biologisk mångfald också flyta ihop med tankarna om vad han anser vara gynnsamt för egna, andra Ortsbors eller berörda näringsidkares intressen på ett lite diffust sätt.

Länsstyrelsen i Uppsala län svarade att det finns problem att inkludera traditionell och lokal kunskap i myndighetsutövningen och att:

Orsakerna till detta kan vara flera:

- *Lagstiftning och regler som kan vara svåra att kombinera med ett traditionellt brukande av marken.*
- *Länsstyrelsens miljöenhet har ett nära samarbete med naturvårdsorganisationer, men mer sällan med bygdegårdsföreningar, kulturmiljöföreningar etc., där kunskapen om lokal förvaltning kan vara stor.*
- *Att hålla en dialog levande kräver tid/ekonomiska resurser. Det är viktigt att inte glömma att den lokala synen på traditionellt brukande i flera fall har förändrats. Generationsskiften, utflyttning och inflyttning kan göra att traditionell kunskap förloras på vägen, eller omvärderas av markägare och övriga lokala aktörer.*

Länsstyrelsen i Västerbotten:

Nej, den utgör kompletterande information som ytterst sällan motsäger de värden vi ser eller det vi vill göra i området.

Länsstyrelsen i Värmland konstaterar att:

I den mån kunskapen finns brukar vi ofta kunna anpassa vår myndighetsutövning, ex. vid ÅP-arbetet – problemet är oftare att den saknas. Se vidare fråga 2 ovan.

Ett problem finns dock i och med olika synsätt på arbetet med biologisk mångfald i odlingslandskapet (samt brist på administrativa resurser). Exempelvis är mycket av jordbrukslandskapets bevarande av biologisk mångfald inriktat på ett maximerande av artdiversitet på en given yta, vilket gör

Runt om i landet hålls fortfarande lantrasdjur på naturbetesmark för att ge råvaror till småskalig, hantverksmässig livsmedelsproduktion. Sådan verksamhet baseras på lokala traditioner och traditionell kunskap. Svebodvallen i Hälsingland. Foto: Håkan Tunón.

traditionella hävdmetoder olämpliga. Detta blir t.ex. tydligt när man väljer att gå ifrån traditionellt brukande av inägomarker för att på samma ytor även kunna gynna arter som tidigare varit "utmarksarter" - maximerande av artdiversitet.

Externt kan motsvarande problem ses hos de lokala förvaltarna av naturresurser i form av biologisk mångfald, där generellt alltför förenklade och centralistiska budskap från ideella organisationer såväl som myndigheter kanske alltför lätt anammas, för att därefter uppfattas som traditionell och lokal kunskap.

M2. Upplever ni att ni har tillgång till tillräcklig kunskap om och dialog med dem som innehar lokal och traditionell kunskap?

Jordbruksverket och Banverket menar att man har det i hög grad. I sitt svar konstaterar Fiskeriverket att länsstyrelserna ofta underremitterar Fiskeriverkets förslag, men att man genomför samrådsmöten där lokala intressenter bjuds in.

Boverket lyfter fram sitt uppdrag att utveckla: *metoder för att föra dialog med dem som innehar lokal och traditionell kunskap. Detta tas upp i våra handböcker om t.ex. översiktsplanering, detaljplanering, ortsanalys och rapporter om God bebyggd miljö.*

Utifrån det svaret får man väl förmoda att de bedömer dialogen som god.

Skogsstyrelsen framhåller att deras:

dialog och samråd går framförallt via markägaren och eventuellt dennes ombud. Men även andra aktörer inom skogssektorn och angränsande sektorer brukar höras. Det som kan upplevas som ett problem är att gruppen ofta, men långt ifrån alltid, utgörs av representanter för det lokalsamhälle som bär på traditionell kunskap. Vad vi saknar i någon vidare etablerad mening är arenor/forum som tar in kunskap som inte utgör markägare/ombud av typen byalag, hembygdsföreningar eller lokala naturvårdsföreningar.

Detta svar visar på att vi fortfarande saknar vissa nödvändiga verktyg i kunskapsinhämtningen för att fullt ut kunna ta hänsyn till skrivningen i det sextonde miljömålet.

Länsstyrelsernas sammantagna svar går återigen glidande från "ja" till "nej". Länsstyrelserna i Skåne och Blekinge svarar "nej" på frågan och Skåne förklarar med att:

tiden för att göra mer ingående studier av respektive område eller olika skötselregimer finns inte utan vi får förlita oss på den kunskap som tas fram i olika forskningsprojekt eller på annat sätt kommer till allmän kännedom om hur skötseln bör utformas för att bevara biologisk mångfald.

Länsstyrelsen i Västmanland konstaterar att:

Det finns sannolikt tillgång till mer kunskap än vi känner till, men jag upplever att vi gör så mkt vi har möjlighet till för att få reda på lokal kunskap vid möten med markägare etc. Det vore önskvärt om man via någon projektsatsning kunde samla den lokala kunskap som finns dokumenterad. Mycket av den kunskap som finns är dock inte dokumenterad utan kräver muntliga kontakter i samband med ärendehantering.

Medan Länsstyrelserna i Kronoberg, Jönköping och Örebro anser däremot att man kan besvara frågan med ”ja”. Jönköping konstaterar att vissa kunskapsfält:

är väl dokumenterade liksom skötselmoment för vissa marktyper. Däremot är denna dialog sällan objektspecifik utan mer i landskapsskala vilket medför att vi saknar kunskaper om lokala skillnader och effekter av dessa kopplade till specifika objekt. Vi kan således inte avgöra om kvarvarande variation i t.ex. slättemarker beror på t.ex. annorlunda höhantering.

Även Länsstyrelsen i Örebro framhåller bristen på tid som ett problem.

Länsstyrelserna i Uppsala län, Värmland, Västerbotten och Norrbotten har givit mycket ingående svar på denna fråga, vilka sammantaget visar på viktiga aspekter. Länsstyrelsen i Värmland:

När det gäller lokal kunskap har vi omfattande dialoger och ofta samråd med berörd lokalbefolkning. Frågan om traditionell kunskap är betydligt svårare. Problemet när vi arbetar med t.ex. förvaltning av det agrara landskapet, som vid upprättandet av åtagandepaner för enskilda ängs- och betesmarker, är att den lokala, traditionella kunskapen om hur dessa marker har brukats historiskt ofta inte finns samlad någonstans – vare sig hos brukaren, markägaren, lokala intresseföreningar, hos oss eller i äldre eller nyare forskning. Åtminstone vad gäller markanvändningen från tidigt 1900-tal och tidigare är kunskapen ofta bristfällig när man kommer ner på lokal nivå.

Egentligen behövs därför mer grundforskning om det historiska markanvändandet på lokal nivå. Ta ett sådant exempel som ängsmarkerna – hur har de sett ut i vårt län under historisk tid, och hur skötte brukarna dem? Vilka skillnader fanns mellan 1900-talets äng och 1800-talets? 1700-talets och 1600-talets? Mellan ängsmarken i finnsko-gen och ängsmarken i svenskbygderna? Mellan östra och västra Värmland? I Bergslagen? Mellan olika socknar och olika hemman? Från år till år? Eller hamlingen – hur har den sett ut (i den mån den har förekommit)? Här vet vi från olika källor att lövtäkten sett mycket olika ut i olika delar av länet, men någon mer ingående studie av detta har så vitt vi vet aldrig genomförts.

Källmaterial i form av historiska kartor, vissa lokalhistoriska arbeten, frågelistor etc. finns förstås, men en mer omfat-

tande sammanställning av materialet saknas, både på lokal och central nivå.

Vad gäller informationshämtning från samtida förvaltare av lokal och traditionell kunskap finns också problem med värdering av denna kunskap. Påtagligt ofta finns misstankar om stor påverkan från förenklad kunskap från olika aktörer (ideella föreningar, myndigheter m m) som omedvetet arbetas in och blir en del av en påstådd lokal tradition.

Länsstyrelsen i Uppsala län:

Länsstyrelsen försöker alltid ha samarbete och dialog med närboende, markägare och ideella organisationer i bl.a. arbetet med vattenförvaltning, miljöersättningar och skötsel av naturreservat. Under 2008 har flertalet handläggare på Länsstyrelsen utbildat sig i hur vi bäst tar om hand lokal kunskap, genom den satsning på ”Dialog för naturvården” som genomförts i Naturvårdsverkets regi. Vi har genom denna kompetensutveckling givits förutsättningar att bli bättre på att ta tillvara kunskapen från länets befolkning.

Länsstyrelsen har kanske ändå inte tillräcklig dialog med lokalsamhället i alla fall. Det kan bero på tidsbrist eller ekonomiska begränsningar, så att dialogen inte ges möjlighet att ta den tid den skulle behöva, eller att ny (eller äldre) kunskap från forskning och lokala sammanställningar av en eller annan anledning inte når fram till myndigheten. ”Kunskap” kan i detta fall innefatta allt från bygdegårdsföreningars historieb-skrivningar till examensarbeten och avhandlingar om hur ett område förvaltats genom tiderna.

Länsstyrelsen i Västerbotten:

Vi använder oss regelmässigt av sådana kunskaper och dialoger. Ett visst problem är att många kunniga orsbor är blygsamma och tystlåtna men ofta får man kontakt med dem längre in i samrådsprocessen. Ett problem är också att det finns/ har funnits kunskaper hos erfarna och kunniga orsbor och pensionerade/avlidna tjänstemän (fiskerikonsulenter, jaktvårdskonsulenter, lapptillsynsmän etc) som bara finns/fanns i opublicerade anteckningar eller i huvudet på dessa personer.

Länsstyrelsen i Norrbotten:

Här finns olika uppfattningar inom länsstyrelsen. Naturresurs- och rennäringsenheten anser att de har tillgång till kunskap om och dialog med dem som innehar lokal och traditionell kunskap. Det kan förklaras dels med att enheten arbetar med rennäringsfrågor, dels med att enheten är placerad i Jokkmokk, i kärnan av renskötsellandet, medan övriga enheter är placerade i Luleå.

Inom Laponia-processen har de flesta medarbetare själva inte tillräcklig kunskap men genom det arbets sätt på vilket processen bygger, har vi en god dialog med dem som innehar kunskapen, eller känner till vilka som innehar kunskap.

I brukarenkäten ställdes en motsvarande fråga till den ovanstående:

B2. Upplever du att du har en bra dialog med myndigheterna?

Ja Nej Ingen åsikt

Om något behöver förbättras, vad i så fall?

3 brukare svarade ja, 7 brukare (inklusive svaret från Föreningen Sveriges Fäbodbrukare) svarade nej, 3 svarade ”både ja och nej”.

Även om det är ett litet urval brukare är det anmärkningsvärt att mer än hälften av småbrukarna anser att de inte har en bra dialog med myndigheterna. Så här beskriver några av brukarna sina problem:

[problemet är] myndigheternas okunskap och ovilja att hjälpa oss fäbodbrukare.

Sektors- och stuprörssystemet är förödande.

Myndighetspersoner behöver stå med båda fötterna på jorden.

Myndigheter kommer hit för att lära oss fäbodbruk. Det är fel. Det är vi som ska lära myndigheterna.

Myndigheter är dåliga på att lyssna.

Redan för tio år sedan märkte vi att torsken höll på att ta slut men ingen lyssnade!

[Vi behöver] dialog i motsats till den nu upplevda monologen.

Bland synpunkter på vad som kan göras för att förbättra dialogen sägs bland annat följande:

Fäbodbrukare skulle behöva en kontaktperson, en ”spindel” att ringa, som vet vart man skall vända sig, vad för stöd som är lämpligt att söka mm.

Det längsta svaret på frågan återges här i sin helhet:

För att inte generalisera begränsar jag mig till de tjänstemän/kvinnor som jag varit i kontakt med och som besökt mig och min brukningsenhet. De har alla varit unga, ambitiösa, välutbildade biologer som är väl insatta i det regelverk som ligger till grund de beslut som de skall fatta. Det gör att situationen blir låst redan från början. Ingen har haft praktisk erfarenhet av jordbruk eller skogsbruk. De har också saknat erfarenheter som gett dem en trygghet i sin roll. Det gör att tjänstemännen ”kör” regelverket. Trots att jag har längre akademisk utbildning, 30 års erfarenhet nationellt och internationellt så finns det inget utrymme för dialog och ömsesidigt lärande. Den andra delen ligger i attityden som domineras av misstro och kontroll, men helt saknar en hjälpsam och stödjande attityd. Hur råder man då bot på detta? Det första dilemma är

enkelt: kompetens består av tre delar; kunskap, färdighet och klokskap. Tjänstemännen har mycket av det första men saknar del två och tre. Ge dem en personalfortbildning i tre steg som lägger tonvikten på färdighet och klokskap (ett socialt tvärsnitt i gränsskiktet mellan klokskap och färdighet). Här kommer traditionell och lokal kunskap in. Det andra dilemma är en kultur- och chefsfråga. Jag kan ringa till Finland och till Jämtland och få svar på frågor som jag inte får svar på av tjänstemännen i Norrbotten. Då är det ju inte ett systemfel utan snarare ett chefs- och attitydfel. Jag har själv slutat med EU-stöd då det i ett antal fall leder till sämre biologisk mångfald och icke långsiktigt hållbart nyttjande.

Följande frågor syftade till att få en bild av hur man värderar kunskapen hos brukare/lokalsamhällen respektive hos myndigheterna:

M6. Hur ofta upplever ni att: lokalsamhällets kunskap relevant för förvaltning är större än den som ligger till grund för regelverken hos er myndighet?

- ofta
- ibland
- sällan
- aldrig

lokalsamhällets kunskap är lägre än den kunskap som ligger till grund för regelverken hos er myndighet?

- ofta
- ibland
- sällan
- aldrig

Fiskeriverket valde att inte besvara frågan och Boverket hänvisade till sin inledning om att kunskap hämtas från alla håll och ligger till grund för beslutet. Vem som vet mest från början saknar betydelse! En mening som även delas av Banverket.

Jordbruksverket besvarar frågorna med att lokalsamhällets kunskap ibland är större (jfr. fråga 5) men att den ofta är lägre. Man menade att: ”Jordbruksverket är en expertmyndighet”.

Skogsstyrelsen å sin sida väljer att problematisera frågorna med all rätt:

Frågorna är knepigt ställda och ger intryck av att man på ett tydligt sätt kan skilja mellan lokal/traditionell kunskap och annan kunskap. Inom skogsbruket förenas i stor utsträckning dessa olika typer av kunskap eftersom den sammanlagda kunskapsmassan är uppbyggd av såväl generell empirisk och vetenskapligt baserad kunskap som lokal/traditionell kunskap. Vårt sätt att bedriva skogsbruk bygger mycket på lokala erfarenheter, som tidigare nämnts. Alla fyra alternativen/påstå-

endena kan således vara giltiga beroende på hur man tolkar frågan och vilka situationer man väljer att belysa.

Frågan måste därför preciseras med avseende på vilken kunskap som avses för att vi ska kunna besvara frågan mer exakt.

Länsstyrelsernas svar hade även denna gång stor spridning. Det var dock ingen som fullt ut tvekade om sin egen kompetens. Det vanligaste svaret var ”ibland” på bägge frågorna, vilket åtföljdes av olika motiveringar. Detta svar levererades Länsstyrelserna i Blekinge, Kronoberg, Jönköping, Västmanland, Örebro, Uppsala, Västerbotten och Norrbotten. Motiveringarna omfattade att

- frågorna var på en generell nivå (olika i olika ärenden)
- det handlar om olika typer av kunskap
- att det är svårt på en generell nivå värdera lokalsamhällets kunskap
- alla pusselbitar av kunskap är viktiga

Länsstyrelsen i Kronoberg konstaterade att lokalsamhällets kunskap var:

Större – ibland. Vad gäller de nya reglerna för gårdsstöden verkar många brukares kunskap vara större än regelverket. Lägre – ibland. Äldre markägare av skog har ofta en lägre kunskap än regelverket vad gäller skötsel av skog med fokus på biologisk mångfald.

Länsstyrelsen i Norrbotten framhöll att:

En situation där regelverket hos myndigheten och den lokala kunskapen samverkar är troligen optimal.

Länsstyrelsen i Skåne och Värmland levererade svar som framhöll att lokalsamhällets relevanta kunskapsinnehav var lägre och att således länsstyrelsen hade en korrektare bild. Länsstyrelsen i Skåne menade att man:

Har inga exempel på där lokalsamhällets kunskap varit mer relevant för skötselinsatserna än den som ligger till grund för regelverken.

Länsstyrelsen i Värmland menade att det sannolikt inom EU:s regelverk borde finnas utrymme för en bättre anpassning till lokal kunskap och lokala förhållanden. Man menade också att det var svårt att avgöra både vilken kunskap som låg bakom regelverken och vilken kunskap som finns i lokalsamhället.

Motsvarande frågor ställdes i brukarenkäten:

B3. Hur ofta uppfattar du att Din och andra brukares kunskap som behövs för skötsel är lägre än den kunskap som ligger till grund för myndigheternas regelverk och deras tillämpning?
ofta ibland sällan aldrig

Svaren fördelas enligt:

Ibland 2, sällan 2, aldrig 8 (inklusive Föreningen Sveriges Fäbodbrukare), sällan/aldrig 1

En brukare kommenterar:

Det här är egentligen en omöjlig fråga att besvara då det rör sig om olika typer av kompetenser och respekt för varandras genererande av kompetensen.

Hur ofta uppfattar du att Din och andra brukares kunskap är större än den som ligger till grund för myndigheternas regelverk och deras tillämpning?
ofta ibland sällan aldrig

Här fördelades svaren enligt:

alltid 1 (kategorin lades till i svaret av Föreningen Sveriges Fäbodbrukare), 9 ofta, 2 ibland, 1 sällan

Trenden från dessa brukares svar är tydlig; de flesta brukarna bedömer att man har större kunskap än den som ligger till grund för myndigheternas regelverk och dessas tillämpning, samtidigt som majoriteten av svaren på fråga B2 också tydligt indikerar att myndighetsrepresentanterna inte tillräckligt lyssnar på brukarnas kunskap.

3.1.4 Bibehållande av lokal och traditionell kunskap?

M7. Upplever ni att det förekommer kollisioner mellan regelverken och lokalsamhällets naturresursförvaltning?

Fiskeriverket upplever inga sådana kollisioner. Banverket konstaterar att den typen av konflikter skulle kunna uppstå men att det inte har varit något påtagligt problem. Boverket konstaterar att det är kommunerna som i så fall råkar ut för dessa.

Jordbruksverket svarar däremot ”ja” och hänvisar till diskussionen rörande träd- och buskrika betesmarker. Även Skogsstyrelsen har erfarenhet av sådana kollisioner och noterar att:

Svaret här har beröring med svaren i fråga 6. Det kan finnas fall där en aktör inom skogsbruket med hänvisning till lokal/traditionell kunskap vill använda skogsbruksmetoder som inte är förenliga med skogsvårdslagen. Skogsstyrelsens medarbetare har då att tillämpa skogsvårdslagen utifrån sin kunskap, exempelvis om vilka metoder för skogsförnygring som är

nödvändiga för att få upp ny skog efter avverkning. Tilläggas kan att det förekommer intressekonflikter, exempelvis när det gäller samråden mellan rennäring och skogsbruk i samband med skogsbruksåtgärder.

Endast Länsstyrelsen i Västmanland framhåller att sådana konflikter inträffar ytterst sällan och att man i de fall de uppstår ”går efter vetenskapligt belagd kunskap”. Länsstyrelsen i Västerbotten intar en mellanposition och nämner att sådana kollisioner inte inträffar så ofta, men:

När problem/kollisioner uppstår handlar det väl oftast om att man upplever regelverk och myndighetsbeslut som oönskade intrång i den lokala och privata suveräniteten att äga och förvalta sina marker och sina bestånd av fisk- och jaktbara arter samt att myndigheter, markägare/brukare och andra ortsbor har olika målsättningar och syften med ”sin” naturresursförvaltning. Men som beskrivits i exempel 1 under fråga 4. brukar en stor del av de tveksamma och negativa attityderna mattas av/försvinna efter en tids dialog. Det finns också många exempel på motsvarande gradvisa förtroende- och samverkansarbeten med markägare i reservatsarbetet.

Länsstyrelsen i Skåne menar att sådana konflikter praktiskt taget enbart gäller skogsområden och:

oftast inte när det gäller hävdad mark. I många fall mer en skillnad i värdering än i kunskap. För hävdad mark har på senare tid problem dock uppstått med reglerna kring miljöersättning där de går emot såväl lokal förvaltning som naturvårdens intressen.

Länsstyrelserna i Jönköping, Kronoberg och Örebro konstaterar att sådana kollisioner är mycket vanliga i samband med exempelvis LBU-regelverket. Länsstyrelsen i Blekinge exemplifierar:

mellan EU:s regelverk för stöd till jordbruket och lokalsamhällets traditionella naturresursförvaltning där lokalsamhällets naturresursförvaltning i större utsträckning skapar möjligheter för att uppnå miljö kvalitetsmålet ”ett rikt växt- och djurliv”.

Länsstyrelsen i Värmland poängterar att det:

Givetvis finns sådana kollisioner men oftast beror de på att (delar av) lokalsamhällen har andra värderingar och prioriteringar än de som ligger till grund för de gällande nationella regelverken. Eftersom det oftast handlar om en kollision mellan olika värderingar, så behöver det inte ha att göra med, och har kanske inte heller särskilt ofta att göra med, någon kollision mellan olika gruppers kunskaper.

Länsstyrelsen i Uppsala län ger exempel på tillfällen då det kan bli kollisioner:

- Då markägare ser behov av att bygga en kvarn eller en damm i ett vattendrag, där det också finns en vilja i politiska beslut att skapa fria vandringsvägar.
- Reglerna för betes- och slätterstödet inom miljöersättnings-

na kolliderar i flera fall med övriga biologiska mål för Sverige.

- Detta kan skapa konflikter mellan markägare och myndigheten, då gör det svårt för markägare att få tydliga besked om hur de ska bruka marken.
- Muddringar och dikningar
- Olika syn på bevarande av död ved i skogen.

Länsstyrelsen i Norrbotten lyfter fram en viktig aspekt på lagstiftningen kontra exempelvis mångfaldskonventionens Akwé: Kon-riktlinjer:

Om man med lokalsamhällets naturresursförvaltning avser rennäringen, så finns ibland motstående intressen. Regelverk kan medge exploatering i form av gruvor, vägar osv i områden där rennäringen inte vill se ytterligare vandringshinder.

I brukarenkäten ställde vi motsvarande frågor:

B4. Upplever du att det förekommer motsättningar mellan regelverken och ditt lokala naturbruk?

Ja Nej Ingen åsikt

Om ja, kan du beskriva hur?

Tio av brukarna samt FSF har svarat ”ja”, medan två har svarat ”nej”.

B5. Känner du något behov av förändringar i regelverken?

Ja Nej Ingen åsikt

I så fall vilken typ av förändringar?

Nio av brukarna samt FSF har svarat ”ja”, medan tre har svarat ”ingen åsikt”.

I kommentarerna till frågorna B4 och B5 skriver man bland annat:

Krångliga regelverk och alldeles för mycket pappersexercis

Myndigheter lyssnar sällan på våra argument.

Byråkraterna tar inte till sig våra erfarenheter.

Hur ska länsstyrelsen veta hur många djur det ska vara på en fåbod?

Rovdjuren omöjliggör fåbodbruket där de tillåts breda ut sig inom samma område.

Varför sänktes fåbodstödet?

[Det är motsättningar] så till den milda grad att jag inte längre tar ut det EU-bidrag som jag är berättigad till, brukad areal + djurenheter + miljö/naturvård. Då regelverket tvingar mig till åtgärder som står i direkt konflikt med mitt mål om biologisk mångfald vilket går att fysiskt mäta upp.

De stora rovdjurens återkomst börjar få en stor inverkan på bevarandet av såväl renskötsel som kreatursbete i mellersta Sverige. Många fåbodbrukare har rovdjursbesök på fåbodarna och i betesskogen. Konflikten mellan två biodiversitetsmål börjar bli allt mer påtaglig. Björnsår i Gävleborgs län. Foto: Kelvin Ekeland.

Dels behövs en förändring i själva regelverket men framförallt behövs det en förändring i tillämpningen av regelverket. En allt för stelbent tillämpning ger ett stereotypt brukande som direkt motverkar variation och mångfald.

Hänsyn bör tas till de olika lokala förutsättningarna. Inga generella regler för hela landet.

Olika enheter på länsstyrelsen måste kommunicera och ha en dialog. Vänster hand vet inte vad höger gör.

Hänsyn måste tas till småbrukets fortlevnad, som är en förutsättning för ett framtida jordbruk.

Bro. Kan du ange fem viktiga hot mot din möjlighet att fortsätta din verksamhet?

De upplevda hoten är skiftande. Nedan återges de utan någon särskild ordning men med ett försök till gruppering:

- EU:s bidragssystem
- Krångliga regelverk och blanketter
- Tjänstemännen och regelverket (3 brukare)
- att myndigheterna inte lyssnar och tar hänsyn till till lokal erfarenhet
- att myndigheterna fattar beslut utan hänsyn till lokala förhållanden
- att myndigheterna, som har många teoretiskt välutbildade anställda, alltid tror sig veta bäst trots bristen på praktisk erfarenhet
- Ovilja kombinerad med okunskap hos tjänstemän, politiker och allmänhet (gäller särskilt regler o hur de tillämpas)
- En ökad byråkrati som försvårar för utmarksbruket (nya regeringen sade att man ska underlätta, men

det har blivit tvärtom), försämrade postgång, fax accepteras ej.

- Många utmarksbrukare har ej tillgång till dator.
- För få handläggare och representanter som har praktisk erfarenhet av utmarksbruk
- Regeringens politik

- Avundsjuka
- Okunnighet om fåbodbruket
- Svårighet få medhjälpare under sommaren
- -"- -"- vid skada eller sjukdom (2 brukare)
- Får ej bra arbetskraft till gården

- Björnen, en snabbt stigande björnstam
- Rovdjur (5 brukare)
- Ansvarsbefriad handläggning av ersättning för rovdjursskador
- Brist på snabba beslut relevanta för djurbesättningar och hushåll vad gäller hantering av rovdjur (t ex 27 paragrafen om skydds jakt)

- ARLA
- Ekonomin (vad gör man när Milko inte vill hämta mjölken och investeringar till ett eget mejeri är för stor)
- En försämrade ekonomi pga sämre ersättningar (t ex inga ssk värden eller ersättning för slätter, lövtäkt)
- Subventionerna
- Ekonomin
- Alla stöd dras in
- konkurrensen
- Min egen ålder, jag hinner bli för gammal innan något nytt hunnit komma
- Lämpligt semin el tjurar finns ej
- Klimatet

I ett samhälle där den ökade distansen till naturen har gjort att vissa numera ofta upplever lukt och ljud från lantbruket som en påtaglig störning finns ett embryo till ett direkt hot mot sedvanebruk av naturresurserna och bevarandet av traditionell kunskap. Kor och utflykt samsas i Morga Hage utanför Uppsala. Foto: Håkan Tunón.

- Exploatering – turism, vindkraft, vägar etc som ger störningar för fåbodbrukare
- Exploatering av åkermark
- Arvsskiften och försäljning av gårdar
- Nyinflyttade som ej orkar med lukt o ljud från lantbruksanläggning

3.1.5 Behov av kapacitetsuppbyggnad?

M8. Har er myndighet behov av någon form av stöd för att kunna fullfölja ovan nämnda definiering det sextonde miljömålet? Om ja, vilken typ av stöd skulle ni behöva?

Fiskeriverket var det enda statliga verket som inte bedömer att man har något behov av stöd i dessa frågor.

Jordbruksverket efterfrågade:

Fakta om hur och när traditionell kunskap särskilt kan ha betydelse i arbetet för den biologiska mångfalden (i förhållande till "modernare" kunskap och tillvägagångssätt). Ett exempel kan vara skötsel av stenmurar.

Skogsstyrelsen poängterade att:

Fördjupad kunskap i ämnet är alltid kunskap. I generella termer är ökad kunskap önskvärd som bidrar till vidgade synsätt för vilket betraktelsesätt vi borde utgå ifrån i skogslandskapet. Även behov av kunskapsuppbyggnad för att utveckla lokal

dialog inom vårt arbete med områdesskydd och bidragsförmedling finns. Här vet vi av erfarenhet att det finns synpunkter från lokalsamhället särskilt vad gäller bebyggelsenära avsättningar som har betydelse för lokalsamhället.

Boverket ansåg sig:

vara betjänt av ökad kunskap bl.a. om lokalsamhällets roll som förvaltare, lokala organisationer och kommunala förvaltningar som genom sin kunskap och sina insatser stödjer och utvecklar den biologiska mångfalden.

Banverket framhöll sitt eget uppdrag att hantera regionala och lokala värden samt poängterade att:

Riksintressen och Natura 2000-områden värderas alltid högst enligt praxis från regering och tillsynsmyndigheter. Under vissa förhållanden kan man tycka att det lokala värdet får stå tillbaka på bekostnad av ett riksintresse, mest utifrån denna praxis. En tolkning av miljömålet i detta avseende kunde vara intressant.

Länsstyrelsen i Kronoberg såg inget behov av stöd medan Länsstyrelsen i Örebro ansåg frågan svår att besvara.

Övriga länsstyrelser gav följande svar eller efterfrågade:

Den traditionella och lokala kunskapen bör inventeras, dokumenteras och tillgängliggöras. (Blekinge)

Möjligen att få en regional översikt av vilka traditionella och lokala kunskaper om skötsel av värdefulla naturmiljöer som fortfarande praktiseras. (Skåne)

Ett första steg skulle vara att göra en handledning/checklista med förslag till tolkning av målet uppdelat på ärendegrupper/arbetsuppgifter som länsstyrelserna hanterar. En sådan handledning bör tas fram i nära samarbete med handläggare på länsstyrelserna för att få den så relevant som möjligt. (Uppsala län)

Kunskap om kopplingen mellan det traditionella renbetet och dess effekter på biologisk mångfald. (Norrbotten)

En förmedling av kunniga personer som vi vid behov kan rådfråga vad gäller skötsel av det biologiska kulturarvet men även kurser där traditionell skötsel diskuteras, såväl i odlingslandskapet som i skogen och på fjället. (Norrbotten)

En vidare diskussion kring hur vi hittar fram/tillbaka till denna traditionella och lokala kunskap om hur markerna har brukats historiskt när den nu delvis har gått förlorad. Går det att idag sammanställa den kunskapen ex. utifrån de källor som omnämns ovan? Och vem är det i så fall som ska göra det? (Värmland)

Det skulle också vara bra med någon vägledning om hur man ska bedöma hur traditionell och ny kunskap ska avvägas mot varandra. Kanske man kan ta hjälp av forskare (ekologer) för att reda ut vilka effekter tillämpning av traditionell kunskap har på den biologiska mångfalden. (Värmland)

Jag tror inte det är rimligt att lägga tid på att försöka dokumentera lokal kunskap generellt utan det är istället ett utmärkt sätt att nå lokal förankring i samband med ärenden genom att visa intresse för och förståelse för lokala traditioner och lokal kunskap. I den mån det inte redan sker, bör dock en generell uppmaning gå ut till samtliga handläggare att efterfråga lokal kunskap i samband med muntliga kontakter. Det får dock inte följas av några krav utan det måste vara upp till handläggare att avgöra i vilka fall det är relevant och rimligt. (Västmanland)

Vi tror att vi och andra län har utvecklat bra dialog-/samverkansmodeller för olika typer av mark- och artförvaltningsärenden. Kanske skulle CBM kunna sammanställa en katalog med bra exempel från länen. En lämplig start för en sådan sammanställning kan vara att CBM genomför ett seminarium kring dessa frågor där några län redovisar sina samverkans-exempel och där man sedan sitter i mindre grupper och diskuterar hur man jobbar/borde jobba med att ta in traditionell och lokal kunskap i olika förvaltningsfrågor. (Västerbotten)

Stöd i form av ytterligare konkretisering av målen utifrån den verksamhet vi bedriver. (Norrbotten)

Vi kommer att göra en ansökan till RUS för att se om vi på

objektsnivå (slättermarker) kan dokumentera likheter och skillnader i skötsel innan dessa brukare dör undan. Avsikten är sedan om vi även kan se skillnader i mångfalden kopplat till dessa skillnader i skötsel. För att en RUS ansökan skall kunna beviljas måste den vara förankrad hos central myndighet. Det vore bra om ni gav oss detta stöd. (Jönköping)

I brukarenkäten ställde vi två frågor som handlade om eventuellt behov av ett program för att upprätthålla lokal och traditionell kunskap, respektive behov av rådgivning:

B9. Behövs ett nationellt program för att upprätthålla lokal och traditionell kunskap?

Ja (8 svar) Nej (3 svar)

Ingen åsikt (1 svar)

I så fall, vad bör arbetet i ett sådant program inriktas på?

Några brukare kommenterade:

Ja annars blir det inte accepterat och moder jord blir fattigare.

Det behövs ett väl förankrat och samordnat arbete beaktande de olika lokala förutsättningarna.

Följdfrågan "I så fall, vad bör arbetet i ett sådant program inriktas på?":

Fäboden och ett kunskapscentrum. Men det är inte någon på länsstyrelsen som ska stå för den.

Ett kunskapscenter är vad som behövs.

[Ett sådant program bör] bevara, stödja och främja den traditionella kunskapen för kommande generationer; skapa en kunskapsbank tillgänglig för samtliga aktörer. Det bör arbeta för att det ska bli ekonomiskt hållbart för oss kunskapsbärare att överleva.

Nationell förtroendeorganisation ur brukarleden måste vara med och sätta agendan i detta arbete.

B6. Tycker du att det finns behov av särskild rådgivning för att kunna fortsätta med din verksamhet?

Ja (8 svar) Nej (4 svar)

Ingen åsikt (1 svar)

Om ja, vilket slags rådgivning skulle du behöva?

FSF: En rådgivningsresurs till fäbodrörelsen för att möjliggöra en tvåvägskommunikation mellan brukare och myndigheter.

Vi behöver någon som vet vart man ska vända sig för att få svar och hjälp med olika stöd.

[Det behövs rådgivning om] tvärvillkoren. Länsstyrelsen kan

tala om hur det ska vara samtidigt som ett besök görs, men det får de inte säga de.

[Man behöver] upplysa myndigheter och allmänhet om att respektera böndernas levnadsvillkor.

Alla studenter med inriktning ”biologi” vid universitet och högskolor skulle behöva en minst 10p kurs i ”Traditionella och lokala variationer i bruksformer”.

På frågan om man ville tillägga något övrigt svarade en brukare:

På grund av min ringa tid (börjar kl 4 på morgonen, slutar omkring 8.30 på kvällen - besökare från orten och turister tar all tid plus djuren och osttillverkningen) hinner jag ej skriva mera. Jag är trots allt 70 år.

3.2 Det samiska initiativet

Tillsammans med Sametinget har Naptek under knappt fem år arbetat med strategier rörande samisk lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald i enlighet med intentionerna i CBD. De inledande diskussionerna mellan Naptek:s koordinatör Håkan Tunón och Sametingets dåvarande styrelseordförande Lars-Anders Baer respektive dåvarande kanslichef Ulla Barruk Sunna kretsade kring äldre tiders dokumentation av samisk traditionell kunskap och kultur. Mycket av de tidiga dokumentationsarbetena innebar att forskare och liknande kom söderifrån och studerade samerna under relativt kort period. Dessa resor resulterade i olika sameskildringar med mer eller mindre djup. Merparten av de forskare som har beskrivit den samiska kulturen har inte tillhört det samiska samhället och vissa genomförde endast kortare vistelser i lappmarkerna.

Det finns dock undantag då samer själva har beskrivit sina liv vilket också ofta framhålls, exempelvis kan man nämna Johan Turis (1854–1936) *Muittalus samid birra* (1910), Anta Piraks (1873–1951) *En nomad och hans liv* (1933) och Apmut Ivar Kuoljoks *Mitt liv som renskötare* (2004). Även samiska forskare har lyft fram samisk traditionell kunskap utifrån ett samiskt perspektiv, såsom Ol-Johán Sikku (Sikku & Torp 2004) och Lars J. Walkeapääs *Könkämävuoma-samernas renflyttningar till Norge – om sommarbosättningar i Troms fylke på 1900-talet* (2009)². Man ska inte heller förglömma den insats som samiska sagesmän som exempelvis Nils-Henrik Gunnare, Ola Omma och Johan Rassa gjort via sin icke-samiske nedtecknare Yngve Ryd (Ryd 2001, 2005 & 2007).

Naptek:s uppdrag är att i samverkan med Sametinget dokumentera, bibehålla och sprida samt initiera

Frontespisen till Linnés *Flora Laponica* (1737) ger en tämligen exotisk bild av den skandinaviska fjällvärlden och dess ursprungsbefolkning. Svenska centralmakten och universitet har studerat samerna och den samiska kulturen åtminstone sedan 1500-talet. Perspektivet har dock för det mesta varit uppifrån och utifrån och inte inifrån det samiska samhällets egna prioriteringar.

forskning om samisk traditionell kunskap. Det gemensamma arbetet inleddes med en utredning av Per-Mikael Utsi som granskade det dokumentationsarbete och den forskning som tidigare genomförts. Avsikten var att värdera balansen mellan det som har gjorts och det som skulle kunna dokumenteras idag samt föreslå hur det framtida arbetet borde genomföras. Detta resulterade i en rapport (Utsi 2007) som framhöll att mycket av den dokumentation som gjorts hittills var att betrakta som bristfällig och ytlig samt att det fortfarande idag finns mycket rörande den samiska kulturen och naturresursanvändning som inte är dokumenterat eller bevarat. Den dåvarande forskningen var enligt Utsi inte inriktad på samisk traditionell ekologisk kunskap och var knappast relevant utifrån mångfaldskonventionens artikel 8j. Utsi rekommenderade ett storskaligt dokumentationsprojekt av samisk kultur i Sverige och för övrigt hela Sápmi. Detta blev inledning till den del av samarbetet mellan Naptek och Sametinget som kom att kallas *Det samiska initiativet*.

² Ett arbete som fick tryckbidrag från bl.a. Naptek och Sametinget.

Är fjällen ett samiskt kulturlandskap eller en orörd vildmark? Synen på fjällvärlden går isär. Här spår av byggnation i en mycket sakta igenväxande dal i närheten av Saltoluokta. Här bedrev samerna förr renskötsel för mjölkproduktion. Landskapet och den biologiska mångfalden är formad av djurhållningen. Foto: Håkan Tunón.

3.2.1. Samiska pilotprojekt

Eftersom det saknades medel för att genomföra det storskaliga samiska dokumentationsprojektet av hela Sápmi som Per Mikael Utsi föreslog, enades Naptek och Sametinget våren 2007 om att låta samiska aktörer genomföra ett antal pilotprojekt. Syftet med detta var att pröva och utvärdera olika metoder att dokumentera samisk traditionell kunskap. Avsikten var att resultaten från pilotprojekten skulle ge vägledning för metoder att genomföra ett mer storskaligt projekt. Därför utlystes under sommaren 2007 medel till en första omgång pilotprojekt och i september samma år arrangerades ett seminarium med titeln *Traditionell kunskap inom den samiska kulturen* i Jokkmokk. Knappt sjuttio deltagare diskuterade samisk traditionell kunskap och olika dokumentationsmetoder. Vid ansökningstidens utgång hade arton projektansökningar av god kvalitet inkommit till Sametingets kulturråd. Sametinget och Naptek valde då att öka mängden tillgängliga medel för detta ändamål och totalt 1,4 miljoner kr fördelades på åtta projekt att genomföras under 2008. Avsikten var att

projekten skulle vara olika såväl avseende den studerade kunskapen som använd metodik och projektens organisation. Syftet var dels att utvärdera hur olika projektformer och dokumentationsmetoder kunde fungera i en samisk kontext och dels att öka intresset för samisk traditionell kunskap i det samiska samhället. Den första omgångens projekt var:

- Åjtte: Svenskt Fjäll- och Samemuseum: *Traditionell kunskap om markanvändning bland samer i världsarvet Lapponia.*
- Sámiid Riikkasearvi/Svenska Samernas Riksförbund: *Kartläggning av det samiska kulturlandskapet.*
- Solveig Labba, Övre Soppero: *Mjölkningsrengården.*
- Ann Christin Marakatt & Ann-Kristin Sikku, Karesuando: *Golmma čearu njálmmalaš máidnasat, Rosto, Lávnjitvuopmi, Sárevuopmi – Tre samebyars muntliga sägner.*
- Silbonah Sámesijdda: *Rödingsträskgruppens markanvändning under 1900-talet.*
- Greta Huuva, Jokkmokk: *Vilda örter som mat och medicin.*

Per Mikael Utsi vid Sametingets plenum i Storhogna i Jämtland när utredningen rörande dokumentationsläget för samisk traditionell kunskap lades fram för samernas folkvalda församling. Foto: Håkan Tunón.

- Sameslöjdstiftelsen Sámi Duodji: *Ráidu: dokumentation av traditionell kunskap om rajd.*
- Lars J Walkeapää: *Lainiovuomasamernas gamla renflyttningsvägar till sommarvistena i Troms fylke.*

Merparten av dessa genomfördes under 2008 och rapporterades in under vintern 2008–9. För att ytterligare utveckla frågan rörande dokumentation av samisk traditionell kunskap och lyfta de potentiellt lite mer känsliga etikfrågorna genomfördes försommaren 2008 en tvådagars workshop *Dokumentation av traditionell kunskap inom den samiska kulturen – frågor om etik och praktiska erfarenheter*. På mötet diskuterades etiska riktlinjer rörande arbete i det samiska samhället samtidigt som första omgångens projektägare fick redovisa sina erfarenheter. Under sommaren genomfördes en ny utlysning av en andra pilotprojektomgång med finansiering från Naptek:s basanslag. Sammanlagt tjugotvå ansökningar inkom och 600 000 kr fördelades på sex projekt:

- Gaaltije, sydsamiskt kulturcentrum: *Hantering av måltidsben i ett långtidsperspektiv.*
- Idre Nya Sameby: *Traditionell samisk slaktteknik.*
- Anna Sunna & Birgitta Lindström: *Luovvaluokta – ett samiskt nybygge.*
- Laila Spik: *Fåglar i den samiska kulturen.*
- Sara Linnea Rimpi: *Fisket vid Stora Lulevatten – levande och traditionellt kulturarv.*
- Åjtte: Svenskt Fjäll- och Samemuseum: *Traditionell*

ekologisk kunskap om markanvändningen bland samer i världsarvet Laponia.

Dessa pilotprojekt genomfördes under 2009 och i september samma år arrangerade Sametinget och Naptek en slutna workshop där pilotprojektägarna från de bägge omgångarna fick mötas och diskutera erfarenheter. Avsikten var att ge dem möjlighet att bidra till Sametingets vägval för det framtida arbetet med traditionell kunskap.

Erfarenheterna från pilotprojekten kommer att samlas i en samisk motsvarighet till inspirationsboken *Ju förr desto bättre* (Westman & Tunón 2009). Avsikten är att inspirera det samiska samhället att dokumentera och bibehålla lokal och traditionell kunskap för ett hållbart nyttjande och bevarande av biologisk mångfald. Tanken är att personer i lokalsamhället har såväl god lokalkunskap som god förankring. Samtidigt har man möjlighet att gå på djupet med specifika frågor eftersom man har en närhet till informanterna. Det bör därför ses som ett viktigt komplement till akademisk forskning bl.a. för att få samiska prioriteringar vad gäller insatser och för att undvika felaktiga akademiska slutsatser på grund av brist på praktisk erfarenhet av den företeelse som man studerar. Dessutom är antalet *vanliga människor* väsentligt större än antalet akademiskt utbildade forskare som kan ägna sig åt dokumentationsarbetet, som således kan vara mycket mer omfattande. Till skillnad från akademisk forskning leder gräsrotsengagemanget inte enbart

Centrum för biologisk mångfald

Sametinget och NAPTEK, Centrum för Biologisk Mångfald (CBM) avsätter för andra året i rad projektmedel med målet att utveckla metoder för dokumentation av den lokala samiska traditionella kunskapen kopplad till naturen och naturens nyttjande.

Seminarium I ÖSTERSUND

"Dokumentation av traditionell kunskap inom den samiska kulturen – frågor om etik och praktiska erfarenheter"
Den 2-3 juni i Östersund hålls ett seminarium där de första erfarenheterna från de pilotprojekt som startade år 2007 kommer att redovisas.

Anmälan
 Sista dag för anmälan till seminariet är måndagen den 19 maj och anmälan ska göras till Isabella Nutti, sametinget, tel. 063 15 08 70 eller isabella.nutti@sametinget.se

Medel som finns att söka
 Under 2008, avsätter vi 600.000 kr i projektmedel för 2-6 projekt för dokumentation av traditionell samisk kunskap kopplad till nyttjande av naturen.

Vem kan söka?
 Sameföreningar, organisationer, institutioner, samebyar och enskilda.

Sista ansökningsdag
 Sista ansökningsdag för projektmedel är den 1 augusti 2008.

Mer information
 Läs mer på www.sametinget.se och www.naptek.se eller ring Kaisa Huuva, Sametinget, tel 0980-780 37 eller Marie Byström, CBM, tel 0703-14 67 10.

Sametinget och NAPTEK, Centrum för Biologisk Mångfald (CBM) har avsatt 600.000 kr i projektmedel för 1-3 projekt med målet att utveckla metoder för dokumentation av den lokala samiska traditionella kunskapen.

Samisk traditionell kunskap

Vem kan söka?
 Sameföreningar, organisationer, institutioner, samebyar och enskilda.

Seminarium
 Ett seminarium med titeln "Traditionell kunskap inom den samiska kulturen" hålls den 11-12 september 2007 på Äjtte i Jokkmokk. Sista dag för anmälan till seminariet är måndagen den 27 augusti.

Sista ansökningsdag
 Sista ansökningsdag för projektmedel är den 30 september 2007.

Mer information
 Läs mer på www.sametinget.se och www.naptek.se eller ring Marie Byström, CBM, tel 0703-14 67 10.

Annonser för seminarierna 2007 och 2008 i huvudsak riktade till det samiska samhället men även till forskare som ägnar sig åt samerelaterad forskning. Parallellt utlystes de bägge omgångarna av pilotprojektmedel.

till genomförda dokumentationsinsatser. Det kan också skapa ett ökat lokalt intresse och förutsättningar för ett bibehållande av kunskapen i praktiken och därmed förhoppningsvis en minskad kunskapserosion i det samiska samhället. Ett ökat värdesättande av traditionell kunskap och naturens värden i enlighet med mångfaldskonventionens artikel 8j kan bidra till en mer hållbar förvaltning av de biologiska resurserna. En strukturerad bred insats har också förutsättning att gynna det som i urfolkssammanhang kallas dekolonisering.

3.2.2. Eallinbiras och árbediehtu

Parallellt med *Det samiska initiativet* har Sametinget utvecklat och antagit ett *Livsmiljöprogram Eallinbiras* (Sametinget 2009). Detta miljödokument lyfter inte bara fram miljöarbetet utan även vikten av en traditionell natursyn och samernas gemensamma värdegrund i arbetet för att uppnå programmets tre delmål; natur, balanserad utveckling och samisk kunskap. Detta kan ses som en intention att nyttja samisk traditionell kunskap för uppnå hållbar utveckling. Delmålet rörande samisk kunskap *Arbevirolas máhtu* handlar om forskning, dokumentation och återupprättande av traditionell kunskap inom det samiska samhället samt att öka samernas individuella medvetenhet i vardagen. Gemensamt har också Naptek och Sametinget låtit Åsa Nordin Jonsson utveckla en policy rörande samisk traditionell kunskap, *árbediehtu*, åt Sametinget.

På det internationella planet har Naptek och Swed-Bio (the Swedish International Biodiversity Programme) tillsammans med Sametinget arrangerat ett förmöte i slutet av augusti 2009 för urfolksrepresentanter inför höstens möte med *Ad Hoc Open-ended Inter-Sessional Working Group on Article 8(j) and Related Provisions of the Convention on Biological Diversity*. Syftet var att ge världens urfolk möjlighet att diskutera sig samman och skapa sin egen agenda inför FN-förhandlingarna. Mötet bestod av nio urfolksrepresentanter från alla jordens hörn, vilka representerade olika urfolksorganisationer i sina respektive regioner. I anslutning till detta genomfördes också överläggningar med sakkunniga från regeringskansliet samt representanter för regeringarna i andra EU-länder och Europeiska kommissionen. Detta var första gången sedan mångfaldskonventionens tillblivelse 1992 som urfolksrepresentanterna har fått möjlighet att prata samman sina åsikter i förväg och inte enbart i direkt anslutning till själva mötet.

3.3 Slutsatser

Avslutningsvis återgår vi till den genomförda enkätundersökningen och reflekterar över resultaten. Naturvårdsverket valde att avstå från att besvara frågorna i denna undersökning, vilket kanske kan synas märkligt eftersom verket har huvudansvaret för det sextonde miljökvalitetsmålet och dessutom är den instans som

Jokkmokksseminariet 2007. Lars J. Walkeapää presenterar sitt mycket omfattande arbete rörande äldre tiders flyttleder från Sverige över till norska kusten. En bred studie i samiskt traditionellt markanvändande kopplat till renskötseln men också till annat nyttjande av den biologiska mångfalden. Foto: Håkan Tunón.

bör ge stöd till de länsstyrelser som ska genomföra det praktiska arbetet med uppfyllandet av miljö kvalitetsmålet. Bland de myndigheter som besvarade enkäten framhöll flera generellt att det fanns generella svårigheter i formuleringen i det sextonde miljö kvalitetsmålet *Ett rikt växt- och djurliv* att:

Traditionell och lokal kunskap om biologisk mångfald och dess nyttjande bevaras och används när så är lämpligt.

Man anmärkte exempelvis på att det i enkäten saknades en definition på vad "traditionell och lokal kunskap" faktiskt är, vilket inte heller finns i den ursprungliga propositionen heller. Detta är kanske i och för sig inte så märkligt eftersom det faktiskt är många fenomen som saknar klar definition inom miljömålssystemet och som ändå tillämpas utan djupare reflektioner. Samtidigt är begreppen lokal och traditionell kunskap inte tidigare klart definierade i praxis.

Eftersom Naturvårdsverket inte har besvarat enkäten är det svårt att avgöra vilka behov man själv ser för att kunna fullfölja såväl det sextonde miljö kvalitetsmålet och det nationella genomförandet av arbetsprogrammet för artikel 8j. Arbetet med landskapsstrategier som för närvarande pågår i Sverige och som hanteras av Naturvårdsverket borde vara ett utmärkt sammanhang att lyfta in "lokal och traditionell kunskap" i förvaltningen av biologisk mångfald i enlighet med mångfaldskonventionens intentioner. Generellt förefaller merparten

av de statliga verken och länsstyrelserna positivt inställda till den folkliga kunskapen. Det förefaller som om det föreligger en begreppsförvirring mellan lokala samråd i största allmänhet och hänsynstagande gentemot "traditionell kunskap" utifrån det lite mer långtgående perspektivet som återfinns i mångfaldskonventionens artikel 8j, dvs inte vilka "lokalsamhällen" som helst utan enbart "lokalsamhällen med traditionella livsätt relevanta för bevarandet och det hållbara nyttjandet av biologisk mångfald". I den tidigare utredningen (Tunón, 2004) påtalades just det demokratiska dilemma i artikel 8j att olika människor bör ha olika inflytande i beslutsprocessen utifrån sina traditionella kunskaper.

Länsstyrelsen i Värmland framhåller problemet att separera "lokal och traditionell kunskap" å ena sidan och annan kunskap å den andra. Man menar att en sådan uppdelning är konstlad och inte relevant för myndighetsutövningen. Rätt tillämpat är detta påstående alldeles på pricken med intentionen i arbetsprogrammet för implementering av artikel 8j om att "traditionell kunskap" och "akademisk kunskap" ska värderas på lika sätt. Länsstyrelserna i Värmland och Kronoberg framhåller även behovet av att skilja mellan *föreställningar* och *faktisk kunskap* såväl i vetenskapliga som i folkliga sammanhang.

Det är värt att notera att den som vet mest ofta är den som anser sig veta *minst* (eller kanske mer korrekt

Carl Larssons målning av en fåbodkulla i boken *Spadarfvat: Mitt lilla landtbruk* (1905). Man kan fråga sig om myndigheternas bild av vad som är ett traditionellt fåbod- eller skogsbete överensstämmer med det som Carl Larsson skildrade för över hundra år sedan.

uttryckt är den som upplever störst behov av ytterligare kunskap). Man kan i svaren från enkätundersökningen se att det finns stora skillnader mellan hur pass intresserade och angelägna olika myndigheter är att veta mer om "lokal och traditionell kunskap". Ett ointresse kan som sagt egentligen betyda två olika saker, det ena är att man vet allt man behöver veta och bedömer att mer kunskap saknar värde och det andra är att man saknar kunskap och därför inte kan se ett behov att veta mer. På samma sätt kan ett uttalat intresse vara ett tecken på att man vill veta mer, inte att man nödvändigtvis vet lite i utgångsläget.

De brukare som besvarade enkäten framhöll konsekvent att de i sin näring var beroende av traderad kunskap från tidigare generationer samt egna praktiska erfarenheter. Många upplevde att "myndigheterna" kom ut och mästrade samt menade att de visste bäst. Myndighetsutövningen bygger enligt dessa svar således på misstro och ett behov att kontrollera brukaren. Man upplevde att det sällan finns utrymme för dialog. Man framhöll därför vikten av någon slags personalfortbildning som gör att myndighetsrepresentanterna kan bruka sin akademiska kunskap i dialog med klokskap och omdöme.

På fråga M6, om vem som vet "mest" eller har "störst relevant" kunskap valde Fiskeriverket att inte

svara medan Banverket och Boverket konstaterade att det viktigaste var att man har tillräcklig kunskap i slutändan. Skogsstyrelsen noterar att det skiljer mycket från fall till fall. Jordbruksverket å andra sidan framhåller att de är en expertmyndighet och "ofta" har större kunskap än lokalsamhället. Länsstyrelserna framhöll att det var lite väl generellt hållna frågor vilket gjorde dem svåra att svara på. En del framhöll att det varierade ganska mycket åt bägge håll. Länsstyrelsen i Skåne hade inga exempel när lokalsamhällets kunskap var större än myndighetens medan Länsstyrelsen i Värmland framhöll att EU:s regelverk skulle behöva en bättre anpassning till lokal kunskap och lokala förhållanden. Länsstyrelsen i Jönköping menade att hänsyn till lokal och traditionell kunskap är omöjlig när det gäller LBU (landsbygdsprogrammet) och dess regelverk.

Brukarnas syn på frågan om vem som besatt mest lämplig kunskap (fråga B3) skiljde sig ganska mycket från myndigheternas och 10 av 13 angav att brukarens kunskap *ofta* eller *alltid* är större än den som ligger till grund för myndigheternas regelverk. Dessutom menade 10 av 13 att man *sällan* eller *aldrig* hade mindre kunskap relevanta för förvaltning än den som ligger till grund för regelverken hos myndigheterna. Det är tro-

ligt att myndigheterna här håller sig på ett mer generellt plan i resonemanget medan brukarna reflekterar över sina egna lokala förhållanden. Då kommer man osökt in på att man i allmänhet framhåller att vetenskaplig kunskap ska vara generaliserbar och allmängiltig medan traditionell kunskap ofta är platsbunden. Detta skulle naturligtvis kunna förklara de återkommande och tämligen högljudda protesterna mot många av EU:s regler som generaliserar inte bara för Sverige utan ska vara allmängiltiga för hela EU.

Tillämpning av "när så är lämpligt"

Flera av myndigheterna konstaterar ändå att den främsta svårigheten att ta hänsyn till lokal och traditionell kunskap är att den i många fall är osynlig eller åtminstone svåråtkomlig för tjänstemännen. Man menar att det är svårt att ta hänsyn till något som man inte vet om att det finns överhuvudtaget. Utifrån detta kan man konstatera att det behövs riktlinjer eller mallar hur man på ett mer enhetligt sätt tar fram underlag på det lokala och regionala planet.

Skogsstyrelsen framhåller att när det upplevs brister i hänsyn till den lokala och traditionella kunskapen så är det ofta bristande samsyn mellan hur de övergripande målen och de lokala intressena. Där detta är fallet väljer myndigheten att följa den nuvarande skogspolitikens målsättning och lagstiftning.

Boverket konstaterar att det konkreta arbete inom deras område görs på kommunerna varför man inte själva aktivt behöver göra tolkningar av när det är lämpligt att ta hänsyn till lokal och traditionell kunskap. Verket framhåller dock att de försöker stödja kommunerna att ta hänsyn till lokal och traditionell kunskap och framhåller att det oftast är resursbrist, snarare än godtycke, när sådant inte görs.

Banverket framhåller att man har en väl utvecklad funktion vad gäller samrådsförfarande och sammanställning av kunskapsunderlag däremot har man inte alltid möjlighet att ta hänsyn till de lokala intressena.

På frågan om man har "tillräcklig kunskap om och dialog med de som innehar lokal och traditionell kunskap" varierar länsstyrelsernas svar mellan "ja" och "nej".

Man kan förmodligen utifrån brukarnas svar (fråga B3) tolka att man upplever att dagens hänsynstagande till och användning av lokal och traditionell kunskap är otillräcklig. På fråga B2 svarar 7 brukare "nej" och 3 "ja" på om de upplever att de har en bra dialog med myndigheterna (3 svarade "både ja och nej"). En av kommentarerna var att "Sektors- och stuprörssystemet är förödande".

Sammantaget kanske man kan konstatera att det finns behov av stöd i tolkningen av skrivningen "Traditionell och lokal kunskap om biologisk mångfald och dess nyttjande bevaras och används när så är lämpligt". Utan att lägga någon värdering i huruvida myndigheterna eller brukarna har mer eller mindre kunskap än den andre så förefaller det finnas god anledning för många myndigheter att utveckla sin dialog med lokalsamhället och förtydliga hur man fattar sina beslut för att få förståelse för dem. Generellt kan man säga att det verkar finnas en klyfta mellan "myndighet" och lokalsamhällen och att den behöver överbryggas för att genomföra intentionerna i det sextonde miljökvalitetsmålet och även för att skapa en ökad acceptans för myndighetsutövningen.

Bibehållande av lokal och traditionell kunskap

Ett av Naptexs uppdrag är att försöka finna vägar att bibehålla lokal och traditionell kunskap *in situ*, dvs ett praktiskt bevarande i sitt lokala sammanhang. Om delar av dagens regelverk för förvaltning av mark och vatten skulle visa sig motverka detta är det naturligtvis ett allvarligt hot. Det fanns således fog att efterfråga upplevelser av konflikter mellan regelverken och lokalt naturbruk.

Skogsstyrelsen framhåller att det finns önskningsar att använda traditionella metoder i skogsbruket som inte är förenliga med skogsbrukslagen samt att det kan finnas konflikter mellan olika sätt att nyttja skogen. Jordbruksverket svarar också att det förekommer svårigheter att inkludera traditionell och lokal kunskap i myndighetsutövningen och exemplifierar med turerna rörande träd- och buskrika betesmarker. Däremot upplever Fiskeriverket inga kollisioner och Banverket framhåller att det inte är ett påtagligt problem. Länsstyrelserna framhåller att sådana konflikter inträffar relativt sällan, fast mera vanligt när det gäller landsbygdsprogrammet och miljöersättningarna. Länsstyrelsen i Norrbotten konstaterar att olika intressen ibland orsakar kollisioner, t ex mellan rennärningen och olika former av exploatering.

Utifrån det begränsade antal svar vi har från brukarna kan man konstatera att 11 av 13 menar att det förekommer motsättningar mellan regelverken och deras lokala naturbruk (fråga B4). Merparten (10 av 13) menar vidare att det finns behov för förändringar av regelverken (fråga B5) medan återstoden inte har någon åsikt. Man menar i kommentarerna att:

- regelverket är krångligt och stelbent
- regelverket tar inte hänsyn till lokala förutsättningar
- regelverket motverkar målen för biologisk mångfald

- myndigheterna lyssnar inte
- dålig intern kommunikation på länsstyrelsen

Det är troligt att dessa kommentarer i främst är riktade mot landsbygdsprogrammet och miljöersättningarna inom detta. Missnöjet med detta återfinns också i listningen av hot mot fortsatt verksamhet (fråga Bro).

Livsmedelsverket framhåller att man söker verka för att inkludera traditionell och lokal kunskap i myndighetsutövningen genom sitt arbete med att försöka underlätta för exempelvis småskalig mejeriverksamhet, vilken ofta baseras på traditionella metoder. Muntligen har också ett antal brukare framhållit att just Livsmedelsverket förmodligen är den mest tillmötesgående myndigheten som de har att göra och man har samtidigt menat att Jordbruksverket och Naturvårdsverket befinner sig i andra änden av skalan.

Vid sidan av artikel 8j om lokal och traditionell kunskap hos ursprungs- och lokalsamhällen inom mångfaldskonventionen har man på senare år allt mer uppmärksammat den relaterade artikel 10 som berör hållbart nyttjande av biologisk mångfald och då särskilt artikel 10c som påbjuder konventionens parter att:

skydda och uppmuntra sedvanligt nyttjande av biologiska

Störset eller kokhuset på fäboden på Svedbovallen i Hälsingland. Vilka krav behöver man ställa på faciliteterna när det gäller säker livsmedelsproduktion? Många småbrukare som vi har talat med menar att Livsmedelsverket sannolikt är den statliga myndighet som var mest lyhörd. Foto: Håkan Tunón.

resurser i enlighet med traditionella kulturella sedvänjor som är förenliga med kraven för bevarande och hållbart nyttjande.

Eftersom artikel 8j framhåller kunskap och sedvänjor hos ursprungs- och lokalsamhällen så har många särskilt kommit att fokusera på urfolk och inte mer generellt på andra möjliga traditionsbärare med särskilt nära beroende till naturen och naturresurserna. Man kan gissa att ett ökat fokus på artikel 10c rimligen skulle kunna komma att få ökad relevans för den kunskap och de sedvänjor som förvaltas i olika lokalsamhällen i exempelvis Sverige.

Behovet av kapacitetsuppbyggnad

Alla statliga verk utom Fiskeriverket såg ett värde i någon form av stöd. Man efterfrågade generellt olika kunskapssammanställningar om på vilket sätt traditionell kunskap och traditionella sedvänjor påverkade den biologiska mångfalden samt hur den kan ha betydelse i dagsläget. Skogsstyrelsen framhöll vidare det ständiga behovet av utveckling av hur man för en dialog med lokala aktörer. Boverket eftersökte ökad kunskap om lokalsamhällets roll som förvaltare av den biologiska mångfalden. Banverket lyfte behovet av hur man bör göra för att väga lokala värden mot riksintressen utifrån miljömålen.

De flesta länsstyrelserna såg behov av varierande slag, exempelvis:

Lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald är en del av det immateriella kulturarvet. Avsikten är att Sverige inom kort ska ratificera Unescos konvention om skydd av det immateriella kulturarvet, men frågan är hur nära denna kan komma att kopplas till behoven för en hållbar utveckling.

- allmän inventering, dokumentering och tillgängliggörande av lokal och traditionell kunskap
- regionala översikter över lokal och traditionell kunskap och sedvänjor som fortfarande upprätthålls
- kunskapssammanställningar om kopplingen mellan traditionella sedvänjor och biologisk mångfald
- sammanställning av en katalog av goda exempel från olika län
- att CBM genomförde ett seminarium där några län redovisar erfarenheter från samverkan
- framtagandet av en vägledning rörande hur man väger traditionell kunskap mot ny kunskap
- ytterligare konkretiseringar av målen utifrån länsstyrelsernas arbete
- kunskap om hur man hittar tillbaka till och stärker lokal kunskap och traditionell hävd som gynnar den biologiska mångfalden
- en generell uppmaning går ut till samtliga handläggare att efterfråga lokal kunskap i samband med muntliga kontakter

Brukarna tillfrågades om de kände något behov av särskild rådgivning för sin verksamhet. Svaren för-

delade sig enligt ”ja” (8 st), ”nej” (4 st) och ”ingen åsikt” (1 st). Fem stycken lämnade fördjupade kommentarer och några efterfrågade en rådgivningsresurs för att hjälpa dem igenom regelverksdjungeln. Intressant nog så vände två brukare på frågan och tyckte att myndigheterna behövde upplysning om brukarnas levnadsvillkor respektive att alla som läser biologi på universitet och högskolor åtminstone borde gå en rop-kurs i ”Traditionella och lokala variationer i brukningsformer”.

Utvecklingen i omvärlden

Det pågår för närvarande en mängd olika internationella processer som sannolikt borde leda till förändringar i regelverken samt i samhällets syn på lokal och traditionell kunskap. Vid sidan av mångfaldskonventionen och det arbete som pågår där håller Sverige också på att sträva mot en ratificering av Europeiska landskapskonventionen, vilken enligt Riksantikvarieämbetets förslag bör leda till ökade krav på lokal delaktighet och att tillämpningen av lokal kunskap stärks i arbetet med skydd, förvaltning och utveckling av landskapet. Vidare framhålls behovet av ett helhetsperspektiv på landskapet och av att man försöker motverka bristen på koordination mellan olika pågående processer. Man poängterar också behovet av en förstärkt satsning på tillämpad forskning och utbildning kring landskap och landskapsperspektiv på högskole- och gymnasienivå. Dessutom lyfts behovet av en samordning mellan olika myndigheter samt det ökade behovet att tillvarata lokal kunskap. Medvetenheten om klimatförändring och begreppet ekologiska fotavtryck kommer dessutom att ändra på vår syn på landskapet och dess användning (Riksantikvarieämbetet, 2008).

Intressant är också den pågående nationella processen rörande Unescos Konvention om skydd av det immateriella kulturarvet. Det finns förhoppningar om att den ska ratificeras av Sverige under 2010. Denna konvention lyfter frågan om hur vi värderar vårt immateriella kulturarv som består av:

sedvänjor, uttryck, kunskap, kunnande, som samhällen, grupper och, i vissa fall, individer identifierar som en del av sitt kulturarv.

Detta handlar till viss del om att värna och värdera vår lokala och traditionella kunskap och att underlätta för den att leva vidare (Svenska Unescorådet, 2005). Ett ratificerande av denna konvention bör åtminstone leda till moraliska förpliktelser att reflektera kring myndighetsutövningens efterverkningar på traditionell kunskap och sedvänjor.

Det pågår även i nuläget en nationell process som ska leda till en revidering av miljömålspolitiken. Hur denna kommer att inverka på synen på lokal och traditionell kunskap är alldeles för tidigt att dra några slutsatser om, men det finns några direkta reflektioner man kan göra utifrån utredningen (SOU 2009:83). De sexton miljö kvalitetsmålen föreslås bli kvar och de flesta delmålen ska omvandlas till etappmål. Avsikten är att målen ska uppnås inom en generation fram till år 2025. Begreppen lokal eller traditionell kunskap omnämns inte direkt i utredningen. Man skulle därmed kunna dra slutsatsen att alla tankar rörande lokal och traditionell kunskap saknas, men vår förhoppning är att detta ändå ska vara en viktig punkt. Granskar man dokumentet så finner man s k ”Grundläggande värden och övergripande miljömålsfrågor”:

- De grundläggande värdena anger vad miljöpolitiken ska syfta till, nämligen att
- främja människors hälsa
- värna den biologiska mångfalden och naturmiljön
- ta till vara kulturmiljön och de kulturhistoriska värdena
- bevara ekosystemens långsiktiga produktionsförmåga
- trygga en god hushållning med naturresurserna.

Det finns fog för att påstå att ”bevarande och användning av lokal och traditionell kunskap” är en viktig del i arbetet för att uppnå samtliga dessa fem punkter.

Identifierade behov av insatser

Det som särskilt framhållits av de statliga myndigheterna och länsstyrelserna är att det saknas en klar och tydlig definition om vad ”lokal och traditionell kunskap” är och man efterfrågar god exemplifiering av vad det kan innebära rent praktiskt för att exempelvis uppnå miljö kvalitetsmålen.

Utifrån de framkomna uppgifterna så finns det behov att genomföra, sammanställa eller utveckla:

- översiktliga kartläggningar av nu förekommande regional kunskap med koppling till de biologiska resurserna
- utbildningar och kortkurser för myndighetsrepresentanter rörande lokal och traditionell kunskap, lokal samverkan och fördjupad dialog
- riktlinjer och metoder för hur man kan dokumentera, bibehålla och ta hänsyn till lokal och traditionell kunskap
- kunskapssammanställningar om kopplingen mellan traditionella hävdmetoder och biologisk mångfald, men också bedömningar av den ekologiska hållbarheten i traditionella näringar
- bedömningar av vikten av lokal och traditionell kunskap och historisk hävd för olika åtgärdsprogram för hotade arter eller i skötselplanerna för reservat eller liknande.

4 Forskning och forskningsfinansiering

Denna del fokuserar på vilken typ av relevant forskning som pågår i Sverige idag och vilka forskargrupperna är. Vidare fanns det intresse av att bedöma hur forskningsfinansiärerna ser på detta tvärvetenskapliga område. Det handlar om såväl teoretisk grundforskning som praktisk dokumentation av folklig kunskap. Ansvarig för denna del har Anna Dahlström varit.

4.1 Själva delstudien

Svensk forskning som rör folklig erfarenhetsbaserad kunskap och dess betydelse för hållbart brukande och skötsel av biologiska resurser.

4.1.1 Bakgrund och frågeställning

I sökandet efter lösningar för ett framtida hållbart samhälle har man internationellt, både politiskt och vetenskapligt, framhållit värdet av den erfarenhetsbaserade kunskap om naturresurshållning som finns hos urfolks- och lokalsamhällen som lever nära naturen. Med *folklig erfarenhetsbaserad kunskap* avses i första hand handlingsburen kunskap som genom praktiskt brukande av biologiska resurser, förts vidare från generation till generation under lång tid och ännu idag används. Denna kunskap brukar beskrivas med termer som *traditionell kunskap*, *erfarenhetsbaserad kunskap* och *handlingsburen kunskap*. Vi vill dock här också fånga upp forskning om traditionell kunskap i ett lite bredare perspektiv. Det kan då även inbegripa äldre kunskap som åter har börjat användas då de plockats upp ur exempelvis historiska källor, etnologiska källor eller traderade berättelser. Kunskapen behöver alltså inte nödvändigtvis ha traderats obrutet fram till i dag. Även äldre kunskap som inte längre används, men som kan utforskas genom tidigare dokumentation ingår i denna, vidare definition.

I kartläggningen har forskningen inom detta vida fält delats upp i fem olika huvudområden (se definition nedan):

- Människans nyttjande av arter och landskap
- Användning, överföring och bevarande av folklig baserad kunskap

- Relaterat till biologisk mångfald, hållbar framtid
- Tillämpning i det politiska systemet
- Annan relevant forskning

4.1.2 Metod och material

Undersökningen har genomförts med hjälp av webbenkäter, kompletterande sökningar på Internet, telefonintervjuer samt litteratursökning.

Två webbenkäter (bilaga 3 och 4) har skickats ut, en till forskare och en till forskningsfinansiärer. I bägge enkäterna är frågorna uppdelade efter de tidigare omnämnda fem huvudområdena.

Enkäterna har gått ut brett och omfattar institutioner, centrubildningar och avdelningar vid de flesta svenska universitet och högskolor, som arbetar inom "alla" ämnen som skulle kunna tänkas komma i kontakt med relevanta ämnesområden (inom naturvetenskap, samhällsvetenskap, humaniora, juridik, konst). Detta breda angreppssätt valdes för att få med så mycket som möjligt av den relevanta forskningen som pågår inom Sverige.

Adresserna har plockats fram av Henrik Lerner, Linköpings universitet¹, genom manuellt sökande på hemsidor samt personliga tips. I möjligaste mån har vi försökt skicka enkäten till en specifik person som arbetar med ett relevant ämnesområde. Även finansiärernas enkät har gått ut relativt brett och omfattar såväl större som mindre anslagsgivare. Det bör betonas att denna del av undersökningen har i första hand riktats mot universitetsforskning. I ett senare skede bör detta kompletteras med andra forskande institutioner, såsom läns museer, aktiva pensionerade forskare och andra forskare utan institutionstillhörighet m.fl. I kapitel 5 av utredningen fokuseras dessutom mer specifikt på olika ideella initiativ.

Litteratursökningen har gjorts via Libris sökdatabas på följande sökord:

- traditionell kunskap
- kunskapsöverföring
- hållbart nyttjande

¹ Henrik Lerner har genomfört en begreppsanalys av termen *traditionell kunskap* och relaterade begrepp på uppdrag av Naptek (se Lerner & Tunón 2010).

- indigenous knowledge
- biologisk mångfald
- handlingsburen kunskap

Resultatet har använts som ytterligare en väg in, för att finna relevanta personer och institutioner som bör ingå i enkäten. Däremot har resultatet av sökningen inte sammanställs som en litteraturlista.

4.1.3 Resultat

Vilka har svarat?

De enkätsvar som kommer från forskare omfattar en stor bredd av lärosäten och discipliner.² Tillsammans med uppgifter från flera forskningsfinansiärer³, samt egen kunskap om ytterligare forskare/forskargrupper (och genom telefonintervjuer), tror vi oss ha fångat upp en stor del av den forskning som pågår inom detta område.

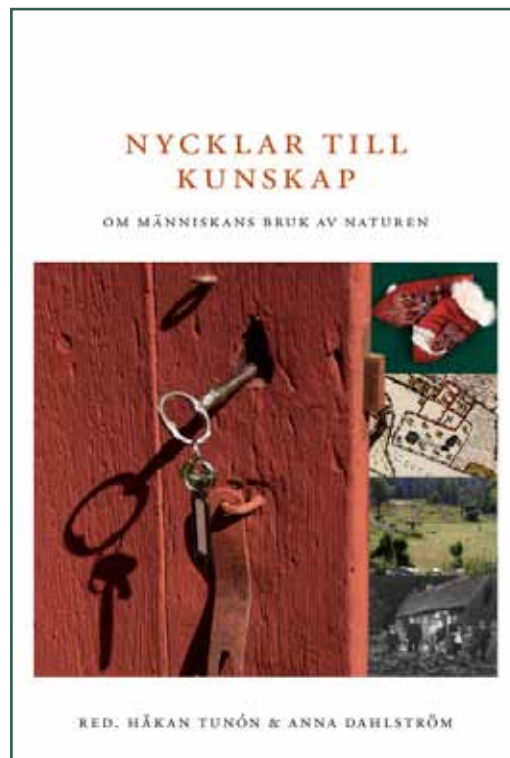
Aktiva forskare och forskargrupper

Nedanstående sammanställning gör inte anspråk på att vara komplett, det kan mycket väl finnas relevant forskning vid ytterligare lärosäten och institutioner. De som listas nedan har forskning som på något sätt berör Naptexs ansvarsområde, antingen inom enstaka projekt eller i större omfattning. På vilket sätt är endast flyktigt behandlat här.

Forskningen inom detta område kan kanske ses som en *kedja* som börjar med människors faktiska nyttjande av enskilda arter eller hela landskap, och slutar med att betydelsen av detta uppmärksammas och implementeras i det politiska systemet. Två länkar på vägen handlar om hur folklig kunskap används och överförs, samt hur samma kunskap relaterar till biologisk mångfald och hållbart nyttjande. Dessa länkar är grunden till uppdelningen i forskningens huvudområden. Forskning kan

2 Göteborgs universitet (CEFOS), Göteborgs universitet (Högskolan för scen och musik), Linköpings universitet (Institutionen för kultur och kommunikation, avdelningen för kulturvetenskaper, socialantropologi) Lunds Universitet (Institutionen för kulturgeografi och ekonomisk geografi), Nämnden för hemslöjdsfrågor, SLU (enheten för skoglig fältforskning), Stockholms universitet (historia), Stockholms universitet (Juridiska fakulteten, Juridicum), Umeå universitet (ekologi), Umeå universitet (språkstudier), Uppsala universitet (biologi), Umeå universitet (Ekologi miljö och geovetenskap), Uppsala universitet (Ekonomisk-historia), Umeå universitet (Centrum för Samisk forskning - CeSam), Uppsala Universitet (Avdelningen för Systematisk Biologi Institutionen för Evolution, Genomik och Systematik), Uppsala universitet (Institutionen för evolution, genomik och systematik, Avdelningen för systematisk biologi), Uppsala universitet (Centrum för Genusvetenskap).

3 Formas, Vinnova, Banverket, Jordbruksverket och Riksbankens jubileumsfond

En tvärvetenskaplig antologi över hur man vetenskapligt arbetar med olika typer av källmaterial till kunskap om människans nyttjande av naturens resurser och landskapet.

ha fokus på en eller flera av dessa länkar/huvudområden (exempelvis betydelsen av lokal kunskap i naturvården). Det finns naturligtvis forskning som ligger helt utanför dessa områden men som ändå skulle kunna vara relevant (exempelvis annan lokal, traditionell kunskap, kunskapsöverföring, arters krav, landskapsutveckling eller hur politiska system fungerar). Sådan forskning har inte fångats upp i denna sammanställning. Däremot har vi försökt fånga upp sådan forskning som berör något av dessa huvudområden, exempelvis genom relevanta delfrågeställningar, även om det inte ligger i forskningens huvudfokus.

1. Människans nyttjande av arter och landskap

Forskning kring människans icke-akademiska kunskap om olika arter av växter, djur (m.fl. organismgrupper) och landskap/markanvändningslag/biotoper, samt deras användning. Grundläggande frågor rör i vilka sammanhang denna kunskap används/har använts. Vilka arter/miljöer nyttjas? När? Hur? Varför? Vem besitter och använder kunskapen? Vilken betydelse har den för människors försörjning? Osv. Sådan forskning kan baseras på såväl skriftliga källor som direkta intervjuer.

Grovt kan forskning inom detta område delas in i "nutidsstudier" och "historiska studier" (även om de naturligtvis också kan kombineras). Nutidsstudierna avser forskning i sammanhang där lokal och traditionell ekologisk kunskap ännu är i bruk, och där denna

studeras med avseende på hur arter eller landskap nyttjas, vilken betydelse den har osv. Källmaterialet utgörs här huvudsakligen av levande informanter och kan röra antingen Sverige (vilket är i fokus i denna kartläggning) eller andra länder (som i varierande grad kan appliceras för svenska förhållanden). Historiska studier kan baseras på diverse nedtecknade källor, tryckt litteratur, fotografier osv. Generellt kan man säga att det finns betydligt fler studier som baseras på historiskt material som är relevant för detta område än studier av nutida praktiserande av traditionell kunskap. Dock är det relativt ovanligt att de historiska studierna tolkats i ett ekologiskt syfte även om detta är fullt möjligt.

Exempel på institutioner:

- *CBM (Centrum för biologisk mångfald), SLU och Uppsala universitet*
- *Göteborgs Universitet, CEFOS (Centrum för forskning om offentlig sektor)*
- *Lunds universitet, Humanekologiska avdelningen (Östarpprojektet, numera avslutat)*
- *POM (Programmet för odlad mångfald)*
- *SLU, Avdelningen för Agrarhistoria*
- *SLU, CUL (Centrum för uthålligt lantbruk)*
- *SLU, Institutionen för ekologi*
- *SLU, Institutionen för skoglig fältforskning*
- *Stockholms universitet, Historiska institutionen*
- *Stockholms universitet, Kulturgeografiska institutionen*
- *Umeå universitet, CeSam (Centrum för Samiska studier)*
- *Umeå universitet, Institutionen för ekologi, miljö och geovetenskap*
- *Umeå universitet, Institutionen för språkstudier*
- *Uppsala universitet, Centrum för genusvetenskap*
- *Uppsala universitet, Ekonomihistoriska institutionen*
- *Uppsala universitet, Institutionen för euroasiatiska studier*
- *Uppsala universitet, Institutionen för evolution, genetik och systematik, Avdelningen för systematisk biologi (utvecklingsländer)*

2. Användning, överföring och bevarande av folklig erfarenhetsbaserad kunskap.

Mycket av den relevanta kunskapen om nyttjande av arter och landskap är (eller var) handlingsburen eller erfarenhetsbaserad, dvs. det är kunskap som finns i händerna, hjärnan och övriga kroppen på dem som använder den. Typiska exempel är slöjd och hantverk (och då inbegrips alla moment från "växande träd till färdig sked"). Men området rymmer annat än slöjd. Mycket av det som har att göra med bruket av mark och vatten inbegriper aktiva val som baseras på erfarenheter

av och kännedom om material, växter och djur mm. Exempelvis när det är dags att släppa ut djur på bete, hur man bäst torkar hö, vilka fiskeredskap som är bäst i olika lägen. Viktiga frågor är också hur handlingsburen kunskap kan vidareförmedlas och (då den inte längre är i bruk) rekonstrueras.

Forskningen kan vara praktisk, teoretisk eller kombinera de bägge delarna, samt kan handla om såväl nutid som kunskap från gången tid. Källmaterialen är dels levande informanter, dels historiska dokument och bevarade föremål, som kan kombineras med praktiska försök. Internationella jämförelser ska inte heller glömmas i sammanhanget.

Sådan praktisk, erfarenhetsbaserad kunskap har fått relativt mycket utrymme i svensk forskning, men det har i stort sett enbart varit utifrån ett historisk eller kulturellt perspektiv. Det är nödvändigt att även ta tillvara denna kunskap om ett mindre fossilbränsleberoende samhälle samt för skötsel av biologisk mångfald, för att långsiktigt kunna använda dessa erfarenheter i ett nutida hållbart nyttjande av biologisk mångfald och naturresurser.

Exempel på institutioner:

- Göteborgs universitet, Institutionen för kulturvård
- Lunds universitet, Institutionen för humanekologi
- SLU, Avdelningen för agrarhistoria
- Stockholms universitet, Juridiska institutionen
- Umeå universitet, CeSam (Centrum för Samiska studier)
- Umeå universitet, Institutionen för språkstudier
- Uppsala universitet, Ekonomisk-historiska institutionen
- Uppsala universitet, Institutionen för evolution, genetik och systematik, Avdelningen för systematisk biologi

Viktigt arbete görs även av fristående forskare som exempelvis Yngve Ryd och Lilian Ryd, som i ett flertal böcker förmedlat kunskap hos samer och nybyggare i Lappland. Det finns också ett antal fördjupningsarbeten gjorda av olika hemslöjdskonsulenter som kan vara av intresse även om de inte är forskning i strikt mening. Även inom denna grupp kan framtiden ge mera forskning i och med att forskning troligen kommer att knytas till utbildningen av hemslöjdskonsulenter i hård slöjd, då den förläggs till Institutionen för kulturvård (GU).

3. Folklig erfarenhetsbaserad kunskap och biologisk mångfald, hållbar framtid.

Detta område handlar om sammanhang där man studerar folklig erfarenhetsbaserad kunskap / äldre tidars

Människan och faunan

ETNOBIOLOGI I SVERIGE 3

Tredje volymen av bokverket *Etnobiologi i Sverige*, som multidisciplinärt presenterar vårt historiska, nutida och kanske framtida kunnande om nyttjandet av djurriket. Denna gavs ut 2007.

kunskap och dess betydelse i naturvården, uthålligt nyttjande av biologiska resurser eller våra möjligheter att möta nya utmaningar i samhället. Om de två första områdena främst handlat om vad man gör/gjorde, hur och varför, så handlar detta område om hur vi tillvaratar denna kunskap idag och i framtiden. Vilken kunskap behöver vi? Vad kan vi använda den till? I vilka sammanhang och på vilka sätt kan vi använda den? Det finns alltså en tydligare ”nyttaspekt” än ovan, som ofta definieras som naturvetenskaplig eller samhällelig nytta.

Exempel på institutioner:

- CBM (Centrum för biologisk mångfald), SLU och Uppsala universitet
- Göteborgs universitet, CEFOS (Centrum för forskning om offentlig sektor)
- Göteborgs universitet, Humanekologiska institutionen
- Högskolan i Kalmar, Naturvetenskapliga institutionen
- Linköpings universitet, Institutionen för kultur och kommunikation
- Lunds universitet, Kvartärgeologiska avdelningen
- SLU, CUL (Centrum för uthålligt lantbruk)
- SLU, Institutionen för ekologi
- SLU, Institutionen för skogens ekologi och skötsel
- Stockholms universitet, Institutionen för naturgeo-

grafi

- Stockholms universitet, Systemekologiska institutionen
- Stockholms universitet, Juridiska institutionen
- Umeå, Institutionen för språkstudier
- Umeå universitet, CeSam (Centrum för samiska studier)
- Uppsala universitet, Institutionen för evolution, genetik och systematik

4. Tillämpning av lokal och traditionell kunskap inom förvaltning och offentlig sektor

Det finns en pågående process med ökat lokalt inflytande i förvaltningsprocesserna av landskapet och de biologiska resurserna och det är intressant att utreda vems och vilken typ av kunskap som inkluderas i besluten. På vilket sätt tas folklig erfarenhetsbaserad kunskap tillvara i formulerandet av beslutsunderlag? Tar man hänsyn till lokala traditioner och sedvanebbruk av naturresurserna i samhällsplaneringen?

Exempel på institutioner:

- Göteborgs universitet, CEFOS (Centrum för forskning om offentlig sektor)
- Stockholms universitet, Juridiska institutionen
- Uppsala universitet, Institutionen för Kulturanthropologi och Etnologi
- Linköpings universitet, Institutionen för kultur och kommunikation
- Umeå universitet, Institutionen för språkstudier
- Uppsala universitet, Institutionen för evolution, genetik och systematik

Institutioner eller motsvarande, relevant forskning samt verksamma personer:

CBM – vid SLU och Uppsala Universitet

Frågor om naturvård och biologisk mångfald besvaras med hjälp av bland annat historiska källor i kombination med kunskap om arters krav.

Anna Dahlström, Tommy Lennartsson, Roger Svensson, Weronika Axelsson Linkowski m fl

Nutida lokalbefolkningars lokala och traditionella kunskap och landskapsutnyttjande i ett hållbarhetsperspektiv. *Marie Byström, Håkan Tunón*

Etiska frågeställningar rörande forskning om lokalsamhällen och deras traditionella kunskap. *Marie Byström, Håkan Tunón*

Fjällens kulturlandskap. Hur fjällmiljöer har påverkats av renskötsel. *Urban Emanuelsson*

CBM har också sedan 1999 genomfört en internationell magisterkurs i hållbart nyttjande av biologisk

mångfald inom vilken studenterna genomför ett fördjupat examensarbete i sina hemländer. Det har hållits fyra kursomgångar med sammanlagt ett femtiotal studenter från Afrika, Asien, Balkan och Sydamerika. Många av studenterna har genomfört etnobiologiska fältarbeten som har e-publicerats (<http://www.cbm.slu.se/eng/mastersprog/publ.php>) och vissa har också resulterat i artiklar i vetenskapliga tidskrifter.

Göteborgs universitet, CEFOS (Centrum för forskning om offentlig sektor)

Humanekologi, socialantropologi. Hur människors folkliga erfarenhetsbaserad kunskaper (FEK) påverkar deras förhållande till policyimplementering och uppfattningar om naturresurspolitik. På vilket sätt FEK kommer till uttryck i beslutsprocesser. *Annelie Sjölander-Lindqvist, Serena Cinque*

Göteborgs universitet, Institutionen för globala studier(humanekologi)

Pågående eller planerade projekt om lokal och traditionell kunskap och hållbart marknyttjande:

Saami resource use shaping biological diversity in Northern Norway. (Local knowledge and biodiversity conservation) *Gunilla A. Olsson*

CORASON: Vi använder studier av förändringar till hållbar utveckling i Europeisk landsbygd som ett sätt att belysa Europas kunskapssamhälle mer generellt. Kunskapssamhälle definieras här som ett som innehåller inte bara en utan en mångfald av kunskap och expertis i flera skikt. Dessa sträcker sig från vetenskaplig, ekonomisk, administrativ, och direktörskunskap till lokal, praktisk, och ekologisk kunskap, traditionella repertoarer, försöksbaserad eller experimentbaserade upptäckter. Vidare definierar vi hållbar utveckling som en kunskapsbaserad uppsättning av metoder, inom vilka expertkunskapen dominerat, men i vilken icke-expertkunskap kan utgöra ett betydelsefullt bidrag. Vi söker identifiera dynamiken i dessa olika kunskapsformer och deras funktion i relation till ekonomi och samhälle genom fallstudier i tolv olika europeiska länder där landsbygdsutvecklingsprojekt är inriktade mot en ökad hållbarhet. *Karl Bruckmeier*

Social and Cultural Dimensions of Disease Curing: Exploring Initiated Hunters' (Dozobe) Knowledge on Traditional Medicine in West Africa (2008-2010). *Syna Ouattara*

Göteborgs Universitet, Institutionen för kulturvård

Institutionens undervisning och forskning kombinerar natur- och kulturmiljövård med teori och praktik. För

närvarande har framför allt undervisningen en sådan inriktning som berör Naptek:s verksamhetsfält (inte minst det treåriga programmet "Landskapsvårdens hantverk"; som startades 2008, Bo Magnusson). I förlängningen kommer institutionen troligen att få mer forskning kring handlingsburen kunskap och biologisk mångfald/hållbart nyttjande. Sannolikt kommer även utbildningen av hemslöjds konsulenterna (hård slöjd) i framtiden att förläggas till denna institution, med därtill knutna forskarresurser.

Institutionen har fått utvecklingsmedel för att etablera ett hantverkslaboratorium, där man ska arbeta med äldre metoder och dagens behov inom landskapsvård. Syftet är att vårda och utveckla hantverkskunskaper och vara ett redskap i kulturmiljövårdens praktik. Målet för verksamheten är vidare att skapa förutsättningar för kulturhistoriskt relevanta byggnadsmaterial, fungerande konstruktioner, hårdiga växter, välskött trädgårdar, tillgängliga och hävdade landskap.

Idag finns 14 doktorander vid institutionen varav hälften inom hantverksvetenskaplig forskning. Bland annat finns ett projekt kring hur man kan föra vidare handlingsburen kunskap (i detta fall gäller det uppdrivning av plantor).

Högskolan i Kalmar, Naturvetenskapliga institutionen

Miljö- och vegetationshistoria under långt tidsperspektiv, med tillämpningar inom arkeologi och nutida miljöfrågor som kulturlandskapsskötsel, biologisk mångfald och klimatutveckling. *Mari-José Gaillard*

Linköpings universitet, Institutionen för kultur och kommunikation, avdelningen för kulturvetenskaper, socialantropologi

Hur urbefolkningars traditionella kunskap används i naturvårdssammanhang, och hur kunskapen integreras/assimileras/existerar parallellt med "vetenskap" i naturvårdssammanhang. *Åsa Nilsson Dahlström, Jan Paul Strid m.fl.*

Tindra: Tvärvetenskapligt projekt kring Tinnerö i Östergötland, för att visualisera områdets kulturlandskap. Jan Paul Strid. 2009. *Tindra - ett landskap i tidens spegel*

Överföring av traditionell kunskap mellan generationer på Vanuatu och överföring av kunskap mellan etniska grupper på Nya Zeeland. Åsa Nilsson Dahlström tillsammans med Carina Green vid Uppsala universitet (Institutionen för Kulturanthropologi och Etnologi).

Blivande slöjdlärare jobbar t ex med dokumentation och reflexivitet som metodik, och har intervjuat äldre hantverkare om kunskap, metod och kunskapsöverföring.

Alrik Jönssons gård på friluftsmuseet Kulturens Östarp. Genom den gamle brukarens anteckningar kunde man rekonstruera växtföljder och skiftningar i markanvändning år från år för ett skånskt slättjordbruk under 1930-talet. Det ger en inblick i ett agrart system före konstgödning och fossila bränslens intåg i lantbruket. Foto: Håkan Tunón.

Lunds universitet, Humanekologiska avdelningen

Förhållandet mellan människa och natur i olika kulturer.

Östarpprojektet: *Lokal kunskap för självförsörjning i agrara system (1998–2000)*. Frågeställningar kring drift av fossilfritt, hästdrivet jordbruk. Projektet har f.n. begränsad omfattning. *Pernille Gooch, Alf Hornborg, Folke Günther, Lennart Peterson, Esbjörn Wandt, Susanne Velander*

Betesmarker, pastoral produktion, kunskap om djur samt visa på betydelsen av betet för biologisk mångfald i Himalaya. Jämförelser mellan Sverige och Himalaya. *Pernille Gooch*

Indisk gästdoktorand med inriktning mot biodiversitet, ekologiska studier av hur nomader använder växter.

Lunds universitet, Institutionen för naturgeografi och ekosystemanalys

Historisk kunskap och ekologiska frågeställningar. *Lotten Jönsson, Honor Prentice*

Lunds Universitet, Institutionen för kulturgeografi och ekonomisk geografi

Historisk och landskapsgeografi: Landskap och landskapsuppfattning, natur och natursyn, landskaps- och bebyggelseförändringar.

Ekonomisk geografi: Ex. Teknologiförändringar och långsiktig ekonomisk och regional utveckling. *Lars-Olof Olander m fl*

Lunds Universitet, Kvartärgeologiska avdelningen, Centrum för GeoBiosfärvetenskap

Rekonstruktion av forna landskap med hjälp av fossila pollenarkiv, med målet att möjliggöra en bättre rekonstruktion av hur stora vegetationsförändringarna har varit genom tiderna med avseende på både markanvändning och botanisk diversitet. *Anna Broström*

Nämnden för hemslöjdsfrågor

Nämnden för hemslöjdsfrågor, NFH, är en statlig myndighet under Kulturdepartementet med målet att ”ta initiativ till, planera, samordna och göra insatser för att främja hemslöjd genom att — stärka förnyelsen och

utvecklingen av hemslöjden ur såväl ett kultur- som ett närings- och hållbarhetsperspektiv och därmed tillvarata hemslöjdens materialkunskap, teknikkunskap, formspråk, tradition och kvalitet, — öka barns och ungdomars intresse för utövandet av olika slöjdtekniker”. Nu pågår en förstudie för att tillsammans med Institutionen för kulturvård vid Göteborgs universitet lägga grund för en treårig ledarutbildning inom hemslöjd/kulturhantverk. Det ger ökade forskningsmöjligheterna inom ämnesområdet.

NFH tog initiativ till den nordiska konferensen ”Handlingsburen kunskap” som NFH anordnade våren 2008 tillsammans med Institutionen för kulturvård vid Göteborgs universitet. *Gunilla Mattsson*

SLU, Avdelningen för agrarhistoria vid institutionen för ekonomi

Avdelningen har forskning inom olika aspekter på agrarhistoria, bland annat: husdjurshistoria, landskaps-historia och trädgårdshistoria, vilka på olika sätt berör Naptek:s ämnesområde. *Jesper Larsson, Inger Olausson, Karin Hallgren, Janken Myrdal, Pia Nilsson, Clas Tollin m.fl.*

SLU, CUL (Centrum för uthålligt lantbruk)

Har bland annat projektet *Klimatsmart lantbruk – hållbara lösningar för framtiden* om hur man använder ekosystemtjänster i jordbruket och hur dessa kan bidra till att ersätta fossil energi. Där ingår åtta gårdar från Söderhamn till Växjö. Forskningen är sk. ”deltagardriven forskning” där brukarna är med och formulerar frågor och innehåll. *Johanna Björklund, Lennart Salomonsson*

SLU, Institutionen för ekologi

Äldre gräsmarksnyttjande och betydelsen för biologisk mångfald har varit ett ganska stort forskningsområde på institutionen inom ämnet naturvårdsbiologi, inte minst då man (i dåvarande institutionen för naturvårdsbiologi) hade doktorander inom det CBM-initierade forskningsprogrammet HagmarksMISTRA eller Nordiska Museets forskarskola. Exempelvis *Tomas Gustavsson* (HagmarksMistra), *Jörgen Wissman* (HagmarksMistra), *Eva Gustavsson* (Nordiska Museets forskarskola)

Idag finns forskning som på olika sätt studerar interaktion mellan mänskligt (traditionellt) brukande och arter. Bland annat insekter knutna till äldre träd (ofta hävdträd), virkesuttagets påverkan på insekter och markfaunan, bränning och markfauna, brukande av gårdar och fågelfaunan. *Tomas Ranius, Mats Jonsell, Trygve Persson, Anna Malmström, Sönke Eggers, Karin Ahrne, Åke Lindelöv m.fl.*

HAGMARKS MISTRA

Logotypen för Mistra-programmet (2001–2008) rörande biologi, historia och ekonomisk potential hos naturbetesmarker. Programmet koordinerades av CBM, men involverade ett stort antal forskargrupper även vid andra lärosäten.

SLU, Enheten för skoglig fältforskning

Skoglig produktion, renbete och lavar. *Kristina Ulvcröna, Samuel Roturier, Urban Bergsten*

SLU, Institutionen för skogens ekologi och skötsel

Den skogshistoriska forskningen inriktas mot samspelet mellan människan och skogen i det långa tidsperspektivet. Bland annat skogsindustrins genombrott och dess påverkan på den norrländska skogen, det agrara skogsutnyttjandet och fåbodbruket samt det samiska skogsutnyttjandet. *Ulf Segerström, Lars Östlund, m.fl.*

Stockholms universitet, Historiska institutionen

Fler miljöhistoriska projekt:

Analys av två kustområden vid Östersjön utifrån miljöhistoriska och ekologiska problemställningar (projekt: Förmoderna kustmiljöer. Natur, klimat och samhälle vid Östersjökusten före ca 1800, *Sven Lilja*).

Klimatets historiska förändringar och om hur klimatförändringar påverkat människors livsvillkor förr. *Fredrik Charpentier Ljungqvist, Sven Lilja*

Stockholms universitet, Institutionen för naturgeografi

Ekologiska frågeställningar besvaras med hjälp av bland annat historiska källor.

Ex: Markanvändningsförändringar och effekten av funktionell och rumslig konnektivitet på historiska och nutida diversitetsmönster. *Sara Cousins, Alistair Auffret m.fl.*

Stockholms universitet, Juridiska institutionen

Arbetar med immaterialrättsliga aspekter på biologiska resurser och traditionell kunskap. Främst patenträtt och växtförädlarrätt med inriktning på bioteknik. En annan aspekt på forskningen är hållbar utveckling och rätten till näring och utveckling, stater åtaganden enligt internationella avtal (t.ex. TRIPS), patent och rätten till

medicin, genetiskt material osv. *Åsa Hellstadius, Frantzeska Papadopoulou, Marianne Levin*

Stockholms universitet, kulturgeografiska institutionen

Inom ämnesområdet ”historisk geografi och samhällsplanering) finns forskningsprojekt inom landskaps-historia, organisation av allmänningar, stadsjordbruk, ägande och brukande i landskapsvärden. *Mats Widgren, Ulf Jansson, Anders Westfält, Elisabeth Gräslund Berg, Annika Dahlberg, Katarina Salzman.*

Stockholms universitet, Stockholm resilience centre är ett samarbete mellan Stockholms universitet, Stockholm Environment Institute och Beijerinstitutet för ekologisk ekonomi vid Kungliga Vetenskapsakademien i Stockholm. Ekologiska frågeställningar besvaras med hjälp av bland annat historiska källor. Ex:

Effekter av nutida och historisk markanvändning på framtida biologisk mångfald i jordbrukslandskapet. *Regina Lindborg*

Dessutom pågår och har pågått projekt rörande adaptiv förvaltning utifrån biosfärområdet Kristianstad. *Bl.a. Thomas Elmqvist*

IHOPE är ett program som studerar långsiktiga förändringar i sociala och ekologiska system genom att studera det gångna millenniet för att finna variabler som framkallar resiliens eller vulnerabilitet. Avsikten är att mångdisciplinärt kombinera historisk ekologi, miljöhistoria och framtidsforskning. *Carole Crumley, Stephan Barthel*

Umeå universitet CeSam (Centrum för Samisk forskning)

Samiskt landutnyttjande och rennäringen i ett långt tidsperspektiv. *Peter Sköld, Patrik Lantto, m.fl.*

Umeå universitet, Institutionen för Ekologi, miljö och geovetenskap,

Rennäring, renbete och utnyttjande av naturresurser (betesresurser). Arkivmaterial och intervjuer med renskötare används för att studera markanvändningsförändringar och landskapsförändringar över tid. *Jon Moen* Erfarenhetsbaserad kunskap används för att studera grundläggande ekologiska frågor när det gäller: Fiskekologi – utbredningsmönster. *Göran Englund*

Umeå universitet, institutionen för språkstudier (samiska):

Folklore, muntligt berättande. Jojkens relation till bland annat naturen. *Krister Stoor* (även knuten till CeSam)

Uppsala universitet, Centrum för Genusvetenskap

Teknik- och vetenskapshistoria. Vattenkraftsexploateringens påverkan på människors koppling till rennärningen, historiskt och hur det lämnat spår i nutiden, från en bred ingång. (f.n. främst i Lule älvadal). *May-Britt Öhman*

Uppsala universitet, Institutionen för arkeologi och antik historia

Institutionen har medel från Riksbankens jubileumsfond för ett nätverksprojekt kallat WHEN (*World Historical Ecological Network*). Syftet är att sammanföra forskare inom fältet ekologisk historia i ett globalt perspektiv, bland annat genom gemensamma seminarier. Vid de tre seminarier som arrangerades på Uppsala universitet, SLU och Stockholms universitet under vårterminen 2010 deltog forskare från flera institutioner.

- Högskolan på Gotland: Avdelningen för arkeologi och osteologi
- SLU: Centrum för biologisk mångfald, Institutio-

Möte med World Historical Ecological Network på CBM i mars 2010. Fokuserade åhörare från vänster till höger: Anneli Ekblom och Paul Sinclair (Uppsala universitet, Inst. f. arkeologi och antik historia), Thomas Håkansson (SLU, Inst. f. stad och land, landsbygdsutveckling) och Ingvar Backéus (CBM). Foto: Håkan Tunön.

nen för stad och land, Artdatabanken

- **Stockholms universitet:** Stockholm resilience centre, Ekonomisk historiska institutionen
- **Uppsala universitet:** Institutionen för arkeologi och antik historia, Institutionen för genetik och patologi, Historiska institutionen, Institutionen för ekologi och evolution

De flesta institutioner har vid seminarierna presenterat forskning som på olika sätt är knytt an till Napteks område.

Uppsala universitet, Ekonomisk historiska institutionen

Ekonomisk historia omfattar de areella näringarnas historia och därmed agrarhistoria. Vid ekonomisk historiska institutionen finns forskare inom detta område. Frågor man arbetar med är ekonomisk och ekologisk funktion i olika historiska markanvändningssystem. Exempelvis ifall ett jordbrukssystem varit socialt, ekonomiskt (och vilket är en förutsättning för detta i alla fall på lång sikt). Tidsperioden är 1700-talet och framåt. *Mats Morell, Mats Isacson.*

Uppsala universitet, Institutionen för euroasiatiska studier

Etnobiologiska frågeställningar, religionsmötesfrågor och minoritetsfrågor. För närvarande bland annat i forskningsprojektet ”Traditional Botanical Knowledge and Use of Wild Plants in North-West Estonia” om traditionell ekologisk kunskap och bondesamhällets beroende av lokala biologiska resurser, med exempel från estlandssvenska miljöer. Jämförande studier görs med bönder och skärgårdsbor i Sverige, fiskarsamhällen i Nordatlanten (Färöarna) samt fångstmän i Nordeuropa (bl.a. samer). *Ingvar Svanberg*

Uppsala universitet, Institutionen för evolution, genetik och systematik, Systematisk biologi

Etnobiologi, Etnobotanik, Biocultural Diversity, Systematik, traditionell kunskap i olika utvecklingsländer. Ex:

Traditionell användning av växter som repellenter.

Traditionell användning av växter bland olika befolkningsgrupper i Laos, Kambodja, Vietnam, Marocko, Kurdistan, Bulgarien och Etiopien.

Användning, insamling och odling av medicinalväxter i Marocko, Laos och Etiopien

Användning, handel, insamling och skörd av medicinalväxter i Atlasbergen söder om Marrakech, Marocko.

Hugo de Boer, Anneleen Kool, Mats Thulin, Lars Björk, Vichith Lamxay, Chanda Vongsombath, Thomas Jaenson,

Katinka Pålsson, Anna-Karin Borg-Karlsson, Inga Hedberg, Marie Melander, Emma Lundh, Anders Rydberg, Åsa Kruger, Madeleine Julin, Marcus Lindborg, Evan Mati

http://www.systbot.uu.se/staff/h_deboer/h_deboer.html

<http://www.globaldiversityfund.org/regional-program-north-africa>

Uppsala universitet, Institutionen för Kulturanthropologi och Etnologi

Urbefolkningars inflytande i frågor som rör förvaltning av naturresurser. Centrala begrepp är etnisk mobilisering, traditionell kunskap och politisk ekologi. Studier av etnicitet, identitet, urbefolkningsrörelsen och globalism, med fokus på den samiska befolkningen och då speciellt frågor som rör världsarvet Laponia i Norrbotten. *Carina Green*

4.1.4 Behov, möjligheter och hinder

Identifierade kunskapsluckor, frågeställningar

Behoven och uppslagen till forskningsfrågeställningar är många och skiftande och pekar på behov i olika nivåer. Nedan listas ett antal kunskapsluckor, frågeställningar eller forskningsområden som har identifierats via enkätundersökningen eller i samtal med forskare som deltagit i undersökningen via intervjuer.

- Hur hantverksmaterial (fr. a. trä) relaterar till växtplatsen och hävden av denna. Det faktum att det är brist på lämpligt virke till slöjd och hantverk i dagens produktionskogar vittnar om hur en ändrad markanvändning tar sig uttryck i kvaliteten på byggmaterial. Kopplingen mellan slöjden och landskapet kan ha en potential för att öka kunskapen om brukningshistorik, där slöjden ger en ny ingång och nya källor till de historiska.
- Betydelsen av traditionella byggmetoder och olika naturmaterial för hållbart nyttjande av förnyelsebara resurser.
- Kunskap om hantverkstekniker utifrån föremålsrekonstruktion.
- Traditionell hantverkskunskap i relation till materialet (trä och sannolikt även andra material).
- Hur kan man att dokumentera och förmedla handlingsburen (icke akademisk) kunskap, och genom detta göra den mindre privat och mer generell så att den når fler människor?
- Metoder för att forska om lokal och traditionell ekologisk kunskap, speciellt när det gäller forskning rörande praktisk eller handlingsburen kunskap.

Ny öppen hagmark efter vinterns naturvårdsavverkning av skog för att restaurera äldre tiders betesmarker. Genom att koppla ihop äldre tiders kartmaterial och dagens förekomst av växt- och djurpopulationer kan man rekonstruera landskapet med högre autenticitet vad gäller såväl natur- som kulturvärden. Brännholmen inom Brottö kulturresevat i Stockholms skärgård, 2010.
Foto: Håkan Tunón.

- Hur har olika historiska ägorättssystem påverkat markanvändningen?
- Historiska markanvändningssystemens faktiska utformning. Historisk markanvändning i större detaljeringsgrad rörande intensitet, organisation i tid och rum (exempelvis betesgången under säsongen), de ingående momenten (komponenterna) i bruket av olika markslag och hur detta kunde variera i tid och rum. Betydelsen av ovanstående för människors försörjning och möjlighet till flexibilitet.
- Vad kan vi lära av fossilmria (hästdrivna) historiska och nutida jordbruk för framtiden? Exempelvis rörande lantraser, äldre sorter, växtföljder, hälsosam mat, biologisk mångfald. (goda förutsättningar att gå vidare utifrån Östarpsprojektet)
- En rad av statliga utredningar har under de senaste tio åren pekat på ett bristande forskningsrelaterat kunskapsunderlag när det gäller samernas samhälle, kultur och historia.
- Rennäringen och andra näringar som drivs av människor med samisk bakgrund har negligerats och fortsätter negligeras i forskningen, kunskaperna utarmas för varje generation. Nuvarande form av rennäring har i större delen av landet använts i mindre än 100 år.
- Hur bedrevs den tidigare intensiva renskötseln?
- Hur vattenkraftsexploateringen påverkat människors koppling till rennäringen, historiskt och hur det lämnat spår i nutiden.
- Kritisk granskning av vad traditionell kunskap "egentligen" är
- Traditionell kunskap och dess politiska konnotationer
- Kan traditionell kunskap hjälpa till att lösa klimatkris och miljöproblem?
- Kunskapsöverföring mellan generationer och kunskapsstraditioner.
- Järnvägar, vägkanter och kraftledningsgator har blivit en fristad för många av de hotade arter som tidigare hade sina livsmiljöer inom det traditionella jordbruket. Hur ska dessa skötas på sätt som gynnar biologisk mångfald och kulturmiljövärden och samtidigt harmoniserar med ekonomi och säkerhet mm?
- Värdering av ekosystemtjänster.
- Angeläget att ta vara på både den historiska och den nutida folkliga kunskapen, som ofta är nedvärderad.
- Biokulturell diversitet från ett internationellt perspektiv.

Hur dokumenterar man handlingsburen, taktill kunskap i ett akademiskt sammanhang? Korgmakare vid Ljusdalsbygdens museum, 2009. Foto: Håkan Tunón.

Ytterligare frågeställningar identifierade vid CBM:

- Betydelsen av olika delar i historisk markanvändning för formländet av dagens biologiska mångfald i människoskapade miljöer. Såväl i erkänt människoskapade miljöer (s.k. odlingslandskapet) såsom miljöer som inte lika självklart anses kulturellt betingade (såsom fjällen och skogslandskapet).
- Hur kan vi använda referensområden i länder med stort inslag av traditionellt jordbruk för att bättre förstå sambanden mellan traditionell brukande och biologisk mångfald i Sverige, och därigenom skapa bättre förutsättningar för bevarande?

Summering av kunskapsbehov

Behoven av kunskap omfattar, som framgår av ovanstående listning, forskning inom alla de definierade huvudområdena, liksom metodutveckling i desamma. Här sammanfattas ovanstående i några summerande punkter:

- Hur kan traditionell kunskap dokumenteras, rekonstrueras och förmedlas/överföras?
- Metoder för att forska om traditionell kunskap.
- Vad är traditionell kunskap?
- Relationer mellan traditionell kunskap och landskapet (samt dess biologiska mångfald)

- Betydelsen av att använda traditionell kunskap för bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald (inklusive ekosystemtjänster) inom traditionella såväl som ny former av markanvändning.
- Historisk markanvändning ur olika aspekter (ägorättssystemens betydelse, markanvändningssystemens funktionalitet och ekologiska konsekvenser)

Andra behov

- Tvärvetenskaplig forskarskola om lokal och traditionell ekologisk kunskap
- Skapa nätverk eller seminarier för de aktörer som ägnar sig åt lokal och traditionell ekologisk kunskap.

Informanter och källmaterial

Huruvida det finns källmaterial och informanter av tillräcklig mängd och kvalitet beror naturligtvis på vilken frågeställning man studerar. De kommentarer som lämnats i enkätundersökningen ger en bild av att det finns gott om användbara historiska källor som kan användas för att besvara många typer av frågeställningar. Genom att kombinera källmaterial på nya sätt och involvera levande informanter kan man besvara ytterligare frågeställningar. Ett källmaterial som hittills använts mycket sparsamt, men har stor potential i sammanhanget är det biologiska kulturarvet. Med god kunskap om kopplingarna mellan artsammansättning och den traditionella markanvändningen på växtplatsen kan exempelvis kvarstående växter genom sin närvaro berätta om tidigare markanvändning.

Det verkar inte heller råda akut brist på levande informanter även om de hela tiden blir färre på grund av åldersskäl och bristande generationsöverföring. Eftersom mycket av den handlingsburna kunskapen är lokal och till och med personlig dör unik kunskap ut med varje informant. Ett relevant problem i sammanhanget, som tagits upp ovan, är hur man bäst tar tillvara kunskapen innan den försvinner. Samisk kunskap lyfts fram särskilt.

Forskningsfinansiering utifrån finansiärernas synvinkel

Endast ett fåtal forskningsfinansiärer svarade på enkäten, varför inga säkra slutsatser kan dras av nedanstående. Generellt anses denna typ av forskning som ganska angelägen, angelägen eller mycket angelägen. Området ”Användning, kunskapsöverföring och bevarande av folklig erfarenhetsbaserad kunskap” ansågs som något mindre angelägen än övriga forskningsområden.

En finansiär avböjde att svara med hänvisning till att man endast finansierar naturvetenskap, medicin och teknik, och man tror att enkäten inte är tillämplig för

Liljekonvaljer växande bland klapperstenarna på ön Gran utanför Hudiksvall är ett *biologiskt kulturarv* från säljaktens dagar. Enligt uppgift var det på denna plats som sälarna slaktades vilket skapade grogrund för liljekonvaljerna på denna udda växtplats. Vem finansierar forskning om orsaker till förekomsten av människogynnad natur? Foto: Håkan Tunón.

dem eftersom man antar att den främst berör humaniora och samhällsvetenskap. Det kan tydas som att man inte förstår att dessa frågor är i högsta grad naturvetenskapliga och även tekniska.

En finansiering hänvisar till att forskningskvaliteten avgör utfallet av en ansökan, inte sakfrågan i sig.

Formas svar, såsom en viktig finansiering för forskning rörande hållbar tillväxt och utveckling lyfts fram särskilt: *Formas uppdrag är att finansiera forskning som främjar en ekologiskt hållbar tillväxt och utveckling i samhället. Detta avgör angelägenhetsgraden för forskning på folklig eller äldre tiders kunskap. Kritiskt undersökande och granskande forskning inom fältet är viktigt eftersom all folklig och äldre tiders kunskap inte är ekologiskt hållbar om det överförs till dagen brukande eftersom förutsättningarna har ändrats, t.ex. miljöförändringar, nyttjande och omlandsfaktorer. Ansökningar på folklig eller äldre tiders kunskap kan hanteras inom Formas nya beredningsorganisation, framför allt i beredningsgrupperna om en rik naturmiljö (nr 2), hållbart nyttjande (nr 3) och landsbygdsutveckling (nr 5).*

Formas har också finansierat flera relevanta projekt.⁴

⁴ I enkäten nämns: Dnr 2007-2003; 4,2 miljoner kr 2008-2010. Dnr 2008-474: Effekter av nutida och historisk markanvändning på framtida biologisk mångfald i jordbrukslandskapet. 1,6 miljoner kr 2009-2010 (fortsättning på en forskarassistenttjänst) Dnr 2007-1428: 3,4 miljoner kr 2008-2010 (Formas)

Forskningsfinansierarna utifrån forskarnas synvinkel

I forskarenkäten har frågan om finansieringsmöjligheterna inom respektive delområde givit mycket blandade svar. Nedan listas olika synpunkter som kommit fram från enkät och intervjuer.

- Forskning om traditionell användning av växter är ofta bunden till forskningsgrupper som forskar om växtekologi eller systematik, som ger låg prioritet och ännu mindre medel till icke-molekylär biologisk forskning
- Dessa aspekter är bäst att inte lyfta fram i ansökningar t.ex. till Formas
- Det finns förståelse ibland, men detta konkurrerar med andra vitala forskningsbehov.
- Det finns begränsade resurser från få källor. Konkurrensen är hård med andra ojämförbara projekt.
- Det finns behov att utlysa speciella medel för denna typ av forskning, samt speciella tjänstpositioner inom universitetet.
- Det är svårt att etablera tvärvetenskaplig forskning inom universitetet. Det är också svårt att få fakultetsmedel till forskning som inte passar helt inom en institution eller även en fakultet. Även om det går att få medel till själva forskningsprojekten, är det ofta anställningen som forskare som är väldigt svårt att få om ens forskning inte passar in inom en enda institution. Därför är många forskningsprojekt om

Vad kan vi lära oss om historisk hävd av våra landskap genom att jämföra med förhållandena i andra länder? Hur kan vi dra nytta av sådana kunskaper inom natur- och kulturmiljövården eller för den delen småskalig, lågenergislukande livsmedelsproduktion. Hur länge kommer jordbrukspolitiken i EU att tillåta detta hamlade träd stå kvar i Rumänien när strukturrationaliseringsivern på allvar når dessa delar av Europa? Vad kommer förändringarna att få för följder? Foto: Anna Dahlström.

- traditionell kunskap för 100% beroende av externa medel och det verkar inte forskningsfinansiärerna ha förståelse för.
- Det finns förståelse för betydelsen av denna typ av forskning, även om det är svårt att få full täckning för det ekonomiska behovet.
- Alltför få tvär/flervetenskapliga projekt inom traditionell kunskap får pengar.

4.2. Slutsatser

Ett övergripande problemområde för forskning kan formuleras: Hur kan folklig erfarenhetsbaserad kunskap (inklusive historisk sådan) användas för att åstadkomma bra naturvård och/eller hållbart nyttjande av biologiska resurser?

Detta problemområde rymmer i sig många delfrågeställningar av skiftande karaktär kring: Människans nyttjande av arter och landskap; Användning, överföring och bevarande av kunskap; betydelsen för biologisk mångfald och hållbar framtid; samt Tillämpning i det politiska systemet. Det berör därför en stor bredd av discipliner och ingångar, såsom hantverksforskning, historia, kunskap om arters krav, juridik mm. Mycket av den forskning som vi kommit i kontakt med under denna kartläggning kommer delvis in på dessa frågeställningar inom sin forskning, medan få jobbar med detta som fokus.

Det finns många obesvarade och angelägna frågeställningar att gå vidare med innan den övergripande frågan behandlats tillfredsställande. Det verkar inte vara brist på lämpliga källmaterial och informanter som är det stora hindret i besvarandet av dessa. Trots att såväl forskare som finansiärer anser att detta är angelägna forskningsområden, är det allt annat än självklart att finna finansiering. I och med att forskningsområdet är stort och kan angripas med många olika infallsvinklar varierar det naturligtvis hur lätt eller svårt det är att finna finansiering. Ett generellt problem är dock att folklig kunskap ännu inte riktigt anses höra hemma i den akademiska världen, praktiskt taget inte ens som studieobjekt. Ett annat är att det ofta rör sig om tvärvetenskaplig forskning, som det i praktiken är svårt att få medel till trots att det från många håll (även från finansiärerna själva) framhålls som något positivt.

Forskningsinriktning

Det finns relevant forskning inom vitt skilda discipliner som berör traditionell kunskap någonstans i kedjan från människans traditionella nyttjande av arter och landskap, till hållbart nyttjande och naturvård. I varje länk av kedjan finns många identifierade kunskapsluckor. Framför allt är en mycket liten andel av forskningen direkt tillämpbar i naturvård eller utifrån ett perspektiv rörande hållbart nyttjande.

Den största bristen är att ingen har ett helhetsgrepp som omfattar hela kedjan från lokalbefolkningens traditionella kunskap (eller historisk kunskap) till användningen av denna kunskap i naturvård och hållbart nyttjande av naturresurser samt landsbygdsutveckling.

Ett förslag är därför att det inrättas ett forskningsprogram som gör just detta. En övergripande frågeställning är:

Hur bör vi använda traditionell/historisk kunskap om nyttjande av arter och landskap för hållbar resursförvaltning samt i natur- och kulturmiljövården?

Frågor av typen: *Hur (och varför) har en naturresurs nyttjats historiskt / traditionellt?* kombineras med frågor som: *Vilka aspekter av detta behöver vi ta med oss in i framtiden och hur gör vi det?*

Detta kräver ett mångdisciplinärt angreppssätt och ny metodutveckling och har samtidigt potentialen att knyta samman forskning inom olika discipliner som är nödvändiga för att lösa den övergripande frågeställningen.

CBM skulle vara synnerligen lämplig för att koordinera ett dylikt forskningsprogram. Det finns en mängd olika potentiella samarbetspartners beroende på exakt vilken tematik man väljer, men frågan bör belysas utifrån en praktisk, tillämpad synvinkel. Finansiering av ett sådant forskningsprogram återstår dock att lösa.

5 Pedagogik & utbildning

Syftet med delstudien om pedagogik och utbildning har varit att ge en bild av vad som händer när det gäller att sprida lokal och traditionell kunskap till en bredare allmänhet och vilka aktörer som arbetar med detta. Frågan har också varit vilket ansvar som egentligen finns för detta ämnesområde, dvs. lokal och traditionell kunskap samt lärande för hållbar utveckling. Man kan dela in de institutioner/organisationer som är eller skulle kunna vara involverade i utbildning av traditionell kunskap i de som ingår i vårt konventionella utbildningssystem, d.v.s. förskola, skola, universitet och högskola, och i andra möjliga utbildningsaktörer, såsom länsstyrelser, folkhögskolor, studieförbund, ideella organisationer, museer, naturum, naturskolor, läns-hemslöjden och annan liknande verksamhet. Genomgången av styrdokumentet för skolundervisningen har genomförts av Marie Byström, medan Charlotta War-mark har varit ansvarig för delstudien som helhet. Hon har också genomfört enkätundersökningen i 4.2.

5.1 Skolundervisning: vad säger läroplanen?

Den viktigaste utbildningsinstansen i dagens samhälle är naturligtvis skolan, men den kunskap som inhämtas där är till mycket liten del folklig erfarenhetsbaserad kunskap, dvs. traditionell, handlingsburen kunskap knuten till ett småskaligt nyttjande av naturen. Inom renskötsel, fäbodbruk och jordbruk i marginalbygder, småskaligt insjö- och kustfiske, hemslöjd och hantverk finns kunskapsbärare som fortfarande använder lokal och traditionell kunskap i sin dagliga verksamhet. De bygger på erfarenheter från en tid av effektiv produktion utan billig fossil energi. För att kunna bevara denna kunskap i dess rätta sammanhang krävs att samhälle och skola ser dess värde och respekterar den för vad den kan bidra med till ett framtida hållbart samhälle.

Skolans dokument och traditionell kunskap

Skolan har enligt vår erfarenhet hittills i stor utsträckning lyft fram kunskap som baseras på vetenskapliga

källor, men det finns värdefullt vetande även inom den folkliga klokskapen, som vi riskerar att missa om vi inte aktivt söker den. Det historiska sättet att föra vidare kunskap har varit att den äldre generationen lär den yngre i ett praktiskt sammanhang. Att exempelvis låta traditionsbärare medverka i undervisningen på olika nivåer är ett sätt att markera respekt och öppenhet för andra synsätt än det egna och för annan kunskap.

Om vi utifrån lokal och traditionell kunskap ser på innehållet i skollagen och i läroplanerna för skola och förskola, vilket stöd återfinns då för strävan att barn och ungdomar ska ges möjlighet i skolan att inhämta och utveckla lokal och traditionell kunskap relaterad till biologisk mångfald och hållbar utveckling?

Skollagen slår i kap. 2 § fast att:

verksamheten i skolan skall utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar och att var och en som verkar inom skolan skall främja aktningen för varje människas egenvärde och respekten för vår gemensamma miljö.

Att främja respekten för miljön är alltså en mycket grundläggande del av skolans arbete. För att värna om vår gemensamma miljö måste vi lösa klimatkrisen och hitta vägar bortom beroendet av fossila bränslen, som kännetecknat det senaste seklets snabba utveckling.

Reflektioner om läroplanen

LPO 94 (*Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet*) markerar tydligt betydelsen av kulturarvet, t.ex. genom skrivningarna:

Utbildning och fostran är i djupare mening en fråga om att överföra och utveckla ett kulturarv – värden, traditioner, språk, kunskaper – från en generation till nästa.

delaktighet i det gemensamma kulturarvet ger en trygg identitet som är viktig att utveckla, tillsammans med förmågan att förstå och leva sig in i andras villkor och värderingar.

För att uppnå detta mål, en delaktighet i det gemensamma kulturarvet, tror vi olika former av lärande behövs, där skolan samverkar med människor, organisationer och institutioner utanför skolan, som på olika sätt är traditionsbärare av vårt kulturarv.

I regeringens proposition 2004/05:150 *Svenska miljömål – ett gemensamt uppdrag* står bland annat: ”Den

Hur värderas den erfarenhetsbaserade kunskapen i skolan jämfört med böckernas kunskap? Foto: Håkan Tunón.

lokala och traditionella kunskapen är en del av en kulturell och lokal identitet som kan bidra till nygamla innovationer för att skapa ett hållbart samhälle”. Kopplingen mellan kulturarv, identitet och förutsättningar för ett hållbart samhälle görs inte lika explicit i styrdokumentet för skolan, men de olika delarna finns där.

Vikten av samverkan med samhället utanför skolan understryks längre fram i läroplanen (LPO 94), bl.a. står det att:

Alla som arbetar i skolan skall verka för att utveckla kontakter med kultur- och arbetsliv, föreningsliv samt andra verksamheter utanför skolan som kan berika den som en lärande miljö.

Många av verksamheterna i vårt samhälle utanför skolan ligger långt från den lokala och traditionella kunskapen från tidigare generationer. Men den senare finns också där, och om vi lägger ihop läroplanens skrivningar om delaktighet i det gemensamma kulturarvet och utveckling av kontakter utanför skolan ser vi ett starkt stöd för lärande från de traditionsbärare som besitter lokal, handlingsburen kunskap.

Man betonar i läroplanen att några övergripande perspektiv ska genomsyra undervisningen:

Genom ett historiskt perspektiv kan eleverna utveckla en beredskap inför framtiden och utveckla sin förmåga till dynamiskt tänkande.

...

Genom ett miljöperspektiv får de möjligheter både att ta ansvar för den miljö de själva direkt kan påverka och att skaffa sig ett personligt förhållningssätt till övergripande och globala miljöfrågor.

...

Undervisningen skall belysa hur samhällets funktioner och vårt sätt att leva och arbeta kan anpassas för att skapa hållbar utveckling.

Lite längre fram i LPO 94 står det att:

Skolan ansvarar för att varje elev efter genomgången

grundskola:

- har en förtrogenhet med centrala delar av vårt svenska och nordiska och västerländska kulturarv
- har kunskaper om de nationella minoriteternas kultur, språk, religion och historia, känner till förutsättningarna för en god miljö och förstår grundläggande ekologiska sammanhang,
- har förståelse för den egna livsstilens betydelse för hälsan och miljön.

Här tror vi att handlingsburen kunskap och folklig klokskap är väldigt viktiga, som en grund för en djupare förståelse av omvärlden och möjligheter till anpassning för en hållbar utveckling.

Läroplanen säger att varje elev ska ha kunskaper om de nationella minoriteternas kultur, språk, religion och historia. Vi gissar att läroplanen även innefattar samerna här. Här bör man dock revidera språkbruket, eftersom samerna är ett urfolk och omfattas av särskilda rättigheter, vilket bör beaktas. I samernas kultur har handlingsburen, traditionell kunskap fortfarande stor betydelse, och svenska elever skulle kunna få hjälp med sin ”förståelse för den egna livsstilens betydelse för hälsan och miljön” genom att lära om samernas och för övrigt vår egen kultur.

Vad gäller synen på kunskap säger läroplanen (LPO 94):

Kunskap är inget entydigt begrepp. Kunskap kommer till uttryck i olika former – såsom fakta, förståelse, färdighet och förtrogenhet – som förutsätter och samspelar med varandra. Skolans arbete måste inriktas på att ge utrymme för olika kunskapsformer och att skapa ett lärande där dessa former balanseras och blir till en helhet.

Även här ser vi ett utrymme för och ett behov av att föra in lokal, handlingsburen kunskap i undervisningen. Att lära av äldre och att lära genom att *göra själv* är en viktig del av kunskapsinhämtningen.

Reflektioner om kursplaner

I den gemensamma kursplanetexten för de samhällsorienterande ämnena för grundskolan, som tillsammans med kursplanerna för de olika ämnena bildar det nationella uppdraget för utbildningen i de samhällsorienterande ämnena, kan vi under rubriken *Det samhällsorienterande kunskapsområdets karaktär och uppbyggnad* bl.a. läsa:

Lokala och globala miljö- och överlevnadsfrågor:

De samhällsorienterande ämnena bidrar till förståelse av hur människan har utnyttjat och utnyttjar jordens resurser och av villkoren för hennes liv och arbete i förfluten tid, i dag och i framtiden. Genom att beakta skeenden som passerat samt studera och värdera skeenden i nuet utvecklas elevernas framtidsberedskap. I kunskapsområdet betonas lokala och globala fördelningsfrågor och ansvaret för att uppnå en rättvis och fredlig världsordning. Strävanden som sker i omvärlden för att finna lösningar och nå balans beskrivs och diskuteras.

I den gemensamma kursplanetexten för de Naturorienterande ämnena för grundskolan, som tillsammans med kursplanerna för de olika ämnena bildar det nationella uppdraget för utbildningen i de naturorienterande ämnena, kan vi under rubriken *Det samhällsorienterande kunskapsområdets karaktär och uppbyggnad* bl.a. läsa:

Naturvetenskapliga modeller är stadda i ständig omprövning och förändring. Detta synsätt på naturvetenskap tydliggörs i de naturorienterande ämnena dels genom användning av ett historiskt perspektiv, dels genom jämförelser med andra kulturens världsbilder. Andra kulturens förklarings sätt, förklaringar i myter, i sagor och i äldre tiders naturvetenskap, jämförs med vår egen tids uppfattningar. De grundläggande antaganden om världen som dessa olika förklaringsmodeller bygger på lyfts fram i ämnena. På detta sätt tydliggörs också den för alla tider och kulturer gemensamma strävanden att förstå och förklara naturens fenomen.

I de båda kursplanetexterna läser vi in en samstämmighet att vi bör lära av historien och lokal och traditionell kunskap i arbetet för att skapa ett hållbart samhälle.

Läroplanen för förskolan

I läroplanen för förskolan finns ett tydligt miljö- och hållbarhetsperspektiv.

Förskolan skall lägga stor vikt vid miljö- och naturvårdsfrågor. Ett ekologiskt förhållningssätt och en positiv framtidstro skall präglade förskolans verksamhet. Förskolan skall medverka till att barnen tillägnar sig ett varsamt förhållningssätt till natur och miljö och förstår sin delaktighet i naturens kretslopp.

Verksamheten skall hjälpa barnen att förstå hur vardagsliv och arbete kan utformas så att det bidrar till en bättre miljö både i nutid och i framtid.

Utomhusvistelsen bör ge möjlighet till lek och andra aktiviteter både i planerad miljö och i naturmiljö.

Förskolan skall sträva efter att varje barn utvecklar respekt för allt levande och omsorg om sin närmiljö. Förskolan skall sträva efter att varje barn känner delaktighet i sin egen kultur och utvecklar känsla och respekt för andra kulturer, utvecklar förståelse för sin egen delaktighet i naturens kretslopp och för enkla naturvetenskapliga fenomen, liksom sitt kunnande om växter och djur.

Även i förskolan finns alltså stort utrymme att ge barnen möjligheter att inhämta och skaffa sig färdigheter i handlingsburen kunskap. I själva verket är det ju ofta i mycket unga år som grunden läggs i den kunskapsöverföring som traditionellt skett och fortfarande sker mellan generationer i många kulturer.

Att leva upp till läroplanen

Det finns alltså i läroplanerna för skolan och förskolan ett gott stöd för att barn och ungdomar ska få möjlighet att inhämta och utveckla lokal och handlingsburen kunskap relaterad till biologisk mångfald och hållbar utveckling. I praktiken styrs skolarbetet inte enbart av läroplaner utan av en mängd faktorer som den enskilda pedagogen, eller eleven för den delen, för det mesta har svårt att påverka. Mycket ska få plats, och tiden går som bekant gärna alltför fort. Man har börjat använda uttrycket ”stoffträngsel” för att beskriva hur det ser ut när allting ska få plats i skolan. Det kan ändå finnas ett värde att förstärka och tydliggöra kopplingarna mellan kulturarv, identitet och arbetet för en miljömässigt hållbar utveckling.

5.2 Museer, läns hemslöjden, naturskolor, naturum och annan liknande verksamhet

Sammanfattning

Via en webbenkät som skickades till museer, läns hemslöjden, naturskolor, naturum och annan liknande verksamhet fick Naptek in totalt 83 svar med representation från samtliga av de olika grupperna. Svaren på webbenkäten ger en fingervisning om trender och förhållanden för pedagogisk verksamhet vad gäller kunskapsspridning av traditionell kunskap bland de tillfrågade organisationerna. På frågan hur stor andel av organisationens totala verksamhet som innefattade någon form av äldre tiders folkliga kunskap, om praktisk användning av växter och djur, graderat från 1 till 5, där 1 innebar mycket liten andel och 5 innebar att den utgjorde mycket stor andel, blev medelvärdet 2,6. På

frågan om man ansåg att andelen var tillräcklig idag, kan man generellt säga att de som tyckte att andelen traditionell kunskap i verksamheten borde öka, ofta var de som angivit att de redan hade en stor andel traditionell kunskap i sin verksamhet, medan de som tyckte att andelen traditionell kunskap i den egna verksamheten var tillräcklig, ofta var de som angivit att de hade en totalt sett låg andel traditionell kunskap i sin verksamhet. Det kunskapsområde inom traditionell kunskap som var vanligast förekommande inom alla organisationskategorier var slöjden. De flesta svarade att intresset för verksamhet kopplad till traditionell kunskap har ökat bland allmänhet och skola. Ett generellt minskat intresse eller tid för fördjupning, med ytliga kunskaper som följd, beskrevs dock av många. Samtidigt talar flera också om nya målgrupper med specialintresse, såsom rollspelande lajvare som strävar efter autenticitet. En del beskriver skolans minskade betal förmåga, särskilt om ett besök innefattar långa bussresor, vilket kan bli för dyrt för skolan. En majoritet av de tillfrågade angav dock begränsade resurser i den egna verksamheten, såsom tid, personal och pengar, som den största anledningen till att de inte kunde nå fler med sin pedagogiska verksamhet även om de ville. Många beskriver att det blir svårare och svårare att få tag på personer med praktiskt förvärvade och fördjupade traditionella kunskaper, då den yngre generationen kunskapsbärare

besitter mer teoretiska och mer ytliga praktiska kunskaper. Många befärdar att det kommer att bli svårare och svårare att få tag på kunskapsbärare med fördjupade praktiska traditionella kunskaper och bedömer inte att kunskaperna förs över till den yngre generationen i tillräckligt stor utsträckning. Av de organisationer som svarat på enkäten är det få som erbjuder förmedling av praktiskt traditionella kunskaper på fördjupad nivå. Läns hemslöjdarna m.fl. inom slöjdområdet tycks vara de, bland de olika organisationskategorierna som svarade på enkäten, som både erbjuder mest praktisk förmedling inom traditionell kunskap och störst möjlighet till fördjupade kunskaper. De tangerar även flera traditionella kunskapsområden utöver slöjden. Det verkar finnas en potential för att öka andelen praktisk förmedling av traditionell kunskap inom museer och naturum, som idag som grupp har mer teoretisk förmedling av kunskap, även om det finns flera undantag. Men för att öka den praktiska förmedlingen krävs betydligt mer resurser till pedagogisk personal och material. Naturskolorna bedriver främst praktisk förmedling av kunskap till förskolebarn, skolelever och lärare, men generellt utgör den traditionella kunskapen endast en mindre del av deras totala verksamhet. Det finns dock ett antal natur- och kulturskolor som framhåller att de har en stor andel praktisk förmedling av traditionell kunskap.

Museer, kanske särskilt friluftsmuseer, är idag viktiga arenor för att förmedla insikt om handlingsburen kunskap till allmänheten, men många museer upplever idag att det är svårt att finna traditionsbärare som har en mer fördjupad kunskap och som är intresserade att förmedla sin kunskap. En vy från Skansen. Foto: Håkan Tunön.

Metod och material

Det utformades en webbenkät med syftet att ta reda på i vilken omfattning det idag utbildas och bedrivs pedagogisk verksamhet som rör traditionell kunskap inom museer, läns-hemslöjden, naturskolor, naturum och annan liknande verksamhet i Sverige. Vilken traditionell kunskap utbildas det i inom dessa organisationer/institutioner, på vilket sätt, till vilka och i vilken form?

Webbenkäten med medföljande brev e-postades ut till större delen av de svenska museer som ansågs relevanta, alla naturum, alla läns-hemslöjds-konsulenter, alla naturskolor som är medlemmar i *Naturskoleföreningen*, m.fl. inom liknande verksamhet, se bilaga 5. Webbenkäten skickades direkt av Naptek till 245 e-postadresser samt vidareförmedlades till *Sveriges läns-museer* och medlemmarna i de *Svenska friluftsmuseernas samarbets-organisation (FRI)* via deras respektive ombud. Webbenkäten länkades även till ett utskick av Napteks elektroniska nyhetsbrev, som har 199 prenumeranter, samt lades ut på Napteks hemsida (<http://www.naptek.se>). För att se webbenkätens frågor i sin helhet se bilaga 5. Läns-hemslöjds-konsulenterna behandlas i detta kapitel då de får statligt stöd och samordnas av Nämnden för hemslöjdsfrågor. Huvudman för läns-hemslöjds-konsulenterna i varje län/region kan dock vara antingen en läns-hemslöjdsförening eller ett hemslöjdsförbund, ett

Tabell 1. Antal inkomna svar på webbenkäten

Totalt antal inkomna svar: 83

Kategori	Antal svar
Museer	35
Läns-hemslöjd m.fl.	17
Naturskolor	16
Naturum	7
Övriga	8

landsting/region, läns-museum eller hushållningssällskap. Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund (SHR), läns-hemslöjdsföreningar och lokala hemslöjdsföreningar behandlas i kapitel 6 *Ideella initiativ*. Projekt *Slöjklubben* på Svenska Hemslöjdsföreningars riksförbund behandlas dock här i detta kapitel.

Resultat

Naptek fick in 83 svar på webbenkäten. Bland dessa svar räknas inte svar inkomna i webbenkätssystemet efter 1 september 2009 med. Det officiella slutdatumet för enkäten var 23 augusti. Även dubletter av ett svar samt helt ofullständiga svar har räknats bort. Svar som rörde verksamhet utanför Sverige har också räknats bort. Då organisationer/institutioner har inkommit med två olika svar från två olika medarbetare har båda svaren räknats med. De svarande delades in i fem kategorier, *Museer*, *Läns-hemslöjd m.fl.*, *Naturskolor*, *Naturum* och *Övriga*. Antal svar från respektive kategori listas i Tabell 1 ovan. För en fullständig lista på dem som svarat på webbenkäten, vilka som ingår i respektive kategori och i vilket län de är placerade, se bilaga 6. Ett av läns-museerna, *Jamtli, friluftsmuseum och läns-museum i Jämtlands län*, har inte svarat på denna enkät utan har istället svarat på den webbenkät som främst vände sig till företrädare inom ideella organisationer, deras svar redovisas därför istället i kapitel 6 *Ideella initiativ*. Bungemuseet på Gotland som drivs som en ideell förening återfinns också i kapitel 6. Lantbrukarnas Riksförbund (LRF) har svarat på både webbenkäten som redovisas här i detta kapitel och webbenkäten till ideella initiativ kapitel 6. Svaren på webbenkäten kan inte ge oss några statistiskt verifierade resultat, utan är en fingervisning om trender och förhållanden för pedagogisk verksamhet inom traditionell kunskap bland de tillfrågade organisationerna.

Förekomst av traditionell kunskap

I webbenkäten frågade Naptek om organisationerna hade verksamhet som knöt an till något eller några av följande kunskapsområden med kopplingar till traditionell kunskap:

Demonstration av traditionell byggnadsteknik utanför Ljusdalsbygdens museum. Foto: Håkan Tunón.

Tabell 2. Förekomst av verksamhet som knöt an till en rad kunskapsområden med kopplingar till traditionell kunskap

Kunskapsområde	Totalt svar antal (%)	Museer antal (%)	Länshemslöjd m.fl. / antal (%)	Naturskolor antal (%)	Naturum antal (%)	Övriga antal
1. Slöjd/hantverk	66 (80)	27 (77)	17 (100)	15 (94)	2 (29)	5
2. Byggmetoder/ material	51 (61)	25 (71)	12 (71)	10 (63)	0 (0)	4
3. Livsmedel	51 (61)	24 (69)	6 (35)	13 (81)	3 (43)	5
4. Folkmedicin/ medicinalväxter	39 (47)	16 (46)	4 (24)	10 (63)	6 (86)	3
5. Trädgårdsodling	40 (48)	23 (66)	4 (24)	8 (50)	1 (14)	4
6. Jordbruk	46 (55)	22 (62)	5 (29)	7 (44)	7 (100)	5
7. Djurhållning	39 (47)	24 (69)	4 (24)	6 (38)	2 (29)	3
8. Skogsbruk	31 (37)	16 (46)	7 (41)	3 (19)	2 (29)	3
9. Jakt	27 (33)	16 (46)	3 (18)	4 (25)	1 (14)	3
10. Fiske	25 (30)	15 (43)	2 (12)	6 (38)	0 (0)	2
11. Annat	10 (12)	3 (9)	3 (18)	1 (6)	1 (14)	2

1. Slöjd/hantverk i naturmaterial
2. Äldre tiders byggmetoder och materialkänedom
3. Äldre tiders livsmedelstillverkning och -beredning
4. Äldre tiders folkmedicin och medicinalväxtberedning
5. Äldre tiders trädgårdsodlingsmetoder för nyttoväxter, prydnadsväxter, köksväxter, örter, bär och frukt
6. Äldre tiders jordbruksmetoder
7. Äldre tiders djurhållning
8. Äldre tiders skogsbruksmetoder
9. Äldre tiders jaktmetoder
10. Äldre tiders fiskemetoder
11. Annat

Organisationerna svarade i enlighet med Tabell 2.

På frågan hur stor andel av organisationens totala verksamhet som innefattade någon form av äldre tiders folkliga kunskap, om praktisk användning av växter och djur, graderat från 1 till 5, där 1 innebar en mycket liten andel och 5 utgjorde en mycket stor andel, blev medelvärdet 2,6 med 83 svarande. På den efterföljande frågan om man ansåg att andelen var tillräcklig idag? svarade 37 (45%) *Ja* och 41 (49%) *Nej*. Därutöver svarade 4 blankt. Delar man upp svaren i de fem organisationskategorierna ser det ut enligt Tabell 3.

Svaren visar dock att många av de som svarat *Ja* på ovanstående fråga också har angivit att de har en mycket låg andel traditionell kunskap (1 eller 2) samt att många av de som svarat *Nej* har angivit att de har en hög andel (4) traditionell kunskap i sin verksamhet. Man kan generellt säga att de som tyckte att andelen traditionell kunskap i verksamheten borde öka, ofta också var de som angivit att de redan hade en stor andel traditionell kunskap i sin verksamhet.

Synen på värdet av traditionell kunskap och att lära ut den

Organisationerna tillfrågades om vad man inom organisationen ser för värde i äldre tiders folkliga kunskap om praktisk användning av växter och djur, i dagens samhälle, och att lära ut om denna kunskap. Vidare tillfrågades man också om man tyckte att den borde öka och i så fall varför? Svaren som organisationerna gav går det att dela in i en rad huvudteman enligt följande.

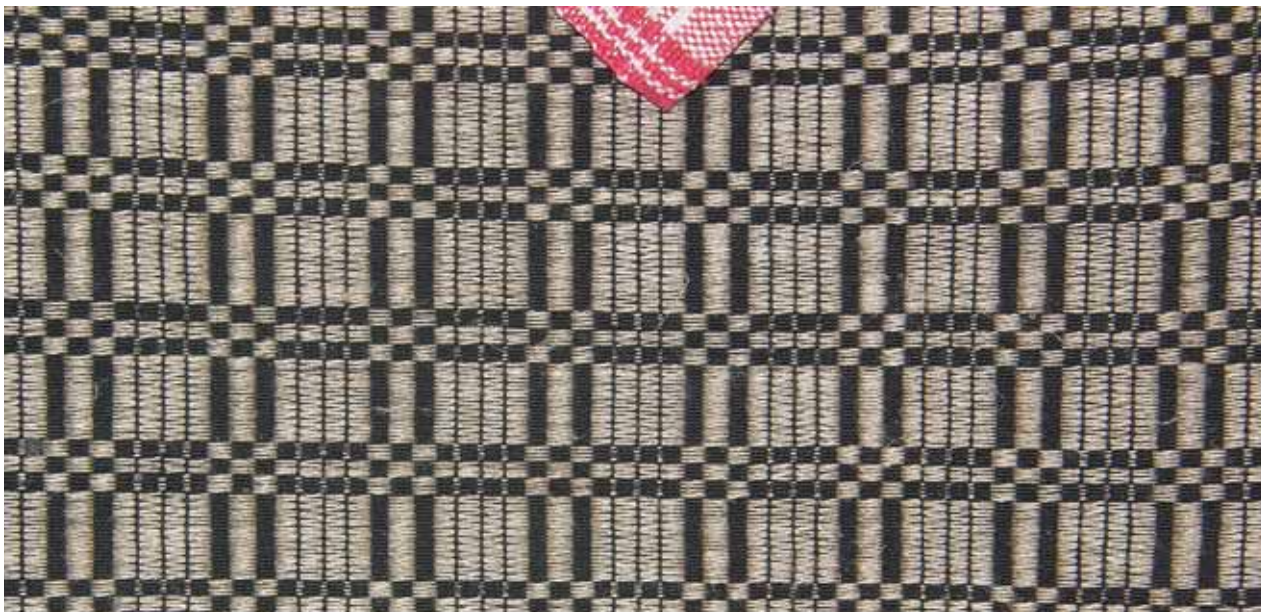
Medvetenhet kring hållbarhetsfrågor

En mycket stor andel av de svarande betonar vikten av att förmedla kunskap om vårt kulturarv rörande hur naturen har använts av människan och hur den an-

Tabell 3. Andel av organisationens totala verksamhet som innefattade någon form av äldre tiders folkliga kunskap om praktisk användning av växter och djur

Kategori	Andel traditionell kunskap 1-5*	Ansåg att andelen var tillräcklig idag		
		Ja antal (%)	Nej antal (%)	Blankt antal
Alla		37 (45)	41 (49)	4
Museer	2,3	12	20	3
Länshemslöjd m.fl.	3,8	9	7	1
Naturskolor	2,5	8	7	1
Naturum	1,9	4	3	0
Övriga	2,3	4	4	0

*hur stor andel av organisationens totala verksamhet som innefattade någon form av äldre tiders folkliga kunskap, om praktisk användning av växter och djur, graderat från 1 till 5, där 1 innebar en mycket liten andel och 5 en mycket stor andel

Att verkligen ta sig tid att lära sig något på djupet är det inte många som gör i dagsläget. En kort introduktionskurs eller ett enstaka *pröva på*-seminarium är mera vanligt. En väv i *halvdräll* eller *fattigmansdräll*. Foto: Håkan Tunón.

vänds idag. Dels för att det skapar en större förståelse för sambandet mellan natur och människa, både historiskt och i dagens samhälle, dels för att det ökar medvetenheten kring aktuella hållbarhetsfrågor och därmed skulle kunna bidra till en mer hållbar livsstil och mer resurssnål relation med naturen.

Bevara biologisk mångfald

Det finns svar som tar upp vikten av att förmedla kunskap om gamla brukningsmetoder för att bevara en biologisk mångfald.

Bevara kunskap

Många av svaren tar upp vikten av att förmedla kunskap vidare till kommande generationer om hur man brukar naturen. Sådan kunskap riskerar annars att försvinna, då dagens ungdomar sällan kommer i kontakt med naturen och hur den brukades förr. Det handlar om kunskap som tidigare fördes vidare från generation till generation, ett immateriellt kulturarv, som inte låter sig överföras med någon teoretisk beskrivning.

Efterfrågat och uppskattat

En del organisationer menar att det helt enkelt finns en stor efterfrågan för denna typ av verksamhet som man vill svara upp mot, samt att det är en del av verksamheten som är mycket uppskattad av besökarna.

Pedagogiska fördelar

Man ser också många pedagogiska fördelar med att använda sig av traditionell kunskap. Temat ger möjlighet till en praktisk historiektion och ämnesövergripande lärande i t.ex. biologi, slöjd, hemkunskap, historia och samhällskunskap. Flera påpekar att en rolig pedagogisk ingång för att öka intresset och kunskapen om växter, är att berätta om hur de använts i folketro, naturmedicin och matlagning. I kulturhistoriskt lärande kan de praktiska övningarna fungera som bro vid språkliga hinder; där inte språket fungerar kan praktiska övningar användas istället. Det kan också vara så enkelt som någon beskriver det, att det dessutom är roligt med traditionell kunskap!

Man kan lära sig mycket om tekniker genom att studera äldre tiders alster. Foto: Håkan Tunón.

Ökat välbefinnande

En del av svaren talar om hur traditionell kunskap kan öka vårt välbefinnande. Barn och elever mår bra av att göra praktiska saker med händerna och lära sig med alla sina sinnen, och den traditionella kunskapen ger möjlighet till detta. Större kännedom om historisk kunskap anses också kunna ge trygghet i tillvaron, tala om vilka vi är, hur vår historia ser ut och samtidigt öka vår förståelse för andra kulturer.

Intresset för traditionell kunskap hos allmänhet och skola

Enligt de som svarat på enkäten verkar det inte vara brist på intresse från allmänhet och skola för verksamhet som rör traditionell kunskap. På frågor om intresset för pedagogisk verksamhet inom kunskapsområdet svarar de flesta att intresset har ökat de senaste fem åren. En mindre grupp säger att de bedömer intresset vara konstant, medan mycket få uttrycker att intresset skulle ha minskat.

Så här positivt uttrycker man sig från *Slöjklubben* vid *Svenska hemslöjdsföreningars Riksförbund*: ”Intresset för denna typ av pedagogisk verksamhet har mångfaldigats under de senaste 5 åren”, och på *Länshemslöjds-konsulenterna i Gävleborgs län*: ”Det ökar hela tiden och jag tror det kommer ett uppsving än mer med kreativa näringar och upplevelseturism.”

Flera av de svarande beskriver att det blivit en stor efterfrågan på praktiska moment, att få ”pröva på”, inom traditionell folklig kunskap i deras utbud, såsom utställningar, skolteman, kurser etc. och att dessa moment också ofta är mycket uppskattade bland besökarna. *Västerbottens museum/Frilufismuseet Gammlia*,

Umeå säger t.ex. så här: ”Skolprogram med praktiska inslag av traditionell kunskap väcker alltid intresse. Har svårt att säga om det ökat eller minskat. Detta gäller även aktiviteter för allmänheten. Vid en enkätundersökning på *Gammlia* efterfrågades mer djur och fler praktiska demonstrationer i våra miljöer på *Gammlia*.”

Andra beskriver att samtidigt som intresset har ökat, så verkar betalningsförmågan minskat och karaktären på intresset ha förändrats, som att det blir svårare att få folk till längre kurser. Så här skriver *Länshemslöjds-konsulenterna Västernorrlands län*: ”Tid och pengar spelar en alltmer avgörande roll. Helgkurser är i princip omöjliga att få deltagare till. 2–3 timmar en vardagskväll kan fungera. Det innebär att kvaliteten blir lidande. ”Fastslöjd” blir resultatet.” Så här skriver *Hemslöjds-konsulenterna i Halland*: ”Lättare med enkvällskurser än helgkurser.”

Det generellt minskade intresset och människors brist på tid för fördjupning beskrivs av många, samtidigt som flera också talar om nya specifika målgrupper med specialintresse. *Länshemslöjds-konsulenterna i Jönköpings län* svarar ”Tendensen är att intresset för långvariga engagemang, djupare kunskap och större grupper minskar och intresset ökar för korta upplevelser och sådant som uttrycker individen. Vissa grupper som exempelvis ”lajvare” och nya ”alternativare” m.fl. visar större vilja till fördjupning.” Att lajvare är en särskilt intresserad grupp visar även *Västergötlands museums* svar på: ”Vi har nått en ny målgrupp i rollspelande ungdomar

Att delta aktivt i lajv kan ställa stora krav på hantverksskicklighet inom såväl hård- som mjukslöjd. Fantasin på skapelsen sätter gränserna men teknikerna är ofta traditionella. Foto: Marie Byström.

Flera intressenter konstaterar att allmänhetens intresse är minst för att aktivt delta i arbete och störst för att interagera med djur. Ett exempel på djurens attraktionskraft på barn och vuxna besökare. Getterna betar tallris vid fåboden på friluftsmuseet Jamtli och såväl barn som personal deltar med liv och lust. Foto: Håkan Tunón.

som hungrar efter korrekthet hur man väljer material och teknik samt hur man tillverkar rekvisita till de olika tidsåldrarna som de valt att förlägga sina rollspel till. Även om matberedning etc.". *Fredriksdal museer och trädgårdar/Sofiero slott och slottsträdgård* talar om ytterligare en ny målgrupp, på frågan om intresset ökat eller ej: "Ökat framför allt för guidade grupper och företag."

En del beskriver specifikt skolans minskade betal-förmåga. Så här uttrycks det av tre norrländska museer: *Murberget, Läns museet Västernorrland*: "Intresset har ökat. Friluftsmuseets besökare efterfrågar mer saker att delta i själva. Från skolans sida är intresset ganska stabilt men besöken minskar p.g.a. att skolan har för lite pengar för att resa till museet med eleverna." *Skellefteå museum*: "Intresset finns, men det har blivit svårare för skolorna att ta sig in till museet eller till annan plats utanför skolgården" och *Friluftsmuseet Hägnan, Luleå*: "Tycker att intresset alltid varit stort, däremot har skolornas ekonomi försämrats så de har inte råd att åka ut på samma sätt som tidigare".

Vad är allmänheten då främst intresserad av? Några av organisationerna ger en fingervisning om vad som är populärt, samt inte lika populärt, inom deras verksam-

het. *Hemslöjdskonsulenterna i Halland* beskriver hur det kan se ut inom slöjden: "Generellt sett är det lättare att få igång textila kurser än hårdslöjdskurser." Andra beskriver de levande djurens popularitet. *Falu Naturskola*: "För allmänheten gäller: Mest populärt är att besöka gårdens djur med sina barn, att få åka släde/vagn och olika hantverk. Minst populärt är att delta i arbetet. Skolgrupper är lika positiva till allt, men djuren är nog de mest populära." *Vänern museet* svarar så här: "fisket är mycket uppskattat, mycket beroende av att vi visar äldre tiders fiske tillsammans med modernt fiske samt fiskar i akvariet." Också intresset för det odlade verkar öka: *Friluftsmuseet Gamla Linköping*: "Trädgårdsintresset har ökat". *Naturum Omberg*: "Ökat intresse för slätter i egna trädgårdar."

Begränsande faktorer för att nå fler

De allra flesta av de tillfrågade skulle vilja nå fler med sin pedagogik. En majoritet av de tillfrågade angav begränsade resurser i den egna verksamheten, såsom tid, personal och pengar, som den största anledningen till att de inte kunde nå fler med sin pedagogiska verksamhet även om de ville. Så här skriver t.ex. Stockholms

läns museum om att möta intresset: ”Intresset har ökat, men ett problem är likt andra museer de minskade ekonomiska anslagen vilket medför färre antal pedagoger”. Många angav att de hade fullbokat och t.ex. inte kunde ta emot fler skolor med de resurser de hade idag. Få organisationer angav bristande intresse och resurser hos skolan som anledning. Några få av organisationerna angav konkurrens och bristande marknadsföring som skäl till att de inte nådde fler.

Tillgången på kunskapsbärare och fördjupade, förvärvade praktiska kunskaper

Organisationerna ger skiftande svar på frågan om man bedömer att det är svårt eller lätt att få tag på personer som har kunskap och kan lära ut om äldre tiders folkliga kunskap om praktisk användning av växter och djur. Många beskriver det som lätt, medan andra beskriver det som mycket svårt. Samma skiftande svar ges på frågan om det blivit lättare eller svårare att få tag på kunskapsbärare under de senaste fem åren.

En förklaring till de olika åsikterna är såklart att de som svarat arbetar inom olika kunskapsområden, men man kan också generellt säga att de som tycker att det är svårast att få tag i kunskapsbärare ofta är de som har en stor andel traditionell kunskap med praktisk tillämpning och kunskapsförmedling i sin verksamhet, medan de som tycker att det är lättast att få tag i kunskapsbärare ofta är de som inte har en så stor andel traditionell kunskap i sin verksamhet. Det verkar vara så att de som besitter större kunskap i området vill kunna

erbjuda ytterligare fördjupning, specialiserad kunskap och praktiska moment i sin verksamhet som de idag saknar, och därmed ser de svårigheten att få tag i den extra kompetens de behöver. Så här svarar man t.ex. från *Falu naturskola*:

Vi har bekymmer om hur t.ex. tröskverket på gården har fungerat men funnit en äldre man från Rättvik som varit här och berättat lite. Inte så många som kan dessa saker längre men vi prövar oss fram och gör många misstag men lär oss efter hand. Hantverk är lättare att få kompetens kring. Jordbruksdelen är svårast.”

Ett annat konkret exempel på svårigheterna ger *Västerbottens museum/ Friluftsmuseet Gammlia, Umeå*:
Kan ej bedöma. Men man kan förmoda att det inte blir lättare! T.ex. anlitar vi en äldre man som lär ut hur man bygger skihagar - vem vet hur länge han orkar. När man skulle påbörja arbetet med att bygga samiska visten på Gammlia (traditionella kåtor och förrådsbyggnader av olika typer) visade det sig att det inte var helt enkelt att få tag på personer med rätt kompetens. Det är därför viktigt att bygga upp en stab med människor som för den praktiska kunskapen vidare.

Och *Länshemslöjdskonsulenterna Halland*:
Skiftar beroende på teknik och var i landet. Genom konsulenternas breda kontaktnät, hjälps man åt över länsgränserna. Vi har våra nätverk men det är inte alltid lätt att få till det. Söker nu med ljus o lykta någon som vill komma till Halland och hålla helkurs i grovfläta med halm.

Flera av de organisationer som idag beskriver att det är lätt att få tag i personer som besitter de kunskaper de behöver, befarar dock att det kommer att bli svårare i framtiden, då flera av kunskapsbärarna de idag använder sig av är äldre personer. Många beskriver också att det blir svårare och svårare att få tag i personer med praktiskt förvärvade och fördjupade kunskaper, då den yngre generationen kunskapsbärare främst besitter mer teoretiska och mer ytliga kunskaper. På frågan om man bedömer att det blivit svårare eller lättare de senaste 5 åren, att få tag på personer som har kunskap och kan lära ut om äldre tiders folkliga kunskap, om praktisk användning av växter och djur, svarar *Sätergläntan, Hemslöjdens gård* så här:

Svårare att få tag på personer som har en genuin kunskap och som är traditionsbärare. Men det är kanske naturligt då de går ur tiden.

På samma fråga svarar *Murberget, Läns museet Västerorrland*: ”Ganska jämnt. Dock märks det att de äldre med erfarenhet från folklig kunskap i praktiken

Många framhåller att det är svårt att få tag på traditionsbärare med fördjupade erfarenhetsbaserade kunskaper och att de flesta numera snarare har teoretiska kunskaper. Foto: Håkan Tunón.

är på väg att dö ut och ersättas av yngre med mer teoretiskt förvärvat kunskap”. *Friluftsmuseet Hägnan, Luleå* svarar: ”Intresset har ökat för yngre att ta vid, men de som har den självupplevda kunskapen blir allt färre.” *Länshemslöjdskonsulenterna i Gävleborgs län* svarar så här på samma fråga: ”Svårare och svårare. Fler och fler har teoretiska kunskaper och inte yrkeskunskaper att förmedla, traditionsöverföringen har haltat.” *Länshemslöjdskonsulenterna, Jönköpings län*: ”Grundkunskaper och fördjupning står tillbaka för kortare roliga projekt och pröva på. Alla tycks ha mindre tid att engagera sig.” *Västergötlands museum*:

Det är svårt att rekrytera yngre generationer då de saknar dessa kunskaper. Den äldre generationen som kan ha inte längre ork eller viljeförmåga att förmedla kunskapen vidare. Adekvata utbildningar är få och ibland otillräckliga då de inte ger full praktisk erfarenhet. De ligger ofta på en mer teoretisk nivå som inte räcker för att praktiskt kunna förmedla till andra.

Naturum Färnebofjärden: ”Det känns som att det är få personer som har en genuin kunskap om detta. Vi förlitar oss mest på litteraturen inom området.”

Ett svar från *Slöjdklubben, Svenska Hemslöjdföreningarnas riksförbund* beskriver vad som verkar vara problemets kärna: ”Det finns många som kan lite. Däremot alldeles på tok för få som har en bredare och djupare kunskap”. Och på frågan om det blivit svårare eller lättare de senaste fem åren att få tag i kunskapsbärare, som kan lära ut sina kunskaper, säger *Slöjdklubben* så här: *Det beror på hur man ser det. Det har kommit ut många fler som kan hantverken så som de undervisar på folkhögskolorna. Därav är det fler som har en grundläggande kunskap i många traditionella tekniker. Däremot blir det svårare och svårare att få tag på människor med reell traderad kunskap. Personer som faktiskt har jobbat en längre tid och har ”ärvt” sitt kunnande från någon inom yrket eller inom familjen. Det är också oerhört svårt att hitta personer som kan berätta om dessa saker. Nu är kunskapen mer boklig, (om än praktisk). Man har läst sig till det man kan så att säga.*

Hemslöjdskonsulenterna, Handens Hus, Skellefteå, ser dock att det finns metoder för att underlätta för kunskapsbärarna: ”Inte så enkelt men bra samarbete med museum och hemslöjdskonsulenterna på länsnivå är en styrka. Några slöjdare finns om vi är duktiga på att lyfta fram dem och hjälpa dem”. Andra talar om att det blivit lättare att få tag i kunskapsbärare p.g.a. de nya aktörer som intresserar sig för kunskapsområdet, egna företagare, universiteten, privatpersoner, ideella, m.fl.

Tradering av kunskap till yngre generationer

På frågan om den egna organisationen bedömer att dessa traditionella kunskaper förs över till yngre genera-

Exempel på attiraljer till *Mánáid ráidu/Barnens rajd*. Tvärt emot vad som ofta är fallet med aktiviteter för barn har *Sámi Duodji* (Sameslöjdstiftelsen) inte helt förvånande satsat på föremål av mycket god kvalitet. Foto: Håkan Tunón.

tioner i tillräckligt stor utsträckning, svarar de flesta nej. Flera beskriver orsakerna till varför kunskaperna inte förs över till yngre generationer eller vad man skulle kunna göra för att förbättra situationen.

Sameslöjdstiftelsen, Sámi Duodji, Jokkmokk tycker inte att de traditionella kunskaperna förs över till yngre generationer i tillräckligt stor utsträckning, men beskriver samtidigt vad som kanske skulle kunna sägas vara

de grundläggande orsakarna till varför de traditionella kunskaperna idag inte förs vidare:

Vårt sätt att leva har ändrats, och ändras, så att överföringen inte längre sker på samma sätt och i samma omfattning som tidigare. Hur ska en kultur med dess folkliga kunskap förmedlas till de små om inte genom att delta, ingå, vara med och göra? Barn lär sig genom att vara med vuxna och andra som kan och som de kan fråga. Och om dessa vuxna inte finns att tillgå i vardagen ... Hur gör man då? Mánáid ráidul Barnens rajd är skapad just för att stärka överföringen av samisk folklig kunskap. Den är viktig för den samiska kulturens överlevnad och utveckling. Man måste ha kännedom om det förflutna, man måste veta varifrån man kommer när man går ... (En formulering vi använt i informationen om projektet).*

En del av de svarande menar att lärande om kultur och natur och slöjd borde få ta större plats i skolan. *Murberget, Länsmuseum Västernorrland* beskriver den traditionella kunskapens plats i dagens samhälle och vilken pedagogisk funktion traditionell kunskap kan ha idag:

Vi lever på ett så annorlunda sätt nuförtiden. Ingen behöver kunna bygga en gårdesgård, vill man ha en runt villatomten så köper man tjänsten av en firma. Kunskapen baseras mer på ett individuellt intresse än behov. Men min upplevelse som pedagog gentemot skolvärlden är att om eleverna får lära sig mer om äldre tiders kunnande får de bättre förståelse för sin egen och vår historia.

Länshemslöjdskonsulenterna Halland menar att det är svårt att veta om kunskaperna traderas vidare från de lärare de fortbildar: "Lite svårt att veta uppföljningen av en fortbildning t.ex. Hur många lärare använder sig av kunskaperna de nyss lärt? I dagsläget gör vi inga uppföljande enkäter".

Stiftelsen Smålands museum menar att kunskapsöverföringen skiljer sig åt mellan stad och landsbygd: "Stor skillnad mellan uppväxande släktet på landet och i det urbana samhället, landsbygdsbarn lever närmare naturbruk än stadsbarn och har således större kunskap. Kunskapen hos stadsbarn blir stadigt sämre".

Andra pekar på att traditionella kunskaper och praktiskt utövande av dessa tar lång tid att lära sig, och det går oftast inte heller att försörja sig på det i dagens samhälle. *Sätergläntan, Hemslöjdens gård* betonar vikten av möjligheter till praktiska studier:

Viktigt att inte den praktiska kunskapen får mindre utrymme än den teoretiska. Det är den praktiska övningen och åter övningen och träningen som för vidare kunskap. Därför är det viktigt att det ges möjlighet till flera års studier.

* Barnens rajd är ett kulturhistoriskt pedagogiskt material för barn i åldern 6–12 år, läs mer på: <http://www.sameslojdstiftelsen.com> (red. anmärkning)

Röhsska museet pekar på att dokumentation är viktig när kunskaperna inte längre traderas i samma utsträckning: "Det är aldrig tillräckligt! Alla försöker så gott de kan men man måste respektera att inläring tar tid, att inläring följer sin tid och man kan inte fylla på hur mycket som helst! Huvudsaken är att dokumentation finns så att så lite kunskap som möjligt försvinner ut ur organisationen". Och *Regionmuseet Kristianstad* menar att det är viktigt att tänka på hur man dokumenterar, "Man kan önska att de [kunskaperna] förs över i större omfattning. Måste finnas mottagare när man startar (inte bara dokumentera utan tänka vem som ska ta emot kunskapen)".

Men flera pekar också på att det sker en viss trading av traditionell kunskap till den yngre generationen, men att kunskapsöverföring flyttats till nya forum såsom folkhögskoleutbildningar, rollspelade lajvföreningar etc. På frågan "Bedömer du/din organisation att dessa kunskaper förs över till yngre generationer i tillräckligt stor utsträckning och i så fall hur?" svarar *Upplandsmuseet*: "Skolor som folkhögskolor med praktiska kurser, eller andra former av skolinläring står nog för den kunskapen snarare än att folk lär sig hemma, av äldre. På samma fråga svarar *Slöjdklubben, Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund*:

Delvis åtminstone. Det har blivit en större grupp ungdomar och vuxna som har tillgång till begränsade kunskaper via just folkhögskolor. Det har fått som följd att det bildats en identitetsskapande subkultur där status och sätt att leva har formats av yrkesval, eller vice versa. För att ta ett exempel så har smeder numer ofta skägg, piercing och stora tatueringar. Däremot saknas den långvariga relationen till tekniken, traditionen och naturen. Hur som helst en intressant företeelse.

Stiftelsen Skansen konstaterar:

Yngre generationer har i allmänhet inte samma djupa kunskaper. Men det finns också många yngre som besitter

För att lära sig praktiska göromål krävs erfarenhet. En kvarvarande tjärdal efter elevernas arbete på Sätergläntan, Hemslöjdens gård. Foto: Håkan Tunón.

stora kunskaper genom att de är aktiva i historiska sällskap, lajvföreningar osv. Vi märker ett stort intresse från sådana grupper och många av våra yngre medarbetare har t.ex. gått Forttida teknik på Bäckedals folkhögskola och liknande utbildningar.

Några museer ger förslag på hur traderingen av kunskap till yngre generationer skulle kunna öka. Man talar t.ex. om att man borde ta tillvara de gamla kunskaperna bättre och t.ex. bjuda in fler hantverkare att berätta och delta i workshops, kurser och skapande verksamhet och även kombinera denna typ av verksamhet med visningar. Så här säger man på *Kulturen i Lund*:

Genom Folkkonst och designutställningen som byggs just nu vill vi bli en drivfjäder i barn- och ungdomars utveckling. Det nya föds ur det gamla! Resurser för pedagogik saknas dock. Nya grepp för samverkan med skolvärlden bör prövas. Allt för kontinuitet: Görna en läroplan upprättad mellan parterna museum-skola för praktisk/teoretisk kulturhistoria!

Möjlighet till fördjupade praktiska kunskaper

Då organisationerna i webbenkäten svarat på vilka kunskapsområden inom traditionell kunskap som förekommer i deras verksamhet, enligt Tabell 2, innefattar det både teoretiska moment, såsom utställningar, muntliga berättelser och skriftligt material, och praktiska moment, såsom ”pröva på”-moment, verkstäder, temadagar, kurser, etc. De praktiska pedagogiska moment som verkar allra vanligast att man erbjuder, bland de organisationer som svarat på enkäten, är inom området slöjd och då främst i trä och ull. Flera av de organisationer som svarat på enkäten säger att de haft tillfällig eller regelbunden verksamhet, ofta för barn, som innefattar någon form av slöjd. Några av de mest

omnämnda specifika exemplen är tovning och täljning. Andra praktiska moment inom slöjden såsom växtfärgning och slöjd med lin och halm, tycks också vanligt.

Efter slöjden verkar det vanligast att man erbjuder praktiska pröva på-moment inom livsmedel och matlagning, såsom att mala mjöl, baka bröd och kärna smör. Flera av organisationerna inom *Länshemslöjden m.fl.* knyter också an till livsmedelsområdet genom att tillverka kärl för förvaring och tillredning. På *Sätergläntan, Hemslöjdens gård* lär man sig även bereda maten.

Andra praktiska lärandemoment som verkar relativt vanliga är inom området *Äldre tiders byggmetoder och materialkännedom*. Flera av museerna har någon typ av praktisk tillämpning inom detta område. Ofta kanske det rör sig om intern verksamhet där de egna byggnaderna renoveras etc. Men det förekommer också flera aktiviteter som riktar sig till allmänheten inom området byggnadsvård, såsom information och rådgivning, demonstrationsdagar, temahelger och kursverksamhet. På *Luleå Miljöskola* lär man ut äldre tiders byggmetoder och materialkännedom till elever på ett gymnasialt byggprogram. *Smålands museum* medverkar med en kurs i byggnadsteknik på Växjö universitet och *Statens historiska museum* har ett samarbete kring kunskapsområdet med Gotlands högskola. Slöjdarna kommer också ofta in på detta område med praktiska moment inom virkeskännedom m.m.

Ett annat område där praktiska aktiviteter omnämns relativt ofta är inom äldre tiders jordbruksmetoder. Vanligast då att man har någon aktivitet kopplad till slätter, såsom kurser i lieslätter, slätterdagar eller skolteman. Men även på jordbruksområdet kommer slöjdarna in genom linodling och linberedning. Exem-

Under loven under vårterminen 2007 genomförde Naptek i samarbete med Lava – Kulturhusets ungdomsverksamhet i Stockholm två stycken workshops rörande mjukslöjd och hårdslöjd. Tanken var att låta ungdomar prova på traditionell kunskap av naturmaterial. Här ges en introduktion till tovning av ull. Foto: Håkan Tunón.

Medicinalväxtguidning vid Stendörrens naturum i Södermanland. Naturproduktkemisten och farmacihistorikern Håkan Tunón demonstrerar hur naturens kemi har kommit till användning inom människans medicin. Foto: Sven Tunón.

pelvis sköts *Sätergläntans* omgivningarna med ängsslätter, i deras sömnadsutbildning ingår linodling och i deras träutbildning får studenterna prova på att slå med lie och tillverka räfsor.

Av de som svarat att de har verksamhet som knyter an till äldre tiders djurhållning har de flesta svarat att det knyter an till områdena *djurstängsel och hinderdon* samt *lantraser*. Man nämner t.ex. att man har levande exempel på lantraser, renar och fåbodbruk, praktiska övningar kring fårklippning, djurfoder och fåbodbruk samt kurser i gärdesgårdstillverkning.

Några av de som har svarat har egna djur, medan t.ex. några av friluftsmuseerna säger att de lånar in lantraser under vissa perioder. Flera nämner att de har haft egna djur men inte har det längre. Man nämner skäl som platsbrist, pengar eller regelverk till varför man inte har det längre. Även inom djurområdet finns beröringspunkter med slöjdarnas praktiska moment i form av lärande kring ullkvalitéer ifrån olika fårraser. På *Sätergläntan* lär man sig på väv- och sömnadsutbildningarna även fårklippning.

De vanligast förekommande praktiska momenten som knyter an till *äldre tiders skogsbruk* verkar vara kopplade till slöjden i form av kunskap för att få fram bra slöjdmaterial. Ett annat exempel är från *Murberget, Läns museet Västernorrland* där man visar timmerkörning med häst.

När det gäller *äldre tiders jakt* så är de praktiska moment som nämns oftast kopplade till äldre tiders tillverkning av vapen. *Sätergläntan* säger att de haft stu-

denter som intresserat sig för detta och gjort pilbågar och björnsaxar. På *Aspö naturskola i Skövde kommun* har man barnpedagogisk verksamhet kring stenåldersliv där barnen provjagar med pilbåge och sätter upp en fälla. Man har också praktiska moment kring äldre tiders fiskemetoder där barnen får prova på metning och tillverkning av nät och krokar av trä eller ben.

Inom kunskapsområdet *Äldre tiders folkmedicin och medicinalväxt-beredning* verkar det relativt vanligt att man berättar om ätliga vilda växter och vilka växter som använts som medicinalväxter. Detta är t.ex. vanligt i naturguidningar på Naturum. Däremot verkar det vara ovanligt att man praktiskt lär ut hur man bereder medicinalväxter. Ett exempel på detta är dock från *Aspö naturskola*, där man lär ut hur man tillverkar grankådsalva.

Museerna visar på ett brett spektrum av olika typer av traditionell kunskap. Mycket består av utställningar, muntliga berättelser eller texter utan praktiska moment. Många av museerna har också praktiska möjligheter men då ofta mest ”pröva på”. Många museer samarbetar även med länshemslöjds konsulterna när de vill erbjuda praktiska moment inom slöjd- och hantverk. Flera av museerna verkar dock mena att de har potential till mycket mer praktisk förmedling av traditionell kunskap, då de bevarar mycket av denna kunskap, men att de inte utnyttjar denna potential tillräckligt idag. Många skulle vilja ha möjlighet att erbjuda mer praktiska moment, men man skulle då behöva mer resurser i form av tid och pedagoger. Praktiska moment är dyrare i form av mer personal och material.

Bland de naturum som svarat på enkäten verkar den främsta förmedlingen av traditionell kunskap bestå av guidade turer, muntliga berättelser, utställningar eller skriftligt material såsom faktapärmar och foldrar, och inte så mycket av praktisk förmedling. Naturum verkar överlag rikta sig till en bred målgrupp både till barn och vuxna, både i skolan och under fritid. Flera av våra naturum verkar ha naturguidningar där man berättar om vilda ätliga växter och medicinalväxter. *Naturum Ömberg* anger att de har en slätterdag en gång per år. Av de naturum som svarat är det annars *Naturum Kullaberg, Skåne län*, som skiljer sig mest från mängden, då de har en egen "Ekoskola" som bedriver naturskoleverksamhet kring natur, kultur och miljö och har verksamhet som rör flera olika former av traditionell kunskap. De anger också att de utöver utställningar även har prova-på-verksamhet, nybörjarkurser och påbyggnadskurser, som kan sägas lära ut någon typ av sådan kunskap, de har dock inte angivit vilken.

Representanter inom slöjden, Läns-hemslöjds-konsulenterna m.fl., verkar vara en av de organisationsgrupper, av dem som svarat på webbenkäten, vars verksamhet till störst del består av praktisk förmedling av traditionell kunskap och då självklart främst inom slöjd och hantverksmetoder i naturmaterial. Men slöjderna tangerar också i flera fall de flesta av de andra kunskapsområdena i och med sina slöjdföremål och deras funktion och material, så som beskrivits ovan. Sätergläntan, Hemslöjdens gård, inte bara tangerar flera av de andra områdena genom sina slöjdtutbildningar utan jobbar också direkt med andra kunskapsområden än slöjden, enligt ovan. Läns-hemslöjds-konsulenterna riktar sig också till en bred målgrupp, både barn och vuxna. Men en övergripande strategi för att nå skolbarn verkar vara fortbildning av lärare. Så här säger Läns-hemslöjds-konsulenterna Örebro:

[Vi når ut till] ett tjugotal trä- och metallslöjdlärare, vilka jag träffar regelbundet. Den övriga verksamheten når fler lärare och pedagogisk personal, men då handlar det om enstaka möten. Sedan "sipprar" det vidare till eleverna och på så sätt kan man säga att verksamheten når alla grundskolebarn som har trä- och metallslöjd i några Bergslagskommuner.

Och så här säger *Hemslöjds-konsulenterna i Halland*: "I mångt och mycket försöker vi nå pedagogerna som arbetar med barn – slöjdlärare gärna, förskole- och fritidspersonal. När vi 30 lärare, när vi fler barn." Så här säger *konsulenterna i slöjd och konsthantverk vid Handens hus i Skellefteå*:

I en kommun måste man ha en bred målgrupp och det är viktigt att se att det hänger ihop. Slöjdblubbarnet får se den

gamle som kan en teknik väldigt bra. Näringsidkaren möter ungdomen som är framtidens konsument. Lärarna ser de professionellas produkter och kan förmedla kunskapen.

Naturskolornas främsta fokus ligger på praktiska moment riktade mot förskolebarn, grundskolelever och lärare. Tre av de sexton naturskolor som svarat på enkäten har angett att de har mycket inslag av kunskap som är relaterad till traditionell kunskap (*Falu Naturskola, Härryda Natur- och Kulturskola* och *Natur- och kulturskola i Uddevalla*), medan åtta av naturskolorna har graderat sin andel av denna typ av kunskap under 3, på skalan 1–5, se Tabell 3.

5.3 Folkhögskolor

Sammanfattning

Naptek har listat vilka kurser som ges på landets 148 folkhögskolor, under läsåret 2009/2010 och sommaren 2009, som knyter an till traditionell kunskap. Totalt listades 151 folkhögskolekurser som av Naptek anses på något sätt knyta an till traditionell kunskap. Listan ger en god fingervisning om förekomsten av kurser där det finns inslag av traditionell kunskap. I de flesta av kurserna på listan ingår traditionell kunskap bara som en liten del av ett större kursinnehåll, men det förekommer också kurser på listan där hela eller en större del av innehållet utgörs av traditionell kunskap.

I de flesta fall tycks folkhögskolekurserna som listats ha tonvikt på den praktiska förmedlingen av kunskap. Den vanligaste förekommande formen av traditionellt kunskapsinslag bland kurserna är hantverk och slöjd inom trä och ull.

Metod och material

Som nämnts ovan har Naptek listat vilka kurser som ges på landets 148 folkhögskolor, som på något sätt knyter an till traditionell kunskap. Alla typer av kurslängder har innefattats: helårs-, halvårs-, flerårs-, distans-, kortkurser och sommarkurser. För att få fram listan användes Sveriges alla folkhögskolors gemensamma webbplats *Folkhögskola.nu*, som produceras av *Folkhögskolornas informationstjänst (FIN)*, folkhögskolornas gemensamma kurskatalog, *Folkhögskolekatalogen läsåret 2009/2010*, där långa kurser, från en termin upp till flera år presenteras, samt katalogen *Folkhögskolornas sommarkurser 2009*. Efter att ha sökt på olika ämneskategorier på webbplatsen och i katalogerna har Naptek även i vissa fall använt sig av folkhögskolornas hemsidor för att bekräfta eller avfärda om en kurs innehåller traditionell kunskap, genom att där titta på mer utförliga beskrivningar av kursinnehållet.

Resultat

I Bilaga 7 listas 151 folkhögskolekurser som av Naptek anses på något sätt knyta an till traditionell kunskap. Här listas kurserna med namn och folkhögskola uppdelade i folkhögskolornas ämnes- och sökkategorier (en del kurser ingår i fler ämnes- och sökkategorier hos folkhögskolorna än vad som framgår i Napteks lista). Listan gör inte anspråk på att vara helt komplett men ger en god fingervisning om förekomsten av kurser där det finns inslag av traditionell kunskap. I de flesta av kurserna på listan ingår traditionell kunskap bara som en liten del av ett större kursinnehåll, men det förekommer också kurser på listan där hela eller en större del av innehållet utgörs av traditionell kunskap. Ett exempel på en sådan kurs är *Forntida hantverk - Människa - Natur - Teknik* på *Bäckedals folkhögskola*, en ettårig utbildning, som på *Folkhögskola.nu* beskrivs som "Landets enda grundläggande utbildning i forntida tekniker och naturliv", vars kursinnehåll har en stor bredd och där man lär ut allt från forntida traditionella trä- och ulltekniker, forntida livsmedelsberedning, framställning av kol och tjära, till fångst och fällor.

Ett annat kursexempel är *Hantverkslinjen* på *Hampnäs folkhögskola*, en ettårig utbildning, som säger sig "lägga tonvikten vid äldre hantverkstekniker och vill bevara och förvalta vårt kulturella arv, i en anda av tradition och förnyelse". Där ingår traditionella hantverkstekniker såsom linberedning, skinngarvning och växtfärgning, men också historisk mathållning.

Ett tredje kursexempel är *Kurs i självhushållning* på *Klarälvdalens folkhögskola*, en 35 veckor lång kurs, som i skolans eget informationsblad beskrivs så här "Det övergripande temat är att inspirera till en självförsörjande, resurshushållande och kreativt skapande livsstil med hög kvalitet på landsbygden. Ekologiska och alternativa lösningar prioriteras" och där man finner huvudämnen såsom trädgårdsodling, boende och byggnation, småskaligt skogsbruk, småskaligt lantbruk och djurhållning, samt förädling och förvaring av livsmedel. I de flesta fall verkar folkhögskolekurserna som listats ha tonvikt på den praktiska förmedlingen av kunskap. Den vanligaste förekommande formen av traditionellt kunskapsinslag bland kurserna är hantverk och slöjd inom trä och ull.

En av de folkhögskolor som har relevant verksamhet är Bäckedals folkhögskola i Sveg. Tillsammans med Naptek genomförde Bäckedal under 2009 ett tvådagars seminarium rörande traditionella skinngarvningstekniker vilket resulterade i en rapport våren 2010 (Tunón 2010a).

5.4 HV Skola samt utbildning för hemslöjdskonsulenter

HV Skola är en privat skola och en del av Föreningen Handarbetets vänner. Skolans längre heltidsutbildningar hör till kategorin såkallad eftergymnasial kompletterande utbildning och står under tillsyn av Skolverket. HV skola erbjuder både längre heltidsutbildningar och kortkurser på dagtid, kvällstid, helger samt sommarkurser (för utbildningar läsåret 2010/2011 se bilaga 8).

HV Skola har tidigare utbildat hemslöjdskonsulenter på utbildningen Högre hemslöjdsutbildning, men Högre hemslöjdsutbildning kommer inte att bedrivas på HV Skola från och med höstterminen 2010. Det planeras dock en ny högskoleutbildning på Institutionen för kulturvård vid Göteborgs universitet med arbetsnamnet "kandidatprogram i kulturvård med inriktning på ledarskap i slöjd och kulturhant-

1 Källa: Göteborgs Universitets Naturvetenskapliga fakultet, Magasinet Otto fakultetens hemsida, april 2010, (<http://www.science.gu.se/samverkan/alumn/otto/otto-2010/ny-utbildning-for-kulturens-entreprenorer/>)

2 För information om programmet kontakta utredare Anneli Palmsköld vid Institutionen för kulturvård, Göteborgs Universitet.

verk”.¹ Programmet planeras starta höstterminen 2011, men beslut om programmet ska tas under hösten 2010. Programförslaget har tagits fram av Institutionen för kulturvård tillsammans med Nämnden för hemslöjdsfrågor och med ekonomiskt stöd från Västra Götalandsregionen.²

4.5 Universitet och högskolor

Sammanfattning

Naptek har listat exempel på kurser och utbildningar som ges på landets universitet och högskolor under läsåret 2009/2010 och sommaren 2009, vars innehåll knyter an till lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald, och som hittats främst genom ett antal sökord på webbplatsen *studera.nu*. Naptek har listat kurserna inom sökorden *Traditionell kunskap*, *Etnobiologi*, *Humanekologi*, *Möbelsnickeri*, *Slöjd*, *Byggnadsvård*, *Kulturvård*, *Agrarhistoria* och *Experimentell arkeologi*. Ytterligare 39 kurser och utbildningar med anknytning till traditionell kunskap som hittats via institutioner på Linköpings Universitet, SLU Sveriges Lantbruksuniversitet och Högskolan Dalarna har också listats. Här finner man bl.a. kurser inom biologi, utomhuspedagogik och skogshushållning. Listorna med exempel på kurser och utbildningar gör inte anspråk på att vara kompletta men ger en viss fingervisning om förekomsten av kurser och utbildningar där det finns inslag av traditionell kunskap, inom vilka ämnesområden och på vilka högskolor/universitet de återfinns. Generellt verkar slöjd och hantverk vara de ämnesområdena där man kan hitta flest kurser och utbildningar med inslag av traditionell kunskap på Sveriges högskolor och universitet. I dessa kurser

ingår också mycket praktiska inslag medan de flesta andra kurser och utbildningar verkar behandla traditionell kunskap teoretiskt. De flesta utbildningar och kurser på de två listorna knyter bara an till traditionell kunskap eller innehåller något sådant inslag i någon liten del av kursinnehållet. Mycket få kurser och utbildningar verkar ge ett helhetsperspektiv på lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald. Undantagen är *Kulturbiologi - förnyande av biologisk kunskap*, 7.5 hp, på Högskolan Dalarna och *Humanekologi: Etnobiologi - djuren, växterna och vi*, 15.0 hp på Lunds universitet, som verkar vara de få exemplen på kurser med något av ett helhetsperspektiv. Det finns även ett litet antal kurser och utbildningar som tar upp ett visst ämnesområde eller fält inom traditionell kunskap. Vid Institutionen för kulturvård, Göteborgs universitet, finns en rad kurser och utbildningar med stark anknytning till traditionell kunskap, bl a ett yrkesinriktat utbildningsprogram *Landskapsvårdens hantverk*.

Metod och material

Naptek har listat exempel på kurser och utbildningar som ges på landets universitet och högskolor vars innehåll knyter an till lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald. För att hitta kurserna användes bl a webbplatsen *studera.nu*, ett samarbete mellan Högskoleverket, Verket för högskoleservice (VHS) och Sveriges universitet och högskolor. Eftersom ”traditionell kunskap” inte finns som ett akademiskt ämne, så går kurserna inte att hitta i någon given ämneskategori utan kan återfinnas inom en rad olika ämnen. För att hitta kurser och utbildningar gjordes bl.a. sökningar på en rad nyckelord i fritextsökningfältet på webbplatsens sökfunktion, t ex

Slöjd och hantverk verkar vara de områden inom traditionell kunskap inom vilka det finns flest universitets- och högskolekurser. Foton: Håkan Tunón.

ord som förväntades återfinnas i namnen på kurser med kopplingar till traditionell kunskap. Andra kurser hittades genom sökningar på givna akademiska ämnen och/eller givna universitet/högskolor där kurser med kopplingar till traditionell kunskap förväntades hittas. Även om man sökte på samma ord verkade de olika sätten att söka ge olika träffresultat, även olika metoder att skriva i fritextfältet kunde ge olika träffresultat. Sökningarna gjordes för läsåret 2009/2010 och sommaren 2009. Genom att titta på högskolornas och universitetens hemsidor kunde det ibland bekräftas eller avfärdas om en kurs innehöll traditionell kunskap, genom att där läsa mer utförliga beskrivningar av kursinnehåll och kursplan. Inom varje sökord gallrades de träffar på kurser och utbildningar bort vars innehåll inte ansågs ha någon anknytning till traditionell kunskap. Sökningarna på *studera.nu* kompletterades med ytterligare sökningar på en rad högskolors och universitets webbplatser. Listade institutioner i kapitel 4. *Forskning och Forskningsfinansiering* i denna utredning fungerade till viss del som en vägledning till vilka högskolor och universitet som kunde tänkas erbjuda relevanta utbildningar och kurser.

Resultat

Nedan följer de sökord/områden inom vilka Naptek listat exempel på kurser och utbildningar på Sveriges universitet och högskolor läsåret 2009/2010 och sommaren 2009 och vars innehåll på något sätt knöt an till lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald. Siffrorna hänvisar till hur många kurser och utbildningar som listats inom varje område.

<i>Traditionell kunskap,</i>	2
<i>Etnobiologi,</i>	8
<i>Humanekologi,</i>	21
<i>Möbelsnickeri,</i>	1
<i>Slöjd,</i>	52
<i>Byggnadsvård,</i>	18
<i>Kulturvård,</i>	22
<i>Agrarhistoria,</i>	8
<i>Experimentell arkeologi,</i>	1

I bilaga 9 återfinns den kompletta listan över dessa kurser och utbildningar med namn och universitet/högskola, uppdelade i de sökord som användes för att hitta dem på *studera.nu*. En del kurser förekommer flera gånger i listan under olika sökord. Listan gör inte anspråk på att vara komplett, eftersom det finns en mängd olika sätt att söka på *studera.nu*, men ger en indikation avseende förekomsten av kurser och utbildningar där det finns inslag av traditionell kunskap, samt inom

vilka ämnesområden och på vilka högskolor/universitet de återfinns. Sökorden som ingår i listan är dock bara ett axplock av de sökord och ämnen där traditionell kunskap skulle kunna ingå. Exempel på andra sökord och ämnen där man skulle kunna förvänta sig att hitta traditionell kunskap är: *Ekonomisk historia, Hushållsvetenskap, Hem- och konsumentvetenskap, Miljövetenskap, Biologi, Kulturgeografi, Naturgeografi, Kulturanthropologi, Etnologi, yrkesutbildningsprogram inom trädgård, lantbruk och skogsbruk*, m fl. I bilaga 9:2 återfinns en lista med 39 kurser och utbildningar med anknytning till traditionell kunskap som hittats via institutioner på Linköpings universitet, Sveriges lantbruksuniversitet och Högskolan Dalarna. Här finner man bl.a. kurser inom biologi, utomhuspedagogik och skogshushållning.

Generellt verkar slöjd och hantverk vara de ämnesområdena där man kan hitta flest kurser och utbildningar med inslag av traditionell kunskap på Sveriges högskolor och universitet. Ofta rör det sig då om slöjd- och hantverkstekniker i trä och ull. I dessa kurser ingår också mycket praktiska inslag medan de flesta andra kurser som finns med i listorna verkar behandla traditionell kunskap teoretiskt. De flesta utbildningar och kurser på de två listorna knyter bara an till traditionell kunskap eller innehåller något sådant inslag i en liten del av kursinnehållet. Mycket få kurser och utbildningar verkar ge ett helhetsperspektiv på lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald. De två kurser som i störst utsträckning tycks förmedla ett sådant helhetsperspektiv är *Kulturbologi - förnyande av biologisk kunskap, 7,5 hp*, vid Högskolan Dalarna och *Humanekologi: Etnobiologi - djuren, växterna och vi, 15,0 hp* vid Lunds universitet. *Etnobiologi, 15 hp*, vid Uppsala universitet, verkar ge en bred bild av traditionellt nyttjande av biologisk mångfald och verkar även innehålla praktiska moment kring användningen av växter, men kursen tycks främst fokusera på etnobotanik. Det finns även ett litet antal kurser och utbildningar som tar upp ett visst ämnesområde eller fält inom traditionell kunskap. Vid Institutionen för kulturvård, Göteborgs universitet finns en rad kurser och utbildningar med stark anknytning till traditionell kunskap. Dessa listas under sökordet "Kulturvård" i bilaga 9. Bland annat har de ett treårigt yrkesinriktat utbildningsprogram *Landskapsvårdens hantverk* för den som vill arbeta som "landskapsvårdare i kulturlandskapet". Där ingår bl.a. kursen *Trädvård, slätter och ängsbruk 7,5 hp*, där man t ex får lära sig de grundläggande principer för hamling och trädvård, slätter, ängsbruk och lietillverkning.

Hur ger man den yngre generationen förståelse både för vår historia och hur vi ska uppnå en hållbar samhällsutveckling? I lekens allvar i Lillgården på Torekällbergets friluftsmuseum i Södertälje. Ett trevligt tidsfördriv men hur mycket lär de sig? Och vad är viktigast att lära sig? Foton: Håkan Tunón.

4.7. Slutsatser

Behov och åtgärder

Det tycks bli svårare och svårare att få tag i personer med praktiskt förvärvade, och fördjupade traditionella kunskaper, då den yngre generationen kunskapsbärare besitter mer teoretiska och mer ytliga praktiska kunskaper. Många inom museer, läns-hemslöjden, naturskolor, naturum och annan liknande verksamhet befarar att det kommer bli svårare och svårare att få tag i kunskapsbärare med fördjupande praktiska traditionella kunskaper och bedömer inte att kunskaperna förs över till den yngre generationen i tillräckligt stor utsträckning. Åtgärder bör därför vidtas för att öka praktisk kunskaps-spridning av och utbildning i traditionell kunskap.

Landets museer skulle i större utsträckning än idag kunna lära ut praktiska moment inom traditionell kunskap om de hade tillgång till mer pengar som kunde finansiera de ökade kostnader för bl.a. personal och material som den typen av pedagogisk verksamhet innebär. Förslag på åtgärder är därför att det bör avsättas mer medel för finansiering av pedagogisk praktisk verksamhet kopplad till traditionell kunskap på landets museer. Medlen bör vara avsedda för mer personal, såsom museipedagoger, specifika kunskapsbärare eller andra kompetenser, material och redskap för praktisk tillämpning av traditionell kunskap, lokaler, utomhusytor eller andra liknande behov.

På Sveriges naturum tycks det också finnas större potential att lära ut traditionell kunskap, både teore-

tiskt och praktiskt. En översyn av möjligheterna till detta bör göras, samt hitta goda exempel på naturum som lyckats väva in traditionell kunskap i sin verksamhet i större grad.

Av all praktisk kunskapsförmedling inom traditionell kunskap som erbjuds idag förefaller slöjden vara det vanligaste kunskapsområdet. Åtminstone inom de verksamheter som beskrivs i detta kapitel, dvs. museer, läns-hemslöjden, naturskolor, naturum, folkhögskolor, samt universitet och högskolor. Läns-hemslöjden och andra aktörer inom slöjdområdet tycks vara en av de grupper som både erbjuder mest praktisk förmedling inom traditionell kunskap och störst möjlighet till fördjupade kunskaper. Slöjden fokuserar visserligen främst på tillverkning av föremål, men slöjdarna tangerar också i flera fall många andra traditionella kunskapsområdena i och med slöjdföremålens funktion och material. Sätergläntan, Hems-löjdens gård, inte bara tangerar flera av de andra områdena genom sina slöjduitbildningar utan arbetar också direkt med andra kunskapsområden än slöjden. Läns-hemslöjden riktar sig ofta till en bred målgrupp, både barn och vuxna, samt har fortbildning för lärare. Med avseende på dessa faktorer, samt att det allmänna intresset för slöjden verkar ha ökat mycket de senaste åren i samhället i stort, är det intressant att undersöka i vilken mån representanter för slöjden i större utsträckning än idag även kan sprida andra traditionella kunskaper. Det är även intressant att se över hur representanter

för andra traditionella kunskapsområden skulle kunna samarbeta mer med representanter för slöjden för att nå ut bättre med även dessa kunskaper. Ett sådant samarbete skulle också kunna knytas ihop med hemslöjdsorganisationernas arbete med hållbar utveckling. I Nämnden för hemslöjdsfrågor (NHF) regleringsbrev (både 2009 och 2010) finns följande mål och återrapporteringskrav under rubriken *Främjande av hemslöjd*:

Nämnden för hemslöjdsfrågor har till uppgift att ta initiativ till, planera, samordna och göra insatser för att främja hemslöjd genom att

- stärka förnyelsen och utvecklingen av hemslöjden ur såväl ett kultur- som ett närings- och hållbarhetsperspektiv och därmed tillvarata hemslöjdens materialkunskap, teknikkunskap, formspråk, tradition och kvalitet,*
- öka barns och ungdomars intresse för och utövande av olika slöjdtekniker.*

Enligt NHF:s årsredovisning 2009 har ett av nämndens fokusområden under 2009 just varit hållbar utveckling. Under 2008 bildades på NHF:s initiativ *Arbetsgruppen för hållbar utveckling* inom hemslöjdskonsulentkåren, med NHF:s kansli som samordningsansvarig. Så här skriver NHF i årsrapporten 2009:

Utgångspunkten för arbetet är Brundtlandsrapportens definition av hållbar utveckling "Att tillgodose dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillgodose sina behov". Hemslöjden besitter mycket kunskap

som kan bidra till en hållbar utveckling men behöver utveckla sättet att kommunicera detta. I uppdraget ingår också att öka medvetenheten bland hemslöjdens alla aktörer om vikten av ett miljöperspektiv i allt som görs.

Utöver att fungera som hållbarhetsambassadörer, genom att sprida kunskapen om "hemslöjden som det hållbara alternativet" inom hemslöjden, har gruppen skapat en ny hemsida under namnet "Slöjd håller" (<http://slojdholder.se/>), om slöjd ur ett hållbarhetsperspektiv, som lanserades 5 juni 2010. Hemsidans innehåll bygger på den hemslöjdskonsulenternas tidigare hemsida "Hemslöjdens miljösidor", men med en ny grafisk formgivning och aktuell uppdaterad blogg, där man får tips om slöjd och evenemang runt om i Sverige. Man skriver i sitt pressmeddelande "I vår strävan efter en mer hållbar livsstil är hemslöjden en naturlig inspirationskälla." Sätergläntans skriver på sin hemsida: "Ekologisk medvetenhet skall genomsyra arbetet och miljön." och att verksamheten ska "ge insikter i miljöfrågor förknippade med slöjdverksamhet och allmänt främja intresset för vår miljö." Vidare skriver man "Utbildningarna jobbar i det praktiska arbetet med naturliga material och återbruk samt även teoretiskt med materialkunskap och tankar omkring miljö." I sin läsårs katalog (2010) skriver Sätergläntan att man i sitt måldokument har fastställt att verksamheten vill ge miljömedvetande.

I skolans och förskolans läroplaner tycks det finnas stort utrymme att använda sig av lokal och traditionell kunskap, relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald, i undervisningen. Man bör dock verka för att detta också tillämpas i högre grad i praktiken. För att åstadkomma detta bör frågor kring lokal och traditionell kunskap i undervisningen vävas ihop med skolans och Skolverkets arbete med *lärande för hållbar utveckling*.

Idag tycks det finnas mycket få utbildningar och kurser på högskole- och universitetsnivå som ger något helhetsperspektiv på lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald. Det finns några exempel på kurser som strävar efter ett helhetsperspektiv. Därutöver finns det ett litet antal kurser som tar upp ett visst ämnesområde eller fält inom traditionell kunskap, och en rad utbildningar och kurser som i någon del knyter an eller borde knyta an till traditionell kunskap eller innehåller något sådant inslag. Insatser bör därför göras för att få till stånd utbildningar och kurser relaterade till traditio-

Det görs inte stora insatser från myndighetshåll att bevara traditionell kunskap men hantverk är sannolikt det område som får störst uppmärksamhet. Här bildhuggaren Wiggo Schultz under en tillfällig paus i arbetet med utsmyckningen av en predikstol på Jamtli, 2010. Foto: Håkan Tunón.

Temadag rörande "Ju förr desto bättre", dvs. lokalt kulturarv och kopplingen till hållbar utveckling, i september 2009 i Halland. Programmet till höger. Detta var en av flera temadagar som hölls under hösten 2009. Avsikten är att genomföra ytterligare temadagar under 2010 och målet är att det igångsätts ett antal studiecirkel runt om i landet. Foto: Håkan Tunón.

nell kunskap på ett eller flera av landets universitet och högskolor.

Mentorsprogram för handlingsburen lokal och traditionell kunskap

För att bidra till en ökad tradering av handlingsburen lokal och traditionell kunskap, relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald, föreslås Naptek se över möjligheterna att inrätta ett mentorsprogram för kunskapstradering tillsammans med någon eller några samarbetspartners. Ett mentorsprogram skulle kunna innebära att en yngre person matchas med en mentor i form av en äldre erfaren kunskapsbärare. Naptek bör identifiera en eller flera nyckelaktörer som man skulle kunna inleda ett samarbete med kring ett mentorsprogram, samt upprätta formerna för ett sådant program. Olika nyckelaktörer kan behövas för olika kunskapsområden inom traditionell kunskap. Det är viktigt att mentorsprogrammet leder till något beständigt och utformas på ett sådant sätt att det att det kan fortleva även efter Naptek:s programtid löpt ut.

Några exempel på möjliga samarbetspartners för ett mentorsprogram är: Nämnden för hemslöjdsfrågor, Institutionen för kulturvård (Göteborgs universitet), Sätergläntan Hemslöjdens gård, Stiftelsen Hantverk & Utveckling, Stiftelsen Skansen, Julita – Sveriges Lant-

Posttidning B

Restadress:
Hallands Bistingsförbund
Kungälvatan 1
302 45 Anstamstul

Lokalt kulturarv = inspiration för framtiden

Ju förr desto bättre

Vårt samhälle har genomgått stora förändringar sedan det senaste sekel och vi står inför stora utmaningar när det gäller utveckling av vår lokala kulturarv. Vårt lokala kulturarv är en viktig del av vår identitet och en viktig del av vår historia. Vi vill därför se till att vårt lokala kulturarv bevaras och utvecklas för framtiden. Detta är en viktig del av vår historia och vi vill därför se till att vårt lokala kulturarv bevaras och utvecklas för framtiden.

TID: Vardagen den 26 september

PLATS: Kåthöjers folkhögskola

Ansökan till Guller Andersson
tel 030-17 77 74 eller e-post gull@kth.se

Beta anmälningsavgift 21 september
Kostnad: 100 kr (inkl lunch och kaffe)

PROGRAM

9:30 - 10:00	Kaffe
10:00 - 10:10	Välkomsthälsning Per Andersson, Hallandska hembygdsförbundet
10:10 - 10:40	Prylar, ting, grejer - vårt materiella kulturarv Agneta Björkstén, Lämningsmuseum Värberg
10:45 - 11:15	Kulturarvet som resurs för en hållbar framtid Håkan Tunón, Naptek, Centrum för biologisk mångfald, Lögstaån
11:15 - 11:45	Som man frågar får man svar - intervjuer Elijan Rytö, Dikarström
11:45 - 12:15	Allt dokumentera kosthål - inte bara prylor Elijan Rytö, Dikarström
12:15 - 13:00	Lunch
13:00 - 13:30	Dina händer kan göra skillnad Matsen Brånström, Hallandska hembygdsförbundet
13:30 - 14:00	Hur kan man arbeta med boken i studiecirklar och inom Hitta historien? Annerstedt från Studieförbundet Västernorrland
14:00 - 15:00	Gruppdiskussioner Reflektera om vad du vill göra samt utvärdering och sammanfattande rundta

bruksmuseum, Åjtte – Svenskt fjäll- och samemuseum, Bäckedals folkhögskola, Friluftsmuseernas samarbetsorganisation (FRI), Lava Kulturhuset Stockholms stad.

Skolan

Naptek föreslås inleda en dialog med Skolverket angående frågor kring lokal och traditionell kunskap, relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald, i undervisningen. Inledningsvis bör detta ske med *avdelningen för utveckling* på Skolverket, som ansvarar för arbetet med *lärande för hållbar utveckling*. Andra förslag på aktörer som Naptek kan etablera kontakt med, eller fortsätta redan inledda kontakter med, för att diskutera och lyfta frågor gällande traditionell kunskap i undervisningen i skolan är:

redan inledda kontakter som kan fördjupas

- Nationellt centrum för utomhuspedagogik (NCU),

Linköpings Universitet

- Nationellt resurscentrum för biologi och bioteknik, Uppsala universitet och SLU Sveriges lantbruksuniversitet

nya kontakter

- *Den Globala Skolan*, ett program vid Internationella programkontoret för utbildningsområdet.
- Svenska Unescorådets arbete med utbildning för hållbar utveckling

ytterligare kontakter som kan vara aktuella i detta sammanhang:

- Centrum för naturvägledning (CNV), SLU Sveriges lantbruksuniversitet (med vilka Naptek redan har haft viss kontakt)
- Movium, SLU Sveriges lantbruksuniversitet (med vilka Naptek redan haft viss kontakt)
- Sveriges Kommuner och Landsting (SKL)

Kurser på universitet och högskolor

Naptek föreslås påbörja arbetet med att få till stånd en eller flera kurser som kopplar till lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald, på något eller några av Sveriges universitet och högskolor. Då Naptek är knutit till Centrum för biologisk mångfald (CBM) på SLU och Uppsala universitet bör man se över möjligheter att få till stånd kurser där.

Andra möjliga samarbetspartners inom SLU och/eller Uppsala Universitet skulle t ex kunna vara Centrum för uthålligt lantbruk (CUL), avdelningen för agrarhistoria vid Institutionen för ekonomi och Institutionen för ekologi vid SLU, samt CEMUS Centrum för miljö- och utvecklingsstudier, Uppsala Centrum för hållbar utveckling (CSD Uppsala).

Möjliga samarbetspartners på andra universitet och högskolor skulle t ex kunna vara Institutionen för kulturvård, Göteborgs Universitet, Institutionen för kultur och kommunikation, Linköpings universitet, Högskolan Dalarna och Stockholm Resilience Centre vid Stockholms universitet.

Andra möjliga åtgärder och kontakter

Exempel på andra möjliga åtgärder som Naptek skulle kunna utveckla är:

- *Det etnobiologiska bokverket*. Se över vad som kan göras för att ytterligare sprida det etnobiologiska bokverket samt utveckla pedagogiska aktiviteter

knutna till böckerna (Pettersson *et al.*, 2001; Tunón *et al.*, 2005 & 2007), det skulle t ex kunna vara fortbildnings- och inspirationskurser och pedagogiskt material för lärare i grundskola och gymnasieskola med utgångspunkt i böckerna. Detta visar människans beroende av den biologiska mångfalden förr och nu.

- Fortsätta arbetet med spridning av böckerna *Ju förr desto bättre: Kulturarvet som resurs för en hållbar framtid* (Westman & Tunón, 2009) och *Nycklar till kunskap. Om människans bruk av naturen* (Tunón & Dahlström (red.), 2010) och utveckla studiehandledningar och seminarier till dessa böcker.
- Lära oss av exempel från Norge: I Napteks workshoprapport *Natur, kultur & traditionell kunskap i lärandet - att inspirera och nå ut* (Warmark & Byström, 2007), diskuterar några av workshopens deltagare en Norsk modell för handlingsburen kunskapsöverföring som man kallar "norsk trekant". Det är Norsk handverksutveckling (NHU) som utvecklat modellen och trekanten består av en hantverkare och kunskapsbärare som lär ut en teknik till en annan hantverkare, samtidigt som en tredje person dokumenterar hela processen. Detta är en metod som Naptek skulle kunna titta närmare på för att se om och hur den kan praktiseras i Sverige. Naptek skulle också kunna titta på det Norska NHU:s övriga verksamhet för att ytterligare inspireras till möjliga svenska alternativ. Norsk handverksutveckling har även 3-åriga stipendier för hantverkare som bidragit till att stärka handlingsburen kunskap i Norge. NHU har bl a i uppdrag att värna om, föra vidare och utveckla hantverk som kunskap, uttrycksform och yrke. och har ett nationellt ansvar för handlingsburen kunskap på forskningsnivå (www.nhu.no).

Utöver de aktörer som nämnts i detta kapitel och de som Naptek redan idag för en aktiv diskussion eller samarbetar med, finns det en mängd andra aktörer, såsom myndigheter, organisationer och museer, som skulle kunna vara värdefulla för Naptek att föra en diskussion med i framtiden., kring frågor om pedagogik och utbildning som rör lokal och traditionell kunskap, samt att sprida den kunskapen till en bredare allmänhet. Några exempel på ytterligare aktörer är: Statens kulturråd, Folkbildningsrådet och olika nätverk för museipedagoger.

6 Ideella initiativ

Målet med denna delstudie har varit att få en bild av den insats som olika privata och/eller ideella aktörer gör för att uppfylla behovet inom samtliga områden som berör lokal och traditionell kunskap. Det handlar främst om intresseorganisationer, men innefattar även privatpersoner och aktörer med verksamhet och/eller ekonomiska intressen som relaterar till lokal och traditionell kunskap. Ansvarig för delstudien har Mattias Iwarsson varit.

6.1 Själva delstudien

Sammanfattning

Cirka 281 ideella organisationer kontaktades per e-post med ett brev där de uppmanades att besvara en enkät. 74 svar har sammanställts indelade i grupper efter organisationernas inriktning: hembygdsföreningar, hemslöjdsorganisationer, jägarorganisationer, lantbrukare, allmänna trädgårdsföreningar, koloniträdgårdsföreningar, övriga föreningar och organisationer. En analys av de sju gruppernas svar presenteras där de olika inriktningarna noteras och slutsatser dras om deras verksamhet i förhållande till den traditionella kunskapen. Någon heltäckande överblick ger inte denna enkätundersökning, men ett mönster återkommer, nämligen att man har svårigheter att finna lärare och instruktörer som har tillräckligt djupa lokala och traditionella kunskaper. Många äldre har kunskaper men vill eller kan inte längre lära ut.

Analys av enkätundersökningen av de ideella organisationerna

I syfte att kartlägga vilka privata initiativ som pågår rörande äldre tiders folkliga kunskap om praktisk användning av växter och djur, planerades och genomfördes en enkätundersökning där 281 ideella föreningar och organisationer kontaktades. Ett brev (Bilaga 10) skickades ut med beskrivning och motivering för undersökningen samt förklaring vem avsändaren var, alltså Naptek. Genom eftersökningar på nätet samlades aktuella adresser till en stor mängd frivilliga organisationer. I vissa

fall skickades brevet till organisationens centrala kansli, men i de flesta fall kontaktades ett stort antal lokalföreningar i hela Sverige. Vårt brev har i något fall också skickats vidare till ytterligare underorganisationer. Dessutom har även något enstaka företag med verksamhet inom de utpekade områdena svarat. Enkättexten finns som bilaga 7.

Svaren har delats upp i grupper:

- 1 Hembygdsföreningar
- 2 Hemslöjdsorganisationer
- 3 Jägarorganisationer
- 4 Lantbrukare
- 5 Allmänna trädgårdsföreningar
- 6 Koloniträdgårdsföreningar och
- 7 Föreningar med blandade inriktningar

Totalt inkom 85 svar från de olika organisationerna (se bilaga 11) av olika omfattning. 8 svar som saknade information utöver de obligatoriska namn och organisation uteslöts. Från Tanto Koloniträdgårdsförening kom två svar och båda räknades bort och från Orhems koloniträdgårdsförening kom två svar varav det ena räknats bort. De borttagna hade inte lämnat svar på några av enkätens frågor. Likaså togs svaret från den Norska fylkesmannens Landbruks- of naeringsavdelning i Buskerud bort eftersom undersökningen endast rör situationen i Sverige. Kvar blev 74 svar som redovisas nedan.

1. Hembygdsföreningarna

I svaren från hembygdsföreningarna dominerar de gotländska hembygdsföreningarna med 12 svar. Deras verksamhet inbegriper bland annat slöjd, hantverk och byggmetoder. Där ingår arbete med olika biologiska byggmaterial, särskilt tjärframställning, eller som det heter på gotländska, *sojdesbränning*. De gotländska hembygdsföreningarna vårdar ofta ett änge med alla de aktiviteter som detta medför. Man har också haft kurser för att lära ut hur man bygger olika typer av gårdsgårdar, entrémattor av björkris, bulhus (ett traditionellt byggnadssätt på Gotland) och brödbak samt öl- och mjödtillverkning. I Mästerby omfattar verksamheten även växtfärgning, skinn- och ullberedning, liksom sylt- och safttillverkning.

Interiör från Ytterhogdals hembygdsgård. Foto: Håkan Tunón.

Huvudsakligen deltar lokala medlemmar, men även sommargotlänningar och en del turister nås av verksamheten som ibland sker i samarbete med den lokala bygdegårdsföreningen. Nästan alla beskriver denna del av verksamheten som omfattande och bedömer att den dessutom är av lagom omfattning. Det finns fortfarande kunniga människor som instruktörer och lärare. Någon enstaka önskar utvidga verksamheten.

På Gotland finns också flera föreningar som dokumenterar äldre tiders kunskaper genom att göra intervjuer med äldre och samla in gamla filmer och fotografier.

Svaren från hembygdsrörelsens halländska och skånska regionala hembygdsförbund visar att ett mycket omfattande arbete pågår även i dessa områden när det gäller material som trä, lin och järnsmide. Särskilt i Skåne finns ett utbrett slöjdande i dessa material liksom med halm, gräs, skinn, horn och ben samt växtfärgning. Där finns aktiva tunnbinderier, linbastuer och flera kvarnar som sätts i drift ibland, samt *maltkölnor*. Båda förbunden rapporterar även aktivt *ångebruk* och trädgårdsanläggningar. I Halland bevaras också äldre fiskemetoder och tunnbinderi. Skånes hembygdsförbund kan nog räknas till en av de största aktörerna inom hembygdsrörelsen med mer än 40 000 medlemmar och

300 programpunkter spridda över hela landskapet. För att hålla 300 hembygdsgårdar i gott skick krävs stora arbetsinsatser där äldre byggnadsteknik på alla områden kan läras ut och föras över till yngre generationer: lerklining, läggning av halmtak, skiftesverk, timring och byggnadssmide. Ett stort utbud av arrangemang för allmänheten överför även kunskaper om äldre tiders matlagning, brödbakning, öltillverkning, beredning av kryddblandningar tidsresor för yngre och minneslådor för gamla. Man kan beräkna att några hundratusen deltagare får del av dessa arrangemang i Skåne.

Bygdegårdarnas riksförbund informerar om att det förekommer mycket utställningar och undervisning i form av hantverksdagar i de nästan 1400 bygdegårdarna i Sverige. I många fall är det andra huvudmän som hyr in sig på bygdegårdar med denna typ av aktiviteter.

2. Hemslöjdsföreningarna

Frågeformuläret spreds till 27 slöjdföreningar och svar erhöles från 9 länsslöjdsföreningar: Kronoberg, Kalmar, Jönköpings Gotland, Medelpad, Ångermanland, Jämtlands, Norrbotten samt från Riksförbundet.

Dessa organisationer företräder en stor mängd etnologiskt hantverk i naturliga material som trä, ull,

lin, halm, gräs, skinn, horn och ben. Man har kurser och demonstrationer i växtfärgning, skinsnömnad, spinnkurser, byggmetoder med biologiskt byggmaterial, färgframställning, textilarbeten med äldre mönster, oljeframställning, virkeskännedom, smide, skedkurs, pallkurs etc. De har även aktiviteter inom områden som folkmedicin, mejeriprodukter, köttberedning, fiskberedning, brödbakning, äldre tiders jaktmetoder (pilbågar), fiskemetoder och medicinalväxtberedning. I Norrbotten ges även kurser i äldre tiders djurstängsel och hinderdon medan man i Jämtland visar hur man tampar en näverburk och lär ut krympburkteknik.

Möjligheten att få tag på instruktörer och lärare till alla dessa aktiviteter varierar. Några påpekar att det blir färre och färre som kan hela kedjan från odling till färdigt tyg, till exempel för lin. När det gäller ull verkar kunskaperna vara mer spridda. Överföringen till yngre generationer pågår genom slöjdklubbar och slöjdläger för de yngre generationerna. Man pekar också på Sätergläntans utbildningar som betyder mycket för kunskapspridningen. Inom vissa områden får man söka lärare som får resa långt. Tyvärr sker ingen kunskapsöverföring i den ordinarie skolan om inte slöjdläraren besitter speciella kunskaper. Eventuellt är det bättre ställt med förskolan där lärarna genomgår utbildning i den här typen av kunskaper.

Enkätsvaren visar att alla inom slöjdsektorn anser att deras uppgift till stor del gäller att överföra olika typer av traditionell kunskap. Svaren på frågan hur stor andel som ägnas åt detta, ligger mellan 3 och 5 (1 är *mycket liten andel* och 5 är *mycket stor andel*) och majoriteten önskar utvidga arbetet inom detta kunskapsområde och också nå ut till nya grupper. Viss dokumentation pågår, men här är ett område där det råder brister.

3. Jägarorganisationer

Endast två svar inkom, från Jägarnas Riksförbund och från Eskilstunaortens Jägarklubb. Både den nationella och den lokala föreningen har verksamhet där man lär ut tillvaratagandet av jaktliga byten. Det handlar bl a om användning av horn, ben och skinn för att framställa knivar, knappar och skinnvästar. Ängsbruk med slåtter och hamling nyttjas i viss utsträckning i viltvården. Äldre tiders jaktmetoder tas upp men måste anpassas till modern jakt och dagens lagstiftning. I de här jägarorganisationerna vill man öka andelen traditionell kunskap genom mer studiecirklar. Kunskapen börjar försvinna genom ålderavgång bland jägarna, men mycket finns dokumenterat i olika publikationer. Ingen dokumentation pågår centralt eller lokalt i någon av de två organisationer som svarat. Från centralt håll antas det

Hur tar vi tillvara äldre jägares mångåriga erfarenheter? Foto: Per-Uno Lundqvist.

ändå pågå dokumentation ute i den omfattande verksamheten i de 150 lokalavdelningar som finns i Sverige.

4. Lantbrukarna

Från Lantbrukarnas Riksförbund, LRF, inkom svar från centralorganisationen och från Västra Sveriges -, Gotlands- och Västernorrlands län. De organiserar företagare bland bönder, grönsaksodlare och skogsägare. Många kombinerar produktion med gårdsförsäljning. Här finns även slöjdare, personer med kunskaper om medicinalväxter, alla typer av livsmedelstillverkning och även ölbrygging. Det beräknas att mellan 10 och 15 % av medlemmarna bedriver ekologiskt lantbruk där de traditionella kunskaperna i hög grad kommer till användning. Även vissa fåbodbbrukare och personer som håller lantraser finns med bland medlemmarna. Utöver den ordinarie driften av gården kan vissa lantbrukare vidmakthålla mer traditionella skogsbruks- och jaktmetoder. Svaren från LRF tyder på att man anser att endast en mindre del av deras verksamhet är inom den traditionella kunskapssfären (på enkätens femgradiga skala hade man satt 1–2), och de flesta har svårt att hinna med denna del. Man är beroende av lönsamheten i företaget. Ofta går gårdarna i arv inom släkten, varför mycket kunskaper förs över naturligt mellan generationerna. LRF centralt har ett arkiv med dokumentation av traditionella metoder inom jord- och skogsbruk. Det finns i Centrum för Näringslivshistoria i Bromma.

Man har också startat ett projekt tillsammans med Studieförbundet Vuxenskolan för att uppmuntra medlemmarna till att forska kring sin egen gårds historia. Det har namngivits ”Hitta historien”. LRF har också tagit fram ett studiematerial för högstadiungdomar, ”Tre år på ön”, med idéer på vad man skall ta med sig för att kunna vara självförsörjande på mat. Mycket handlar om att på ett hållbart sätt utnyttja naturen med hjälp av äldre tiders handredskap. LRF i Västsverige gör en beräkning att man når i storleksordningen 12 000 personer årligen och då rör det sig om de egna medlemmarna, vuxna på fritiden, grundskola, gymnasieskola, lärare, skollärdare och rektorer. Man har lätt att finna personer med kunskaper om äldre tiders praktiska användning, men organisationen arbetar under devisen: ”Bevara mindre, bruka mer”.

Under lantbruk tas även det omfattande svaret från Gävleborgs fåbodförening upp. Fåbodarna bygger i allt på en mångfunktionell verksamhet. Slöjd och hantverk ingår liksom äldre tiders byggnadsmetoder. Många olika material kommer till användning som trä, kåda, ull, ragg, tagel, lin, halm, gräs, fräken, mossa, växter, svampar, jord för färgning, skinn, horn och ben. Även tjära, terpentin, pottaska, sot och bränd jord har använts.

När det gäller livsmedelstillverkning hålls kunskaperna levande kring hantering av mjölk och slakt samt fiske om lämpliga vatten finns i omgivningen. Saltning och rökning hör till konserveringsmetoderna. Dricka framställdes traditionellt av blåbär, lingon, kråkbär, enbär, älgört, pors mm. Vissa växter har planterats in på fåbodarna för medicinframställning, som krydda, för bärproduktion, och även äpplen har ibland odlats och ympats. Ofta hålls ett potatisland och en del grönsaker i odling. Genom skogsbyte och insamling av gödsel kan vissa ytor användas för vallodling. I föreningen bevaras lant-raser av kor, får och getter. Vissa av medlemmarnas djur har inte rasbestämts ännu.

När det gäller fåbodarnas skogsbruk utgör lövtäkten en viktig del, ved har tagits och speciellt virke till slöjd och byggnader valts ut; man har bedrivit ett mångbruk av skogen.

Kunskapen om äldre tiders jakt hålls vid liv men går inte alltid ihop med modern jaktlagstiftning. Äldre tiders kunskaper om fiske kan däremot brukas i högre grad, med fångst med mjärddar, nät och mete.

En speciell folklig kunskap som hålls vid liv i föreningen är fåbodens musik med blåsinstrument, rop och sång. Den är i vissa sammanhang viktig för kontakten med hemgården eller för att varna andra fåbodarna när rovdjuren dyker upp.

Gävleborgs fåbodförening har i samarbete med Eldrimner under flera år lett ett pedagogiskt projekt, ”Fåbodmat och matkultur”, som givit upphov till kurser på olika nivåer för både producenter och konsumenter, om matproduktion och kontroll av produkterna. Kurser har även anordnats tillsammans med länsstyrelsen i Gävleborgs län, polisen och Viltskadecenter för att föra ut kunskap om rovdjurspolitikens tillämpning. Man bedömer att kunskaperna inte förs över i tillräcklig omfattning till yngre generationer, utan det sker hela tiden en utarmning. Förhoppningen är att förutsättningar till förbättringar finns genom bl.a. Naptek. Dokumentation av lokal och traditionell kunskap sker inte i fåbodföreningens regi utan det är några museer bl.a. Ljusdalsbygdens museum som sköter den delen. Här framhålls betydelsen av att man skapar ett *Nationellt kunskapscenter för fåbodbruk*.

5. Trädgårdsföreningar utom koloniträdgårdsföreningar

Från trädgårdsföreningarna inkom 21 enkätsvar. Av dessa var svaren från området paraplyorganisation: Fritidsodlarnas Riksorganisation (FOR) delat i ett svar för FOR och ett för medlemsorganisationernas aktiviteter. Tio lokalföreningar inom Riksförbundet Svensk Trädgård, RST, kom in med svar, från Norrbotten till Skåne. Även från Trädgårdsamatörerna lämnades flera svar, liksom från några av specialföreningarna som Sesam, Svenska Örtasällskapet, Förbundet organisk biologisk odling (FOBO), Sällskapet Blomstervännerna, Svenska Pelargonsällskapet. Åsikten om hur stor andel av verksamheten som gäller äldre tiders kunskaper varierar mycket (mellan 1–5, dvs. från mycket liten till mycket stor andel) och det finns både svar som tyder på att man vill öka andelen eller att det är lagom andel som ägnas åt detta. Flera pekar på att de deltar i inventeringsarbetet som leds av Programmet för odlad mångfald (POM), ett program inom Centrum för biologisk mångfald (CBM). Föreningen Sesam har som målsättning att söka efter och bevara ett äldre sortiment av våra grönsaksväxter. Flera föreningar skulle önska mer giftfri och resurssnål odling och flera pekar på att deras egna tidningar dokumenterar de här kunskaperna i olika artiklar. Dessutom finns ett antal trädgårdskonsulenter som besvarar en mängd frågor från allmänheten. Det är inte bara växtmaterialet som tas upp utan även äldre typer av trädgårdsanläggningar, och flera föreningar sysslar även med byggnadsvård, ängsbruk, äldre åkerbruk och bete. Lappmarkens trädgårdssällskap visar på en mycket bred verksamhet med kopplingar till POM. Deras lokala trädgårdstidning når 300 prenumeranter

Biskötsel kräver en omfattande erfarenhetsbaserad kunskap om både bin och hur man tar hand om honung. Foto: Håkan Tunón.

och innehåller en hel del dokumentation av äldre odlingar. Genom att föreningen bygger upp Lapplands kulturbiologiska trädgård i Lycksele samlas alla fynd i ett klonarkiv där samernas användning av växter förs fram. I svaren från Förbundet organisk biologisk odling (FOBO) framgår att man inte bara fokuserar på odling utan även har mycket aktiviteter när det gäller att skörda och konservera, liksom ölbrygging. De påtalar svårigheten att få tag på personer som har speciella kunskaper i ämnet. Svenska Örtasällskapet har fokus på medicinalväxter, växtfärgning, folkmedicin och satsar på ”må-bra”-växter, doftväxter och många andra nytoväxter.

Många föreningar anordnar kurser i ympning, trädgårdsplanering och drivbänksodling, frösådder och annan förökning. Uppsala Trädgårdsförening bildades redan 1862 och har ett omfattande arkiv. Man noterar att stenpartiodling går tillbaka till 1880-talet i Sverige och föreningen Trädgårdsamatörerna är mycket inriktade på just det sortimentet. De flesta föreningar pekar också på vikten av att även använda nyare kunskaper och nyintroducerade växtmaterial med goda egenskaper. Aktiviteterna varierar men vanligast är föreläsningar, trädgårdsbesök och deltagande i trädgårdsmässor.

6. Koloniträdgårdsföreningar

Till vår enkätundersökning kom 9 av de 10 svaren från koloniträdgårdsföreningar i Stockholmsområdet. Några föreningar har lagt ner stort arbete på att bevara de

gamla byggmetoderna och trädgårdsanläggningarna, men det största intresset finns för växtmaterialet och de olika odlingsmetoderna. Många kolonister är gamla och det finns många exempel på lotter som går i arv, där kunskaperna naturligt förs över mellan generationerna. Det finns kolonier där man har slöjdverksamhet och lär ut kompostering och medicinalväxtberedning men fokus är ändå på matväxter och prydnadsväxter. Någon svårighet att få tag på föreläsare märks inte, då det finns flera trädgårdskonsulenter.

7. Övriga föreningar och organisationer

De här enkätsvaren representerar mycket disparata ideella organisationer och därför beskrivs varje enskilt svar separat.

Hushållningssällskapet Väst beskriver en mycket bred verksamhet med allt från byggmetoder och livsmedelstillverkning till ängsbruk, åkerbruk och djurhållning. I enkätsvaret beräknas att 2 (av 5) är andelen av deras verksamhet som berör den traditionsbundna kunskaperna, men att det ändå är odlingslandskapets kulturarv som är fokus. Man bedriver bland annat kurser om hur man reparerar en stenmur, om byggnad av trädgårdesgårdar och bakning. Även naturvandringar och kurs i vasstakläggning ingår.

Sveriges Biodlare har förutom honungsproduktion verksamhet med folkmediciner och medicinalväxtberedning. Kopplingen till traditionella kunskaper omfattar en relativt liten andel av verksamheten (2 av 5) vilket

dock bedöms som tillräckligt. Dokumentation finns bland annat på Ölghults biodlarförenings museum i Uppvidinge. Man ordnar kurser och menar att man når ut till nästan alla grupper, både unga och gamla, med sin verksamhet.

Landsorganisationen Sveriges Ungdomsorganisationer, LSU, pekar inte ut någon speciell verksamhet och anser att kopplingen till traditionell kunskap utgör en mycket liten andel (1 av 5) och man tycker inte att andelen skall öka.

Bungemuseet på Gotland har en mycket bred verksamhet som berör bland annat trä, lin, byggmetoder, virkeskännedom, biologiskt byggmaterial, bröd, trädgårdsanläggningar, frösådd, ympning, ängs- och åkerbruk, djurstängsel och lantraser. Allt visas under deras speciella hantverksdagar. Andelen traditionell kunskap i verksamheten är mycket stor (5 av 5), vilket man anser är bra och upprätthåller med ett starkt stöd från äldre, ideella krafter. Man har slätterkurs med lievård, kolmilebränning, *sojde-* eller *tjärbränning*, bygge av tunar (stängsel), linhantering, linsådd och linskörd, korgtillverkning, gotlandsrågsodling och tröskning. Det är numera mycket svårt att få tag på ledare och lärare, medelåldern är 75 år.

Naturskyddsföreningarna i Örebro och Dalarna har också lämnat svar på enkäten. Man slåttar vissa ängsmarker och har också exempel på äldre tiders skogsbruk. I Orsa har de bland annat gjort en kokgrop för att visa äldre tiders matlagning. Traditionell kunskap utgör endast en mycket liten andel i verksamheten (1 utav 5) eftersom det finns andra viktiga dagsfrågor på agendan. Länsförbundet har 9 kretsar. Man har svårt att få tag på personer med rätt kompetens som instruktörer.

Fibor heter en paraplyorganisation för byggnadsvårdsföretag med visst ansvar för slöjd i trä, lin, ull, halm och gräs och andra förekommande naturmaterial i byggnader. Mest sysslar man med byggmetoder, virkeskännedom, biologiskt byggnadsmaterial, färg- och oljeframställning. Fibor har också arbete med trädgårdsanläggningar, drivbänksodling, frösådder, ympning och okulering, eftersom det ingår trädgårdsföretag i organisationen. Även äldre tiders skogsbruksmetoder ingår. Man anser att verksamheten till mycket stor del (5 av 5) är äldre tiders kunskaper. Arbetena dokumenteras ofta. Man når också ut genom föreläsningar och kurser. Det är dock svårt att hitta kompetens på dessa områden vilket Fibor försöker avhjälpa.

Sveriges kust- och insjöfiskares organisation (SKIFO) har koncentrerat sig på äldre tiders fiskemetoder med garn, burar och krok och med alla typer av traditionella redskap. SKIFO bedömer att verksamheten till

Stekning av kolbullar i timmerkojan på friluftsmuseet Jamtli i Östersund. Foto: Håkan Tunön.

mycket stor andel (5 av 5) utgörs av den traditionella kunskapens område. SKIFO:s medlemmar skulle vilja nå ut med mer information om sitt arbete som hotas genom lagstiftning som verkar vilja få bort husbehovsfisket. Man har inte någon egen metodisk dokumentation, då det inte finns några resurser för det, fast det finns hur mycket som helst att dokumentera och behoven är mycket stora. Tidigare gick fisket från far till son, men nu är den traditionen på tillbakagång. Man väddar till Naptek/CBM att sätta till resurser för att något av kunskapen om det traditionella fisket skall leva vidare.

Norra Älvsborgs fåravelsförening sysslar med ull och skinn, slakt och tillvaratagande av kött. De har också intresse för betesregimer, ängsbruk och lantraser. De menar att den traditionella kunskapen är mycket viktig (5 av 5) för deras verksamhet. När det gäller de utrotningshotade lantraserna borde satsningarna enligt föreningen vara större, då bland annat antalet ryafår hela tiden minskar och endast några eldsjälur finns kvar

4H-gårdar är ett effektivt sätt att sprida kunskap om husdjur till en urbaniserad befolkning. Foto: Håkan Tunón.

bland medlemmarna i föreningen. Man anordnar kurser i ullkunskap, handspinning och skinnsömnad. Än så länge finns kompetens men om de yngre inte satsar på lantraserna riskerar de att dö ut.

Jamtli, Jämtlands friluftsmuseum, arbetar bland annat med byggmetoder, virkeskännedom, biologiskt byggmaterial, färg- och oljeframställning, mejeriprodukter, konserveringsmetoder, spannmål, mjöl och bröd. De har också trädgårdsanläggning på dagordningen liksom för sådder och annan förökning, ängsbruk och äldre odlingsmetoder, djurstängsel, fåbodbruk, lantraser och äldre skogsbruksmetoder. Man anser att verksamheten till ganska stor del (3 av 5) rör traditionell kunskap. Kunskaperna när det gäller byggmetoder sprids bland annat genom aktiviteter som stängseltillverkning, timring, spåntaksläggning, fönsterreovering och spånklyvning, och man arbetar med trä, ull, lin, halm och gräs.

Noerhtenaestle, Västernorrlands sameförening har en bred verksamhet. I första hand lär man ut renskötsel och informerar om den. Där tas även upp hur man bygger en kåta eller en rök. De jobbar även med kunskaper

om mjölkprodukter, slakt och beredning av kött och fisk, brödbak som glödkakor samt med kafferostning. Man arbetar också med samisk småslöjd, bl.a. med skinn och ben. Man anser att verksamheten till relativt liten del rör äldre kunskaper (2 av 5) och att den bör öka. Man har svårt att få tag på instruktörer och anger att det skulle behövas ekonomiska resurser för att klara det. Föreningen samlar in och dokumenterar fakta för att kunna sammanställa detta material längre fram. Man har också mycket information till skolor och man ställer upp när det efterfrågas. På det sättet når man många människor, omkring 500–1000 per år. Det är lätt att få kompetenta personer, men resekostnaderna är mycket stora eftersom man är aktiv inom ett stort område.

Riksförbundet Sveriges 4H har varierad verksamhet på sitt program, med slöjd i trä och ull, växtfärgning, byggmetoder, virkeskännedom, användning av ost och mejeriprodukter, fruktberedning, brödbakning m.m. Betesregimer, djurstängsel, åkerbruk och äldre skogsbruksmetoder finns med i deras verksamhet. Andelen traditionell kunskap av den totala verksamheten be-

Det pågår en mängd ideella initiativ med koppling till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald. Ett bra exempel på dokumentering, bibehållande och spridning av praktisk erfarenhetsbaserad kunskap är *Alternativ.nu*, en hemsida för praktisk kunskap om självhushållning och hur man på ett naturligt och meningsfullt sätt kan leva och försörja sig på landsbygden.

Hemsidan har mer än 20 000 medlemmar och man ger även ut tidningen *Åter* som går ut i ungefär 6 000 exemplar. Såväl tidningen som hemsidan inriktar sig på praktiska tips, handgrepp och erfarenheter rörande hur man bedriver självhushåll.

Vidare återfinns nätverket *Omställning Sverige* som verkar för ett samhälle utan fossila bränslen. Det koordineras av *Riksorganisationen Hela Sverige ska leva*.

döms till 3 av 5 och anses tillräcklig. Föreningen saknar speciella dokumentationsaktiviteter, men de har ofta familjedagar och ordnar studiecirkel samt andra aktiviteter på 4H-gårdarna. Då kan kunskaper föras över och mellan generationer.

Friluftsfremjandets Bohus-Dals distriktsförbund skickade in ett svar som beskriver deras verksamhet där matlagning, fruktberedning, brödbak kan förekomma inom barn- och ungdomsgrupper. En mycket liten andel (1 av 5) ägnas åt traditionell kunskap och man bedömer att det är tillräckligt. Man har inga pågående dokumentationsprojekt.

6.2. Slutsatser

Bilden av vad som görs inom olika privata föreningsinitiativ är mycket komplex, splittrad och svåröverblickbar. Den i denna studie genomförda enkätundersökningen ger ingen total bild utan resultatet utgör främst exempel på vad som görs på olika håll i landet. Alla relevanta föreningar har säkert inte nåtts av enkäten och det finns också de som av olika anledningar har valt att inte svara.

Naturligtvis finns det också insatser som inte framkommer i detta material men som ändå kan vara synnerligen relevanta för dokumenterandet, bevarandet och spridandet av lokal och traditionell kunskap relaterad till biologisk mångfald. Det ämnesområde som vi har försökt täcka med enkäten är mycket brett och svaren är tämligen ojämnt fördelade. Resultatet blir små nedslag här och där över hela området, vilket förhoppningsvis ändå kan ge en översiktlig bild över situationen.

Granskar man verksamheten hos de ideella organisationerna så får man intrycket att det finns en del verksamhet som fungerar väl och annan som står inför större problem. Hembygdsrörelsen är en organisation med förgreningar över större delen av landet och många föreningar har aktiv verksamhet inom det lokala kulturarvet i allmänhet och lokal och traditionell kunskap i synnerhet. Det pågår även en omfattande verksamhet inom exempelvis slöjdområdet, vilket bland annat beror på förekomsten av länshemslöjds konsulenter och olika friluftsmuseer med utåtriktad verksamhet inom området. Slöjd är dock ett väldigt brett område och det finns troligen många tekniker som kan befaras försvinna under

Inspirationsboken *Ju förr desto bättre – Kulturarvet som resurs för en hållbar framtid* tillkom inom ett samarbete mellan Naptek och Sveriges Hembygdsförbund. Temat är att vi står inför stora förändringar om vi ska lyckas uppnå ett hållbart samhälle. Klimatförändringar, oljetoppen och förlorade ekosystemtjänster står på agendan för samhället att lösa inför framtiden. Kan vi dra nytta av kunskapen från en tid som var precis innan inmarschen av fossila bränslen och konstgödning i skapandet av ett hållbart samhälle?

Avsikten med boken var att skapa en bok som skulle kunna fungera i studiecirkelform för att dokumentera och reflektera över det lokala kulturarvet i form av äldre tiders naturresurs- och markanvändning och kunskapen om vad den biologiska mångfalden kan användas till. Ett samarbete med Studieförbundet Vuxenskolan har därför påbörjats i syfte nå ut brett i samhället.

Westman, Anna & H. Tunón, 2009. *Ju förr desto bättre – Kulturarvet som resurs för en hållbar framtid*. Centrum för biologisk mångfald, Uppsala & Sveriges hembygdsförbund, Stockholm.

de närmaste åren om inget görs. Vad gäller lantbrukets kunskap så bedrivs dagens jordbruk naturligtvis främst som en ekonomisk verksamhet vilket innebär att lönsamheten ligger högst upp på agendan. Det som är olönsamt försvinner ganska fort. Lönsamheten avgörs dock av samhällets ekonomiska styrsystem, som under ett antal decennier har gynnat stordrift på bekostnad av mer småskaliga jordbruk, där lokal och traditionell kunskap har bättre förutsättningar att föras vidare. De dokumentationsprojekt som pågår i samarbete med studieförbundet med syfte att studera den egna gårdens historia är värdefulla. De kan nog väcka intresse för lokal och traditionell kunskap och också resultera i att det kommer fram en hel del intressant kunskap om trädgårdshistoria.

Mycket av den lokala och traditionella kunskapen är bunden till en viss verksamhet eller situation och om förutsättningarna ändras kommer också möjligheterna att bibehålla kunskapen att försvinna. Det samiska enkätsvaret pekar på att intresset är stort att bevara den samiska traditionella kunskapen. Trots svårigheter med stora avstånd vill de se en ökad satsning på att överföra de traditionella kunskaperna mellan generationerna, men där finns ekonomiska hinder.

På trädgårdssidan finns ett stort intresse att odla äldre växtsorter och bevara det genetiska materialet, men även kunskapen om hur man odlar och använder sorterna lyfts fram och bör dokumenteras. Även om sådant arbete pågår till viss del så borde det förmodligen utökas ännu mer. Detta är en form av kunskap som kan vara en viktig del i strävandet mot ett hållbart samhälle.

Lokal produktion med lokala sorter är klimatomåttligt fördelaktigt. Programmet för odlad mångfald (POM) vid CBM borde förmodligen ha en ännu större inblandning i detta viktiga arbete.

När det handlar om dokumentation och *ex situ*-bevarande av lokal och traditionell kunskap så bör insatserna vid de regionala och nationella arkiven inom Institutet för språk och folkminnen och vid museerna ökas. Ett sådant arbete kan främst handla om att uppmuntra ideellt dokumentationsarbete och genomföra kurser i hur man bör gå tillväga. Det insamlade materialet borde sedan bevaras i original på regionala och nationella museer med kopior hos lokala föreningar, så att materialet blir lättillgängligt för lokala användare.

Naptek har under hösten 2009 genomfört ett halvdussin temadagar och –kvällar med aktiva inom framför allt hembygdsvårslösen i syfte att öka det ideella dokumentationsarbetet när det gäller lokalt kulturarv och traditionell kunskap. I det arbetet har Naptek i samarbete med Sveriges Hembygdsförbund tagit fram boken *Ju förr desto bättre: Kulturarvet som resurs för en hållbar framtid* (Westman & Tunón, 2009). Idén är att i form av studiecirkel i samarbete med Studieförbundet Vuxenskolan få fram en mängd ”barfotaetnologer” som kan bidra till att dokumentera och förhoppningsvis bibehålla lokal och traditionell kunskap medan den fortfarande finns kvar. Man kan jämföra det med det dokumenterande som genomförs av syskonen Lilian och Yngve Ryd i form av djupintervjuer, vilket har resulterat i en antal kunskapsmättade böcker.

Slöjd är förmodligen generellt sett den del av den traditionella kunskapen som är bäst dokumenterad och bevarad. Slöjden som ämne är dock oerhört brett och omfattar en mängd olika specialinriktningar varav en del förmodligen är direkt hotade. Broderade dukar från Hälsingland. Foto: Håkan Tunón.

Sammanfattningsvis finns det en stor risk att till stor del förlita sig på att det nationella arbetet vad gäller dokumentation och vidareförmedling av lokal och traditionell kunskap bedrivs på ideell basis. Det behövs med säkerhet en starkare statlig insats för att en stor del av denna kulturskatt och viktiga bas för att ett långsiktigt hållbart samhälle inte ska försvinna. Man kan diskutera

”kunskapslön” (jfr. konstnärslön), ”länskonsulenter”, lärlings- och mentorsystem samt många andra möjliga insatser för att skydda vårt immateriella kulturarv.

Avslutningsvis kan man konstatera att det finns ett behov av att genomföra ytterligare fördjupade insatser för att få fram en korrekt bild av vad som pågår inom detta ämnesområde i Sverige.

7 Övergripande slutsatser

Utredningen har resulterat i en mängd fakta som belyser den övergripande situationen för lokal och traditionell kunskap relaterad till biologisk mångfald i Sverige idag. Många av de aktörer som vi har varit i kontakt med har bidragit med olika frågeställningar som behöver besvaras och förslag på behov av insatser som bör genomföras. Man har framfört behov av särskilda kurser inom området och fördjupade sammanställningar av kunskapsläget för olika ämnen relaterade till lokal och traditionell kunskap och traditionell hävd. Man kan också konstatera att frågorna hur man ska förhålla sig till lokal och traditionell kunskap är utspridd över en mängd olika myndigheter och aktörer. Det handlar om natur- och kulturmiljövård, kulturarvsfrågor, landsbygdsutveckling, lärande för hållbar utveckling, urfolksfrågor och mycket, mycket annat. Frågan är i högsta grad tvärssektoriell eller en ”cross-cutting issue” som det formuleras inom mångfaldskonventionen.

Utan att vi i denna rapport har gjort någon djupdykning i själva ”arbetsprogrammet för implementering av artikel 8j och relaterade delar av Konventionen om biologisk mångfald” kan man konstatera att det är långt kvar innan vi har ett nationellt genomförande (se s. 20–31). Utredningen har också lett till insikten av att vi behöver en fördjupad genomgång av status och trender för just hur det står till med genomförandet av själva arbetsprogrammet för artikel 8j i Sverige.

I propositionen ”Svenska miljömål – ett gemensamt uppdrag” (2004/05:150) poängteras att:

Det övergripande målet för Sveriges miljöpolitik är att till nästa generation lämna över ett samhälle där de stora miljöproblemen i Sverige är lösta.

Vi har onekligen mycket långt till denna intention. Internationellt och nationellt utgår många från att vårt samhälle behöver en genomgripande omställning i avsikt att bryta vårt resursslöseri som leder till överutnyttjande av naturresurser, som i sin tur leder till kollaps av ekosystemtjänster. Dagens samhälle är kraftigt beroende av fossil energi i snart sagt alla former av produktion, och våra ekonomiska system kräver ökad konsumtion och tillväxt, vilket ökat trycket på ekosystemtjänsterna. I den omställningsprocess

man talar om framhålls ofta att äldre tiders kunskap om produktion från en tid före den fossila energins intåg har förutsättning att tillsammans med dagens vetenskapliga kunskap ligga till grund för framtida mer miljövänliga och resurssnåla lösningar. Detta kan också ha hög relevans i samband med de tilltagande klimatförändringarna. I propositionen (2004/05:150) framhålls det som nämns tidigare:

Regeringen bedömer att bevarande och användning av lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald har betydelse för möjligheten att uppnå Ett rikt växt- och djurliv och även övriga miljö kvalitetsmål som behandlar biologiska resurser. Lokal delaktighet och förvaltning där hänsyn tas till lokal och traditionell kunskap kan gynna både biologisk mångfald och ge möjlighet till långsiktig ekonomisk utveckling. Den lokala och traditionella kunskapen är en del av en kulturell och lokal identitet som kan bidra till nygamla innovationer för att skapa ett hållbart samhälle, kan främja lokala produkter viktiga för landsbygdsutveckling och kan bevara traditionell markanvändning. (s. 225)

Den återgivna bedömningen har emellertid endast inneburit en marginell skrivning i sextonde miljö kvalitetsmålet och ett tillfälligt inrättande av ett nationellt program för lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald (enligt regeringsbeslutet ska programmet ”till att börja med löpa i två treårsperioder, dvs. 2006–2008 respektive 2009–2011”). Så vitt vi kan bedöma utifrån vår genomgång förekommer inte samma tankegångar i någon annan senare regeringskrivelse utan diskussionerna rörande hållbar utveckling i relation till lokal och traditionell kunskap är idag snarare ett gräsrotsinitiativ. I samarbete med Hela Sverige ska leva och Naturskyddsföreningen genomförde Naptek under hösten 2007 till hösten 2009 projektet Hållbara bygder, vilket lever vidare i ett antal pilotbygder och ”Omställning Sverige – Transition Sweden” (transitions sweden.ning.com) – ett nätverk för människor som upplever att samhället är på väg åt fel håll.

Man kan utifrån vår utredning konstatera att det behövs ett tydligt pedagogiskt material som förtydligar den direkta kopplingen mellan traditionella livssätt,

Ekosystemtjänster av olika slag är viktiga för vår totala samhällsekonomi. Statistiska Centralbyrån har uppskattat värdet av all inhemsk produktion av frukt och bär (även skogsbär) i BNP till 970 miljoner kr/2008. För dessa växter är humlor den viktigaste pollinatören. Värdet av trädgårdsväxter och köksväxter uppgår förmodligen till flera miljarder. Detta är bara ett exempel på värdet av fungerande ekosystem. Foto: Håkan Tunón.

biologisk mångfald och hållbar utveckling. Det är även klart att ett sådant material bör anpassas och riktas mot en mängd olika målgrupper från skolelever och pedagoger (kopplat till *lärande för hållbar utveckling*) till politiker och andra beslutsfattare samt tjänstemän på olika myndigheter däremellan. Det finns ett sektorsöverskridande behov att lära av lokal och traditionell kunskap inom samhällets samtliga förgreningar för att bidra till en hållbar samhällsutveckling.

Vid sidan om en allmän skrivning under sextonde miljö kvalitetsmålet, som konstaterar att: ”Traditionell och lokal kunskap om biologisk mångfald och dess nyttjande bevaras och används när så är lämpligt” återfinns traditionell kunskap också inom Riksantikvarieämbetets definition rörande biologiskt kulturarv. Begreppet kulturarv, oftast i betydelsen fysiskt kulturarv, återfinns emellertid även i flera av de övriga miljö kvalitetsmålen. Möjligen kan man mena att man utifrån detta även borde ta större hänsyn till lokal och traditionell kunskap i detta arbete. Att de horisontella eller tvärssektoriella frågorna förtjänar mer uppmärksamhet framhålls också i miljö målspropositionen (2004/05:150):

Flera horisontella aspekter som rör biologisk mångfald är svagt eller obefintligt belysta bland delmålen. Dit hör kun-

skapsuppbyggnad inklusive traditionell kunskap samt området kommunikation, utbildning, medvetande och förståelse.

Detta belyser det faktum att också frågor rörande kommunikation, utbildning, medvetande och förståelse för biologisk mångfald och hållbar utbildning är något som förtjänar mycket mer uppmärksamhet. Vårt beroende av en befintlig biologisk mångfald och fungerande ekosystemtjänster för vårt samhälles överlevnad är fortfarande inte något självklart för en betydande del av Sveriges invånare. Det är även sannolikt att denna betydelse kommer att öka i spåren av klimatförändringar och energiomläggningar.

Samtidigt bör man i detta sammanhang peka på den satsning som har initierats av nuvarande jordbruksministern sommaren 2008 att lyfta fram Sverige som det nya matlandet. Initiativet är en satsning på inhemska råvaror och mattraditioner i ny och gammal tappning samt utveckling av livsmedelsturism med syfte att skapa sysselsättning, tillväxt och en levande landsbygd. Denna satsning har tydlig koppling till traditionell livsmedelskunskap och lokala mattraditioner, men borde även ha en tydlig förankring i lokalt hållbart nyttjande av biologisk mångfald. Det är också ett exempel på när lokal och traditionell kunskap skulle kunna ha en direkt rele-

vans för landsbygdsutveckling och hållbar utveckling. I sysselsättnings-sammanhang borde det också gå att dra nytta av andra former av lokal och traditionell kunskap i form av exempelvis eko-, kultur- och upplevelseturism samt att nationellt lyfta vissa lokala sedvänjor, t ex olika former av slöjd. Detta skulle skapa andra värderingar av vad i landskapet eller kulturarvet som är viktigt och värdefullt. Det behövs en sammanställning av olika slags traditionell kunskap och sedvänjor kopplade till biologisk mångfald som skulle kunna lyftas fram. Detta kan ses som ett bibehållande, bevarande och spridande av traditionell kunskap som samtidigt skulle kunna leda till en ökad förståelse för bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald. Samtidigt är det viktigt att särskilt lyfta fram traditionell kunskap som kan visa sig värdefull i samband med resultaten av klimatförändring eller förlust av ekosystemtjänster.

Eftersom frågan om lokal och traditionell kunskap fortfarande saknar en fast hemvist i myndighetssfären så dristar vi oss att påstå att det även efter 2011 kommer att finnas ett tydligt uttalat behov av en funktion av det slag Naptek har utgjort sedan 2006. Det handlar om en tredelad funktion:

- en instans för kunskapsinsamling och –spridning,
- stöd för lokalsamhällen (med traditionella livssätt) och
- en fristående aktör för uppföljning av genomförandet av mångfaldskonventionens artikel 8j

Det finns också ett behov att ta fram en tydlig definition av lokal och traditionell kunskap som kan ligga till grund för myndighetsutövandet. De tillfrågade myndigheterna efterfrågade vidare en inspirerande katalog på goda exempel på både när traditionell kunskap har positiv påverkan på biologisk mångfald och när myndigheter har goda samråd med lokalsamhällen.

En övergripande fråga är dock hur man rent praktiskt kan och bör genomföra intentionerna i artiklarna 8j och 10c i en svensk kontext. I en text inför en svensk genomföring av Unescos konvention om skydd av det immateriella kulturarvet (Svenska Unescorådet 2005) skildrar Krister Malm vid *International Council for Traditional Music (ICTM)* hur arbetet att säkerställa ett immateriellt kulturarv skulle kunna gå till enligt följande processkiss:

1. Identifiering och avgränsning av relevant immateriellt kulturarv

Enligt Unesco-konventionen måste kulturarvet överföras mellan generationer, vilket i andra sammanhang ofta betyder förmedling i minst två–tre generationer. Identifieringen av vad som är kulturarv ska ske i nära

samverkan med berörda ”samhällen” eller grupper. I detta sammanhang framhålls det att det viktigaste är att säkerställa miljöerna.

2. Dokumentation och registrering av respektive typ av immateriellt kulturarv och dess traderingsmetoder och miljöer samt förändringsmönster/dynamik

Här menar Krister Malm att det redan finns en infrastruktur av institutioner som arbetar med dokumentation, men att denna behöver ses över och kompletteras.

3. Stödja befintliga och vid behov skapa nya miljöer för upprätthållande/ vidareförändring/tradering av olika typer av immateriellt kulturarv

Traditionella eller andra befintliga metoder och miljöer bör i första hand förstärkas/stödjas om det behövs för säkerställandet av ett visst kulturarv

4. Skapa en förvaltningsstruktur för arbetet med säkerställande av det immateriella kulturarvet

Malm framhåller att för Unesco-konventionens vidkommande är dagens förvaltningsstruktur inom arkivbibliotek-museisektorn inte någon bra organisation. Han framhåller vidare att det immateriella kulturarvet visserligen kan existera utan stöd av det materiella, men att det immateriella kulturarvet ändå är beroende av det materiella och även av naturarvet. Han exemplifierar med att immateriell fäbodkultur kräver fäbod för att bli funktionell och att den traditionella kunskapen om hur man gör surströmming bör integreras i förvaltningen av Höga Kusten som världsarv.

Dessa tankegångar och processkissen har en tydlig bäring även på hur man skulle kunna hantera mångfaldskonventionens artiklar 8j och 10c och intresset att säkerställa den lokala och traditionella kunskapen *in situ* för främjandet av bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald. Kunskapen är sannolikt mer beroende av att upprätthållas än att dokumenteras, samtidigt som kartläggning och synliggörande i sig samtidigt är en nödvändig del för att skapa förutsättningar för ett ökat hänsynstagande till den lokala och traditionella kunskapen samt lokalsamhällets behov och värden.

En viktig uppgift för Naptek under de kvarvarande åren är att försöka utröna trenderna för lokal och traditionell kunskap och samtidigt utveckla relevanta indikatorer som *de facto* visar hur utvecklingen går vad gäller lokal och traditionell kunskap samt traditionella sedvänjor. Många grupper upplever utvecklingen i allra högsta grad negativ. Ett bra synliggörande av utvecklingen kräver insamling av faktisk och korrekt information, vilket i många fall saknas helt.

Precis som nämndes i regeringens beslut i skapandet av Naptek är ett arbete med att integrera lokal och traditionell kunskap i hållbar utveckling beroende av fyra olika delar, i) upprätthållande/bibehållande, ii) kartläggning och dokumentering, iii) spridning, och iv) forskning. Det är dock viktigt att poängtera att dessa punkter inte nödvändigtvis här är sorterade i prioritetsordning av relevans för uppgiften. Denna utredning har i stort försökt belysa hur det står till med lokal och traditionell kunskap utifrån framförallt punkterna ii), iii) och iv). Vi har dock inte fördjupat oss i punkten kartläggning och dokumentering utan den förtjänar en framtida fördjupning.

Upprätthållande:

Denna åtgärd kräver i mångt och mycket att samhället visar ett intresse och förståelse för lokal och traditionell kunskap generellt, vilket inte är fallet idag. Sannolikt finns det ett stort behov av följsamhet och beredvillighet till kompromisser i tjänsteutövningen och dispenser från regelsystem för att möjliggöra för småskaliga lösningar av produktion av livsmedel och andra produkter. I ett hållbarhetsperspektiv är sannolikt inte strukturalism och storskalighet den bästa lösningen i alla situationer och detta kan säkert i vissa fall även bekräftas ekologiskt, energimässigt och/eller samhälls-ekonomiskt. Fullföljandet av våra åtaganden inom na-

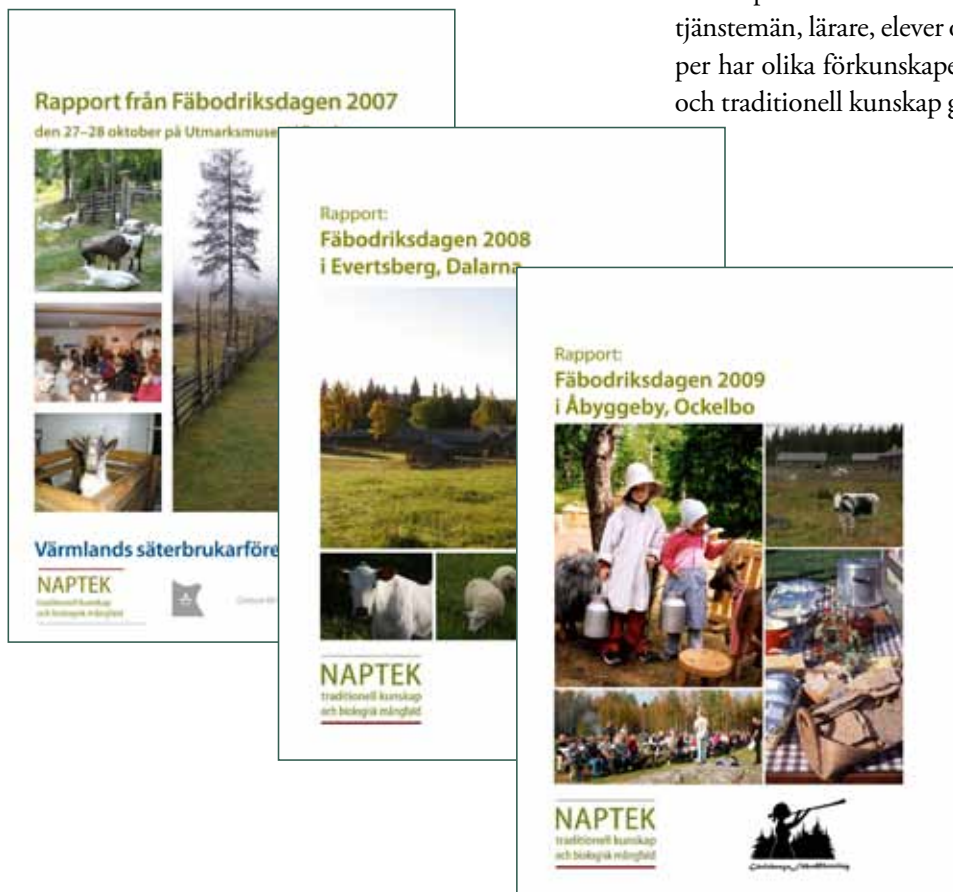
turvård och kulturmiljövård kan sannolikt också vinna på att man har en god dialog med och bättre använder sig av de lokala brukarna eller andra lokala aktörer, vilket också ofta leder till en bättre lokaldelaktighet och väcker mer engagemang och egenintresse hos lokalsamhället med bättre långsiktighet som följd.

Kartläggning och dokumentering:

Uppgiften att fördjupat kartlägga och dokumentera lokal och traditionell kunskap samt lokala/regionala sedvänjor bör kvarstå på befintliga institutioner som arkiv och museer, vilka redan idag har denna uppgift vid sidan av alla sina övriga. Det finns också redan idag en stor mängd relevanta uppgifter från olika insamlingar. Sannolikt finns behov av ökad naturvetenskaplig kompetens vid museerna för att kunna göra korrekta bedömningar av riktigheten i de olika uppgifterna. Detta är en arbetsinsats som också vinner på ett stort mått av ideellt engagemang från exempelvis hembygdsrörelsen och lokala naturskydds- och lokala brukarföreningar. Det behövs emellertid att man från politiskt håll nationellt vågar prioritera denna typ av verksamhet som en del av skapandet av ett långsiktigt hållbart samhälle.

Spridning:

Att skapa såväl förståelse för som användande av lokal och traditionell kunskap kräver en aktiv spridning av kunskapen till olika samhällsgrupper, t.ex. politiker, tjänstemän, lärare, elever och allmänhet. Att dessa grupper har olika förkunskaper och olika ingångar till lokal och traditionell kunskap gör att det krävs en mängd oli-

Under flera år har Naptek samarbetat med de regionala fäbodföreningarna i samband med att arrangera de årliga fäbodriksdagarna och utge efterföljande mötesrapporter. Syftet har varit att synliggöra brukarnas kunskaper och åsikter samt lyfta fram vikten av insatser för att upprätthålla traditionella kunskapssystem.

Friluftsmuseer, som Skansen (ovan) och Upplandsmuseets Disagården (nedan), fyller en viktig roll som publikt skyltfönster åt äldre tiders traditionell kunskap, kulturmiljöer och lantraser och fungerar även för att fånga upp olika typer av traditonsbärare. Vidare kan museijordbruk och vissa kulturresevat dessutom fungera som fullskaliga forskningslaboratorier över äldre tiders livsmedelsproduktion för att exempelvis utröna energi- och näringsflöden och påverkan på biologisk mångfald. Foton: Håkan Tunón

ka metoder för att nå ut i samhället. Inom Naptek har vi genomfört två stycken workshops på temat traditionell kunskap som redskap för att överbrygga natur och kultur inom pedagogiken (red. Warmark & Byström, 2008; red. Warmark, *in press*). Syftet med dessa möten har varit att få olika aktörer att mötas och diskutera gemensamma pedagogiska frågor rörande möjligheterna att väcka ett naturintresse utifrån kulturen och ett kulturintresse utifrån naturen.

Enligt den genomföra undersökningen förefaller det finnas ett gott stöd i våra läroplaner för att lyfta in moment av lokal och traditionell kunskap i skolan. Det förefaller också finnas ett intresse från lärare om än en omfattande tidsbrist. Det som krävs är ett politiskt ställningstagande att prioritera frågan. Det kan då finnas en pedagogisk poäng att synliggöra vikten av denna kunskap i perspektiv av lärande för hållbar utveckling.

Andra aktörer som museer och liknande institutioner förefaller ha ett stort intresse för frågan, men man saknar ofta resurser att utöka sin verksamhet. Man har exempelvis oftast inte tillräckligt många praktiskt inriktade pedagoger av typ länsbemyndigade konsulenter, som skulle kunna ha praktiska pass för besökare för att synliggöra kunskapen kopplat till de biologiska materialens plats i hållbar samhällsutveckling. Man ska i detta sammanhang inte förglömma de olika ideella föreningarnas möjligheter att vara en del i detta arbete.

Forskning:

Det förekommer idag relativt lite forskning rörande lokal och traditionell kunskap i allmänhet eller med inriktning på hållbar utveckling i synnerhet. De få ini-

tiativ som är igång är ofta inomvetenskapliga och belyser som sådana endast en liten pusselbit av det som vi skulle behöva veta. Det finns därför ett stort behov av forskningsprogram som har en väsentligt bredare tvärvetenskaplig ansats, exempelvis med utgångspunkt i historiska förhållanden och etnologiska uppgifter och kopplingar till naturvetenskapliga, t.ex. ekologiska, fördjupningar. Det är då också viktigt att utgå från en helhetssyn och inte bara fokusera på en viss liten detalj i det lokala naturbruket utan att sätta det i sitt sammanhang. En ökad satsning på tvärvetenskap kräver också förberedelse av forskaren på grundutbildningsnivå. Fler initiativ på universitet och högskolor inom detta område krävs överlag för att skapa förståelse för hållbar utveckling och bra forskning om detta och närliggande områden.

Summering:

Denna utredning har visat att vårt samhälle har behov av stora insatser för att uppfylla intentionerna av artikel 8j och nyttja lokal och traditionell kunskap för att bidra till ett långsiktigt hållbart samhälle. Måhända kan man peka på att det kanske ser mörkare ut för lokal och traditionell kunskap än det gjorde när CBM genomförde den tidigare utredningen för ungefär fem år sedan (Tunón 2004), men frågan är om det inte snarare är så att medvetenheten om och överblicken vad gäller lokal och traditionell kunskap faktiskt har blivit väsentligt bättre. Detsamma kan man förmodligen framhålla även vad gäller allmänhetens förståelse för den nödvändiga samhällsomläggning som klimatförändringar och andra aktuella världsproblem kommer att kräva.

8 Föreslagna insatser

Det pågår som synes en stor mängd aktiviteter och insatser av mer eller mindre tydlig relevans för ”lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald”, och aktörerna är av alla upptänkliga slag. En del sker inom Napteks verksamhet, men det mesta sker helt oberoende av tankegångarna i Konventionen om biologisk mångfald eller reflektioner rörande hållbar utveckling. Detta gör att de ofta saknar koppling till konventionens mål. Det finns dock många luckor och en kraftig kunskapserosion vad gäller denna typ av kunskapsystem. Denna utredning har strävat efter att identifiera behov och formulera idéer till lösningar, men är långt ifrån fullständig.

Här följer en översiktlig listning av olika förslag framkomna i syfte att möta identifierade behov för att kunna lyfta in lokal och traditionell kunskap i hållbar samhällsutveckling. Dessa förslag består av stort som smått inordnade i ett försök till översiktlig struktur. Det utgör knappast en komplett lista för att fullständigt lösa uppgiften, men dessa förslag är sannolikt förutsättning för att samhället ska ta ett gott steg på väg till ett bevarande, bibehållande och spridande av lokal och traditionell kunskap för att bidra till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald. Det kommer med all sannolikt att under arbetets gång komma fram en mängd andra önskvärda frågeställningar och lösningar.

Allmänt:

- en klar och tydlig definition av ”lokal och traditionell kunskap” (inom Naptek har en begreppsanalys genomförts [Lerner & Tunón, 2010] i syfte att arbeta fram en praktisk och ”operativ” definition)
- en fördjupad genomgång av status och trender för genomförandet av arbetsprogrammet för implementering av artikel 8j i Sverige (man kan se denna rapport som ett inledande försök)
- utveckla relevanta nationella indikatorer som visar den faktiska utvecklingen vad gäller kulturell mångfald rörande lokal och traditionell kunskap samt traditionella sedvänjor relaterade till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald. Vi saknar

idag fungerande indikatorer för att avgöra de faktiska trenderna

- medvetandegöra allmänheten om kopplingen mellan natur och kultur i form av traditionellt nyttjande av biologisk mångfald, t.ex. genom pedagogiska aktiviteter knutna till etnobiologiböckerna (Pettersson *et al.*, 2001; Tunón *et al.*, 2005 & 2007) och ”Ju förr desto bättre” (Westman & Tunón, 2009)
- utveckla tydliga pedagogiska material som förtydligar den direkta kopplingen mellan traditionella livsätt, biologisk mångfald och hållbar utveckling för olika målgrupper

Bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald:

- sammanställa goda exempel på vad ”lokal och traditionell kunskap” kan innebära praktiskt för att uppnå miljö kvalitetsmålen och hållbar utveckling
- riktlinjer och metoder för hur man kan dokumentera, bibehålla och ta hänsyn till lokal och traditionell kunskap eventuellt sammanställa en manual
- översiktliga kartläggningar av nu pågående regionala sedvänjor med koppling till de biologiska resurserna
- kunskapsammansättningar om kopplingen mellan traditionella hävdmetoder och biologisk mångfald, men också bedömningar av den ekologiska hållbarheten i traditionella näringar
- klaggörande av kopplingen mellan historisk markanvändning och forandet av dagens biologiska mångfald i människoskapade miljöer, även sådana som inte lika självklart anses kulturellt betingade (biologiskt kulturarv)
- bedömning av vikten av lokal och traditionell kunskap och historisk hävd för olika åtgärdsprogram för hotade arter eller i skötselplanerna för olika skyddade områden
- utredning om hur man kan använda referensområden i länder med stort inslag av traditionellt lantbruk för att bättre förstå sambanden mellan traditionell brukande och biologisk mångfald i Sverige, och därigenom skapa bättre förutsättningar för bevarande av natur- och kulturvärden

- utbildningar och kurser rörande lokal och traditionell kunskap, lokal samverkan och fördjupad dialog för myndighetsrepresentanter

Dokumentering av lokal och traditionell kunskap:

- kartlägga hur traditionell kunskap kan dokumenteras, rekonstrueras och förmedlas/överföras
- det behövs sannolikt ett tydligare uppdrag och medel till de regionala och nationella arkiven inom Institutet för Språk och Folkminne och museerna, främst läns museerna, att dokumentera och *ex situ*-bevara lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald
- behov av ökad naturvetenskaplig kompetens vid museerna för att dokumentera och värdera lokalt och traditionellt naturbruk. Etnologisk kunskap finns sannolikt redan i tillräcklig mängd
- det behövs en aktiv insats för att uppmuntra ideellt dokumentationsarbete och genomföra kurser i hur man kan gå tillväga, jämför exempelvis Napteks arbete knutet till boken *Ju förr desto bättre: Kulturarvet som resurs för en hållbar framtid* (Westman & Tunón, 2009) tillsammans med Sveriges Hembygdsförbund och Studieförbundet Vuxenskolan

Bevara och bibehålla lokal och traditionell kunskap:

- kartlägga hur traditionell kunskap har och kan dokumenteras, rekonstrueras samt förmedlas/överföras
- kartlägga traditionsbärare inom olika områden samt eventuellt utveckla formerna för någon slags ersättningssystem för kunskapsförvaltning, dvs. särskilt väsentliga kunskapsbärare bör, analogt med ”konstnärslöner”, tillfälligt kunna få ersättning för att utöva och överföra traditionell kunskap
- utveckla ett mentorsprogram för handlingsburen lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald i samarbete med lämpliga aktörer
- genomföra försök att tillämpa en norsk modell för handlingsburen kunskapsöverföring som man kallar ”norsk trekant” och tillämpad av bl.a. Norsk handverksutveckling (NHU). Trekant i den mening att den inkluderar såväl äldre traditionsbärare, lärling och dokumentatör

Spridning av lokal och traditionell kunskap

- kartlägga hur traditionell kunskap kan dokumenteras, rekonstrueras och förmedlas/överföras
- att Skolverket utreder relevansen för lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald i undervisningen

- kopplad till målen för lärande för hållbar utveckling
- att gemensamt lyfta frågor gällande traditionell kunskap i undervisningen i skolan med relevanta aktörer, såsom exempelvis Nationellt centrum för utomhuspedagogik (NCU, Linköpings universitet), Nationellt resurscentrum för biologi och bioteknik (Uppsala universitet & SLU Sveriges lantbruksuniversitet), Centrum för naturvägledning (Sveriges lantbruksuniversitet) och Den Globala Skolan (ett program på Internationella programkontoret) samt en koppling till Svenska Unescorådets arbete med utbildning för hållbar utveckling
- landets museer skulle i större utsträckning kunna lära ut praktiska moment inom traditionell kunskap om de hade tillgång till specifika anslag för att finansiera de ökade kostnader för bl.a. personal och material som den typen av pedagogisk verksamhet innebär
- se över möjligheter att använda Sveriges naturum som arena för kunskapsspridning, samt hitta goda exempel på naturum som i större grad lyckats väva in traditionell kunskap i sin verksamhet
- se över hur representanter för andra traditionella kunskapsområden kan öka sitt samarbete med representanter för slöjden för att även nå ut bättre med dessa kunskaper. Ett samarbete som skulle kunna bli en del av hemslojdsorganisationens arbete med hållbar utveckling
- insatser bör göras för att få till stånd utbildningar och kurser relaterade till traditionell kunskap på ett eller flera av landets universitet och högskolor
- utveckla fortbildnings- och inspirationskurser och pedagogiskt material för lärare i grundskola och gymnasieskola med utgångspunkt från exempelvis etnobiologibokverket (Pettersson *et al.*, 2001; Tunón *et al.*, 2005 & 2007)
- genomföra försök att tillämpa en norsk modell för handlingsburen kunskapsöverföring som man kallar ”norsk trekant” och tillämpad av bl.a. Norsk handverksutveckling (NHU) (se mer ovan)

Behov för forskning om lokal och traditionell kunskap

- insatser bör göras för att få till stånd utbildningar och kurser relaterade till lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald på ett eller flera av landets universitet och högskolor
- kartlägga relevanta metoder och källmaterial för forskning om lokal och traditionell kunskap (jfr. *Nycklar till kunskap* [Tunón & Dahlström, 2010])

- kartlägga historisk markanvändning utifrån olika aspekter (ägorättssystemens betydelse, markanvändningssystemens funktionalitet och ekologiska konsekvenser o.dyl.)
- studera betydelsen av att använda traditionell kunskap för bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald (inklusive ekosystemtjänster) inom traditionella såväl som nya former av markanvändning
- ökad satsning på tvärvetenskap kräver också förberedelse av forskaren på grundutbildningsnivå och fler initiativ på universitet och högskolor inom detta område krävs överlag för att skapa förståelse för hållbar utveckling samt bra forskning om detta och närliggande områden
- tvärvetenskaplig forskarskola om lokal och traditionell ekologisk kunskap
- skapa tvärvetenskapliga nätverk eller seminarier för aktörer som ägnar sig åt forskning rörande lokal och traditionell ekologisk kunskap
- inrättade av ett mångdisciplinärt forskningsprogram för att utröna hur vi bör använda traditionell/historisk kunskap om nyttjande av arter och landskap i natur- och kulturmiljövården samt för hållbar resursförvaltning

Avslutningsvis

- Eftersom den övergripande frågan om lokal och traditionell kunskap saknar en fast hemvist i myndighetsfären rent administrativt och att det är långt innan det blir en naturlig del av verksamheten så

vill vi påstå att det även efter 2011 kommer att finnas ett mycket tydligt uttalat behov av en aktör med motsvarande funktion som Naptek. Huruvida detta sker genom inrättandet av en ny instans eller som en förlängning av Naptek är en annan fråga, men det handlar om en tredelad funktion:

- + en instans för medvetandegörande, kunskapsinsamling och –spridning,
- + stöd för traditionsbärare och lokalsamhällen (med traditionella livssätt)
- + en fristående aktör för uppföljning av implementeringen av artikel 8j (tematisk fokuspunkt)
- Särskilda insatser krävs också vad gäller det samiska området i enlighet med artikel 8j:
 - + Insatser för att uppmuntra och underlätta forskning, dokumentation & återupprättande av traditionell kunskap i det samiska samhället
 - + Insatser för att stärka samisk medverkan i internationella förhandlingar relaterade till lokal och traditionell kunskap av relevans för biologisk mångfald
 - + Spridning av information om samisk traditionell kunskap i det svenska samhället, så att samisk traditionell kunskap beaktas i forskning och förvaltning av naturvärden och områden som berörs av samisk markanvändning
 - + Sametinget bör utgöra expertmyndighet när det gäller samisk traditionell kunskap vid svensk beredning av frågor som rör konventionen om biologisk mångfald och dess artikel 8j.

9 Litteratur

- Brody, H. 1981. *Maps and dreams*. Douglas & McIntyre, Vancouver.
- CBD [Secretariat of the Convention on Biological Diversity], 2004. *Akwé: Kon Voluntary Guidelines for the Conduct of Cultural, Environmental and Social Impact Assessment regarding Developments Proposed to Take Place on, or which are Likely to Impact on, Sacred Sites and on Lands and Waters Traditionally Occupied or Used by Indigenous and Local Communities*. CBD Guidelines Series, Montreal. (<http://www.cbd.int/doc/publications/akwe-brochure-en.pdf>)
- Kuoljok, A. I. 2004. *Mitt liv som renskötare*. Ord&visor förlag, Skellefteå.
- Lerner, H. & H. Tunón, 2010. "Vad är traditionell och lokal kunskap?", s. 41–57 i *Nycklar till kunskap. Om människans bruk av naturen*. CBM, Uppsala & Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien, Stockholm.
- Miljömålsrådet, 2008. *Miljömålen – nu är det bråttom*. Naturvårdsverket, Stockholm.
- Pettersson, B., Svanberg, I. & H. Tunón (red.), 2001. *Människan och naturen: etnobiologi i Sverige 1*. Wahlström & Widstrand, Stockholm.
- Pirak, A., 1933. *En nomad och hans liv*. Uppsala.
- Prop. 1993/94:30. *En strategi för biologisk mångfald*.
- Prop. 1997/98:145. *Svenska miljömål. Miljöpolitik för ett hållbart Sverige*.
- Prop. 2004/05:150. *Svenska miljömål – ett gemensamt uppdrag*.
- Prop. 2009/10:155. *Svenska miljömål – för ett effektivare miljöarbete*.
- Riksdagsantikvarieämbetet 2008-01-15. *Förslag till genomförande av den europeiska landskapskonventionen i Sverige. Slutredovisning av regeringsuppdrag*.
- Ryd, Y. 2001. *Snö: en renskötare berättar*. Ordfront, Stockholm.
- Ryd, Y. 2005. *Eld: flammor och glöd – samisk eldkonst*. Natur och kultur, Stockholm.
- Ryd, Y. 2007. *Ren och varg: samer berättar*. Natur och kultur, Stockholm.
- Sametinget, 2009. *Sametingets Livsmiljöprogram Eallinbiras*. (Antaget 090219) (<http://www.sametinget.se/eallinbiras>)
- Sikku, O.-J. & E. Torp. 2004. *Vargen är värst: traditionell samisk kunskap om rovdjur*. Jamtli förlag, Östersund.
- SOU 2005:94. *Kunskap för biologisk mångfald – inventera mera eller återvinn kunskapen?*
- SOU 2009:83. *Miljömålen i nya perspektiv. Betänkande av Utredningen om miljömålsystemet*.
- Svenska Unescorådet, 2005. *Unescos konvention om skydd för det immateriella kulturarvet. Bakgrund, Sveriges arbete med konventionen, synpunkter och tankar*. Svenska Unescorådets skriftserie nr 1/2005.
- Tunón, H., 2004. *Traditionell kunskap och lokalsamhällen: 8j i Sverige*. CBM, Uppsala.
- Tunón, H. (red.) 2009. *Kunskap - föreställningar - natursyn - hållbar utveckling. Om mötet mellan myndigheter, lokalsamhällen och traditionella värderingar*. Naptek, CBM, Uppsala.
- Tunón, H. (red.) 2010a. *Seminatierapport Traditionell skinngarvning*. Bäckedals folkhögskola, Sveg & Naptek, CBM, Uppsala.
- Tunón, H. & L.-A. Baer. 2008. "Traditionell kunskap. Ett möte mellan kultur och natur", s. 236–52 i *För Sápmi i tiden. Fataburen 2008*. C. Westergren & E. Silvén (red.). Nordiska museets förlag, Stockholm.
- Tunón, H. & M. Byström, 2010. "Etnokartering – att synliggöra naturresursanvändning", s. 285–296 i *Nycklar till kunskap. Om människans bruk av naturen*. CBM, Uppsala & Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien, Stockholm.
- Tunón, H. & A. Dahlström (red.), 2010. *Nycklar till kunskap. Om människans bruk av naturen*. CBM, Uppsala & Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien, Stockholm.
- Tunón, H., Iwarsson, M. & S. Manktelow (red.), 2007. *Människan och faunan: etnobiologi i Sverige 3*. Wahlström & Widstrand, Stockholm.

- Tunón, H., Pettersson, B. & M. Iwarsson (red.), 2005. *Människan och floran: etnobiologi i Sverige 2*. Wahlström & Widstrand, Stockholm.
- Tunón, H. & A. Westman, 2009. "Att synliggöra naturresursanvändning i tid och rum", s. 31–41 i *Ju förr desto bättre: Kulturarvet som resurs för en hållbar framtid*. CBM, Uppsala & Sveriges hembygdsförbund, Stockholm.
- Turi, J. 1910. *Muittalus samid birra: en bog om lappernes liv*. Nordiska bokhandeln, Stockholm.
- Utsi, P. M. 2007. *Traditionel kunskap och sedvänjor inom den samiska kulturen*. CBM:s skriftserie 18. Sametinget, Kiruna & Centrum för biologisk mångfald, Uppsala. (<http://www.cbm.slu.se/publ/skrift/skrift18.pdf>)
- Walkeapää, L. J. 2009. *Könkämävuoma-samernas renflyttningar till Norge – om sommarbosättningar i Troms fylke på 1900-talet*. Tromsø Museums Skrifter XXXI, Tromsø.
- Warmark, C. (red.), in press. *Natur, kultur och traditionell folklig kunskap i lärandet – så kan skola och natur- och kulturorganisationer arbeta tillsammans*. Naptek, Centrum för biologisk mångfald, Uppsala.
- Warmark, C. & M. Byström (red.), 2008. *Natur, kultur och traditionell kunskap i lärandet – att inspirera och nå ut*. Naptek, Centrum för biologisk mångfald, Uppsala.
- Westman, A. & H. Tunón (red.), 2009. *Ju förr desto bättre: Kulturarvet som resurs för en hållbar framtid*. Centrum för biologisk mångfald, Uppsala & Sveriges hembygdsförbund, Stockholm.

Enkätundersökning

Uppsala 090612

I sökandet efter lösningar för ett framtida hållbart samhälle har man internationellt, både politiskt och vetenskapligt, framhållit värdet av den erfarenhetsbaserade kunskap om naturresurshushållning som finns hos urfolks- och lokalsamhällen som lever nära naturen. Denna kunskap brukar beskrivas med termer som *traditionell kunskap*, *erfarenhetsbaserad kunskap* och *handlingsburen kunskap*.

Det är viktigt att konstatera att den sortens kunskap även finns hos lokalsamhällen i Sverige. I regeringskrivelsen 2004/05:150 "Svenska miljömål – ett gemensamt uppdrag" understryks att "den lokala och traditionella kunskapen är en del av en kulturell och lokal identitet som kan bidra till nygamla innovationer för att skapa ett hållbart samhälle".

I definitionerna av det sextonde miljö kvalitetsmålet *Ett rikt växt- och djurliv* framhålls att: "Traditionell och lokal kunskap om biologisk mångfald och dess nyttjande bevaras och används när så är lämpligt".

Centrum för biologisk mångfald fick år 2005 ett regeringsuppdrag att inrätta och driva ett nationellt program för lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarade och hållbart nyttjande av biologisk mångfald (Naptek). Vår avsikt är nu att skapa en bild av hur lokal och traditionell kunskap inkluderas i olika myndigheters verksamhet i dagsläget för att kunna ge en lägesrapport till regeringen. Vi skulle därför vilja ha myndighetens syn på följande frågor:

Fråga 1. Ordvändningen i preciseringen av det sextonde miljömålet ovan "när så är lämpligt" kan kanske inbjuda till godtycke. Vi undrar därför hur ni avgör "när så är lämpligt" respektive vilken typ av faktaunderlag som ligger till grund för beslutet?

Fråga 2. Upplever ni att ni har tillgång till tillräcklig kunskap om och dialog med dem som innehar lokal och traditionell kunskap?

Fråga 3. Upplever ni att ni har tillräcklig kunskap om vilken lokal och traditionell kunskap som skulle kunna vara relevant i ert arbete?

Fråga 4. Kan ni exemplifiera när ni har tagit hänsyn till "traditionell och lokal kunskap om biologisk mångfald" i er myndighetsutövning?

Fråga 5. Upplever ni några problem med att inkludera traditionell och lokal kunskap i er myndighetsutövning?

Fråga 6. Hur ofta upplever ni att:

lokalsamhällets kunskap relevant för förvaltning är större än den som ligger till grund för regelverken hos er myndighet?

- ofta
- ibland
- sällan
- aldrig

lokalsamhällets kunskap är lägre än den kunskap som ligger till grund för regelverken hos er myndighet?

- ofta
- ibland
- sällan
- aldrig

Fråga 7. Upplever ni att det förekommer kollisioner mellan regelverken och lokalsamhällets naturresursförvaltning?

Fråga 8. Har er myndighet behov av någon form av stöd för att kunna fullfölja ovan nämnda definiering det sextonde miljömålet? Om ja, vilken typ av stöd skulle ni behöva?

Lämna vänligen svar på enkäten senast 20 augusti 2009.

Tack på förhand!

Håkan Tunón
Programchef Naptek
CBM, Box 7007, 750 07 Uppsala
hakan.tunon@cbm.slu.se

Bakgrund: CBM genomförde under 2003–2004 på Miljödepartementets uppdrag en utredning rörande läget för lokal och traditionell kunskap i förvaltningen av biologisk mångfald. Denna resulterade i rapporten ”Traditionell kunskap och lokalsamhällen” (Tunón, 2004; www.cbm.slu.se/publ/skrift/skrift10.pdf) och sedermera inrättandet av Naptek (www.naptek.se).

Uppsala 26 juni 2009

När man söker efter lösningar för ett framtida hållbart samhälle har man internationellt, både politiskt och vetenskapligt, pekat på värdet av den kunskap om naturresurshushållning grundad på erfarenheter som finns i urfolks- och lokalsamhällen som lever nära naturen. Denna kunskap brukar beskrivas med termer som *traditionell kunskap*, *erfarenhetsbaserad kunskap* och *handlingsburen kunskap*.

Den sortens kunskap finns också hos lokalsamhällen i Sverige. I regerings-skrivelsen 2004/05:150 "Svenska miljömål – ett gemensamt uppdrag" understryks att "den lokala och traditionella kunskapen är en del av en kulturell och lokal identitet som kan bidra till nygamla innovationer för att skapa ett hållbart samhälle".

Centrum för biologisk mångfald fick år 2005 ett regeringsuppdrag att inrätta och driva ett nationellt program för lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarade och hållbart nyttjande av biologisk mångfald. Vår avsikt är nu att skapa en bild av hur lokal och traditionell kunskap inkluderas i förvaltningen av de biologiska resurserna. Vi skulle därför vilja få svar på nedanstående frågor från ett urval brukare av biologiska resurser. Vi behöver ditt svar senast den 20 augusti 2009. Skicka svaret via mail, fax eller brev till adressen på sista sidan!

Namn:..... Telefon: :.....

E-post:.....

Fråga 1. Upplever du att din verksamhet är baserad på lokal och traditionell kunskap?

Fråga 2. Upplever du att du har en bra dialog med myndigheterna?

Ja Nej Ingen åsikt

Om något behöver förbättras, vad i så fall?

Fråga 3. Hur ofta uppfattar du att:

Din och andra brukares kunskap som behövs för skötsel är lägre än den kunskap som ligger till grund för myndigheternas regelverk och deras tillämpning?

ofta ibland sällan aldrig

Din och andra brukares kunskap är större än den som ligger till grund för myndigheternas regelverk och deras tillämpning?

ofta ibland sällan aldrig

Fråga 4. Upplever du att det förekommer motsättningar mellan regelverken och ditt lokala naturbruk?

Ja Nej Ingen åsikt

Om ja, kan du beskriva hur?

Fråga 5. Känner du något behov av förändringar i regelverken?

Ja Nej Ingen åsikt

I så fall vilken typ av förändringar?

Fråga 6. Tycker du att det finns behov av särskild rådgivning för att kunna fortsätta med din verksamhet?

Ja Nej Ingen åsikt

Om ja, vilket slags rådgivning skulle du behöva?

Fråga 7. Uppfattar du det som att den traditionella kunskap som förs vidare från generation till generation är viktig för dig som brukare?

Ja Nej Ingen åsikt

I så fall hur?

Fråga 8. Tror du att den traditionella kunskapen som förs vidare från generation till generation är viktig för samhället?

Ja Nej Ingen åsikt

I så fall hur?

Fråga 9. Behövs ett nationellt program för att upprätthålla lokal och traditionell kunskap?

Ja Nej Ingen åsikt

I så fall, vad bör arbetet i ett sådant program inriktas på?

Fråga 10. Kan du ange fem viktiga hot mot din möjlighet att fortsätta din verksamhet?

Vill du tillägga något övrigt?

Tack på förhand för att du tog dig tid med denna enkät!

Marie Byström,
Naptek, CBM
Box 7007
750 07 Uppsala

marie.bystrom@cbm.slu.se
mobil: 070-314 67 10
fax: 018-67 35 37

Webbenkät:

Forskning om traditionell ekologisk kunskap

Ansvarig utgivare: Centrum för Biologisk Mångfald, Naptek

Om enkäten

Denna enkät handlar om svensk forskning som rör folklig erfarenhetsbaserad kunskap och dess betydelse för hållbart brukande och skötsel av biologiska resurser. I sökandet efter lösningar för ett framtida hållbart samhälle har man internationellt, både politiskt och vetenskapligt, framhållit värdet av den erfarenhetsbaserade kunskap om naturresurshållning som finns hos urfolks- och lokalsamhällen som lever nära naturen. Med folklig erfarenhetsbaserad kunskap avses i första hand handlingsburen kunskap som genom praktiskt brukande av biologiska resurser, förts vidare från generation till generation under lång tid och ännu idag används. Denna kunskap brukar beskrivas med termer som traditionell kunskap, erfarenhetsbaserad kunskap och handlingsburen kunskap. Vi vill dock här också fånga upp forskning om traditionell kunskap i ett lite bredare perspektiv. Det kan då även innefatta äldre kunskap som åter har börjat användas då de plockats upp ur exempelvis historiska källor, etnologiska källor eller traderade berättelser. Kunskapen behöver alltså inte nödvändigtvis ha traderats obrutet fram till i dag. Även äldre kunskap som inte längre används, men som kan utforskas genom tidigare dokumentation ingår i denna vidare definition.

Fem olika huvudområden:

- 1. Människans nyttjande av arter och landskap
- 2. Användning, överföring och bevarande
- 3. Relaterat till biologisk mångfald, hållbar framtid
- 4. Tillämpning i det politiska systemet
- 5. Annan relevant forskning.

Utförligare presentation samt frågor finns under frågesektion

Naptek

Centrum för biologisk mångfald fick år 2005 ett regeringsuppdrag att inrätta och driva ett nationellt program för lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarade och hållbart nyttjande av biologisk mångfald (Naptek). Vår avsikt är att skapa en översikt av vilken forskning som pågår rörande lokal och traditionell kunskap i dagsläget. Vi skapar samtidigt förutsättning för ett multidisciplinärt forskarnätverk, vilket möjliggör bildandet av framtida samarbetskonstellationer. En sammanställning av enkäten kommer att användas att kunna ge en lägesrapport till regeringen. Tack för din medverkan! Vi ser fram emot ditt svar senast den 20 augusti.

1.1 Ditt namn

* 1.2 Universitet/högskola samt institution eller motsvarande

1.3 Ifall du är forskare: vilken är din forskningsinriktning?

* 1.4 Ifall du är forskare: Relaterar din forskning på något sätt till folklig erfarenhetsbaserad kunskap eller äldre tiders kunskap om brukande av biologiska resurser, och dess betydelse för hållbart brukande eller skötsel av biologiska resurser?

Ja/nej/vet ej

Ev kommentar

1.5 Om din forskning relaterar till detta forskningsfält: Beskriv kort hur.

1.6 Anser du att det finns behov av forskning inom detta fält, kunskapsluckor?

Ja/nej/vet ej

Ev kommentar

1.7 Om din forskning relaterar till detta forskningsfält: har du identifierat kunskapsluckor?

Ja/nej Ev. kommentar

1.8 Om din forskning relaterar till detta forskningsfält: Anser du att det råder brist på informanter / skriftliga källor för att kunna utföra den forskning du önskar?

Ja/nej Ev. kommentar

1.9 Om din forskning relaterar till detta forskningsfält: Anser du att det finns förståelse hos forskningsfinansiärer för behovet av sådan forskning / möjligheter att få forskningsmedel?

Ja/nej/vet ej Ev kommentar

1.10 Andra kommentarer relaterat till din egen forskning.

Människans nyttjande av arter och landskap

Forskning kring människans kunskap om olika arter av växter, djur (m. fl. artgrupper) och landskap/markanvändningslag/biotoper, samt deras användning. I vilka sammanhang denna kunskap används (när, hur), vem som besitter kunskapen och dess betydelse för människors försörjning. Sådan forskning kan baseras på såväl skriftliga källor som intervjuer.

Exempel på frågeställningar

• *hur man skördar och bereder en viss art för speciella ändamål, såsom ripjakt för matkonsumtion, röllikans användning som myggmedel eller linets odling och beredning till textilier.* • *kunskap om hur man nyttjar en hel naturmiljö eller landskapsutsnitt, såsom bruket av slätterängen för hö och löv, betesmarken för bete eller sjön för fiske.* • *forskning på en mer övergripande nivå, såsom vilken kunskap som finns över huvud taget och hur den används. Exempelvis, vilken kunskap besitter småskaliga kustfiskare om fiskarnas migrationsmönster.* • *den traditionella kunskapens betydelse för människors försörjning* • *annat...*

2.1 Finns forskning (såväl pågående som avslutade projekt, även studentarbeten) på er institution/avdelning inom området ”Människans nyttjande av arter och landskap”?

Ja/nej/vet inte

Om ja: Vilka personer arbetar inom detta/dessa forskningsprojekt?

2.3 Om ja: Kort beskrivning av forskningen (inriktning, frågeställningar, metod, undersökningsområde, studerad tidsperiod, projektets omfattning i tid etc..)

2.4 Om ja: Eventuell hemsida med beskrivning av ovanstående.

2.5 Anser du att det finns behov av forskning inom detta fält, kunskapsluckor?

Ja/nej/vet inte Ev. kommentar

2.6 Om ja: Hur är finansieringsmöjligheterna inom området ”Människans nyttjande av arter och landskap”?

2.7 Känner du till forskare/forskargrupp som jobbar inom området ”Människans nyttjande av arter och landskap” vid annat universitet/institution/enhet?

Ja/nej Ev. kommentar

Användning, överföring och bevarande

- av folklig erfarenhetsbaserad kunskap

Hur kunskapen används och kommuniceras kan vara av betydelse för att förstå i vilken mån den kan komma att finnas kvar i framtiden. Detta kan i viss mån överlappa med det förstaforskningsområdet ovan (Människans nyttjande av arter och landskap).

Exempel på frågeställningar:

• hur man skördar och bereder en viss art för speciella ändamål, såsom ripjakt för matkonsumtion, röllikans användning som myggmedel eller linets odling och beredning till textilier. • kunskap om hur man nyttjar en hel naturmiljö eller landskapsutsnitt, såsom bruket av slätterängen för hö och löv, betesmarken för bete eller sjön för fiske. • forskning på en mer övergripande nivå, såsom vilken kunskap som finns över huvud taget och hur den används. Exempelvis, vilken kunskap besitter småskaliga kustfiskare om fiskarnas migrationsmönster. • den traditionella kunskapens betydelse för människors försörjning • annat...

*** 3.1 Finns forskning (såväl pågående som avslutade projekt, även studentarbeten) på er institution/avdelning inom området "Användning, överföring och bevarande av folklig erfarenhetsbaserad kunskap" ?**

Ja/nej/vet ej

3.2 Om ja: Vilka personer arbetar inom detta/dessa forskningsprojekt?

3.3 Om ja: Kort beskrivning av forskningen (inriktning, frågeställningar, metod, undersökningsområde, studerad tidsperiod, projektets omfattning i tid etc..)

3.4 Om ja: Eventuell hemsida med beskrivning av ovanstående.

3.5 Anser du att det finns behov av forskning inom detta fält, kunskapsluckor?

Ja/nej/vet inte Ev. kommentar

3.6 Om ja: Hur är finansieringsmöjligheterna inom området Användning, överföring och bevarande av folklig erfarenhetsbaserad kunskap." ?

*** 3.7 Känner du till forskare/forskargrupp som jobbar inom området "Användning, överföring och bevarande av folklig erfarenhetsbaserad kunskap" vid annat universitet/institution/enhet?**

Ja/nej Ev. kommentar

Biologisk mångfald, hållbar framtid

-och folklig erfarenhetsbaserad kunskap

Detta område handlar om sammanhang där folklig erfarenhetsbaserad kunskap (alt. äldre tiders kunskap) värderas för sin betydelse i naturvården, uthålligt nyttjande av biologiska resurser eller våra möjligheter att möta nya utmaningar i samhället.

Exempel på frågeställningar

Äldre metoder och: • moderna hävdregimer i gräsmarker • mångbruk av skogen • resurseffektivt fiske • bioenergiproduktion i gräsmarker • populationsreglering av vilda och domesticerade djur genom jakt och/eller slakt • annat...

4.1 Finns forskning (såväl pågående som avslutade projekt, även studentarbeten) på er institution/avdelning inom området "Folklig erfarenhetsbaserad kunskap och biologisk mångfald, hållbar framtid."

Ja/nej/vet ej

4.2 Om ja: Vilka personer arbetar inom detta/dessa forskningsprojekt?

4.3 Om ja: Kort beskrivning av forskningen (inriktning, frågeställningar, metod, undersökningsområde, studerad tidsperiod, projektets omfattning i tid etc..)

4.4 Om ja: Eventuell hemsida med beskrivning av ovanstående.

4.5 Anser du att det finns behov av forskning inom detta fält, kunskapsluckor?

Ja/nej/vet ej Ev. kommentar

4.6 Om ja: Hur är finansieringsmöjligheterna inom området ”Folklig erfarenhetsbaserad kunskap och biologisk mångfald, hållbar framtid”?

* 4.7 Känner du till forskare/forskargrupp som jobbar inom området ”Folklig erfarenhetsbaserad kunskap och biologisk mångfald, hållbar framtid” vid annat universitet/institution/enhet?

Ja/nej Ev. kommentar

Tillämpning inom förvaltning och offentlig sektor

- av lokal och traditionell kunskap

Det finns en pågående process med ökat lokalt inflytande i förvaltningsprocesserna av landskapet och de biologiska resurserna och det är intressant att utreda vems och vilken typ av kunskap som inkluderas i besluten. På vilket sätt tas folklig erfarenhetsbaserad kunskap tillvara i formulerandet av beslutsunderlag? Tar man hänsyn till lokala traditioner och sedvanebruk av naturresurserna i samhällsplaneringen?

* 5.1 Finns forskning (såväl pågående som avslutade projekt, även studentarbeten) på er institution/avdelning inom området ”Tillämpning av lokal och traditionell kunskap inom förvaltning och offentlig sektor”?

Ja/nej/vet ej

5.2 Om ja: Vilka personer arbetar inom detta/dessa forskningsprojekt?

5.3 Om ja: Kort beskrivning av forskningen (inriktning, frågeställningar, metod, undersökningsområde, studerad tidsperiod, projektets omfattning i tid etc..)

5.4 Om ja: Eventuell hemsida med beskrivning av ovanstående.

5.5 Anser du att det finns behov av forskning inom detta fält, kunskapsluckor?

Ja/nej/vet ej Ev. kommentar

5.6 Om ja: Hur är finansieringsmöjligheterna inom området ”Tillämpning av lokal och traditionell kunskap inom förvaltning och offentlig sektor”?

* 5.7 Känner du till forskare/forskargrupp som jobbar inom området ”Tillämpning av lokal och traditionell kunskap inom förvaltning och offentlig sektor” vid annat universitet/institution/enhet?

Ja/nej Ev. kommentar

Annan relevant forskning

Annan relevant forskning kring folklig erfarenhetsbaserad kunskap och dess betydelse för hållbart brukande och skötsel av biologiska resurser, som inte passar in i någon av ovanstående grupper. (exempelvis inom immaterialrätt)

6.1 Andra relevanta forskningsområden, nämligen:

6.2 Finns forskning (såväl pågående som avslutade projekt, även studentarbeten) på er institution/avdelning inom ovan nämnda område?

Ja/nej/vet ej

6.3 Om ja: Vilka personer arbetar inom detta/dessa forskningsprojekt?

6.4 Om ja: Kort beskrivning av forskningen (inriktning, frågeställningar, metod, undersökningsområde, studerad tidsperiod, projektets omfattning i tid etc..)

6.5 Om ja: Eventuell hemsida med beskrivning av ovanstående.

6.6 Anser du att det finns behov av forskning inom detta fält, kunskapsluckor?

Ja/nej/vet ej Ev. kommentar

6.7 Om ja: Hur är finansieringsmöjligheterna inom området?

6.8 Känner du till forskare/forskargrupp som jobbar inom ovan nämnda område vid annat universitet/institution/enhet?

Ja/nej Ev. kommentar

Bilaga 4. Forskningsfinansiärer

Webbenkät

Finansiering av forskning om traditionell ekologisk kunskap

Ansvarig utgivare: Centrum för Biologisk Mångfald, Naptek

Om enkäten

Denna enkät handlar om svensk forskning som rör folklig erfarenhetsbaserad kunskap och dess betydelse för hållbart brukande och skötsel av biologiska resurser. I sökandet efter lösningar för ett framtida hållbart samhälle har man internationellt, både politiskt och vetenskapligt, framhållit värdet av den erfarenhetsbaserade kunskap om naturresurshållning som finns hos urfolks- och lokalsamhällen som lever nära naturen. Med folklig erfarenhetsbaserad kunskap avses i första hand handlingsburen kunskap som genom praktiskt brukande av biologiska resurser, förts vidare från generation till generation under lång tid och ännu idag används. Denna kunskap brukar beskrivas med termer som traditionell kunskap, erfarenhetsbaserad kunskap och handlingsburen kunskap. Vi vill dock här också fånga upp forskning om traditionell kunskap i ett lite bredare perspektiv. Det kan då även innefatta äldre kunskap som åter har börjat användas då de plockats upp ur exempelvis historiska källor, etnologiska källor eller traderade berättelser. Kunskapen behöver alltså inte nödvändigtvis har traderats obrutet fram till i dag. Även äldre kunskap som inte längre används, men som kan utforskas genom tidigare dokumentation ingår i denna vidare definition.

Fem olika huvudområden

- 1. Människans nyttjande av arter och landskap
- 2. Användning, överföring och bevarande
- 3. Relaterat till biologisk mångfald, hållbar framtid
- 4. Tillämpning i det politiska systemet
- 5. Annan relevant forskning.

Utförligare presentation samt frågor finns under frågesektion

Naptek

Centrum för biologisk mångfald fick år 2005 ett regeringsuppdrag att inrätta och driva ett nationellt program för lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarade och hållbart nyttjande av biologisk mångfald (Naptek). Vår avsikt är att skapa en översikt av vilken forskning som pågår rörande lokal och traditionell kunskap i dagsläget. Vi skapar samtidigt förutsättning för ett multidisciplinärt forskarnätverk, vilket möjliggör bildandet av framtida samarbetskonstellationer. En sammanställning av enkäten kommer att användas att kunna ge en lägesrapport till regeringen. Tack för din medverkan! Vi ser fram emot ditt svar senast den 20 augusti.

* 1.1 Ditt namn och organisation

* 1.2 Hur ser din organisation på angelägenheten av forskning på folklig erfarenhetsbaserad kunskap eller äldre tiders kunskap om brukande av biologiska resurser, och dess betydelse för hållbart brukande eller skötsel av biologiska resurser, generellt?

Mycket angeläget / Angeläget / Ganska angeläget / Ej angeläget / Vet ej

Ev. kommentar

* 1.3 Har ni identifierat kunskapsluckor angelägna att åtgärda inom detta fält?

Ja/nej/vet ej Ev. kommentar

* 1.4 Har ni finansierat forskning inom detta forskningsfält under de senaste två åren?

Ja/nej Ev. kommentar

Människans nyttjande av arter och landskap

Forskning kring människans kunskap om olika arter av växter, djur (m. fl. artgrupper) och landskap/markanvändningslag/biotoper, samt deras användning. I vilka sammanhang denna kunskap används (när, hur), vem som besitter kunskapen och dess betydelse för människors försörjning. Sådan forskning kan baseras på såväl skriftliga källor som intervjuer.

Exempel på frågeställningar

• hur man skördar och bereder en viss art för speciella ändamål, såsom ripjakt för matkonsumtion, röllikans användning som myggmedel eller linets odling och beredning till textilier. • kunskap om hur man nyttjar en hel naturmiljö eller landskapsutsnitt, såsom bruket av slätterängen för hö och löv, betesmarken för bete eller sjön för fiske. • forskning på en mer övergripande nivå, såsom vilken kunskap som finns över huvud taget och hur den används. Exempelvis, vilken kunskap besitter småskaliga kustfiskare om fiskarnas migrationsmönster. • den traditionella kunskapens betydelse för människors försörjning • annat...

* 2.1 Hur ser din organisation på angelägenheten av forskning om ”Människans nyttjande av arter och landskap”?

Mycket angeläget / Angeläget / Ganska angeläget / Ej angeläget / Vet ej

* 2.2 Har ni identifierat kunskapsluckor angelägna att åtgärda inom detta fält?

Ja/nej Ev kommentar:

* 2.3 Har ni finansierat forskning inom detta forskningsfält under de senaste två åren?

Ja/nej Ev kommentar:

2.4 Om ja: ange exempel på projekt, medelstildelning, etc:

Användning, överföring och bevarande

- av folklig erfarenhetsbaserad kunskap

Hur kunskapen används och kommuniceras kan vara av betydelse för att förstå i vilken mån den kan komma att finnas kvar i framtiden. Detta kan i viss mån överlappa med det förstaforskningsområdet (Människans nyttjande av arter och landskap).

Exempel på frågeställningar

•Vem använder folklig erfarenhetsbaserad kunskap, vilka sammanhang (för hushållets behov, tillsammans med andra, i företagande mm)? •Hur förs kunskapen över mellan generationer •Folklig erfarenhetsbaserad kunskap i lokalt företagande •Annat...

* 3.1 Hur ser din organisation på angelägenheten av forskning om ”Användning, överföring och bevarande av folklig erfarenhetsbaserad kunskap”?

Mycket angeläget / Angeläget / Ganska angeläget / Ej angeläget / Vet ej

* 3.2 Har ni identifierat kunskapsluckor angelägna att åtgärda inom detta fält?

Ja/nej Ev kommentar

* 3.3 Har ni finansierat ni forskning inom detta forskningsfält under de senaste två åren?

Ja/nej

3.4 Om ja: ange exempel på projekt, medelstildelning, etc:

Biologisk mångfald, hållbar framtid och folklig erfarenhetsbaserad kunskap

Detta område handlar om sammanhang där folklig erfarenhetsbaserad kunskap / äldre tiders kunskap värderas för sin betydelse i naturvården, uthålligt nyttjande av biologiska resurser eller våra möjligheter att möta nya utmaningar i samhället.

Exempel på frågeställningar

Äldre metoder och: • moderna hävdregimer i gräsmarker • mångbruk av skogen • resurseffektivt fiske • bioenergiproduktion i gräsmarker • populationsreglering av vilda och domesticerade djur genom jakt och/eller slakt • annat...

* 4.1 Hur ser din organisation på angelägenheten av forskning om ”Folklig erfarenhetsbaserad kunskap och biologisk mångfald, hållbar framtid”?

Mycket angeläget / Angeläget / Ganska angeläget / Ej angeläget / Vet ej

* 4.2 Har ni identifierat kunskapsluckor angelägna att åtgärda inom detta fält?

Ja/nej Ev. kommentar

* 4.3 Har ni finansierat forskning inom detta forskningsfält under de senaste två åren?

Ja/nej

4.4 Om ja, ange exempel på projekt, medelstildelning, etc:

Tillämpning inom förvaltning och offentlig sektor

- av lokal och traditionell kunskap

Det finns en pågående process med ökat lokalt inflytande i förvaltningsprocesserna av landskapet och de biologiska resurserna och det är intressant att utreda vems och vilken typ av kunskap som inkluderas i besluten. På vilket sätt tas folklig erfarenhetsbaserad kunskap tillvara i formulerandet av beslutsunderlag? Tar man hänsyn till lokala traditioner och sedvanebbruk av naturresurserna i samhällsplaneringen?

* 5.1 Hur ser din organisation på angelägenheten av forskning om ”Tillämpning av lokal och traditionell kunskap inom förvaltning och offentlig sektor”?

Mycket angeläget / Angeläget / Ganska angeläget / Ej angeläget / Vet ej

* 5.2 Har ni identifierat kunskapsluckor angelägna att åtgärda inom detta fält?

Ja/nej Ev. kommentar

* 5.3 Har ni finansierat forskning inom detta forskningsfält under de senaste två åren?

Ja/nej

5.4 Om ja, ange exempel på projekt, universitet, institution och medelstildelning etc.

Annan relevant forskning

Annan relevant forskning kring folklig erfarenhetsbaserad kunskap och dess betydelse för hållbart brukande och skötsel av biologiska resurser, som inte passar in i någon av ovanstående grupper.

6.1 Andra relevanta forskningsområden, nämligen:

6.2 Hur ser din organisation på angelägenheten av forskning om ovanstående definierade forskningsområde?

Mycket angeläget / Angeläget / Ganska angeläget / Ej angeläget / Vet ej

6.3 Har ni identifierat kunskapsluckor angelägna att åtgärda inom detta fält?

Ja/nej

Ev. kommentar

6.4 Har ni finansierat forskning inom detta forskningsfält under de senaste två åren?

Ja/nej

6.5 Om ja, ange exempel på projekt, universitet, institution och medelstildelning etc.

Enkät om pedagogisk verksamhet som rör kulturarv och natur i Sverige – äldre tiders folkliga kunskap om praktisk användning av växter och djur

Svara på webbenkät!

I en undersökning av en rad olika pedagogiska aktörer i Sverige, vill vi veta om er organisation sysslar med någon verksamhet som knyter an till exempelvis slöjd, hantverk, trädgårdsodling, lantbruk, fiske, jakt, renskötsel, matberedning eller någon annan folklig praktisk kunskap där naturens resurser kommer till användning. Denna typ av kunskap förs vidare från generation till generation och brukar benämnas som traditionell kunskap.

Centrum för biologisk mångfald kartlägger förekomsten och tillämpningen av denna typ av traditionell kunskap inom pedagogisk verksamhet i Sverige idag. Vi vänder oss nu till din organisation och vill ställa några enkätfrågor för att ta reda på hur situationen ser ut för den här typen av kunskaper.

Vi är därför mycket tacksamma om din organisation har möjlighet att medverka och svara på vår webbenkät!

Svara på webbenkäten via denna länk:

<http://enkater.slu.se/svara.cfm?sv=1202-Naptek>

Vi önskar få ditt svar så snart som möjligt men senast den 20 augusti.

Tack för din medverkan!

Bakgrund till undersökningen och din organisations medverkan

Denna enkätundersökning görs av Centrum för biologisk mångfald som sedan 2005 har ett regeringsuppdrag Naptek – Nationellt program för traditionell ekologisk kunskap. Programmet ska verka för att kartlägga och dokumentera, upprätthålla samt sprida lokal och traditionell kunskap. Arbetet ska ha särskilt fokus på traditionell och lokal kunskap knuten till den samiska kulturen. Svaren från denna enkätundersökning skall sammanställas till en lägesrapport till regeringen.

läs mer om Centrum för biologisk mångfald och Naptek på
www.cbm.slu.se och www.naptek.se

För mer information kontakta:

Mattias Iwarsson
konsulent, Centrum för biologisk mångfald
tfn. 018-672296 eller
e-post: Mattias.Iwarsson@cbm.slu.se

Charlotta Warmark
konsulent, Centrum för biologisk mångfald
tfn. 018-672188 eller
e-post: Charlotta.Warmark@cbm.slu.se

Naptek bedrivs i samarbete med en lång rad organisationer och föreningar:

Åjtte – Svenskt Fjäll- och Samemuseum, Humanekologiska avdelningen – Lunds universitet, Friluftsmuseernas samarbetsorganisation (FRI) representerad av Fredriksdals friluftsmuseum, Jordbruksverket, Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien, Lantbrukarnas riksförbund, Läns museerna representerad av Jamtli – Läns museet i Jämtlands län, Länsstyrelsen i Gävleborgs län, Naturhistoriska museers samarbetsorganisation (NAMSA) representerad av Julita – Sveriges lantbruksmuseum; Göteborgs naturhistoriska museum, Naturvårdsverket, Nordiska kulturlandskapsförbundet, Nordiska museet, Riksantikvarieämbetet Riksorganisationen Hela Sverige ska leva, Sametinget, Sportfiskarna, Språk- och folkminnesinstitutet (SOFI), Stiftelsen Skansen, Svenska jägareförbundet, Svenska Kust- och Insjö-Fiskarnas Organisation (SKIFO) och Sveriges hembygdsförbund. Dessa organisationer representerar ett mycket brett utsnitt av Sverige, vilket visar att de här kunskaperna finns spridda i nästan alla delar av vårt samhälle.

Enkät om pedagogisk verksamhet som rör kulturarv och natur i Sverige – äldre tiders folkliga kunskap om praktisk användning av växter och djur *

Beskrivning

Du behöver inte svara på alla frågorna. Svara på de frågor du känner är relevanta för den verksamhet som du representerar. Observera att det inte går att avbryta ifyllandet av enkäten genom att spara svaren och fortsätta senare. Du bör inte heller trycka på knappen Enter under ifyllandets gång, då enkäten i ett sådant fall stängs ner och skickas till oss. Vill du fortsätta ifyllandet efter att du har tryckt Enter, tryck på Alt+vänsterpil.

Användningsområde

Centrum för biologisk mångfald (CBM) kommer i sammanställningen av denna undersökning inte att publicera obearbetade svar från webbenkäten, men citat kan komma att användas. CBM räknar därför med att kunna använda allt svarsmaterial från denna webbenkät i rapporteringen av undersökningen.

Ansvarig utgivare

Centrum för biologisk mångfald (CBM) www.cbm.slu.se/ Naptek www.naptek.se

Namn:

Telefon:

Organisation:

E-post:

I. Har er organisation verksamhet som knyter an till något eller några av följande områden:

(kryssa i en eller flera rutor under varje rubrik och ge specifika exempel från er verksamhet på de prickade linjerna)

a) Slöjd/hantverk i naturmaterial (ange typ/material)

trä

ull

lin

halm, gräs

växtfärgning

skinn

horn och ben

annat:

ge exempel från er verksamhet inom 1a):

b) Äldre tiders byggmetoder och materialkännedom

byggmetoder

virkeskännedom

biologiskt byggmaterial

färg- och oljeframställning av biologiskt material

annat:

ge exempel från er verksamhet inom 1b):

c) Äldre tiders livsmedelstillverkning och -beredning

ost och mejeriprodukter

slakt och beredning av kött och fisk

frukt, bär, grönsaker, örter och svamp

konserveringsmetoder

spannmål och mjöl

bröd

*Webbenkäten gjordes i det webbaserade verktyget SLU Enkätgenerator. I denna bilaga återfinns du alla frågor som fanns med i webbenkäten.

ölbrygging

annat:

ge exempel från er verksamhet inom 1 c):

d) Äldre tiders folkmedicin och medicinalväxtberedning

ge exempel från er verksamhet inom 1d):

e) Äldre tiders trädgårdsodlingsmetoder för nyttoväxter, prydnadsväxter, köksväxter, örter, bär och frukt

trädgårdsanläggning, planering av odlingsytor

drivbänksodling

frösådd, potatisdrivning och annan förökning

ympning, okulering

annat:

ge exempel från er verksamhet inom 1e):

f) Äldre tiders jordbruksmetoder

betesregimer, skogsbete, fåbodbeta

ängsbruk, slåtter, hamling av träd

åkerbruk med äldre odlingsmetoder

annat:

ge exempel från er verksamhet inom 1f):

g) Äldre tiders djurhållning

djurstängsel och hinderdon

renskötsel

fåbodbruk

lantraser

annat:

ge exempel från er verksamhet inom 1g):

h) Äldre tiders skogsbruksmetoder

ge exempel från er verksamhet inom 1h):

i) Äldre tiders jaktmetoder

ge exempel från er verksamhet inom 1i):

j) Äldre tiders fiskemetoder

ge exempel från er verksamhet inom 1j):

k) Annat

ge exempel från er verksamhet inom 1k):

2. a) Hur stor andel av din organisations totala verksamhet innefattar någon form av äldre tiders folkliga kunskap, om praktisk användning av växter och djur, av den typ som du angivit i fråga 1?

(gradera genom att ringa in den siffra som stämmer bäst)

1

2

3

4

5

mycket liten andel

mycket stor andel

b) Anser du att andelen är tillräcklig idag? Ja Nej

c) Om nej, anser du att andelen bör öka och i så fall varför?

d) Vad ser du/din organisation för värde i denna typ av kunskap och/eller att lära ut denna typ av kunskap i dagens samhälle?

e) Om din organisation har pedagogisk verksamhet som kan sägas lära ut någon typ av sådan kunskap, vilken typ av pedagogisk verksamhet rör det sig i så fall om?

(kryssa i en eller flera rutor och ge specifika exempel från er verksamhet på de prickade linjerna)

utställningar.....
prova på- verksamhet
nybörjarkurser
påbyggnadskurser.....
fortbildningskurser för lärare
annat

Kommentarer:

f) Vem/vilka nås av denna pedagogiska verksamhet?

(kryssa i ett eller flera alternativ och ge kommentarer)

- vuxna (som privatpersoner)
- vuxna i sin yrkesroll
- barn och ungdomar på fritiden
- barn i förskola
- elever i grundskola 7–9 år
- elever i grundskola 10–12år
- elever i grundskola 13–15 år
- elever i gymnasieskola
- lärare förskola
- lärare grundskola
- lärare gymnasieskola
- skolledare och rektorer
- lärarstudenter
- andra

Kommentarer:

g) Hur många når ni med denna pedagogiska verksamhet per år?

h) Har intresset för pedagogisk verksamhet inom detta kunskapsområde ökat eller minskat de senaste 5 åren?

i) Vilka ämnesområden, av den typ som du angivit i fråga 2, är mest populära respektive minst populära när det gäller den pedagogiska verksamheten?

3. Om din organisation har verksamhet som riktar sig mot skolan inom något eller några av de områden som du angivit i fråga 1.

a) Hur många skolor och/eller elever/lärare når ni med denna verksamhet per år?

Ange beräknade eller uppskattade siffror för totalt antal skolor och/eller elever/lärare som ni når per år, samt även gärna hur stor procent av skolorna/eleverna/lärarna i ert län och/eller er kommun som ni når.

b) Skulle ni vilja nå fler?

c) Vad bedömer du/ din organisation i så fall är största anledningen till att ni inte når fler?

e) Har ni någon typ av fortlöpande långsiktigt samarbete med någon förskola, grundskola och/eller gymnasieskola, eller andra? Beskriv i så fall vad för typ av långsiktigt samarbete.

f) Har ni någon återkommande kontinuerlig verksamhet/samarbete med samma elever, som deltar i er verksamhet mer än en gång? Beskriv i så fall vad för typ av verksamhet/samarbete.

g) Har ni någon återkommande kontinuerlig verksamhet/samarbete med samma lärare, som deltar i er verksamhet mer än en gång? Beskriv i så fall vad för typ av verksamhet/samarbete.

4. a) Hur svårt/lätt är det att få tag på personer som har kunskap och kan lära ut om äldre tiders folkliga kunskap, om praktisk användning av växter och djur?

b) Bedömer du/ din organisation att det blivit svårare eller lättare de senaste 5 åren?

5. Bedömer du/din organisation att dessa kunskaper förs över till yngre generationer i tillräckligt stor utsträckning och i så fall hur?

6. Dokumenterar eller kartlägger din organisation äldre tiders folkliga kunskaper om praktisk användning av växter och djur, genom t.ex. intervjuer, film, fotografier, böcker eller på andra sätt?

7. Ser du/ din organisation behov av ökat stöd från myndigheter eller andra för er verksamhet som rör denna typ av kunskap?

Om ja, vilket typ av stöd?

8. Övriga kommentarer:

läs mer om Centrum för biologisk mångfald och Naptek på www.cbm.slu.se och www.naptek.se – För mer information eller frågor om enkäten kontakta Charlotta.Warmark@cbm.slu.se eller Mattias.Iwarsson@cbm.slu.se

Inkomna svar på webbenkäten "Enkät om pedagogisk verksamhet som rör kulturarv och natur i Sverige – äldre tiders folkliga kunskap om praktisk användning av växter och djur"

(En del organisationer/institutioner har inkommit med två olika svar från två olika personer)

Organisation/Institution	Geografisk placering, län
Museer	
Åjtte – Svenskt fjäll- och samemuseum	Norrbottnens län - BD
Blekinge museum	Blekinge län - K
Eskilstuna stadsmuseum	Södermanlands län - D
Fredriksdal museum och trädgårdar/Sofiero slott och slottsträdgård	Skåne län - M
Frilufsmuseet Gamla Linköping	Östergötlands län - E
Frilufsmuseet Hägnan	Norrbottnens län - BD
Gotlands museum, Gotlands län	Gotlands län - I
Göteborgs Naturhistoriska Museum	Västra Götalands län - O
Göteborgs Naturhistoriska Museum/ Västarvet - Västra götalandensregionens natur- och kulturarvsförvaltning	Västra Götalands län – O
Hallwylska Museet	Stockholms län - AB
Härjedalens Fjällmuseum	Jämtlands län - Z
Kulturen i Lund/Kulturens Östarp	Skåne län - M
Kulturresevatet Åsens By	Jönköpings län - F
Livruskammaren	Stockholms län - AB
Länsmuseet Halmstad/Frilufsmuseet Hallandsgården	Hallands län - N
Murberget, Länsmuseet Västernorrland	Västernorrlands län - Y
Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne	Skåne län - M
Röhsska museet	Västra Götalands län - O
Skellefteå museum	Västerbottens län - AC
Skoklosters slott	Uppsala län - C
Smålands museum	Kronobergs län - G
Statens historiska museum	Stockholms län - AB
Stiftelsen arbetets museum	Östergötlands län - E
Stiftelsen Skansen	Stockholms län - AB
Stiftelsen Tekniska museet	Stockholms län - AB
Stockholms läns museum	Stockholms län - AB
Stockholms medeltidsmuseum	Stockholms län - AB
Stockholms stadsmuseum	Stockholms län - AB
Sörmlands museum	Södermanlands län - D
Upplandsmuseet/Disagården	Uppsala län - C
Vallby frilufsmuseum	Västmanlands län - U
Vänermuseet, Lidköpings kommun	Västra Götalands län - O
Västerbottens museum/Gammlia	Västerbottens län - AC
Västergötlands museum	Västra Götalands län - O
Östergötlands länsmuseum	Östergötlands län - E
Naturum	
Naturum Färnebofjärden	Gävleborgs län - X
Naturum Hornborgasjön	Västra Götalands län - O
Naturum Kullaberg/ Ekoskola på Naturum Kullaberg	Skåne län - M
Naturum Omberg	Östergötlands län - E
Naturum Stenshuvud	Skåne län - M

Naturum Stora mosse
Naturum Vålådalen

Jönköpings län - F
Jämtlands län - Z

Naturskolor

Aspö Naturskola, Skövde
Enabygdens naturskoleverksamhet, Enköping
Falu Naturskola/ Harmsarbets bergmansgård
Halmstads naturskola
Håbo Naturskola Vattunöden
Härryda Natur- och Kulturskola
Hörjelgården, Natur- och kulturskola
Luleå miljöskola
Natur- och kulturskola i Uddevalla
Naturskolan - Sölvesborgs Kommun
Naturskolan i Eskilstuna
Naturskolan i Lund
Naturskolan i Sigtuna
Nynäshamns naturskola
Piteå naturskola
Örebro Naturskola

Västra Götalands län - O
Uppsala län - C
Dalarnas län - W
Hallands län - N
Uppsala län - C
Västra Götalands län - O
Skåne län - M
Norrbottens län - BD
Västra Götalands län - O
Blekinge län - K
Södermanlands län - D
Skåne län - M
Stockholms län - AB
Stockholms län - AB
Norrbottens län - BD
Östergötlands län - E

Länshemslöjd m.fl.

Hemslöjdskonsulent, Handens Hus, Skellefteå
Länshemslöjdskonsulenterna i Gävleborgs län
Länshemslöjdskonsulenterna i Hallands län
Länshemslöjdskonsulenterna i Jämtlands län
Länshemslöjdskonsulenterna i Skåne län/ Hemslöjdsförbundet Skåne
Länshemslöjdskonsulenterna i Stockholms län
Länshemslöjdskonsulenterna i Sörmlands län
Länshemslöjdskonsulenterna i Uppsala län
Länshemslöjdskonsulenterna i Västernorrlands län
Länshemslöjdskonsulenterna i Örebro län
Länshemslöjdskonsulenterna/Regional utv i Jönköpings län
Nämnden för hemslöjdsfrågor
Projekt Slöjdklubben, Svenska Hemslöjdsföreningars riksförbund
Sameslöjdstiftelsen Sámi Duodji
Sätergläntan, Hemslöjdens gård

Västerbottens län - AC
Gävleborgs län - X
Hallands län - N
Jämtlands län - Z
Skåne län - M
Stockholms län - AB
Södermanlands län - D
Uppsala län - C
Västernorrlands län - Y
Örebro län - T
Jönköpings län - F
Nationellt
Nationellt
Nationellt/Norrbottens län - BD
Dalarnas län - W

Övriga

Arkeologi i Sörmland
Humanenkologiska avdelningen, Lunds Universitet
IDÉ-material
Lantbrukarnas Riksförbund (LRF)
Lava, Kulturhuset Stockholm
Linneanska trädgårdar, Uppsala Universitet
Nationellt centrum för biologi och bioteknik
Naturjobb Älvhyttan/Vikers hembygdsförening

Södermanlands län - D
Skåne län - M
Internet/Nationellt
Nationellt
Stockholms län - AB
Uppsala län - C
Nationellt
Örebro län - T

Napteks listning av kurser på landets 148 folkhögskolor under läsåret 2009/2010 och sommaren 2009, som knyter an till traditionell kunskap. Listan innehåller 151 folkhögskolekurser.

Kurser uppdelade i folkhögskolornas ämnes- och sökkategorier*	Folkhögskola
* en del kurser ingår i fler ämnes- och sökkategorier hos folkhögskolorna än de gör i denna lista.	
Båtbyggarkurser	
Båtbyggjarlinje (20 aug 2009 - 6 jun 2010)	Litorina folkhögskola
Båtbyggjarlinje (11 jan - 6 jun 2010)	Litorina folkhögskola
Båtbyggarkurs (24 aug 2009 - 11 jun 2010)	Skeppsholmens folkhögskola
Båtbyggjarlinje (25 aug 2009 - 28 maj 2010)	Stensunds folkhögskola
Båtbyggjarlinje (24 aug 2009 1-2 år)	Ålsta folkhögskola
Hälsa, Friskvård	
Naturens medicin - friskvård med alternativmedicin (24 aug 2009 1-4 terminer)	Nordens folkhögskola Biskops-Arnö
Naturens medicin - friskvård med alternativmedicin (11 jan 2010 1-4 terminer)	Nordens folkhögskola Biskops-Arnö
Naturens medicin - handledarutbildning (24 aug 2009 1år)	Nordens folkhögskola Biskops-Arnö
Naturens medicin - handledarutbildning (11 jan 2010 1år)	Nordens folkhögskola Biskops-Arnö
Miljökurser, Ekologikurser	
Fältbiologi och Naturvård (17 aug 2009 1år)	Ingesunds folkhögskola
Natur- och faunavård (11 jan 2010 1år)	Klarälvdalens folkhögskola
Trädgårdskurser	
Kurs i självhushållning - Kretsloppshuset i Sunne (1 mars-29 oktober 2010)	Klarälvdalens folkhögskola
Ekologisk odling & hållbar livsföring (19 jan - 20 okt 2009)	Mora folkhögskola
Växtfärgning (28 - 30 maj 2010)	Wiks folkhögskola
Allmän kurs Trädgård och Hantverk (23 feb - 18 dec 2010)	Värdinge By folkhögskola
Trädgård och Hantverk (22 feb - 22 dec 2010)	Värdinge By folkhögskola
Hantverkskurser/ Träkurser / Textilkurser,Vävkurser	
Allmän kurs med textil (31 aug 2009 1-3 år)	Billströmska folkhögskolan
Allmän kurs med textil (7 jan 2010 1-3 år)	Billströmska folkhögskolan
Allmän kurs årskurs 2-3, Slöjd och hantverk (24 aug 2009 1-3 år)	Birka folkhögskola
Textillinje med vävning och sömnad (19 aug 2009 - 11 jun 2010)	Blekinge läns folkhögskola
Slöjd- och Hantverkskurs (aug och sep 2009 35 veckor)	Braheskolan Visingsö folkhögskola
Forntida hantverk - Människa - Natur - Teknik (24 aug 2009 - 28 maj 2010)	Bäckedals folkhögskola
Läderhantverk och skinngarvning (24 aug - 18 dec 2009)	Bäckedals folkhögskola
Påbyggnadskurs - gamla hantverkstekniker (aug 2009 1-2 terminer heltid/deltid)	Bäckedals folkhögskola
Påbyggnadskurs - gamla hantverkstekniker (jan 2010 1-2 terminer heltid/deltid)	Bäckedals folkhögskola
Skinngarvning (28 sep - 23 okt 2009)	Bäckedals folkhögskola
Trädens möjligheter - höstkursen (24 aug - 18 dec 2009)	Bäckedals folkhögskola
Väv som förr - vävkursen (11 jan - 28 maj 2010)	Bäckedals folkhögskola
Allmän kurs med profil (25 aug 2009 1-3 år heltid/halvtid)	Dalkarlså folkhögskola
Allmän kurs med profil (7 jan 2010 1-3 år heltid/halvtid)	Dalkarlså folkhögskola
Textildesign (11 jan 2010 1 år eller 1 termin)	Dalkarlså folkhögskola
Textildesign (24 aug 2009 1 år eller 1 termin)	Dalkarlså folkhögskola

Textil utan gränser (17 aug 2009 - 9 jun 2010)	Eskilstuna folkhögskola
Textilkurs (11 jan 2010 1 läsår eller 1 termin)	Fornby folkhögskola
Textilkurs (24 aug 2009 1 läsår eller 1 termin)	Fornby folkhögskola
Vävning på distans, fortsättningskurs på kvartsfart (jan 2010 1 termin)	Fornby folkhögskola
Textil design mode (24 aug 2009 - 9 jun 2010)	Forsa folkhögskola
Textil vävning bild (24 aug 2009 - 9 jun 2010)	Forsa folkhögskola
Textilestetisk vävning, distans (24 aug 2009 - 9 jun 2010)	Forsa folkhögskola
Distanskurs i vävning (31 aug 2009 - 21 maj 2010)	Fristads folkhögskola
Grundkurs i vävning, hel- eller deltid (31 aug 2009 - 21 maj 2010)	Fristads folkhögskola
Textil design - Grundkurs (aug 2009 1 år)	Gamleby folkhögskola
Textil design - Vävning (aug 2009 1 år)	Gamleby folkhögskola
Textil design - Vävning, distans (17 aug 2009 1 år deltid)	Gamleby folkhögskola
Textillinje - Ull & Skinn/Textilt hantverk & formgivn (31 aug 2009 - 14 maj 2010)	Gotlands folkhögskola
Textillinje - Ull & Skinn/Textilt hantverk & formgivn (31 aug 2009 - 14 maj 2010)	Gotlands folkhögskola
Textil och väv (31 aug 2009 - 21 maj 2010)	Grebbestads folkhögskola
Trä grundkurs (31 aug 2009 - 21 maj 2010)	Grebbestads folkhögskola
Trä grundkurs (31 aug 2009 - 21 maj 2010)	Grebbestads folkhögskola
Trä möbelhantverk (31 aug 2009 - 21 maj 2010)	Grebbestads folkhögskola
Trä möbelhantverk (31 aug 2009 - 21 maj 2010)	Grebbestads folkhögskola
Trä möbelhantverk (31 aug 2009 - 21 maj 2010)	Grebbestads folkhögskola
Trä möbelhantverk (31 aug 2009 - 21 maj 2010)	Grebbestads folkhögskola
KHD - Konsthantverk/Design (24 aug 2009 1 år)	Grimslövs folkhögskola
Hantverkslinjen, fördjupning (25 aug 2009 - 26 maj 2010)	Hampnäs folkhögskola
Hantverkslinjen, grund (25 aug 2009 - 26 maj 2010)	Hampnäs folkhögskola
Allmän kurs: Textilprofil (24 aug 2009 - 4 jun 2010)	Hållands folkhögskola
Textilprofil, halvtid (24 aug 2009 - 4 jun 2010)	Hållands folkhögskola
Textilprofil, halvtid (24 aug 2009 - 4 jun 2010)	Hållands folkhögskola
Hantverkslinje Deltid (17 aug 2009 1 år)	Ingesunds folkhögskola
Hantverkslinje Grundkurs (17 aug 2009 1 år)	Ingesunds folkhögskola
Hantverkslinje Påbyggnadskurs (17 aug 2009 1 år)	Ingesunds folkhögskola
Hantverk och design, distans (31 aug 2009 - 4 jun 2010)	Kalix folkhögskola
Skogsvård & Skoglig planering (17 aug 2009 1 år)	Klarälvdalens folkhögskola
Skogsvård & Skoglig planering, distans (11 jan 2010 1 år)	Klarälvdalens folkhögskola
Textillinje (Ht2009 1 termin)	Kyrkeruds folkhögskola
Linje för konst och formgivning (24 aug 2009 - 28 maj 2010)	Kävesta folkhögskola
Linje för konst och formgivning (24 aug 2009 - 28 maj 2010)	Kävesta folkhögskola
Textillinje - Tekniker för skapande (24 aug 2009 - 28 maj 2010)	Löftadalens folkhögskola
Textillinje - Tekniker för skapande (24 aug 2009 - 28 maj 2010)	Löftadalens folkhögskola
Vävlinje - Nyttänkande och Tradition (24 aug 2009 - 28 maj 2010)	Löftadalens folkhögskola
Vävning - Terminskurs (24 aug - 18 dec 2009)	Löftadalens folkhögskola
Vävning - Terminskurs (24 aug - 18 dec 2009)	Löftadalens folkhögskola
Vävning - Terminskurs (7 jan - 28 maj 2010)	Löftadalens folkhögskola
Vävning - Terminskurs (7 jan - 28 maj 2010)	Löftadalens folkhögskola
Allmän kurs med hantverksprofil (31 aug 2008 - 28 maj 2010)	Malungs folkhögskola
Slöjdkurs (24 aug 2009 - 5 jun 2010)	Mora folkhögskola
Slöjdkurs (24 aug 2009 - 5 jun 2010)	Mora folkhögskola
Slöjdkurs (24 aug 2009 - 5 jun 2010)	Mora folkhögskola
Slöjdkurs (24 aug 2009 - 5 jun 2010)	Mora folkhögskola
Vävning ur tradition för nutid & framtid (24 aug 2009 - 5 jun 2010)	Mora folkhögskola
Vävning ur tradition för nutid & framtid (24 aug 2009 - 5 jun 2010)	Mora folkhögskola
Textilskola (24 augusti 2009 - 28 maj 2010)	Mullsjö folkhögskola
Allmän kurs - Läderhantverk (24 aug - 18 dec 2009)	Nyköpings folkhögskola
Allmän kurs - Läderhantverk (8 jan - 3 jun 2010)	Nyköpings folkhögskola
Läderhantverk - Skinnarvning (24 aug - 18 dec 2009)	Nyköpings folkhögskola

Läderhantverk Deltidskurs (12 sep - 28 nov 2009)	Nyköpings folkhögskola
Läderhantverk Deltidskurs (29 jan - 24 apr 2010)	Nyköpings folkhögskola
Allmän kurs, tillval textil (23 aug 2009 - 28 maj 2010)	Sjöviks folkhögskola
Allmän kurs, tillval trähantverk (23 aug 2009 - 28 maj 2010)	Sjöviks folkhögskola
Friluftsliv - Hantverk - Ledarskap (23 aug 2009 - 4 jun 2010)	Sjöviks folkhögskola
Timring med genuina hantverksmetoder (23 aug 2009 - 28 maj 2010)	Sjöviks folkhögskola
Allmän kurs med hantverksinriktning (11 jan - 17 dec 2010)	Sverigefinska folkhögskolan
Allmän kurs med hantverksinriktning (24 aug 2009 - 16 jun 2010)	Sverigefinska folkhögskolan
Allmän kurs Hantverk, 1-3 år , kursstart (aug 2009 och jan 2010)	Tornedalens folkhögskola
Textillinje (11 jan 2010 1år)	Vadstena folkhögskola
Textillinje (19 aug 2009 1år)	Vadstena folkhögskola
Grundkurs i vävning (10 veckor Vt 2010)	Wiks folkhögskola
Allmän kurs Arbete i textil (aug 2009 och jan 2010 1-3 år)	Vindelns folkhögskola
Allmän kurs Byggnadsvård (aug 2009 och jan 2010 1-3 år)	Vindelns folkhögskola
Allmän kurs Slöjd (aug 2009 och jan 2010 1-3 år)	Vindelns folkhögskola
Byggnadsvård (aug 2009 1 år)	Vindelns folkhögskola
Skaparlust (aug 2009 1-2 år)	Vindelns folkhögskola
Slöjdlinje - trä (aug 2009 1-2 år)	Vindelns folkhögskola
Allmän kurs Konst och Hantverk (24 aug 2009 - 5 jun 2010)	Värdinge By folkhögskola
Allmän kurs Trähantverk (24 aug 2009 - 5 jun 2010)	Värdinge By folkhögskola
Konst och Hantverk (24 aug 2009 - 5 jun 2010)	Värdinge By folkhögskola
Trähantverk (24 aug 2009 - 5 jun 2010)	Värdinge By folkhögskola
Fri textil - formexperiment i olika textila material (jan 2010 1 termin)	Väddö folkhögskola
Stickning - gamla tekniker i nya sammanhang (17 aug 2009 1 termin)	Väddö folkhögskola
Textil Konsthantverk Design (aug 2009 och jan 2010 1 år)	Väddö folkhögskola
Textilakademin (24 aug 2009 - 11 jun 2010)	Värnamo folkhögskola
Textil-Form-Kultur I (24 aug 2009 1år)	Västerbergs folkhögskola
Textil-Form-Kultur II (24 aug 2009 1år)	Västerbergs folkhögskola
Träslöjd-Smide, fördjupningsår (24 aug 2009 1år)	Västerbergs folkhögskola
Träslöjd-Smide, grundår (24 aug 2009 1år)	Västerbergs folkhögskola
Skinn - garvning och sömnad (11jan 2010 1 termin)	Ålsta folkhögskola
Möbelreovering, grundkurs (24 aug 2009 - 11 jun 2010)	Ålvsby folkhögskola
Möbelreovering, grundkurs (24 aug 2009 - 11 jun 2010)	Ålvsby folkhögskola
Möbelreovering, påbyggnadskurs (24 aug 2009 - 11 jun 2010)	Ålvsby folkhögskola
Möbelreovering, påbyggnadskurs(24 aug 2009 - 11 jun 2010)	Ålvsby folkhögskola
Påbyggnadsår för konst och textil, distans (17 aug 2009 1år)	Önnestads folkhögskola
Textillinje (17 aug 2009 1 år)	Önnestads folkhögskola
Eстетisk linje - Textil (17 aug 2009 1-2 år)	Östra Grevie folkhögskola
Eстетisk yrkesutbildning - Textil (17 aug 2009 1-2 år)	Östra Grevie folkhögskola
Sommarkurser	
Rovdjur foto och fåbodeliv på Sonfjället (6-12 juli 2009)	Birka folkhögskola
Ekologisk trädgårdsodling (15-17 maj 2009)	Braheskolan Visingsö folkhögskola
Skapa i gräs (22-23 juni 2009)	Braheskolan Visingsö folkhögskola
Ätliga vilda växter (16-17 maj 2009)	Braheskolan Visingsö folkhögskola
Fåboden - myt och verklighet (26-28 juni 2009)	Bäckedals folkhögskola
Tova kuddar (12-16 juni 2009)	Bäckedals folkhögskola
Örter, salvor och annat ur naturen (22-26 juni, 24-28 aug 2009)	Bäckedals folkhögskola
Tälja i färskt trä (11-12 aug 2009)	Fornby folkhögskola
Tovning (13-17 juli 2009)	Fridhems folkhögskola
Kreativ tovning (26-31 juli 2009)	Gotlands folkhögskola
Sy medeltida kläder (26-31 juli 2009)	Gotlands folkhögskola

En sommarupplevelse över åldersgränser, fåboliv, flugfiske, växtfärgning m.m (22-26 juni 2009)	Hållands folkhögskola
Svampkurs (24-28 augusti 2009)	Klarälvdalens folkhögskola
Tova tunna tyger (13-17 juli 2009)	Kyrkeruds folkhögskola
Tovning, nybörjare (6-10 juli 2009)	Kyrkeruds folkhögskola
Örtkurs (6-10 juli 2009)	Kyrkeruds folkhögskola
Ull och siden (10-14 aug 2009)	Löftadalens folkhögskola
Handaslöjd i trä (28 juni - 3 juli 2009)	Mora folkhögskola
Läderhantverk (6-10 juli 2009)	Nyköpings folkhögskola
Grunderna i snickeri (22-27 juni, 29 juni-4 juli 2009)	Stensunds folkhögskola
Lilla trädgårdskursen (22-27 juni, 29 juni-4 juli 2009)	Stensunds folkhögskola
Matlagning - med skärgården som fond! (22-27 juni, 29 juni-4 juli 2009)	Stensunds folkhögskola
Mat och kultur (29 juni-3 juli 2009)	Tärna folkhögskola
Bygga ekologiskt (29 juni-3 juli 2009)	Åsa folkhögskola
Garntekniker (29 juni -3 juli 2009)	Åsa folkhögskola
Läkeväxter och husapotek (14-17 juni 2009)	Åsa folkhögskola
Trädgårdsslöjd (15-18 juni 2009)	Åsa folkhögskola

HV skola utbildningar

Heltidsutbildningar 2010/2011

- Textilhantverk: Basår, 1 år
- Trähantverk/slöjd: Basår, 1 år
- Högre textil hantverksutbildning, 2 år (Behörighetskrav: du ska ha gått ut Textilhantverk:Basår på HV Skola eller ha motsvarande kunskaper och färdigheter.)

Kortkurser 2010/2011

- Bildvävning, grund.
- Bildvävning, forts. I
- Bildvävning, forts. II
- Knyppling, grund.
- Knyppling, forts. I
- Konstsömnad, grund.
- Konstsömnad, forts. I
- Konstsömnad, forts. II
- Konstsömnad, forts. III
- Rörelser i slöjden
- Smide, grund.
- Stickning, grund.
- Stickning, forts. I
- Stickning forts. II
- Stickresan genom Sverige
- Tvåändsstickning
- Textil formgivning
- Tovning, grund.
- Tovning, forts. I
- Träslöjd, grund.
- Träslöjd, forts. I
- Träslöjd, forts. II
- Sommarkurser
- Konstsömnad, grund.
- Konstsömnad, forts. I
- Rörelser i slöjden
- Vävning, grund.
- Vävning, forts. I

Bilaga 9. Listning av kurser och utbildningar vid universitet och högskolor

Exempel på kurser och utbildningar på Sveriges universitet och högskolor läsåret 2009/2010 och sommaren 2009 som Naptek hittat, och vars innehåll på något sätt knyter an till traditionell kunskap, samt hur många kurser som listats inom varje sökord.			
Sökord (antal kurser)	Termin	Universitet/högskola	Namn kurs/utbildning , nivå och antal högskolepoäng
Traditionell kunskap (2)	VT2010	Lunds universitet	Traditionell byggt teknik för träbåtar grundnivå, ej nybörjare 7.5 hp
		Lunds universitet	Humanekologi: Etnobiologi - djuren, växterna och vi 15.0 hp grundnivå för nybörjare
Etnobiologi (8)	HT 2009	Högskolan i Kalmar (snart Linnéuniversitetet)	Naturupplevelseguidning III (B-nivå, Distans, Halvfart) 30 hp
		Högskolan i Kalmar (snart Linnéuniversitetet)	Naturupplevelseguidning III (B-nivå, Halvfart) 30 hp
		Högskolan i Kalmar (snart Linnéuniversitetet)	Naturupplevelseguidning IV (B-nivå, Distans, Halvfart) 30 hp
		Högskolan i Kalmar (snart Linnéuniversitetet)	Naturupplevelseguidning IV (B-nivå, Halvfart) 30 hp
		Lunds universitet	Humanekologi: Etnobiologi - lokal kunskap och naturresursförvaltning 15.0 hp
	VT 2010	Lunds universitet	Humanekologi: Etnobiologi - djuren, växterna och vi 15.0 hp grundnivå för nybörjare
		Uppsala universitet	Etnobiologi 15 hp avancerad nivå
		Uppsala universitet	Humanfysiologi 10 hp grundnivå, ej nybörjare
Humanekologi (21)	HT 2009	Göteborgs universitet	Från lokala naturresurser till global konsumtion 15.0 hp grundnivå för nybörjare
		Lunds universitet	Humanekologi: Etnobiologi - lokal kunskap och naturresursförvaltning 15.0 hp grundnivå för nybörjare
		Lunds universitet	Humanekologi: Icke-industriella försörjningsätt 7.5 hp grundnivå för nybörjare
		Lunds universitet	Humanekologi: Miljö, kultur och utveckling - fortsättningskurs 30.0 hp grundnivå, ej nybörjare
		Lunds universitet	Humanekologi: Miljö, kultur och utveckling - grundkurs 30.0 hp grundnivå för nybörjare
		Lunds universitet	Humanekologi: Miljö, kultur och utveckling - kandidatkurs 30.0 hp grundnivå, ej nybörjare
		Lunds universitet	Humanekologi: Miljöantropologi 7.5 hp grundnivå, ej nybörjare
		Lunds universitet	Humanekologi: Miljöantropologi 7.5 hp grundnivå, ej nybörjare
		Lunds universitet	Humanekologi: Miljöhistoria 7.5 hp grundnivå, ej nybörjare
		Lunds universitet	Humanekologi: Miljöhistoria 7.5 hp grundnivå, ej nybörjare
		Lunds universitet	Humanekologi: Människans plats i ekosystemen 7.5 hp grundnivå för nybörjare
		Lunds universitet	Humanekologi: Naturuppfattningar i tid och rum 7.5 hp grundnivå för nybörjare
	VT 2010	Lunds universitet	Humanekologi: Etnobiologi - djuren, växterna och vi 15.0 hp grundnivå för nybörjare
Lunds universitet		Humanekologi: Icke-industriella försörjnings-sätt 7.5 hp grundnivå för nybörjare	

		Lunds universitet	Humanekologi: Miljö, kultur och utveckling - fortsättningskurs 30.0 hp grundnivå, ej nybörjare
		Lunds universitet	Humanekologi: Miljö, kultur och utveckling - grundkurs 30.0 hp grundnivå för nybörjare
		Lunds universitet	Humanekologi: Miljö, kultur och utveckling - kandidatkurs 30.0 hp
		Lunds universitet	Humanekologi: Miljö, kultur och utveckling, magisterkurs 30.0 hp avancerad nivå
		Lunds universitet	Humanekologi: Miljöantropologi 7.5 hp grundnivå, ej nybörjare
		Lunds universitet	Humanekologi: Miljöhistoria 7.5 hp grundnivå, ej nybörjare
		Lunds universitet	Humanekologi: Naturuppfattningar i tid och rum 7.5 hp grundnivå för nybörjare
Möbelsnickeri (1)	HT 2009	Linköpings universitet	Möbelsnickeri - Carl Malmsten CTD 180 hp nybörjarprogram
Slöjd (52)	VT 2010	Göteborgs universitet	Examensarbete inom lärarprogrammet i hushållsvetenskap, inriktning hem- och konsumentkunskap/slöjd 15.0 hp grundnivå, ej nybörjare
		Göteborgs universitet	Experimentella träkonstruktioner i slöjden 7.5 hp grundnivå, ej nybörjare
		Göteborgs universitet	Lärarprogrammet, Skapande verksamhet för tidigare åldrar 210.0 hp nybörjarprogram
		Göteborgs universitet	Slöjd: Grundkurs 30.0 hp grundnivå för nybörjare
		Göteborgs universitet	Slöjdformgivning, fördjupningskurs 15.0 hp
		Göteborgs universitet	Magisteruppsats 30.0 hp avancerad nivå
		Göteborgs universitet	Magisteruppsats 15.0 hp avancerad nivå
		Linköpings universitet	Skapande arbete med ull, grundkurs 7.5 hp grundnivå för nybörjare
		Linköpings universitet	Textil formgivning 2, fortsättningskurs 7.5 hp grundnivå, ej nybörjare
		Malmö högskola	Tredimensionellt hantverk/slöjd 15 hp grundnivå, ej nybörjare
		Umeå universitet	Examensarbete för lärarexamen (grund) 15 hp grundnivå, ej nybörjare
		Umeå universitet	Kreativt skapande - trä och metall 15 hp grundnivå, ej nybörjare
		Umeå universitet	Lärandeprocesser i slöjd, textil 15 hp grundnivå för nybörjare
		Umeå universitet	Lärandeprocesser i slöjd, trä och metall 15 hp grundnivå, ej nybörjare
		Umeå universitet	Slöjd - textil inriktning I 30 hp grundnivå för nybörjare
		Umeå universitet	Slöjd för barn i tidigare åldrar 15 hp grundnivå för nybörjare
		Umeå universitet	Slöjd i samhällsperspektiv, textil 15 hp grundnivå, ej nybörjare
		Umeå universitet	Slöjd i samhällsperspektiv, trä och metall 15 hp grundnivå, ej nybörjare
		Umeå universitet	Slöjd- trä och metall inriktning I 30 hp grundnivå för nybörjare
		Umeå universitet	Vävdesign 15 hp grundnivå, ej nybörjare
		Uppsala universitet	Textilt hantverk, Examensarbete 15 hp grundnivå, ej nybörjare
		Uppsala universitet	Textilkonsten i Sverige/Norden under 1900-talet 7.5 hp avancerad nivå

		Uppsala universitet	Textilt hantverk: Sömnad och dräkthistoria 15 hp grundnivå för nybörjare
		Uppsala universitet	Textilt hantverk: Formgivning, broderi och textiltryck 15 hp grundnivå för nybörjare
		Uppsala universitet	Textilt hantverk: Kreativt skapande 30 hp grundnivå, ej nybörjare
		Uppsala universitet	Textilvetenskap B 30 hp grundnivå, ej nybörjare
	HT 2009	Göteborgs universitet	Experimentella träkonstruktioner i slöjden 7.5 hp grundnivå, ej nybörjare
		Göteborgs universitet	Forma, foga och förändra metall i slöjden 7.5 hp grundnivå, ej nybörjare
		Göteborgs universitet	Kunskapssyn och bedömning - Ämnesdidaktisk fördjupningskurs med inriktning mot slöjd 7.5 hp avancerad nivå
		Göteborgs universitet	Läroprogrammet, Skapande verksamhet för tidigare åldrar 210.0 hp nybörjarprogram
		Göteborgs universitet	Läroprogrammet Slöjd 270.0 hp nybörjarprogram
		Göteborgs universitet	Slöjd: Formgivning 30.0 hp grundnivå, ej nybörjare
		Göteborgs universitet	Textil formgivning I, broderi 7.5 hp grundnivå, ej nybörjare
		Göteborgs universitet	Textil formgivning I, garn 7.5 hp grundnivå, ej nybörjare
		Göteborgs universitet	Ämnesfördjupning 7.5 hp avancerad nivå
		Linköpings universitet	Textil formgivning 1, grundkurs 7.5 hp grundnivå för nybörjare
		Linköpings universitet	Utomhuspedagogik med estetisk inriktning 7.5 hp grundnivå för nybörjare
		Malmö högskola	Tredimensionellt hantverk/slöjd 15 hp grundnivå, ej nybörjare
		Stockholms universitet	Läroprogrammet med inriktning mot slöjd, trä och metall och design för skolår 6-9 och gymnasieskolan 270 hp nybörjarprogram
		Stockholms universitet	Läroprogrammet med inriktning mot slöjd, trä och metall och design för skolår F-6 240 hp nybörjarprogram
		Umeå universitet	Examensarbete för lärarexamen (grund) 15 hp grundnivå, ej nybörjare
		Umeå universitet	Skolämnet slöjd, textil 15 hp grundnivå för nybörjare
		Umeå universitet	Skolämnet slöjd, trä och metall 15 hp grundnivå för nybörjare
		Umeå universitet	Slöjd kultur och estetik, textil 15 hp grundnivå, ej nybörjare
		Umeå universitet	Slöjd kultur och estetik, trä och metall 15 hp grundnivå, ej nybörjare
		Umeå universitet	Trä- och metall-design 30 hp grundnivå för nybörjare
		Umeå universitet	Vävd design - från idé till uttryck 15 hp grundnivå för nybörjare
		Uppsala universitet	Kvalificerad sömnad 15 hp grundnivå, ej nybörjare
		Uppsala universitet	Kvalificerad vävning 15 hp grundnivå, ej nybörjare
		Uppsala universitet	Textilt hantverk: Vävning samt garn- och fiberteknik 15 hp grundnivå, ej nybörjare
		Uppsala universitet	Textilt skapande 15 hp grundnivå för nybörjare
		Uppsala universitet	Textilt skapande och estetiska läroprocesser 30 hp grundnivå för nybörjare
Byggnadsvård (18)	HT 2009	Göteborgs universitet	Bebyggelseantikvariskt program 180.0 hp nybörjarprogram

		Göteborgs universitet	Bygghantverksprogrammet 180.0 hp nybörjarprogram
		Göteborgs universitet	Klimatlära för konservatorer 3.0 hp grundnivå för nybörjare
		Göteborgs universitet	Kulturvård och byggnadsvård 30.0 hp grundnivå för nybörjare
		Göteborgs universitet	Masterprogram i kulturvård 120.0 hp påbyggnadsprogram
		Högskolan i Kalmar (snart Linnéuniversitetet)	Kulturmiljövetenskap I 1-30 hp (A-nivå) 30 hp grundnivå för nybörjare
		Högskolan på Gotland	Byggnadsvård - vidareutbildning 60 hp grundnivå, ej nybörjare
		Högskolan på Gotland	Historiska byggtekniker - Nordsvenskt timmerbyggande 60 hp grundnivå för nybörjare
		Högskolan på Gotland	Historiska byggtekniker - Vikingatida byggnader 60 hp grundnivå för nybörjare
		Umeå universitet	Byggnader och miljö, 7.5 hp, grundnivå, ej nybörjare
		Växjö universitet (snart Linnéuniversitetet)	Byggnadsvård I, 7.5 hp, grundnivå för nybörjare
		Växjö universitet (snart Linnéuniversitetet)	Högskoleprogram i byggteknik med byggnadsvård, Bygg, 120 hp, nybörjarprogram
		Örebro universitet	Byggingenjörprogrammet, 180 hp nybörjarprogram
	VT2010	Göteborg universitet	Masterprogram i kulturvård, 120.0 hp, påbyggnadsprogram
		Högskolan på Gotland	Byggnadstradition och bebyggelsehistoria 7.5 hp grundnivå för nybörjare
		Högskolan på Gotland	Föremåls historia 7.5 hp grundnivå för nybörjare
		Högskolan på Gotland	Gotländsk byggnadstradition 7.5 hp grundnivå för nybörjare
		Högskolan på Gotland	Träbyggnader 7.5 hp grundnivå för nybörjare
Kulturvård (22)	HT 2009	Göteborgs universitet	Bebyggelsehistoria 1: Medeltid och förindustriell tid 15.0 hp grundnivå för nybörjare
		Göteborgs universitet	Bebyggelsehistoria 2: Industrialismens samhälle 9.0 hp grundnivå för nybörjare
		Göteborgs universitet	Båtar, fartyg och skepp - en maritimhistorisk orienteringskurs 15.0 hp grundnivå för nybörjare
		Göteborgs universitet	Ekologi, landskap och miljö 15.0 hp grundnivå för nybörjare
		Göteborgs universitet	Gärdsgårdar i sten och trä 7.5 hp grundnivå för nybörjare
		Göteborgs universitet	Konservatorsprogrammet 180.0 hp nybörjarprogram
		Göteborgs universitet	Landskap och kulturvård 7.5 hp grundnivå för nybörjare
		Göteborgs universitet	Landskapsvårdens hantverk 180.0 hp nybörjarprogram
		Göteborgs universitet	Landskapsvårdens redskap 15.0 hp grundnivå för nybörjare
		Göteborgs universitet	Trädvård, slätter och ängsbruk 7.5 hp grundnivå för nybörjare
		Göteborgs universitet	Urban landskapsvård 7.5 hp grundnivå för nybörjare
		Linköpings universitet	Den praktiska kunskapen i kulturlandskapet 15hp grundnivå för nybörjare
		Stockholms universitet	Masterprogram i kulturarvsstudier 120 hp påbyggnadsprogram
	VT 2010	Göteborgs universitet	GIS som redskap i landskapsvården 15.0 hp grundnivå för nybörjare

		Göteborgs universitet	Kulturlandskapets historia 7.5 hp grundnivå för nybörjare
		Göteborgs universitet	Natur- och kulturmarksskötsel 15.0 hp grundnivå för nybörjare
		Göteborgs universitet	Naturlandskapets historia 7.5 hp grundnivå för nybörjare
		Göteborgs universitet	Skärgårdslandskapets vård och utveckling 15.0 hp grundnivå för nybörjare
		Göteborgs universitet	Trädgårdens hantverk och design 180.0 hp nybörjarprogram
		Högskolan på Gotland	Historiska byggtekniker - Restaurering av timmerbyggader 30 hp grundnivå, ej nybörjare
		Linköpings universitet	Turismens natur och kultur 3 30 hp grundnivå, ej nybörjare
Agrarhistoria (8)	HT 2009	SLU, Sveriges lantbruksuniversitet	Agrarhistoria, grundkurs 10 hp grundnivå för nybörjare
		SLU, Sveriges lantbruksuniversitet	Agrarhistoria, seminariekurs 15 hp avancerad nivå
	VT 2010	Lunds universitet	Ekonomisk historia: Jordbrukssamhällets omvandling - befolkning och ekonomi 7.5 hp grundnivå för nybörjare
		SLU, Sveriges lantbruksuniversitet	Agrar- och landskapshistoria 10 hp grundnivå för nybörjare
		SLU, Sveriges lantbruksuniversitet	Agrarhistoria, landskapsanalys 5 hp grundnivå för nybörjare
		SLU, Sveriges lantbruksuniversitet	Agrarhistoria, fältkurs 5 hp grundnivå för nybörjare
		SLU, Sveriges lantbruksuniversitet	Agrarhistoria, husdjurskurs 5 hp grundnivå för nybörjare
	Sommar 2010	SLU, Sveriges lantbruksuniversitet	Agrarhistoria, praktisk sommarkurs i agrar- och landskapshistoria 10 hp grundnivå för nybörjare
Experimentell arkeologi (1)	VT 2010	Lunds universitet	Experimentell arkeologi: Från antik teknik till Polhem 30.0 hp avancerad nivå

Exempel på 39 kurser och utbildningar med innehåll som knyter an till lokal och traditionell kunskap, listade utifrån ett antal institutioner på 3 Svenska universitet/högskolor				
Universitet/Högskola	Institution/ motsvarande	Namn kurs/utbildning och antal högskolepoäng		
Linköpings universitet	Institutionen för kultur och kommunikation	Kandidatprogrammet i slöjd, hantverk och formgivning 180 hp		
		Den praktiska kunskapen i kulturlandskapet 15hp		
		Forntida hantverksteknik och upplevelsebaserat lärande 7,5hp		
		Nordic Culture 15hp		
		Magisterutbildning i Miljö- och utomhuspedagogik, 60 hp		
		Utomhuspedagogik med estetisk inriktning, 7,5hp		
		Utomhuspedagogik, inriktning mot språk och landskap, 7,5hp		
		Utomhuspedagogik med inriktning mot friluftsliv, fysiologi och lärande, 7,5hp		
		Utomhuspedagogik med inriktning mot ledarskap och mot natur- och kulturvägledning, 7,5 hp		
		Utomhuspedagogik med inriktning mot natur- och kulturmiljöer, 7,5hp		
		Natur- och kulturvägledning med inriktning mot utomhuspedagogik 1, grundkurs, 30hp		
		Uterummet som lärandemiljö, 30 hp		
		Slöjd, textil - fördjupningsstudier, produkt- och uppsatsarbete - 30hp		
		Skapande arbete med ull, grundkurs 7.5 hp		
		Textil formgivning 2, fortsättningskurs 7.5 hp		
		Textil formgivning 1, grundkurs 7.5 hp		
		Utomhuspedagogik med estetisk inriktning 7.5 hp		
		Skapande arbete med ull, grundkurs 7.5 hp		
		Inriktning textilslöjd inom Lärarprogrammet		
		Slöjd, trä och metall, inom Lärarprogrammet		
		SLU Sveriges Lantbruksuniversitet	Institutionen för husdjurens utfo-dring och vård	Djurhållning i ekologiskt lantbruk, 7,5 hp
				Ecology of Farming and Food Systems 5 hp
			Institutionen för stad och land	Ekologisk och småskalig odling, 15 hp
Institutionen för skogens ekologi och skötsel	Fire Management I, 7,5 hp, Umeå			
	Fire Management II, 7,5 hp, Umeå			
	Skogshistoria, 7,5 hp			
	Skogen, landskapet och människan, 7,5 hp			
Institutionen för ekologi	Biologi och miljövetenskap – Introduktion*, 10 hp			
	Naturvårdsbiologi, 15 hp			
	Praktisk naturvård, 5 hp			
	Cryptograms and nature conservation, 15 hp			
	Forest environment and conservation, 15 hp			
	Landscape ecology, 15 hp			
	Ekologisk botanik, 7 hp			
	Fältkurs i växtproduktion*, 5 hp			
Institutionen för ekologi	Mark/växtagronom – introduktion*, 10 hp			
	Bees, apiculture and pollination, 7 hp			
Högskolan Dalarna	Akademin Hälsa och samhälle, ämnestillhörighet Biologi	Rovdjuren och människan 15 hp		
		Kulturbiologi - förnyande av biologisk kunskap 7.5 hp		

Verksamhet inom ideella organisationer som rör kulturarv och natur i Sverige

– äldre tiders folkliga kunskap om praktisk användning av växter och djur

Svara på webbenkät!

I en undersökning av Sveriges ideella organisationer, vill vi veta om er organisation sysslar med någon verksamhet som knyter an till exempelvis slöjd, hantverk, trädgårdsodling, lantbruk, fiske, jakt, renskötsel, matberedning eller någon annan folklig praktisk kunskap där naturens resurser kommer till användning. Denna typ av kunskap förs vidare från generation till generation och brukar benämnas som *traditionell kunskap*.

Centrum för biologisk mångfald kartlägger förekomsten och tillämpningen av denna typ av traditionell kunskap inom ideella organisationer/ pedagogisk verksamhet i Sverige idag. Vi vänder oss nu till din organisation och vill ställa några enkätfrågor för att ta reda på hur situationen ser ut för den här typen av kunskaper.

Vi är därför mycket tacksamma om din organisation har möjlighet att medverka och svara på vår webbenkät!

Svara på webbenkäten via denna länk: <http://enkater.slu.se/svara.cfm?sv=1191-Naptek>

Vi önskar få ditt svar så snart som möjligt men senast den 20 augusti.

Tack för din medverkan!

Bakgrund till undersökningen och din organisations medverkan

Denna enkätundersökning görs av Centrum för biologisk mångfald som sedan 2005 har ett regeringsuppdrag, Naptek – Nationellt program för traditionell ekologisk kunskap. Programmet ska verka för att kartlägga och dokumentera, upprätthålla samt sprida lokal och traditionell kunskap. Arbetet ska ha särskilt fokus på traditionell och lokal kunskap knuten till den samiska kulturen. Svaren från denna enkätundersökning skall sammanställas till en lägesrapport till regeringen.

läs mer om Centrum för biologisk mångfald och Naptek på www.cbm.slu.se och www.naptek.se

För mer information kontakta:

Mattias Iwarsson
konsulent, Centrum för biologisk mångfald
tfn. 018-672296 eller
e-post: Mattias.Iwarsson@cbm.slu.se

Charlotta Warmark
konsulent, Centrum för biologisk mångfald
tfn. 018-672188 eller
e-post: Charlotta.Warmark@cbm.slu.se

Naptek bedrivs i samarbete med en lång rad organisationer och föreningar: Åjtte – Svenskt Fjäll- och Samemuseum, Humanekologiska avdelningen – Lunds universitet, Friluftsmuseernas samarbetsorganisation (FRI) representerad av Fredriksdals friluftsmuseum, Jordbruksverket, Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien, Lantbrukarnas riksförbund, Läns museerna representerad av Jamtli – Läns museet i Jämtlands län, Länsstyrelsen i Gävleborgs län, Naturhistoriska museers samarbetsorganisation (NAMSA) representerad av Julita – Sveriges lantbruksmuseum; Göteborgs naturhistoriska museum, Naturvårdsverket, Nordiska kulturlandskapsförbundet, Nordiska museet, Riksantikvarieämbetet Riksorganisationen Hela Sverige ska leva, Sametinget, Sportfiskarna, Språk- och folkminnesinstitutet (SOFI), Stiftelsen Skansen, Svenska jägareförbundet, Svenska Kust- och Insjö-Fiskarnas Organisation (SKIFO) och Sveriges hembygdsförbund. Dessa organisationer representerar ett mycket brett utsnitt av Sverige, vilket visar att de här kunskaperna finns spridda i nästan alla delar av vårt samhälle.

Enkätfrågor om äldre tiders folkliga kunskap om praktisk användning av växter och djur*

Beskrivning

Du behöver inte svara på alla frågorna. Svara på de frågor du känner är relevanta för den verksamhet som du representerar. Observera att det inte går att avbryta ifyllandet av enkäten genom att spara svaren och fortsätta senare. Du bör inte heller trycka på knappen Enter under ifyllandets gång, då enkäten i ett sådant fall stängs ner och skickas till oss. Vill du fortsätta ifyllandet efter att du har tryckt Enter, tryck på Alt+vänsterpil.

Användningsområde

Centrum för biologisk mångfald (CBM) kommer i sammanställningen av denna undersökning inte att publicera obearbetade svar från webbenkäten, men citat kan komma att användas. CBM räknar därför med att kunna använda allt svarsmaterial från denna webbenkät i rapporteringen av undersökningen.

Ansvarig utgivare

Centrum för biologisk mångfald (CBM) www.cbm.slu.se/ Naptek www.naptek.se

Namn:

Organisation:

Telefon:

E-post:

I. Har er organisation verksamhet som knyter an till något eller några av följande områden:

(kryssa i en eller flera rutor under varje rubrik och ge specifika exempel från er verksamhet på de prickade linjerna)

a) Slöjd/hantverk i naturmaterial (ange typ/material)

trä

ull

lin

halm, gräs

växtfärgning

skinn

horn och ben

annat:

ge exempel från er verksamhet inom 1a):

b) Äldre tiders byggmetoder och materialkännedom

byggmetoder

virkeskännedom

biologiskt byggmaterial

färg- och oljeframställning av biologiskt material

annat:

ge exempel från er verksamhet inom 1b):

c) Äldre tiders livsmedelstillverkning och -beredning

ost och mejeriprodukter

slakt och beredning av kött och fisk

frukt, bär, grönsaker, örter och svamp

konserveringsmetoder

spannmål och mjöl

bröd

ölbryggning

*Webbenkäten gjordes i det webbaserade verktyget SLU Enkätgenerator. I denna bilaga återfinns du alla frågor som fanns med i webbenkäten.

3. Dokumenterar din organisation äldre tiders kunskaper om praktisk användning av växter och djur, genom intervjuer, film, fotografier eller på andra sätt?

4. Anordnar din organisation kurser, utställningar eller andra typer av aktiviteter som kan sägas lära ut någon typ av äldre tiders kunskap?

a) Vilken typ av aktiviteter?

b) Vem/vilka nås av dessa aktiviteter? (kryssa i ett eller flera alternativ och ge kommentarer)

era medlemmar

icke-medlemmar

vuxna på fritiden

vuxna i sin yrkesutövning

barn och ungdomar på fritiden

förskola

grundskola

gymnasieskola

lärare, skolledare och rektorer

andra

Kommentarer:

4 c) Hur många deltar i dessa aktiviteter per år?

5. Hur svårt/lätt är det att få tag på personer som har kunskap och kan lära ut om äldre tiders praktiska användning av växter och djur?

6. Förs dessa kunskaper över till yngre generationer och i så fall hur?

7. Övriga kommentarer:

läs mer om Centrum för biologisk mångfald och Naptek på www.cbm.slu.se och www.naptek.se – För mer information eller frågor om enkäten kontakta Charlotta.Warmark@cbm.slu.se eller Mattias.Iwarsson@cbm.slu.se

Bilaga 12. Enkät svar från 85 ideella organisationer

Svar, som uteslutits i redovisningen *.

1. Iris Koloniträdgårdsförening
2. Kungsbacka Trädgårdsvänner
3. Skånes hembygdsförbund med 106 medlemsföreningar
4. Jönköpings läns hemslöjdsförbund
5. LRF Gotland
6. Friluftsförbundet Bohuslän Dals distriktsförbund
7. Medelpads Hemslöjdsförening
8. Riksförbundet Sveriges 4H
9. Jägarnas Riksförbund - Landsbygdens Jägare
10. Västerås Trädgårdssällskap
11. LRF Västra Sverige
12. Föreningen Räcksta fritidsträdgårdar
13. Bydegårdarnas Riksförbund
14. Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund, SHR
15. Noerhtenaestle, Västernorrlands sameförening
16. Jamtli (tidigare Jämtlands läns museum)
17. Lantbrukarnas Riksförbund, LRF
18. Fritidsodlingens Riksorganisation FOR
19. Fritidsodlingens Riksorganisation FOR Svar 2: medlemsföreningars aktiviteter
20. Svenska Örtasällskapet
21. Svenska byggnadsvårdsföreningen
22. Norra Älvsborgs fåravelsförening (distrikt inom Svenska fåravelsförbundet)
23. Eskilstuna Ortens Jägarklubb, EOJK
24. Fylkesmannens landbruks- og næringsavdeling i Buskerud, Norge*
25. Orhems Koloniträdgårdsförening
26. Naturskyddsföreningen Dalarna
27. Kalmar läns hemslöjdförening
28. Skånska Trädgårdsföreningen
29. Föreningen Sesam
30. Jämtlands Läns Hemslöjdsförbund
31. Sveriges Kust- och Insjöfiskares Organisation, SKIFO
32. Fibor, branschorganisation för byggnadsvård
33. Halländska hembygdsrörelsen
34. Trädgårdsamatörerna Skånekretsen
35. Norra Roslagens Trädgårdsförening
36. Förbundet organisk biologisk odling, FOBO, Linköpingavdelningen
37. Österlens Trädgårdssällskap
38. Orhems koloniträdgårdsförening*
39. Listuddens koloniträdgårdsförening
40. Orhem trekantens fritidsträdgårdar
41. Örestrands koloniträdgårdsförening, Borås
42. Säfflebygdens Trädgårdssällskap
43. Norrbottens läns Hemslöjdsförening
44. Sproge hembygdsförening
45. Sällskapet Blomstervännerna
46. Naturskyddsföreningen i Örebro län
47. LRF Västernorrland

48. Gotlands läns Hemslöjdsförening
49. Hemslöjden i Kronoberg
50. Mästerby hembygdsförening
51. Trädgårdsodlarna i Hudiksvall
52. Levide-Gerums Hembygdsförening
53. Bungemuseets förening
54. Sveriges Ungdomsorganisationer, LSU
55. Svenska Pelargonsällskapet
56. Burs Hembygdsförening
57. Lojsta slotts hembygdsförening
58. Långholmens koloniträdgårdsförening
59. Västerhejde Hembygdsförening
60. Buttle hembygdsförening
61. Björke Hembygdsförening
62. Uppsala Trädgårdsförening
63. Riksförbundet Svensk Trädgård
64. Sveriges Biodlares Förbund, SBR
65. Listuddens koloniträdgårdsförening
66. Tanto Norra Koloniträdgårdsförening*
67. Wall hembygdsförening *
68. Hushållningssällskapet Väst
69. Norra Allbo hembygdsförening*
70. Umeå stads trädgårdssällskap
71. Örebro norra trädgårdsförening *
72. Väte hembygdsförening
73. Lokume hembygdsförening
74. Sällskapet Trädgårdsamatörerna Närkekretsen *
75. Förbundet Organisk - Biologisk Odling, Lokalavdelningen Örebro
76. Västkinde hembygdsförening, Gotland
77. Skarpnäcks Fritidsträdgårdar*
78. Lappmarkens trädgårdssällskap
79. Linde Hembygdsförening
80. Ångermanlands hemslöjdsförening
81. Färö hembygdsförening*
82. Västergarns Hembygdsförening *
83. Tanto Norra Koloniträdgårdsförening*
84. Sällskapet Alnarpsparkens vänner
85. Gävleborgs fåbodförening

Bilaga 13 Programrådets synpunkter på denna utredning

Till Naptek (Nationellt program för lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald) finns ett programråd kopplat. Detta samlas tre till fem gånger per år för att diskutera pågående verksamhet och kommande initiativ. Programrådet består av representanter från följande organisationer:

- Åjtte – Svenskt Fjäll- och Samemuseum
- Avdelningen för humanekologi, Lunds universitet
- Friluftsmuseernas samarbetsorganisation (FRI) (representant från Fredriksdals friluftsmuseum)
- Jordbruksverket
- Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien (KSLA)
- Lantbrukarnas riksförbund (LRF)
- Läns museerna (representant från Jamtli – Läns museet i Jämtlands län)
- Länsstyrelserna (representant från Länsstyrelsen i Gävleborgs län)
- Naturhistoriska museers samarbetsorganisation (NAMSA) (representant från Bohusläns museum)
- Naturvårdsverket
- Nordiska kulturlandskapsförbundet
- Nordiska museet
- Riksantikvarieämbetet
- Riksorganisationen Hela Sverige ska leva
- Sametinget
- Sportfiskarna – *plats vakant*
- Institutet för Språk- och folkminne – *plats vakant*
- Stiftelsen Skansen
- Svenska jägareförbundet
- Svenska Kust- och Insjö-Fiskarnas Organisation (SKIFO)
- Sveriges hembygdsförbund

Programrådet fick vintern 2009–10 lämna synpunkter på en tidigare version av denna rapport. Detta för att Naptek skulle kunna ta hänsyn till deras synpunkter rörande utredningen. Det mest omfattande svaret inkom från Naturvårdsverket (se s. 157–8). Representanterna från Friluftsmuseernas samarbetsorganisation respektive läns museerna samtyckte med stora delar av Naturvårdsverkets synpunkter samt framhöll att man gärna deltar i arbetet rörande pedagogiskt material och handledning. Åjtte framhöll att man i detta sammanhang inte ska glömma arbetslivsmuseerna som är en av Sveriges största folkrörelser med över 1 300 museer och organisationer som medlemmar. Mycket handlar om industrisamhället men alla arbetslivsprocesser har plats i organisationen: ”Ledstjärnan är alltså att olika arbetsprocesser ska bevaras och visas i en levande tradition. Här skiljer sig dessa museer från vanliga statliga och regionala museer som nästan enbart arbetar med dokumentation och musealt bevarande”.

Nordiska kulturlandskapsförbundets saknade kommunerna i utredningen och eftersom de handhar den fysiska planeringen bör de betraktas som viktiga i detta sammanhang. Man framhåller vidare att det finns ”ett behov av att bättre ta reda på vem som har kunskap om vad, men att hålla i minnet att man måste skilja på föreställningar och kunskap”. Kunskapen måste kartläggas, men måste också rationellt värderas och diskuteras i ett samhällsdynamiskt perspektiv. Man pekar på framtidsutmaningarna med förskjutna klimatzoner och naturresursbrist, särskilt av fossila bränslen och fosfat till konstgödning, vilket ställer krav på kunskapsinsamling, tvärvetenskap, förmedling och en samhällsdiskussion inom vilken lokal och traditionell kunskap har hög relevans. Landskapsförändringar kommer att göra att denna kunskap måste tas tillvara, men även transformeras för att komma till nytta någon annanstans, i ett annat sammanhang, hos andra personer.

Kulturlandskapsförbundet stödjer också tanken på att CBM skulle kunna handha en tvärvetenskaplig forskarskola och ett mångdisciplinärt forskningsprogram samt vara samordnande part kring mark- och naturanvändning i ett historiskt och ekologiskt, natur- och kulturvetenskapligt perspektiv. Rollen för en sådan institution skulle då vara att utforska, att sammanföra aktörer och att problematisera i ett tidsperspektiv. Rörande förmedling ska man inte glömma bort Programmet för Odlad Mångfald (POM) som är en viktig aktör. Man betonar vidare hembygdsvärdet som aktörer/förmedlare tillsammans med museerna för lokal traditionsbevaring och didaktik i vidare perspektiv. Traditionell kunskap traderas, dvs. den överförs genom att se och göra under handledning, vilket påverkar pedagogiken.

SWEDISH ENVIRONMENTAL PROTECTION AGENCY

1 (2)

Eva Stighäll
Tel: 08-698 14 19
eva.stighall
@naturvardsverket.se

2009-12-15 Dnr

NAPTEK
Håkan Tunón
Box 7007
750 07 Uppsala

Naturvårdsverkets synpunkter på NAPTEKs fortsatta arbete

Naturvårdsverket har tagit del av NAPTEKs utredning om vilket arbete som pågår i Sverige vad gäller lokal och traditionell kunskap kopplat till biologisk mångfald.

Det är en viktig och intressant sammanställning om hur olika myndigheter och organisationer arbetar med frågan och visar också på att det finns brister i arbetet. Framför allt pekar utredningen på att det finns ett behov av utbildning om hur dessa frågor bör beaktas i olika sammanhang och på olika nivåer. Naturvårdsverket vill framföra följande synpunkter på det fortsatta arbetet:

- Naturvårdsverket tycker att en **definition av lokal och traditionell kunskap kopplat till biologisk mångfald och hållbart nyttjande** bör tas fram i samråd med berörda aktörer. NAPTEK bör göra en avgränsning av begreppet så att det starkare och tydligare kopplar till biologisk mångfald och hållbart nyttjande.
- En **analys av ansvarsområden och vem som gör vad** skulle tydliggöra vilket ansvar olika myndigheter har. Lokal och traditionell kunskap kommer in på många olika områden i samhället och idag är det otydligt vilket ansvar olika myndigheter har. En uppföljning av arbetsprogrammet för artikel 8j i CBD skulle kunna vara en del av detta.
- Utifrån en utredning om vem som gör vad skulle en **behovsanalys kunna göras för att se vilka utbildningsinsatser** som behövs. I denna kan målgrupper definieras och prioriteras för olika utbildning. Utredningen skulle också kunna ge förslag på vem som skulle genomföra dessa

BESÖK: STOCKHOLM - VALHALLAVÄGEN 195
ÖSTERSUND - FORSKARENS VÄG 5, HUS UB
KIRUNA - KASERNGATAN 14
POST: 106 48 STOCKHOLM
TEL: 08-698 10 00
FAX: 08-20 29 25
E-POST: REGISTRATOR@NATURVARDSVERKET.SE
INTERNET: WWW.NATURVARDSVERKET.SE

utbildningar. NAPTEKs framtida roll i detta skulle kunna vara att samordna utbildningsinsatser för olika målgrupper.

- Kopplat till en utbildningsinsats bör **pedagogiskt material** tas fram, riktat till olika målgrupper. En målgruppsanalys och prioritering av dessa målgrupper bör då göras så att tillgängliga resurser använd på bästa sätt.
- En **verktygslåda för myndigheter som arbetar med planering och förvaltning av naturresurser**, både skyddad natur och mer översiktlig planering, skulle vara till god hjälp för länsstyrelser och andra förvaltare att ta till vara den lokala kunskapen. Även **goda exempel** på när man tagit omhand lokal och traditionell kunskap i bevarandearbetet skulle kunna underlätta. Materialet bör vara webbaserat så att det lätt går att uppdatera och sprida.
- Vad gäller frågor om forskning, dokumentation och bevarande av lokal och traditionell kunskap ser Naturvårdsverket att det finns behov men anser att det finns andra aktörer som har större kunskap i dessa frågor, varför Naturvårdsverket väljer att inte kommentera dessa. Dock vill Naturvårdsverket poängtera vikten av att resultatet av forskningen och dokumentationen ska vara användbart och föras ut på ett pedagogiskt sätt.

Till sist vill Naturvårdsverket peka på några processer där lokal och traditionell kunskap kopplat till biologisk mångfald på ett naturligt sätt kommer in. I processer kring såsom biosfärområden är dialogen med det lokala samhället grundläggande. Även i arbetet med samverkansplaner är det lokala samhällets kunskap en viktig del. NAPTEK skulle kunna använda dessa processer som ett sätt förstärka de viktiga frågorna om lokal och traditionell kunskap för ett hållbart nyttjande av naturresurser.

För Naturvårdsverket

Maggie Javelius

Eva Stighäll

Naptek – traditionell kunskap och biologisk mångfald

Sedan 1 januari 2006 driver Centrum för biologisk mångfald efter ett regeringsbeslut Naptek, ett nationellt program för lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald. Programmet är en del i Sveriges genomförande av FN:s konvention om biologisk mångfald.

Traditionell kunskap eller ”tyst kunskap” är den folkliga erfarenhetsbaserade kunskap som förs vidare från generation till generation genom praktiskt brukande av naturen och de biologiska naturresurserna. Traditionell livsmedelstillverkning, samernas renskötsel, slöjd, jakt och fiske, kustnära fiskares vana vid sjöliv och fåbodsbrukarnas kunskaper om djuren och om skogsbete är exempel på traditionell kunskap som riskerar att glömmas bort. I konventionen om biologisk mångfald framhålls sådan kunskap som en viktig resurs för framtiden.

Naptek har i uppdrag att verka för nyttjande, spridande och bevarande av lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald. Programmet skall även ha ett särskilt fokus på traditionell och lokal kunskap knuten till Sveriges urfolk samerna.

Avsikten med Naptek är att arbeta med att:

- kartlägga och dokumentera traditionell kunskap
- upprätthålla lokal och traditionell kunskap
- sprida traditionell kunskap till andra traditionsbärare och myndigheter
- stimulera forskning om traditionell kunskap

Den folkliga erfarenhetsbaserade kunskapen som har förts vidare från generation till generation genom praktiskt brukande av natur och biologiska naturresurser kan innehålla möjliga svar på framtidens frågor. Den bygger på erfarenheter från en tid av effektiv produktion före billig fossil energi.

För att kunna bevara traditionell och lokal kunskap i dess rätta sammanhang krävs att också att vi ser dess värde och respekterar den för vad den kan bidra med till ett framtida hållbart samhälle. Det är då en nödvändighet att vi också respekterar och visar hänsyn gentemot de sagespersoner i urfolks- och lokalsamhällen som besitter den kunskap som skulle kunna bidra till en hållbar utveckling.

Läs mer på Naptek:s hemsida: www.naptek.se

Naptek
CBM
Box 7007
750 07 UPPSALA
018-67 25 91
naptek@cbm.slu.se

Status och trender rörande lokal och traditionell kunskap i Sverige

Detta är en översiktlig utvärdering av hur traditionell och lokal kunskap om växter och djur behandlas i Sverige idag. Traditionell kunskap, dvs. praktisk erfarenhetsbaserad kunskap som förts vidare från generation till generation, bedöms inom bl.a. FN:s Konvention om biologisk mångfald som en viktig förutsättning för ett framtida hållbart samhälle och för att bevara och hållbart nyttjande av biologisk mångfald. Mycket tyder emellertid på att denna kunskap idag sakta tynar bort och att samhället inte visar särskilt stor hänsyn till den eller de traditionsbärare som kan vidareförmedla den till nya utövare. Dagens samhälle gör prioriteringar som motverkar ett bevarande av lokal och traditionell kunskap och vår bedömning är att detta också kommer att hota bevarandet av biologisk mångfald.

NAPTEK – Nationellt program för lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald. Ett program vid Centrum för biologisk mångfald.

www.naptek.se

CBM Centrum för
biologisk mångfald